

ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย
ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก
A COMPARATIVE STUDY OF THE END OF LIVE CARE
IN THERAVADA BUDDHISM AND ROMAN CATHOLIC

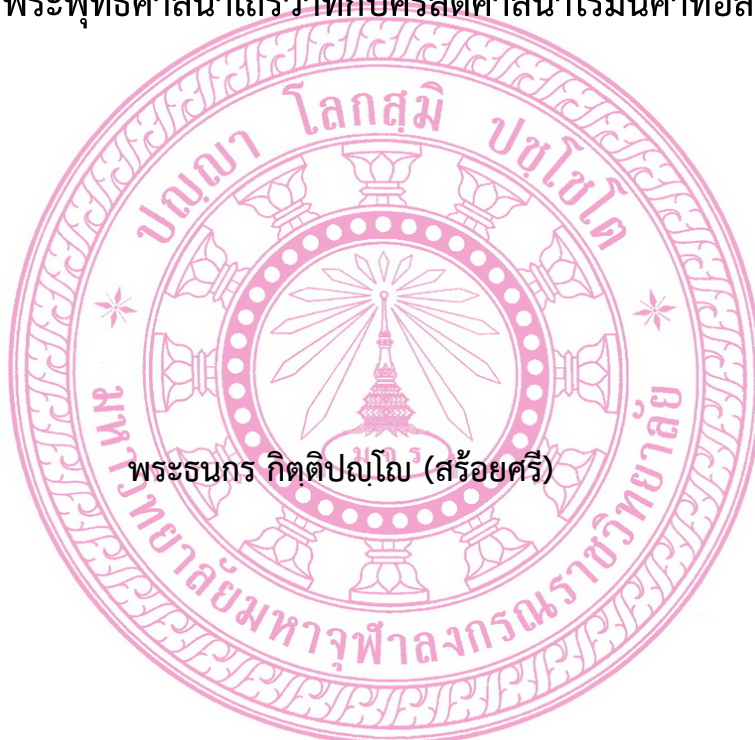
พระธนกร กิตติปญโญ (สร้อยศรี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย
ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

พระธรรมากร กิตติปณฺโณ (สร้อยศรี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๖

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Comparative Study of the End of Live Care
in Theravada Buddhism and Roman Catholic

PhraThanakorn Kittipanyo (Soisri)

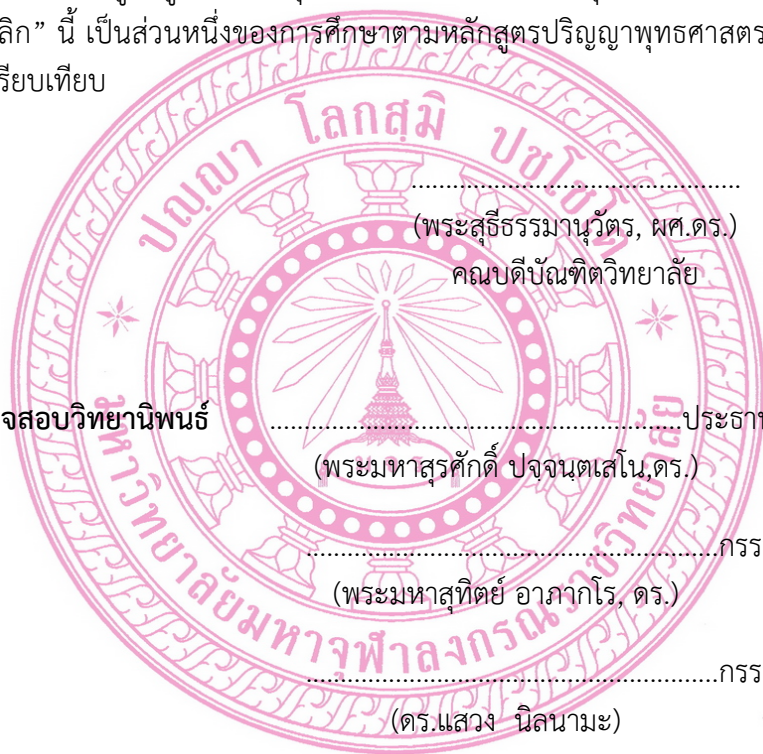
A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Comparative Religion)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
B.E. 2556

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์
ศาสนาโรมันคาทอลิก” นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

.....
(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน,ดร.)
.....กรรมการ
(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร.)
.....กรรมการ
(ดร.แสง นิลนามะ)

.....กรรมการ
(ดร.สุวภรณ์ แนวจำปา)

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์กীরติ บุญเจือ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร.	ประธานกรรมการ
ดร.แสง นิลนามะ	กรรมการ
ดร.สุวภรณ์ แนวจำปา	กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

.....
(พระชนกร กิตติปญโญ (สร้อยศรี))

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์
ศาสนาโรมันคาทอลิก” นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ
(พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนุตเสโน,ดร.)

กรรมการ
(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร.)

กรรมการ
(ดร.แสวง นิลนามะ)

กรรมการ
(ดร.สุวภรณ์ แนวจำปา)

กรรมการ
(ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร.	ประธานกรรมการ
ดร.แสวง นิลนามะ	กรรมการ
ดร.สุวภรณ์ แนวจำปา	กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระธรรณกร กิตติปัญญา (สร้อยศรี))

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทาง
พระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

ผู้วิจัย : พระธนกร กิตติปัญญา (สร้อยศรี)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร. ป.ธ.๗, รบ., พช.ม. (พัฒนาชุมชน),
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ดร.แสง นิลนามะ ป.ธ.๗, พธ.บ., พธ.ม. (ปรัชญา), พธ.ด.
(พระพุทธศาสนา)

: ดร.สุวภรณ์ แนวจำปา พย.บ., พช.ม. (สาธารณสุขศาสตร์), พธ.ด.
(พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๙ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามคำสอนทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

ผลการวิจัยพบว่า ทิศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายคือผู้ที่ถูกโรคภัยไข้เจ็บครอบงำอย่างหนัก อยู่ในภาวะถูกภัยคือมรณะคุกคาม อยู่ช่วงเวลาใกล้ตายไม่เกิน ๑ ถึง ๒ ชั่วโมงก่อนจุติจิตเกิดขึ้น มีอาการทางกายที่สังเกตเห็นได้เช่น มีความเจ็บปวดเรื้อรังเกิดทุกขเวทนาอย่างสาหัส มีอาการทางจิตเช่นท้อแท้หดหู่เซื่องซึมเหงาหงอยเบื่อหน่าย จิตเป็นมโนภาพปรากฏแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เรียกว่า ธรรมารมณ แบ่ง ๓ คือ (๑) กรรมารมณ นึกถึงกรรมที่ตนทำไว้ส่วนมากเป็นกรรมหนัก (๒) กรรมนิมิตารมณ นึกถึงอุปกรรมในการทำกรรมดีหรือไม่ดี (๓) คตินิมิตารมณ นึกถึงภพภูมิที่จะไปเกิดหลังตาย ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลจึงควรมีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐานช่วยประคับประคองจิตใจของผู้ป่วยให้สะอาด สว่าง สงบ ให้การดูแลทั้งร่างกายและจิตใจ ให้ผู้ป่วยมีสติไม่หลงลืม มีความสำราญแจ่มชื่น ไม่ขุ่นมัว เพื่อไปสู่สุคติหลังจากตาย จุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้ป่วยมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ทำชีวิตให้มีคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพก่อนตาย มีจิตผ่องแผ้วในวาระสุดท้ายก่อนสิ้นชีวิต ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ และพระนิพพาน

และในทรรศนะคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย พระองค์มิได้สร้างความตายขึ้นและมีไดยินดีต่อการสูญเสียสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตมนุษย์ แต่ด้วยผลของบาป

กำเนิดทำให้มนุษย์ต้องประสบกับความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมาน และความตาย อย่างไรก็ตาม สิ่งเหล่านี้เป็นแผนการของพระองค์ตั้งแต่การสร้างโลกแล้ว การที่มนุษย์ต้องเผชิญความตายถือว่ามีส่วนร่วมในพระมหาทรมานและการไถ่กู้กับพระเยซูคริสต์ ซึ่งจะนำไปสู่ชีวิตนิรันดร ความตายจึงไม่ใช่สิ่งสุดท้าย ความตายเป็นเพียงการจบชีวิตบนโลกนี้เท่านั้น ซึ่งคริสตชนเชื่อว่ายังมีชีวิตหลังความตาย ดังนั้น คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกจึงสอนให้มนุษย์เผชิญหน้ากับความตายด้วยตนเอง คริสตชนต้องไม่กลัวตาย เพราะความตายถือได้ว่าเป็นเป้าหมายของมนุษย์ทุกคน นอกจากนี้ คริสตชนควรมีส่วนร่วมในการตายของผู้อื่นด้วย โดยให้ความช่วยเหลือดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ให้เขาเดินทางผ่านความตายอย่างสงบ ไปสู่ชีวิตนิรันดร โดยนำคำสอนทางหลักทางคริสตศาสนาโรมันคาทอลิกมาเป็นพื้นฐานในการช่วยเหลือดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย สามารถมีวิธีไปสู่ความสงบได้ คริสต์ศาสนายังมีส่วนช่วยให้ผู้อื่นเผชิญหน้ากับความตาย โดยการนำการอภิบาลเข้ามาเกี่ยวข้อง และความรักที่ยิ่งใหญ่ที่มีต่อศาสนา โดยเชื่อว่า พระเจ้าจะตอบแทนความดีแก่ผู้ที่ทำความดีกับผู้อื่น ส่วนในการเตรียมเผชิญความตายนั้น ได้นำหลักคำสอนและพิธีกรรมทางคริสตศาสนาโรมันคาทอลิกมาช่วยผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายได้เตรียมตัวอย่างสงบ เดินทางไปหาพระเจ้า สู่ชีวิตนิรันดร

สรุปเปรียบเทียบพระพุทธศาสนาเถรวาทและคริสตศาสนาโรมันคาทอลิก ต่างให้ความสำคัญเรื่องชีวิต ความทุกข์ และความตาย ว่าเป็นธรรมชาติสำคัญของชีวิต ชีวิตและความทุกข์มีทั้งโลกปัจจุบันและโลกอนาคต ซึ่งโยงกับความเชื่อในสิ่งที่สูงสุด ความทุกข์มีสาเหตุสำคัญและสามารถแก้ไขได้ด้วยความประพฤติที่ดีงามของมนุษย์ โดยการมีศรัทธา ความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต และการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนและกฎศีลธรรม หลักคำสอนเหล่านั้น แม้ไม่ได้ระบุดังโรคและการรักษาโรคต่างๆ โดยตรง แต่ประเด็นนี้สามารถพิจารณาคำสอนทางศาสนาดังกล่าวมารองรับ และสามารถแก้ไขให้ผู้ป่วยพ้นจากความทุกข์ ทั้งบุคลากรผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ดูแลและตัวผู้ป่วยเอง

แม้จะมีข้อแตกต่างกันในเรื่องหลักธรรมคำสั่งสอนและพิธีกรรม อย่างไรก็ตาม ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทั้งสองศาสนาได้ประยุกต์หลักธรรมและคำสอนให้เข้ากับบุคลากรและผู้ป่วยตามหลักความเชื่อและข้อปฏิบัติที่มีอัตลักษณ์เฉพาะและเป็นวิธีที่เหมาะสม

Thesis Title : A Comparative Study of the End of Life Care in Theravada Buddhism and Roman Catholic

Researcher : Phra Thanakorn Kittipanno (Soisri)

Degree : Master of Arts (Comparative Religion)

Thesis Supervisory Committee

: Dr. Phramahā Suthit Ābhākarō (Oboun) Palī VII, B.A. (Pol.), Ms.A. (Community Development), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr.Sawaeng Nilnama, Palī VII, Ph.D. (Buddhist Studies)

: Dr. Suwaporn Naewchampa, B.N.S., M.Sc. (Public Health), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : 9 March 2014

ABSTRACT

The objectives of this thesis are divided into three parts as follows: 1) to study the concept and method of the end of life care according to Theravada Buddhist Doctrine, 2) to study the concept and method of the end of life care according to Roman Catholic principles, and (3) to comparatively study of the concept and method of the end of life care according to Theravada Buddhism and Roman Catholic Church.

The result of study is found that the perspective of Theravada Buddhism thinks that the patients who are in the final state of life are covered by hard sickness which he is in the state of threat with death. The time of end of life is not over 1-2 hours before death-consciousness rise up. The physical state was shown by pain which getting of suffering, mental state was such desponding, depress, drowsy or sadden, feel lonesome and tired. The imagination will appear to the patients who are in the final state of life which is called Dhammāramaṇa: mind-objects, 1) Kammāramaṇa: imagination of Kamma what he done in the past, most were weighty action, 2) Kammanimittāramaṇa: imagination of things what he done good or bad Kamma, and 3) Gatinimittāramaṇa: imagination of the plan of existence after death. The persons who are in charge of caring the patients should be qualified with loving-kindness and compassion, they should try to brighten and pacifying the mind of their patients to gain, the mindfulness and clear comprehension and filled with joyfulness and happiness. Having these good factors, those patients will be reborn in a good

place after death. The aim is to make patients filled mindfulness and clear comprehension, having qualities, healthy, and efficiency before death, having cleaned mind before death, to go the state of existence in heaven and Nibbana.

The perspective of Roman Catholic, the patients who are in the final state of life, the God did not create death and was not pleasure with losing life of living beings especially human beings. By the way, the result of sin is made human beings face to pain, suffering, and death. However, these are the God's plan when he created the world. Human beings facing to death are participation with ill treatment and expiation of Jesus Christ which lead to the everlasting life. The death is not final; it is the end of life in the world only. Christian believes that there is life after death. So, Roman Catholic taught human beings faced with death by themselves. Christians are not afraid of death because of death is the goal of all beings. Besides, Christian should be involved in the death of others by taking care of patients who are in the final state of life through the death peacefully to everlasting life, by principles of Roman Catholic is basic of taking care of patients who are in the final state of life leading to peace. Christianity help others facing of the death by protection and great loving to religion. It believes that the God will reward to one who do good to others. Then, the preparation of death is to take the doctrines and rite of Roman Catholic to help dying person to meet the God for everlasting life.

Comparison of concepts of Theravada Buddhism and Roman Catholic are featured on life, suffering, and death that are the nature of life. Life and suffering are in both the present and the future which connect with the highest belief. Suffering is significant cause and it can be resolve by good conduct of human beings, by faith, understanding the nature of life, and following the doctrines and moral principles. Those doctrines, although, do not specify to the disease and treatment directly. This point can be supported by religious principles and solve the patients be free from suffering including to both one who is in charge of caring the patients and patients.

Even though there are different points of doctrines and rites, however, the end of life care in both religions has applied the doctrines to caregivers who are in charge and patients, which are the specific characteristics and proper way.

กิตติกรรมประกาศ

ขอกราบขอบพระคุณพระสุธีธรรมมานุวัตร, ผศ.ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย, พระราชวรมุนี, ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์, พระราชสิทธิมนี วิ.,ดร. ผู้อำนวยการโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน,ดร. ประธานตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์เกียรติ บัญญัติ ราชบัณฑิต ผู้ตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ช่วยชี้แนะประเด็นในการทำวิจัยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยขอขอบคุณต่อคณาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสามท่าน คือพระมหาสุทธิย์ อากาศโร,ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร.แสวง นิลنامه หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา, ดร.สุวภรณ์ แนวจำปา นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการพิเศษ หัวหน้ากลุ่มสถานประกอบการเพื่อสุขภาพ สำนักสถานพยาบาลและการประกอบโรคศิลปะ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้กรุณาช่วยเหลือให้คำแนะนำ ปรึกษา และตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยดีตลอดมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาเป็นอย่างยิ่งมา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณด้วยความเคารพอย่างสูงต่อพระเดชพระคุณ พระธรรมปริยัติมุนี (ประยงค์ อจจาทโร,ป.ธ.๙) เจ้าคณะจังหวัดฉะเชิงเทรา เจ้าอาวาสวัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (พระอารามหลวง) ที่เมตตาให้ที่พักอาศัยแก่ผู้ทำการศึกษาและค้นคว้างานวิจัย

เจริญพรขอบคุณ ผศ.เฉลียว รอดเขียว รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์, ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี ผอ.โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา ภาควิชาภาษาอังกฤษ, รศ.ดร. ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ช่วยตรวจสอบบทคัดย่อภาษาอังกฤษ, อาจารย์กฤต ศรียะอาจ ผู้ประสานงานประจำหลักสูตรที่ช่วยกระตุ้น แนะนำทั้งด้านการศึกษาและการทำงานวิจัยสำเร็จด้วยดี, คุณไชยา เสนแสนยา ที่ช่วยเป็นธุระจัดการเรื่องติดต่ออาจารย์และช่วยตรวจรายละเอียดรูปแบบวิทยานิพนธ์

เจริญพรขอบคุณ เจ้าหน้าที่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เจ้าหน้าที่ ห้องสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, เจ้าหน้าที่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหิดล, ที่ได้อนุเคราะห์ให้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาทำวิทยานิพนธ์เป็นอย่างดี

เจริญพรขอบคุณ คุณนพพร คุณปัทมา เอี่ยมปิยะ ที่ถวายทุนการศึกษา ถวายคอมพิวเตอร์ ถวายเครื่องบันทึกเสียง และถวายอุปกรณ์การศึกษาต่างๆ

เจริญพรขอบคุณบาทหลวงหลุยส์ ธนันชัย กิจสมักร เจ้าอาวาสวัดเซนต์แอนโทนิ ฉะเชิงเทรา ที่มอบหนังสือพระคัมภีร์ภาคพันธสัญญาใหม่ และเอกสารต่างๆ ขอบคุณ คุณครูณัฐวิณีสารพันธ์ คุณครูพรพิมล อติชาติธานินทร์ คุณครูบงกช บุญเจริญ โรงเรียนเซนต์หลุยส์ ฉะเชิงเทรา ช่วยค้นคว้าพระคัมภีร์ หนังสือ และเอกสารต่างๆ ทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ในการทำวิจัย

คุณงามความดีทั้งหลายและมุ่งมั่นทุ่มเทร่างกายและแรงใจอย่างเต็มความสามารถ ผู้วิจัย
ขอน้อมถวายงานวิจัยนี้ เพื่อเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และที่สำคัญที่สุดในชีวิตเพื่อทดแทน
พระคุณบิดามารดา คือคุณพ่อตอง คุณแม่สมศรี สร้อยศรี ซึ่งเป็นบุคคลที่ผู้วิจัยให้ความเคารพอย่าง
สูงสุดอันหาที่เปรียบมิได้

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จงเป็นพลวปัจจัยดล
บันดาลให้คุณมีแต่ความสุข ไม่มีทุกข์กายและใจ เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ พร้อมทั้งปฏิภาณ
ธนะสารสมบัติตลอดกาลเป็นนิตย์ มีดวงจิตสถิตมั่นในสังฆธรรม นำตนให้พ้นทุกข์โศกโรครภัยไข้เจ็บทุกสิ่ง
ทุกอย่างอันที่จะเกิดขึ้นก็ขอให้หายไปด้วยประการต่างๆ มีแต่ความสุขความเจริญในหน้าที่การงาน,
หรือกำลังศึกษาอยู่ก็ตาม และถึงสุขอันไพบูรณ์กล่าวคือมรรคผลพระนิพพาน

ขออุทิศส่วนบุญส่วนกุศล ที่เกิดขึ้นในการทำงานวิจัยในครั้งนี้ น้อมถวาย พระเทพจันทมุนี
(ปิยะ เกตุธมโม ป.ธ.๕) อดีตเจ้าคณะจังหวัดจันทบุรี เจ้าอาวาสวัดใหม่ พระอุปัชฌาย์ที่มอบ
ทุนการศึกษาและค่าอุปกรณ์การศึกษาต่างๆ ที่ใช้ในการศึกษาทุกประการ เทอญ ฯ

พระชนกร กิตติปัญญา (สร้อยศรี)

๙ มีนาคม ๒๕๕๗

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ช
สารบัญตารางเปรียบเทียบ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อคัมภีร์	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๗
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๗
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๘
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๘
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๙
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๔
๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ	๑๔
บทที่ ๒ การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๕
๒.๑ นิยามและความหมาย “ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย”	๑๕
๒.๒ ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๑๗
๑) ระยะอาสันนกาล	๑๘
๒) ระยะปัจจาสันนกาล	๒๒
๒.๓ แนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม	๒๗
ก. แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์	๒๘
ข. แนวความคิดเกี่ยวกับความทุกข์	๓๐
ค. แนวความคิดเกี่ยวกับความตาย	๓๘
ง. แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย	๔๔
จ. แนวความคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วย	๕๒
ฉ. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท	๕๖

ข. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม	๕๙
๒.๔ กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๖๑
๑) กรณีทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง : ทรงดูแลโดยตรง	๖๑
๒) กรณีทรงส่งเสริมสาวกให้ดูแลผู้ป่วย	๗๑
๓) วิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทางกาย และจิตใจ	๗๕
๒.๕ จุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๘๖

บทที่ ๓ การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก	๙๐
๓.๑ นิยามและความหมาย “ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย”	๙๐
๓.๒ ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๙๑
๓.๓ แนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม	๙๔
ก. แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์	๙๔
ข. แนวความคิดเกี่ยวกับความทุกข์	๙๗
ค. แนวความคิดเกี่ยวกับความตาย	๑๐๖
ง. แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย	๑๑๘
จ. แนวความคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วย	๑๒๖
ฉ. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักธรรมทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก	๑๒๙
ข. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม	๑๓๑
๓.๔ กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๑๓๙
๑) พระเยซูคริสต์ ทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง	๑๓๙
๒) การรักษาความเจ็บป่วยของอัครสาวกและพระศาสนจักร	๑๔๒
๓) วิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทางกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ	๑๔๓
๓.๕ จุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๑๔๘

บทที่ ๔ เปรียบเทียบแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก	๑๕๒
๔.๑ เปรียบเทียบนิยามและความหมายของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๑๕๒
๔.๒ เปรียบเทียบลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๑๕๓
๔.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม	๑๕๔
ก. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์	๑๕๔
ข. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับความทุกข์	๑๕๕
ค. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับความตาย	๑๕๖
ง. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย	๑๕๖

จ. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วย	๑๕๗
ฉ. เปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักธรรม	๑๕๗
ช. เปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม	๑๖๐
๔.๔ เปรียบเทียบกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๑๖๑
๑) กรณีทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง : ทรงดูแลโดยตรง	๑๖๑
๒) กรณีทรงส่งเสริมสาวกให้ดูแลผู้ป่วย	๑๖๕
๓) วิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทางกาย จิตใจ	๑๖๙
๔.๕ เปรียบเทียบจุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	๑๖๙
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๗๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๗๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๘๑
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้	๑๘๑
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป	๑๘๑
บรรณานุกรม	๑๘๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๘๖

สารบัญตารางเปรียบเทียบ

เรื่อง

หน้า

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบนิยามและความหมาย

๑๕๒

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบลักษณะอาการ

๑๕๓

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบวิธีการดูแล : ทางกาย จิตใจ

๑๖๙

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คัมภีร์ที่ผู้วิจัยใช้ศึกษาและนำมาอ้างอิงสำหรับการเขียนในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยกล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๑ ข้อ ๑๑๑-๑๔๐ หน้า ๘๓ - ๑๐๒ การอ้างอิงคัมภีร์ผู้วิจัยอาจกำหนด โดยกล่าวถึงชื่อคัมภีร์ ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๔๐๒ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต พระสุตตันตปิฎกภาษาไทย ข้อ ๒๕ หน้า ๔๐๒

			พระวินัยปิฎก		
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)	
วิ.มทา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิงส์	(ภาษาไทย)	
			พระสุตตันตปิฎก		
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.จ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัลลนาสก์	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัลลนาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัลลนาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ข. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาตปาลี	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฎฐก. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	อังคตตรนิกาย	อฎฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุดตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (บาลี)	=	สุดตตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. (ไทย) = วิสุทฺธิมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหายานมหาวิทยาลัย ตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด โดยระบุคำย่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี สীগฺกชนวคค อฎฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ชาตกอรรถกถา (ภาษาไทย)

ค. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ฎีกา

ส่วนการใช้อักษรย่อคัมภีร์ฎีกาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยอ้างอิงคัมภีร์ฎีกาตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนด โดยระบุชื่อคัมภีร์ตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ที.สี.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๗๖/๓๗๓ หมายถึง ทีฆนิกาย สีนตถูปกาสินี สীগฺกชนวคคฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๓๗๓ ฉบับมหาจุฬารฎีกา

ฎีกาพระวินัยปิฎก

วินย.ฎีกา (บาลี) = วินยาลงการฎีกา (ภาษาบาลี)

ฎีกาปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.ฎีกา (ไทย) = ปรมัตถมัญจสา วิสุทฺธิมรรคมหาฎีกา (ภาษาไทย)

หนังสือพระคัมภีร์และอักษรย่อ

คัมภีร์ทางคริสต์ศาสนา คือ พระคริสตธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิม ภาคพันธสัญญาใหม่ ของคณะกรรมการคาทอลิกเพื่อคริสต์ศาสนาธรรม แผนกพระคัมภีร์ โดยใช้อักษรย่อประกอบด้วย ชื่อคัมภีร์, บทที่ : หัวข้อธรรมที่ เช่น ปฐก. ๘ : ๑๐ หมายถึงปฐมกาล หัวข้อธรรมที่ ๑๐

ภาคพันธสัญญาเดิม

๑	ปฐมกาล	ปฐก	๗	เพลงซาโลมอน	พชม
๒	อพยพ	อพย	๘	ปรีชาญาณ	ปชญ
๓	เลวีนิติ	ลนต	๙	อิสยาห์	อสย
๔	เฉลยธรรมบัญญัติ	ฉดบ	๑๐	เยเรมีย์	ยรม
๕	ซามูเอลฉบับที่สอง	๒ซมอ	๑๑	เพลงคร่ำครวญ	พคค
๖	มัคคาบีฉบับที่สอง	๒มคบ	๑๒	เพลงสดุดี	สดด

ภาคพันธสัญญาใหม่

๑	มัทธิว	มธ	๑๒	กาลาเทีย	กท
๒	มาระโก	มก	๑๓	เอเฟซัส	อฟ
๓	ลูกา	ลก	๑๔	ฟิลิปปี	ฟป
๔	ยอห์น	ยน	๑๕	โคโลสี	คส
๕	กิจการอัครสาวก	กจ	๑๖	เอเธนิกาฉบับที่หนึ่ง	๑ธส
๖	โรม	รม	๑๗	ทิโมธีฉบับที่หนึ่ง	๑ทธ
๗	โครินธ์ฉบับที่หนึ่ง	๑คร	๑๘	ทิโมธีฉบับที่สอง	๒ทธ
๘	โครินธ์ฉบับที่สอง	๒คร	๑๙	ยอห์นฉบับที่หนึ่ง	๑ยน
๙	ฮีบรู	ฮบ	๒๐	ยอห์นฉบับที่สอง	๒ยน
๑๐	ยากอบ	ยก	๒๑	วิวรณ์	วว
๑๑	เปโตรฉบับที่สอง	๒ปต	๒๒	โยบ	ยบ

พระสมณสาส์น การอ้างอิงในพระสมณสาส์น มีรูปแบบ ดังนี้คือ (ชื่อพระสมณสาส์น ข้อที่ : หน้าที่) เช่น EV 42 หมายถึง Evangelium Vitac ข้อที่ 42 อักษรย่อชื่อพระสมณสาส์นที่ปรากฏในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีดังนี้

EV	Evangelium Vitac
HV	Humance Vitac
DS	Denzinger Schonmetzer

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศที่ผ่านมา ทำให้มีการย้ายถิ่นฐานของประชาชนจากภูมิลำเนาเดิมเพื่อแสวงหาโอกาสในการทำงานในพื้นที่ต่างถิ่นมากขึ้น ดังนั้นบุคลากรสุขภาพจึงมีโอกาสดูแลแก่ผู้ป่วยที่ภูมิหลังทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากตัวเองมากขึ้น ในสถานการณ์เช่นนี้ บุคลากรสุขภาพ ผู้ป่วย และครอบครัวอาจจะมีความคิดเห็นและเข้าใจที่ไม่สอดคล้องหรือไม่ตรงกันเกี่ยวกับความหมายของความเจ็บป่วยและความตาย และวิธีที่ดีที่สุดในการดูแลระยะสุดท้ายของชีวิต เช่น คนเชื้อสายจีนเชื่อว่าการรับประทานอาหารมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตครอบครัว ผู้ดูแลหลักจึงพยายามกระตุ้นให้ผู้ป่วยรับประทานให้มากที่สุด แม้ว่าผู้ป่วยอยู่ช่วงที่ใกล้ตาย^๑ หรือว่าผู้ป่วยที่นับถือศาสนาคริสต์และอิสลามเชื่อว่า ความเจ็บปวดเป็นแบบทดสอบของพระเจ้าและบทลงโทษจากพระเจ้า จึงเลือกที่จะอดทนต่อความปวดมากกว่าการรายงานความปวดกับบุคลากรทางการแพทย์ หรือคนไทยมุสลิมเชื่อว่าการเข้าเยี่ยมผู้ป่วยมุสลิมที่เจ็บป่วยหนักและอยู่ในระยะสุดท้ายถือเป็นบุญสูงสุด^๒ ซึ่งความเชื่อและการปฏิบัติเหล่านี้อาจจะขัดแย้งกับปรัชญาทางการแพทย์ที่มีวัฒนธรรมการดูแลรักษา ภาษา คุณค่า และการปฏิบัติที่เฉพาะ กล่าวคือทางการแพทย์มองว่า การให้อาหารในช่วงสุดท้ายของชีวิตอาจไม่มีความจำเป็น การอดทนต่อความปวดอาจมีผลเสียต่อภาวะสุขภาพของผู้ป่วย ทำให้จัดการกับอาการอื่น ๆ ยากมากขึ้น และการมีญาติของผู้ป่วยเข้าเยี่ยมผู้ป่วยจำนวนมากเป็นการรบกวนการพักผ่อนของผู้ป่วยและการทำงานของเจ้าหน้าที่

นอกจากนี้ยังมีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่อาจจะมีผลต่อสัมพันธภาพระหว่างผู้ป่วยและบุคลากรสุขภาพ เช่น สังคมไทยมักยกย่องและให้เกียรติแก่บุคลากรทางการแพทย์ เนื่องจากเห็นว่าแพทย์เป็นผู้ที่มีความรู้และความสามารถ ทำให้ผู้ป่วยหรือญาติส่วนใหญ่ไว้วางใจมอบอำนาจในการตัดสินใจให้แพทย์ผู้รักษา หรือเลือกที่จะนิ่งเฉย แทนการสอบถามข้อสงสัยเมื่อมีความคิดเห็นขัดแย้ง เนื่องจากต้องการเป็นผู้ป่วยที่ดีในสายตาบุคลากรทางการแพทย์ ซึ่งความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันระหว่างบุคลากรสุขภาพกับผู้ป่วยที่มีสาเหตุจากการมีความเชื่อและคุณค่าที่แตกต่างกัน ทำให้การดูแลระยะสุดท้ายมีความซับซ้อนมากขึ้น ดังนั้นการเข้าใจถึงภูมิหลังทางวัฒนธรรมของผู้ป่วยและครอบครัวจะทำให้พยาบาลสามารถให้การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายด้วยความเคารพและเห็นอกเห็นใจ

^๑ Hopkinson JB, How people with advanced cancer manage changing eating habits, (J Adv 2007;59 (5)) : 454-462.

^๒ พิเชษฐ กาลามเกษตร, “แนวความคิดของอิสลามเกี่ยวกับความตายและการปฏิบัติต่อคนไข้ในมรณวิถี”, ใน ธรรมะ, ๔ ศาสนาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.เอ็น. พี. พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๕-๑๕๘.

พระราชบัญญัติ สุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๐ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๐ มาตรา ๑๒ ระบุว่าบุคคลมีสิทธิทำหนังสือแสดงเจตนาไม่ประสงค์จะรับบริการสาธารณสุขที่เป็นไปเพียงเพื่อยืดการตายในวาระสุดท้ายของชีวิต หรือเพื่อยุติการทรมานจากการเจ็บป่วยได้ พยาบาลในฐานะผู้ประกอบวิชาชีพด้านสุขภาพที่อยู่ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายในการดูแลผู้ป่วยกลุ่มนี้ให้เป็นไปตามมาตรฐานวิชาชีพ โดยคำนึงถึงสิทธิและความต้องการของผู้ป่วยและญาติ

การดูแลผู้สูงอายุและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและตายอย่างสมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ประเทศที่มีวัฒนธรรมตะวันตก เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศต่างๆ ในยุโรป แคนาดาและออสเตรเลียได้พัฒนารูปแบบการบริการผู้ป่วยกลุ่มนี้มาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ ค.ศ. 1960 ที่รู้จักกันในรูปแบบของ “Hospice Care”^๓ สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกาประชากรสูงอายุในวันจะมีมากขึ้น ในปี ค.ศ. 2010 ประชากรกลุ่มสูงอายุชาวอเมริกันจะมีจำนวนมากกว่าวัยหนุ่มสาว ประชากรกลุ่มนี้ยังมีปัญหาการเจ็บป่วยที่ต้องการการดูแลด้านสุขภาพหลายประการ ประกอบกับการเจ็บป่วย ในปัจจุบันของประชากรชาวอเมริกันส่วนใหญ่ นั้น คือ โรคหัวใจ โรคมะเร็ง เส้นเลือดในสมองแตก โรคถุงลมปอดโป่งพองและโรคสมองเสื่อม เป็นต้น ล้วนเป็นโรคที่ต้องการการดูแลแบบประคับประคองในระยะยาว ซึ่งทางรัฐบาลของสหรัฐอเมริกาจำเป็นต้องปรับปรุงระบบการบริการด้านสุขภาพเพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุและผู้ป่วยเรื้อรังที่อยู่ในระยะสุดท้ายของโรคให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเพื่อประหยังบประมาณที่ไม่จำเป็นในการรักษาที่ไร้ประโยชน์ (medical futility) ในระยะสุดท้ายของชีวิต แนวคิดเรื่องการดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคอง ได้รับความสนใจอย่างกว้างในประเทศต่างๆ ทั่วโลก

การดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคอง เป็นการดูแลที่อยู่ในระยะสุดท้ายของชีวิตเพื่อบรรเทาอาการและส่งเสริมให้ผู้ป่วยดำรงตนอย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี เพราะผู้ป่วยกลุ่มนี้ไม่ได้มุ่งหวังเรื่องการรักษาให้หายจากโรค อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้สามารถประยุกต์ใช้กับการรักษาโรคอื่นๆ ที่รักษาให้หายขาดได้ ปรัชญาของการดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคอง ที่ประกาศโดยองค์กรดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายของประเทศสหรัฐอเมริกาและองค์การอนามัยโลก (The Last Acts Palliative Care Task Force, the National Hospice and Palliative Care Organization, and the World Health Organization) มีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

๑. ให้การดูแลเพื่อบรรเทาอาการปวดและอาการอื่นๆ ที่เป็นปัญหา
๒. ระลึกว่าความตายเป็นเรื่องปกติและเป็นธรรมชาติ
๓. ตระหนักว่าภาวะใกล้ตาย (dying process) เป็นการรับรู้ส่วนบุคคลและเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องภายใต้บริบทของครอบครัว
๔. ส่งเสริมคุณภาพชีวิต (quality of life) และให้การดูแลแบบองค์รวม (holistic approach) ครอบคลุมด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ

^๓ Scanlon, C., *Creating a vision of hope : The challenge of palliative care*, (Oncology Nursing Forum 16 (4) 1989), pp. 491 – 496.

๕. ใช้รูปแบบการทำงานแบบพหุวิชาชีพ (interdisciplinary team) เพื่อให้การดูแลอย่างทั่วถึงในทุกมิติของปัญหาและความต้องการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายและญาติ และควรให้การช่วยเหลือเพื่อบรรเทาความทุกข์โศกของญาติภายหลังผู้ป่วยเสียชีวิต
๖. ให้การดูแลแบบประคับประคอง เคารพต่อชีวิตที่ดำเนินไปแบบธรรมชาติ ไม่ทำให้การตายเกิดเร็ว (hasten death) หรือชะลอเวลาออกไป (postpones death)
๗. เป็นบริการที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตพร้อมกับศึกษา/วิจัยเพื่อค้นหาสาเหตุของโรค
๘. ช่วยให้การดูแลแบบประคับประคอง และส่งเสริม/สนับสนุนสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของผู้ป่วยและครอบครัว^๕

ศาสนาเป็นส่วนหนึ่งที่บ่งบอกถึงภูมิหลังทางวัฒนธรรมของบุคคล^๕ พบว่าความเชื่อและความศรัทธาในศาสนาที่บุคคลนับถือมีผลต่อการมีชีวิตอยู่และการดูแลระยะสุดท้ายของชีวิต ช่วยให้เกิดการเชื่อมต่อกับจิตวิญญาณและให้ความหวังเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ประชากรไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาคือ ศาสนาอิสลามและศาสนาคริสต์ จึงขอกล่าวถึงแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความตายของศาสนา^๖ ซึ่งความรู้และความเข้าใจในความเชื่อเหล่านี้จะช่วยให้บุคลากรสุขภาพสามารถให้การดูแลผู้ป่วยได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับภูมิหลังทางวัฒนธรรมของผู้ป่วย

การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท แม้ว่าในความมีโรคภัยมาก หรือโรคภัยน้อยก็ตาม พระพุทธองค์ทรงถือว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรอย่างยิ่ง ด้วยความเป็นกัลยาณมิตรเกื้อกูลเมื่อยามป่วยไข้ การอยู่ในที่สบายที่เหมาะสมเกื้อกูลทั้งกายและจิตใจ ย่อมส่งผลให้กายที่เจ็บป่วยทุเลาเบาบางลง หากร่างกายเจ็บป่วยไม่อาจเยียวยาได้แล้ว พระองค์จะทรงมุ่งเน้นการเยียวยาทางด้านจิตใจเป็นสำคัญ มีเรื่องเล่าที่กล่าวไว้คาถาธรรมบท ว่า ครั้นหนึ่งมีพระเถระรูปหนึ่งชื่อ ปุติคัตตติสสเถระ เกิดโรคในสรีระของท่าน จนกระทั่งมีกายเน่า กระดูกแตก ถูกทอดทิ้งให้อยู่ป่วยระยะสุดท้าย พระพุทธองค์ทรงเสวยยารักษาทั้งทางด้านกาย ชำระร่างกายแผลเน่าเหล่านั้น เพื่อให้พระเถระนั้นมีอาการทางกายสบายขึ้น และทรงเสวยยาทางด้านจิตใจ ทรงตรัสว่า “อจิริ วตยิ กาโย ปฐวี อธิเสสสตี จุชโท อเปตวิญญาโณ นิรตถิว กลิงฺครุ”^๖ ทรงสั่งสอนให้ภิกษุรูปนั้นใช้กายที่ป่วยหนักเป็นการเจริญให้เห็นว่า กายนี้เป็นของไม่เที่ยง กายนี้ย่อมเน่าเปื่อยผุพังไปยังพื้นดิน นับว่าเป็นการส่งเสริมให้กำลังใจซึ่งถือว่าสำคัญที่สุด เพื่อให้ผู้ป่วยสามารถประคับประคองจิตที่ดีของตนได้ตลอดไป จนกว่าจะสิ้นชีวิต หรือหากประคับประคองจิตได้ถึงขั้นสูงสุด คือการบรรลุธรรมไปพร้อมกับการสิ้นชีวิต

^๕ องค์การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายและการดูแลแบบประคับประคอง แห่งชาติ, National Hospice and Palliative Care Organization, www.nhpc.org (เข้าถึงเมื่อ ๒๐/มี.ค./๕๖).

^๕ Taylor EJ. Spirituality, culture, and cancer care. Semin Oncol Nurs 2001 ; 17 (3) : p. 197-205.

^๖ อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๒๑/๒๐๑.

ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า การไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ^๗ เป็นความจริงทุกยุคสมัย ทุกคนล้วนปรารถนาจะมีสุขภาพที่ดี การเจ็บป่วยก็เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับทุกชีวิต เช่นเดียวกับ การเกิด การแก่ชรา และการตาย การเจ็บป่วยบ้างประเภทสามารถรักษาให้หายขาดได้ แต่ผู้ป่วยโรคเรื้อรังบางประเภทรักษาได้เพียงการประคับประคองเท่านั้น การดำเนินของโรคยังคงมีอยู่ และในที่สุดก็ดำเนินสู่ระยะสุดท้าย ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าหมดหวังในการรักษาหรือเป็นผู้ป่วยในระยะสุดท้าย ตัวอย่างเช่น โรคหัวใจล้มเหลว โรคตับหรือโรคไตวาย และโรคมะเร็งระยะสุดท้าย เป็นต้น และผู้ป่วยหนักที่เกิดจากอุบัติเหตุหรือจากการติดเชื้ออย่างรุนแรงแล้วมีผลทำให้อวัยวะสำคัญ ๆ เสียหน้าที่ไป แพทย์สามารถให้คำจำกัดความผู้ป่วยระยะสุดท้ายไว้ว่า “เป็นผู้ป่วยที่แพทย์ทราบแน่ชัดว่า การรักษาที่ผู้ป่วยกำลังได้รับในขณะนั้นหรือจะได้รับการต่อไป ไม่สามารถทำให้มีชีวิตรอดอยู่ได้นานพอ ในระดับที่ดำรงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์”^๘

แนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและความตายตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เชื่อว่าชีวิตเกิดจากปัจจัยหลายอย่างประกอบเข้ากันอย่างเหมาะสม ไม่ใช่อำนาจเหนือธรรมชาติที่สร้างชีวิตให้เกิดขึ้น^๙ และเชื่อในสังสารวัฏ คือการเวียนเกิด เวียนตาย อยู่ในโลกแห่งความทุกข์ โดยมนุษย์เป็นผลของการเวียนเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในภพภูมิต่าง ๆ ไม่สิ้นสุด^{๑๐} นอกจากนี้พระพุทธศาสนาเถรวาท เชื่อว่าการมีชีวิตและความตายเป็นสิ่งเดียวกัน ขณะที่ความตายเป็นการเปิดสู่บทใหม่ของชีวิต^{๑๑} โดยมีหลักธรรม ๓ ประการที่ชาวพุทธมักใช้ตีความหรือให้ความหมายกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ได้แก่ ๑) อนิจจตา ความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกขตา ความทุกข์ อนตตตา ความไม่ใช่ตัวตน ๒) กฏแห่งกรรม ๓) มงคลซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติถึงกลางบอกสิ่งที่ดีหรือความเจริญก้าวหน้า ในบริบทความเจ็บป่วยระยะสุดท้ายผู้ป่วยใกล้ตายและครอบครัวชาวไทยพุทธ เห็นว่าความตายเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้และเป็นกฎธรรมชาติที่ต้องยอมรับ โดยมักอธิบายความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นว่าเป็นเรื่องของเวรกรรม ซึ่งความเชื่อเรื่องกรรมช่วยให้บุคคลปรับตัวทำใจยอมรับกับความเจ็บป่วยและความตายที่จะเกิดขึ้น^{๑๒} และเชื่อว่าการตายหรือการหลุดถึงเรื่องความ

^๗ ม.ม.(บาลี) ๑๓/๒๑๘, ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๑๘, ชุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๔๒.

^๘ แสวง บุญเฉลิมวิภาส, กฎหมายและข้อควรระวังของผู้ประกอบวิชาชีพแพทยพยาบาล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน. พ.ศ. ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๕.

^๙ ชีวิตและความตายในทัศนะของพระพุทธศาสนา (database on the Internet) ม.ป.ป. (cited 1 มีนาคม พ.ศ.2553), Available from : http://www.ipsr.Mahidol.ac.th/IPSr/Annual_Conference/Conference (เข้าถึงเมื่อ ๔/มี.ค./๕๖).

^{๑๐} ราตรี ปิ่นแก้ว และมธุรส ศิริสถิตกุล, “ชีวิตและความตายในทัศนะของพุทธศาสนา”, ใน **วัฒนธรรมความตายและวาระสุดท้ายของชีวิต** คู่มือเรียนรู้มิติสังคมของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย, (นนทบุรี : บริษัทหนังสือดีวัน จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑๖-๑๔๘.

^{๑๑} พระเมตตานนโทภิกขุ, **ธรรมะในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที. เอ็น. พี. พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า. ๑๑๖-๑๔๘.

^{๑๒} ขวัญตา บาลทิพย์, “ประสบการณ์การรับรู้เกี่ยวกับความตายของผู้ป่วยเอดส์ ณ วัดแห่งหนึ่งในภาคใต้”, **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์), ๒๕๔๒.

ตายเป็นเรื่องอัปมงคล^{๑๓} ความเชื่อดังกล่าว ทำให้การสื่อสารบอกความจริงเกี่ยวกับพยากรณ์ของโรค หรือวางแผนการเตรียมตัวสำหรับความตายในผู้ป่วยใกล้ตายชาวพุทธมีความยากลำบากมากขึ้น

ตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท ความตายเป็นสิ่งที่เที่ยงแท้แน่นอน ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้และไม่สามารถที่จะกำหนดชีวิต ความเป็นอยู่ (อายุ) ความเจ็บป่วย เวลาและสถานที่ตาย รวมทั้งสถานที่ที่จะไป (คติ) ได้^{๑๔} พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญกับการระลึกถึงความตาย หรือ มรณสติอยู่เสมอ เพื่อให้บุคคลไม่รู้สึกตื่นตระหนกเมื่อเวลานั้นมาถึง นอกจากนี้ ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดใหม่ทำให้ชาวพุทธให้ความสำคัญกับสภาวะของจิตในช่วงใกล้เสียชีวิต โดยเชื่อว่าความเจ็บป่วย และภาวะใกล้ตายเป็นโอกาสแห่งความหลุดพ้นทางจิตหรือการยกระดับทางจิตวิญญาณ ดังนั้นศาสนาพุทธจึงมุ่งให้ผู้ใกล้ตายรำลึกถึงสิ่งที่ดีงามในช่วงขณะจิตสุดท้ายด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่นการนึกถึงพระรัตนตรัย หรือสิ่งที่ดีงามในชีวิต นอกจากนี้ยังอาจแนะนำให้ผู้ใกล้ตายได้ละวางสิ่งทำให้เกิดความวิตกกังวล และเชื่อว่าการร้องไห้คร่ำครวญของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จะไม่สามารถคุ้มครองผู้ที่จากไป เนื่องจากจะทำให้ผู้ตายไม่ได้รับความสงบใจ ในทางปฏิบัติ พบว่าเมื่อผู้ป่วยเข้าระยะสุดท้าย หรืออาการหนัก ครอบครัวมักนิมนต์พระมาประกอบพิธีกรรม เช่น การจำเริญอายุในภาคใต้ หรือการสืบชะตาในภาคเหนือ รวมทั้งการสวดไพชฆังค์เจ็ด โดยเชื่อว่าการปฏิบัติพิธีกรรมเหล่านี้อาจทำให้ผู้ป่วยพ้นหาย คลายความทุกข์ทรมาน หรือเสียชีวิตอย่างสงบ

คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เข้าใจความทุกข์ทรมานว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ และความทุกข์ทรมานเป็นสิ่งที่มีความหมาย นอกจากนี้ คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกไม่แสวงหาคำตอบโดยใช้เหตุผลเพื่ออธิบายถึงสาเหตุของความทุกข์ทรมานเพียงอย่างเดียว แต่คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกสอนว่า โดยอาศัยความทุกข์ทรมานของพระเยซูคริสตเจ้าบนไม้กางเขน คริสตชนสามารถแสดงออกซึ่งความเอื้ออาทรและร่วมเป็นหนึ่งในผู้ทุกข์ทรมานได้ ดังนั้นความทุกข์ทรมานจึงเป็นโอกาสให้คริสตชนแสดงความรักเอื้ออาทรต่อผู้อื่น คริสต์ศาสนาสอนเกี่ยวกับมนุษย์ว่า มนุษย์เป็นสิ่งสร้างที่ประเสริฐสุดของพระเจ้า เนื่องจากพระเจ้าทรงสร้างมนุษย์ตาม “รูปแบบ” และ “ภาพลักษณ์” ของพระเจ้า^{๑๕} และพระเจ้าทรงสร้างทุกสิ่งล้วนเป็นสิ่งที่ดีทั้งสิ้น ดังนั้น เมื่อพระเจ้าทรงสร้างทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นสิ่งดีคำถามที่ตามมาคือ แล้วความชั่วและความทุกข์ทรมานมาจากไหน? คำถามนี้เป็นสิ่งที่ทั้งคริสตชน และมนุษย์ทั่วไปพยายามแสวงหาคำตอบ ซึ่งคำตอบที่ได้คือ ความพยายามเชื่อมโยงสาเหตุของความทุกข์ทรมานกับการทำบาป และอธิบายความทุกข์ทรมานเป็นผลของบาปกำเนิด ซึ่งมาจากความไม่เชื่อฟังพระเจ้า

พระเยซูคริสตเจ้า ศาสดาของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เมื่อถูกถามเกี่ยวกับสาเหตุของความทุกข์ทรมานและความเจ็บป่วย พระองค์มิได้อธิบายถึงสาเหตุของความทุกข์ทรมานในมนุษย์ถึงแม้ว่าพระองค์จะยอมรับว่าความทุกข์ทรมานเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ทุกคนต้องเผชิญ แต่พระเยซูคริสตเจ้าทรงเน้นความสำคัญของความทุกข์ทรมาน ว่าเป็นโอกาสที่ทำให้เรา

^{๑๓} ราตรี ปิ่นแก้ว และมธุรส ศิริสถิตกุล, “ชีวิตและความตายในทัศนะของพุทธศาสนา”, หน้า ๑-๒๗.

^{๑๔} พระคณูณี เมธงกูโร, *มรณสติกา พุทธภาษิตเพื่อพิจารณาความตาย*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ; ม.ป.ป.), หน้า ๑๔๒.

^{๑๕} เทียบ ปฐก. ๑ : ๒๖ – ๒๗.

สามารถแสดงความรักเอื้ออาทร เช่น เมื่อศิษย์ของพระเยซูคริสตเจ้าถามพระองค์ถึงสาเหตุที่ทำให้คนหนึ่งเกิดตาบอดแต่กำเนิดว่าเป็นความผิดของใคร? พระเยซูคริสตเจ้าตอบว่า “ไม่ใช่ความผิดของเขาหรือของบิดามารดาแต่ที่เขาเกิดมาตาบอดเพื่อว่าฤทธิ์อำนาจของพระเจ้า จะได้สำแดงออกในการรักษาเขาให้หาย”^{๑๖} สิ่งนี้เป็นทัศนคติในเชิงบวก ที่พระเยซูคริสตเจ้าทรงเข้าใจความทุกข์ทรมาน

คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก กล่าวถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับพระเยซูคริสตเจ้า โดยคริสตชนเชื่อว่ามนุษย์ถูกสร้างให้เป็นพระฉายาและเป็นความเหมือนกับพระเจ้าด้วยกันทุกคน ดังนั้นคุณค่าและความหมายของมนุษย์อยู่ที่การเป็นมนุษย์ที่มาจากพระเจ้าและมุ่งสู่พระเจ้า และเชื่อว่าความทุกข์ ความเจ็บป่วยและความตายเป็นการลงโทษหรือการทดสอบความเชื่อและความไว้วางใจในพระเจ้า ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่สามารถหาคำอธิบายได้ทั้งหมด แต่บุคคลจะต้องแสวงหา “ความหมาย” กับสิ่งที่เกิดขึ้น และเชื่อว่าความทุกข์ความเจ็บป่วย และความตายเป็นการเตือนสติในการระลึกถึงพระเจ้า^{๑๗}

คริสตชนระลึกเสมอว่า การมีชีวิตอยู่ในโลกนี้เป็นการพักพิงชั่วคราวที่พระเจ้าทรงประทานให้ และความตายเป็นการกลับไปสู่พระเจ้าตลอดไป ขณะมีชีวิตอยู่มนุษย์ต้องมีชีวิตที่จะถวายเกียรติแด่พระองค์ และดำเนินมรรคาแห่งพระองค์โดยการยืนยันความเชื่อ ความศรัทธาอย่างมั่นคงจนถึงวันสุดท้าย และความตายเป็นเครื่องกระตุ้นให้มนุษย์มีความหวังและซื่อสัตย์ต่อพระเจ้า ความตายที่เกิดขึ้นเป็นเพียงความตายของร่างกาย เมื่อวิญญาณแยกออกจากร่างจะถูกนำไปพิพากษาทันทีตามบาปบุญของผู้ตาย คริสตชนเชื่อว่า จิตวิญญาณของผู้ตายจะไปอยู่อีกโลกที่พระเจ้าทรงจัดเตรียมไว้ ไม่หวนกลับมาในโลกนี้อีก^{๑๘}

ชาวคาทอลิก เชื่อว่าเวลาก่อนตายเป็นช่วงเวลาที่มีค่า เนื่องจากเป็นโอกาสสุดท้ายที่ผู้ใกล้ตายจะเปลี่ยนแปลงความรู้สึกผิดพลาดเกี่ยวกับการกระทำในอดีตได้ ดังนั้นผู้ป่วยใกล้ตายควรได้พบกับบาทหลวงในช่วงสุดท้ายของชีวิตเพื่อโปรดอภัยบาปในนามของพระเจ้า โดยบาทหลวงจะอ่านพระคัมภีร์ตอนที่กล่าวถึงพระเมตตาและการให้อภัยจากพระเจ้า รวมทั้งการทำศีลเจิมผู้ป่วยและศีลสุดท้าย นอกจากนี้ ศาสนาคริสต์มีความเชื่อว่าร่างกายของคนตายควรได้รับความเคารพ เพราะร่างกายคือเครื่องมือของใจที่จะทำดี ภายทุกกายจะถูกปลุกเพื่อรวมกับวิญญาณอีกครั้ง เพราะฉะนั้นจึงไม่นิยมเผาศพแต่จะฝังฝักดินไว้

จากทัศนะและตัวอย่างข้างต้นนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาท และคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกมีแนวทางการแก้ไข เยียวยา และให้กำลังใจในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายให้ดีขึ้นหรือตายให้สบายขึ้น กล้าที่จะเผชิญ ความไม่สะพรึงกลัวต่อความตายอันเป็นสัจธรรมของชีวิต ที่

^{๑๖} ยน. ๙ : ๒-๓.

^{๑๗} มจรุส ศิริสถิตกุล, “ความตายในคริสต์ศาสนา”, ใน *วัฒนธรรมความตายและวาระสุดท้ายของชีวิต* *คู่มือเรียนรู้มิติสังคมของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย*, หน้า ๒๑๘-๒๓๔.

^{๑๘} ชุติพรรณ ศรีสุนทร, “ความตายตามความเชื่อของคริสตชน”, ใน *เมตตานนโท ธรรมะ ๔ ศาสนาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.เอ็น. พี. พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๙๑-๒๐๐.

ทุกคนต้องเผชิญอย่างแน่นอน เมื่อหลักหนีสังขารมไปไม่พ้น ก็จำเป็นต้องกล้าเผชิญยอมรับด้วยสติสัมปชัญญะอย่างสมบูรณ์ที่สุด

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิด และวิธีการทางพระพุทธศาสนา เถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ที่จะช่วยสะท้อนมุมมองชีวิต การเจ็บป่วย ความตาย ตลอดถึงการแสดงบทบาท หน้าที่ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทั้งในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และในสมัยคริสตกาลที่ปรากฏในพระคริสตธรรมคัมภีร์ ภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่ ที่พระพุทธเจ้าและพระเยซูคริสตเจ้า ทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง และการช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในบริบทสังคมไทยในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนการประยุกต์ใช้ศาสตร์ต่างๆ เพื่อการรักษาสุขภาพผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ผู้วิจัยเห็นว่าจำเป็นต้องวิจัยแนวคิด กิจกรรม และกระบวนการอบรมปลูกฝังทัศนคติ ของผู้ดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย และสังคมตามกรอบแนวคิดของพระพุทธศาสนาเถรวาทและคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก จะช่วยเป็นฐานแนวคิดเชิงบูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ เช่น จิตวิทยาการให้คำปรึกษา เสริมความรู้การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายให้ดียิ่งขึ้น

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามคำสอนทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก แนวคิดและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในสังคมปัจจุบัน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบเกี่ยวกับปัญหา ๓ ประเด็นหลัก ดังนี้

๑.๓.๑ แนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ว่าเป็นอย่างไร

๑.๓.๒ แนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ตามคำสอนทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ว่าเป็นอย่างไร

๑.๓.๓ กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ตามคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เป็นอย่างไร มีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) แนวความคิด เรื่องการพัฒนารูปแบบกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ตามหลักธรรมคำสอนที่ปรากฏ เป็นหลักฐานตามเอกสารทางพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เป็นสำคัญ

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อต้องการสืบค้น ให้ทราบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาท มีมุมมองต่อชีวิตและความตายไว้อย่างไรบ้าง ? แนวคิดเรื่องความ ตาย กรรมและการเกิดใหม่ การเจ็บป่วย สาเหตุการเจ็บป่วยและการดูแลรักษา จากนั้นจะศึกษาถึง หลักฐาน และกรณีตัวอย่างที่พระพุทธองค์และพระสาวกได้แสดงบทบาทในการดูแลรักษาผู้ป่วยระยะ สุดท้ายใกล้ตาย โดยจะศึกษาในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยเป็นหลัก

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหาในคัมภีร์คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

ผู้วิจัยจะศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์พระคริสตธรรมทั้งภาคพันธสัญญาเดิม และพันธสัญญาใหม่ และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อต้องการสืบค้นให้ทราบว่า คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกมีมุมมองต่อชีวิต และความตายไว้อย่างไรบ้าง ? แนวคิดเรื่องความตาย กรรมและการเกิดใหม่ การเจ็บป่วย สาเหตุการ เจ็บป่วยและการดูแลรักษา จากนั้นจะศึกษาถึงหลักฐาน และกรณีตัวอย่างที่พระเยซูและสาวกได้แสดง บทบาทในการดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย โดยจะศึกษาในคัมภีร์พระคริสตธรรมทั้งภาคพันธ สัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ผู้ป่วยระยะสุดท้าย (Terminally ill Patients) หมายถึง ผู้ป่วยที่แสดงอาการต่างๆ ที่ บ่งชี้ให้เห็นว่าจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่นาน เช่น ผู้ป่วยโรคมะเร็ง ผู้ป่วยโรคเอดส์ระยะสุดท้าย ผู้ป่วยโรคหัวใจ โรคปอด โรคตับ โรคไตระยะสุดท้าย ซึ่งไม่สามารถติดต่อสื่อสารได้ เป็นต้น

การดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้าย (End of life Care) หมายถึง การให้การดูแลเอาใจ ใส่ เพื่อมุ่งหมายในการเพิ่มคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยซึ่งกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาที่กำลังคุกคามต่อชีวิต โดยการประเมินอาการและวางแผนในการดูแลรักษาทั้งในแง่อาการปวดหรืออาการข้างเคียงอื่นๆ ใน มิติทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ

การดูแลผู้ป่วยแบบประคับประคอง (Hospice Care) หมายถึง แนวทางปฏิบัติในการ ดูแลแบบประคับประคอง ที่มุ่งให้มีความสุขสบาย โดยให้ความสำคัญต่อศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ไม่พยายามเร่งรัดหรือเหนี่ยวรั้งการตาย พัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยและญาติเพื่อเผชิญกับปัญหา อันเกี่ยวเนื่องกับความเจ็บป่วยที่คุกคามชีวิต ผ่านกระบวนการป้องกันและบรรเทาความทุกข์ทรมาน ในมิติทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ มีความมุ่งหมายที่จะศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ของพระพุทธศาสนาเถรวาทและคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เพื่อจะได้ทราบถึงจุดมุ่งหมายของศาสนา ที่ต้องการให้ผู้นับถือศาสนา ได้ประพฤติปฏิบัติตนไปสู่เป้าหมายนั้น และสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบัน

๑.๖.๑ เอกสาร หนังสือ และตำรา

๑.๖.๑.๑ เมตตานนโท ภิกขุ^{๑๙} ธรรมะ ๕ ศาสนาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ของ ชมรมชีวนตารักษ์ เมตตานนโท ภิกขุ เป็นบรรณาธิการได้เสนอบทความขนาดยาว สรุปความได้ว่า “ทุกศาสนาได้ถือว่าช่วงวินาทีสุดท้ายของผู้ป่วยระยะสุดท้ายเป็นช่วงจังหวะที่สำคัญที่สุด เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสำหรับชีวิตหนึ่งไปสู่อีกภาวะหนึ่งในปรโลก...การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายให้ได้รับการดูแลที่ดีที่สุดตามความเชื่อทางศาสนาที่ตนเองนับถือนั้นเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของการจากไปอย่างสุขสงบของมนุษย์แต่ละคนและความเคารพต่อความเชื่อทางศาสนาของผู้ป่วยนั้นเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของคุณภาพชีวิตของผู้ป่วย ซึ่งแพทย์ พยาบาล และผู้ดูแลแต่ละท่านพึงให้ความสนใจ เพื่อให้ช่วงระยะเวลาที่เป็น “นาทีทอง” ของชีวิตของผู้ป่วยและญาติให้ผ่านไปด้วยดี”

๑.๖.๑.๒ พระสมณสาส์น^{๒๐} เรื่อง “พระจิตเจ้าในชีวิตพระศาสนจักรและของโลก (Dominum et Vivificantem) แปลโดย ประคิน ชุมสาย ณ อยุธยา เนื้อหาเกี่ยวกับ บุคคลทั้งสามในตรีเอกานุภาพอย่างครบถ้วน โดยแบ่งออกเป็น ๓ เรื่อง ดังนี้ (๑) พระสมณสาส์นเรื่องพระบิดา (Dives in Misericordia) (๒) พระสมณสาส์นเรื่องพระบุตร (Redemptor Hominis) (๓) พระสมณสาส์นเรื่องพระจิต (Dominum et Vivificantem) คือหนังสือเล่มนี้ มีทั้งหมด ๖๗ ข้อ ๓ ตอน ดังนี้ ตอนที่ ๑ ชื่อว่า “พระจิตของพระบิดาและพระบุตร ซึ่งประทานให้แก่พระศาสนจักร” กล่าวถึง การที่พระเจ้าทรงประทาน พระจิตผู้ให้ชีวิตแก่มนุษยชาติ และแกศาสนจักรอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ตอนที่ ๒ ชื่อว่า “พระจิต ผู้สำแดงบาปของโลกให้เห็นกระจ่าง” กล่าวถึงกิจการของพระจิตในการสำแดงบาป” ซึ่งหมายถึงการชี้ให้เห็นถึงความเลวร้ายที่มีอยู่ในบาป การเสด็จมาของพระเยซูคริสต์ เพื่อช่วยให้โลกรอด มิใช่เพื่อการพิพากษาลงโทษ ตอนที่ ๓ ชื่อว่า “พระจิตผู้ประทานชีวิต” กล่าวถึงการผ่านคริสตสหัสวรรษที่ ๒ เข้าสู่คริสตสหัสวรรษที่ ๓ เป็นการแข่งขันของการปฏิบัติภารกิจของพระจิตผู้ประทานชีวิต เพื่อฟื้นฟู “โฉมหน้าโลกใหม่” ซึ่งพระสมณสาส์นนี้ได้ตั้งความหวังไว้ว่า ภารกิจของพระจิตในการประทานชีวิตแก่มวลมนุษยชาติ นี้แสดงการให้กำลังใจมวลมนุษยชาติ เพื่อให้มนุษยชาติสามารถเข้าใจตนเอง และทำให้ความเป็นพระฉายาล้ำยคลึงกับพระเจ้าที่มนุษย์ได้รับมาแต่แรกสำเร็จสมบูรณ์ขึ้นมาให้ได้

^{๑๙} ชมรมชีวนตารักษ์ เมตตานนโท ภิกขุ (บรรณาธิการ), ธรรมะ ๕ ศาสนาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.เอ็น. พี พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า คำนำ.

^{๒๐} สมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์น ปอล ที่ ๒, พระสมณสาส์นเรื่อง “พระจิตเจ้าในชีวิตของพระศาสนจักรและของโลก (Dominum et Vivificantem), ประคิน ชุมสาย ณ อยุธยา ผู้แปล, (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์คาทอลิกประเทศไทย, พ.ศ. ๒๕๓๐).

๑.๖.๑.๓ เต็มศักดิ์ พึ่งรัศมี (บรรณาธิการ)^{๒๑} ได้สรุปไว้ในหนังสือ “Palliative Care : การดูแลเพื่อบรรเทาอาการ วิธีแห่งการคลายทุกข์” คู่มือและแนวคิดสำหรับแพทย์ พยาบาล และผู้สนใจได้กล่าวถึงแนวคิดในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายเชิงบูรณาการไว้ความตอนหนึ่งว่า “อุดมการณ์หรือปรัชญาของการแพทย์การพยาบาล ควรมุ่งประโยชน์ซึ่งเกิดแก่ผู้ป่วยโดยตรงอย่างเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์แบบองค์รวม และนำความรู้รวมถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้กับผู้ป่วย โดยยังคงคำนึงถึงภาพรวมของความเป็นมนุษย์ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบัน ซึ่งวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทางการแพทย์ได้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมหัศจรรย์ยิ่งผู้ดูแลรักษา ก็ต้องตระหนักถึงความสำคัญของบูรณาการความรู้ทางจริยธรรมที่เพิ่มขึ้นตามไปด้วย สำหรับผู้ป่วยในมรณะวิถี (Terminal Stage) ซึ่งหมายถึงผู้ป่วยในระยะสุดท้ายนั้น แพทย์และพยาบาลในฐานะผู้ดูแล ควรพิจารณาเลือกวิธีการใดๆ ที่จะทำให้ผู้กำลังเผชิญกับความตายและผู้ใกล้ชิด ไม่หวาดกลัว ทุกข์ทรมาน เจ็บเบงหาเดียวดาย แต่กลับมีความสุขและสงบ เป็นการแสดงออกถึงความหมายที่แท้จริงของความรักความเมตตาที่มนุษย์พึงมีต่อกัน ทั้งนี้เพราะความตายเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องเผชิญ

๑.๖.๑.๔ รศ.นพ. ประเสริฐ เลิศสงวนสินชัย, และคณะ (บรรณาธิการ)^{๒๒} เสนอบทความเรื่อง “การช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายด้วยวิธีแบบพุทธ” ในหนังสือรวมบทความ เรื่อง “การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย (End of life care : Improving Care of the Dying)” ซึ่ง รศ.นพ. ประเสริฐ เลิศสงวนสินชัย, และคณะ สรุปความได้ว่า “การดูแลรักษาและช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายนั้นสามารถทำได้หลายวิธี แต่พอสรุปได้ ๗ วิธีคือ ๑. การให้ความรักและความเห็นอกเห็นใจ ๒. ช่วยให้ผู้ป่วยยอมรับความตายที่จะมาถึง ๓. ช่วยให้ผู้จิตใจจดจ่อกับสิ่งดีงาม ๔. ช่วยปลดปล่อยสิ่งค้างคาใจ ๕. ช่วยให้ผู้ป่วยปล่อยวางสิ่งต่าง ๆ ๖. สร้างบรรยากาศแห่งความสงบ ๗. กล่าวคำอำลา”

๑.๖.๑.๕ ผศ.สุเมธ เมธาวิทยกุล^{๒๓} พิธีเจิมหรือศีลทาครั้งสุดท้าย (Extreme Unction, holy Unction) เป็นพิธีกรรมที่พระเจ้าทำให้ผู้ที่กำลังจะสิ้นใจ เพื่อให้คนเจ็บระลึกถึงพระเจ้าเอาไว้ จิตจะได้ไม่หลงลืมหนทางที่จะไปสู่อาณาจักรแห่งพระเจ้า อนึ่ง ถือเป็นพิธีกรรมที่จะชำระบาปที่มีติดตัวอยู่ให้หมดไป ก่อนที่จะไปสู่สถานที่ชำระบาป (purgatory) พิธีเจิมครั้งสุดท้ายนี้มีต้นกำเนิดมาจากคัมภีร์ Epistle of James ในพระคัมภีร์ใหม่มีใจความว่า เมื่อมีคนเจ็บเข้ามาหาพระเพื่อต้องการความช่วยเหลือ ให้พระเจิมน้ำมันในนามของพระเจ้า ให้คนเจ็บระลึกถึงพระองค์ พระองค์จะทรงช่วยเขาให้พ้นด้วยถ้าเขามีบาปก็จะพ้นจากบาป การประกอบพิธีเจิมครั้งสุดท้ายมีจุดมุ่งหมาย ๔ อย่าง อย่างเป็นใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ ๑) เพื่อล้างบาปที่เคยทำมาในอดีต ๒) เพื่อให้คนเจ็บซึ่งกำลังทุกข์ทรมาน ไม่หลงลืมศรัทธาที่เคยมีต่อพระเจ้า ถ้ายังไม่เคยเลื่อมใส ก็รีบปลุกศรัทธาเสียก่อนที่จะเสียชีวิต ๓)

^{๒๑} เต็มศักดิ์ พึ่งรัศมี(บรรณาธิการ), Palliative Care : การดูแลเพื่อบรรเทาอาการ วิธีแห่งการคลายทุกข์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า (คำนำ).

^{๒๒} ประเสริฐ เลิศสงวนสินชัย, รศ.นพ., และคณะ (บรรณาธิการ), การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย (End of life care : Improving Care of the Dying), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ (1987) จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔๑ – ๒๕๗.

^{๒๓} สุเมธ เมธาวิทยกุล, ผศ., ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์อักษร, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖๙.

เพื่อให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บและเพิ่มกำลังใจแก่คนเจ็บ ๔) เพื่อล้างบาปโทษซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในขณะที่ประกอบพิธี ซึ่งพิธีเจิมทำดังนี้ พระถือไม้กางเขนด้วยมือซ้าย มือขวาเอาผ้าคลุมศีรษะคนเจ็บ (นิกายออร์ทอด็อกซ์) สำหรับนิกายคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ พระจับที่ศีรษะคนเจ็บด้วยมือซ้ายเอานิ้วชี้ข้างขวาแตะหน้าผากคนเจ็บ จากนั้นก็ใช้น้ำมันเจิมตามร่างกายของคนเจ็บ ๕ ครั้ง หรือ ๗ ครั้ง พระเจิมก็อ้อนวอนพระเจ้าขอให้ช่วยคนเจ็บทุกครั้ง

๑.๖.๑.๖ บาทหลวงเซดซัย เลิศจิตรเลขา^{๒๔} ได้กล่าวไว้ในคริสต์ศาสนายังได้สอนเกี่ยวกับความหมายของความทุกข์ทรมาน จากเอกสารพระดำรัสที่ชื่อว่า “ความทุกข์ทรมานที่ช่วยให้รอดพ้น” (Salvifici Doloris) โดยพระสันตะปาปาจอห์น ปอล ที่ ๒ ซึ่งทรงประกาศใช้เอกสารนี้ในวันผู้ป่วยสากล วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๘๔ ซึ่งพระดำรัสฉบับนี้ยังถือว่าเป็นเอกสารอย่างเป็นทางการของศาสนจักร ที่สอนเกี่ยวกับความหมายของความทุกข์ทรมาน และเป็นคำสอนที่ทันสมัย แม้ว่าปัจจุบันจะมีอายุครบ ๒๕ ปีแล้ว ซึ่งคำสอนดังกล่าว Di Messa สรุปได้ออกเป็น ๓ ส่วน ดังนี้ (๑) ความทุกข์ทรมานของมนุษย์ชาติภายใต้แสงสว่างแห่งความทุกข์ทรมาน และการกลับคืนชีพของพระเยซูคริสตเจ้า กลายเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นพยานแห่งความรักและความรอดพ้น (๒) คริสตชนได้รับเรียกให้มีส่วนร่วมในความทุกข์ทรมานของพระเยซูคริสตเจ้า และ (๓) พระวรสารหรือข่าวดีแห่งความทุกข์ทรมาน

ความทุกข์ทรมานของมนุษย์ชาติภายใต้แสงสว่างแห่งความทุกข์ทรมาน และการกลับคืนชีพของพระเยซูคริสตเจ้า กลายเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นพยานแห่งความรัก และความรอดพ้นของคริสตชน คำสอนดังกล่าวเป็นบทสรุปที่สำคัญของพระสันตปาปาจอห์น ปอล ที่ ๒ ที่ทรงกล่าวไว้ว่า ประสบการณ์ความทุกข์ทรมานของมนุษย์ สำหรับคริสตชน ไม่ได้นำไปสู่การปฏิเสธพระเจ้า โดยการใช้เฉพาะเหตุผลอ้างเหมือนบุคคลบางกลุ่ม ที่อ้างว่าถ้าพระเจ้าเป็นองค์แห่งความดี องค์แห่งความสุข และทรงสร้างทุกสิ่งทุกอย่างมาดี แต่ในประสบการณ์ชีวิต มีความชั่วร้าย ความทุกข์ทรมาน ที่เห็นอยู่ทั่วไป ดังนั้นโดยอาศัยเหตุผล พระเจ้าจึงไม่มีอยู่จริง หรือ พระเจ้าทรงลงโทษมนุษย์ เพราะความผิดบาปที่มนุษย์ทำ ซึ่งเป็นความคิดเกี่ยวกับสาเหตุของความทุกข์ทรมานในศาสนายิว เช่น หนังสือพระคัมภีร์เรื่องมหาบุรุษโยบ

๑.๖.๑.๗ เซอร์ สุภาพร ดาวดี^{๒๕} ได้กล่าวไว้ในความสำคัญของความตระหนักในตนเองต่อการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ความตระหนักในตนเองเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพยาบาลวิชาชีพ ในการพัฒนาคุณภาพการดูแลเอื้ออาทรต่อผู้ป่วย นอกจากนี้ยังเป็นมนต์ศักดิ์สิทธิ์ประการหนึ่งของรูปแบบการนิเทศงานการพยาบาล คุณภาพการดูแลเอื้ออาทรขึ้นกับการที่พยาบาลรู้ตัวตระหนักว่าตนเองเป็นใคร กำลังทำอะไรในขณะที่ให้การพยาบาลผู้ป่วย ทั้งนี้เพราะพยาบาลไม่สามารถเข้าใจผู้ป่วยได้หากไม่ฝึกการเข้าใจตนเองก่อน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าหากพยาบาลวิชาชีพพัฒนาความตระหนักในตนเองก็เท่ากับเป็นการพัฒนาการปฏิบัติการพยาบาลนั่นเอง จากประสบการณ์ของผู้เขียนในการให้การดูแลเอื้ออาทรผู้ป่วยระยะสุดท้าย ในการปฏิบัติการพยาบาล ในการเยี่ยมเยียน ในการนิเทศการ

^{๒๔} สุภาพร ดาวดี และคณะ, การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ตามมุมมองศาสนาคริสต์คาทอลิก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่พระยุคใหม่, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖-๕๘.

เรียนการสอน การดูงาน การทำวิจัย และการฝึกปฏิบัติทั้งในและต่างประเทศ จากประสบการณ์ดังกล่าวจึงได้สังเคราะห์ออกมาเป็นแนวความคิดในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ที่มีลักษณะเฉพาะ และมีจุดเน้นที่แตกต่างกับการดูแลผู้ป่วยทั่ว ๆ ไปพอสรุปได้ ๖ ประการ ดังนี้ ๑. เน้นการดูแลด้านจิตวิญญาณ (Spiritual care) ๒. เน้นการดูแลครอบครัว (Family care) ๓. เน้นความสุขสบายแบบองค์รวม (Holistic comfort care) ๔. เน้นการเตรียมตัวตาย (Death preparation care) ๕. เน้นตัวพยาบาลเป็นสื่อกลางบำบัดผู้ป่วย (Nurse-mediated care) ๖. เน้นการดูแลเชิงสหสาขาวิชาชีพ (Multidisciplinary care)

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒.๑ ศิริพจน์ สกุลทอง^{๒๖} ได้กล่าวไว้กระบวนสืบทอดจากสื่อสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมศีลศักดิ์สิทธิ์ ๗ ประการ ไปสู่ความเชื่อ ศรัทธา และการดำเนินธุรกิจ แบบมีจริยธรรมของชุมชนชาวคริสต์ (โรมันคาทอลิก) ของโบสถ์พระมารดานิจจานุเคราะห์ กรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาเพื่อความรู้ความเข้าใจความหมายในสัญลักษณ์ที่สำคัญในพิธีกรรม “ศีลศักดิ์สิทธิ์ ๗ ประการ” ของชาวคริสต์ (โรมันคาทอลิก) ที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่ความเชื่อ ศรัทธาและการดำเนินธุรกิจแบบมีจริยธรรม เพื่อการเป็นชุมชนชาวคริสต์ที่เข้มแข็ง ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ๑) การใช้สัญลักษณ์ในพิธีกรรม และความหมายของศีลศักดิ์สิทธิ์ ๗ ประการ มีประวัติความเป็นมาอย่างมีระเบียบแบบแผน ๒) กระบวนการถ่ายทอดความรู้สัญลักษณ์ของบาทหลวง (พระสงฆ์คาทอลิก) ๓. ชุมชนชาวคริสต์ได้รับรู้ และให้ความหมายดังกล่าว ค่อนข้างสอดคล้องกับเจตนาของบาทหลวง ซึ่งก่อให้เกิดศรัทธาและการดำเนินชีวิตทางธุรกิจแบบมีจริยธรรม ๔. ปัจจัยแวดล้อมที่สำคัญ ทำให้การดำเนินชีวิตมีความเชื่อ

๑.๖.๒.๒ สุวรรณ แนวจำปา^{๒๗} ได้วิจัยทางการแพทย์แผนปัจจุบันถือว่า ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย คือ ผู้ป่วยที่อยู่ใกล้ถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิตโดยทั่วไปหมายถึงระยะ ๖ เดือนสุดท้ายก่อน มีอาการทางกายและจิตที่สังเกตเห็นได้ชัด เช่น สติสัมปชัญญะลดลง มือเท้าเย็น จึงควรให้การดูแลด้วยวิธีการที่หลากหลายยกเช่น แบบพหุวิชาชีพเพื่อให้การดูแลอย่างทั่วถึงในทุกมิติ ดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวม การดูแลประคับประคองมิติด้านจิตใจ เพื่อให้ผู้ป่วยมี “การตายดี” หรือ “การตายอย่างมีความสุข” ส่วนหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายคือ ผู้ที่ถูกพยาธิตอบงาย่าย้อย่างหนัก อยู่ในภาวะถูกภัยคือมรณะคุกคาม อยู่ช่วงเวลาใกล้ตายไม่เกิน ๑ ถึง ๒ ชั่วโมงก่อนจุติจิตเกิดขึ้น มีอาการทางกายที่สังเกตเห็นได้เช่น มีความเจ็บปวดร้าวร้อนเกิดทุกขเวทนาอย่างสาหัส มีอาการทางจิต เช่น ท้อแท้หดหู่เซื่องซึมเหงาหงอยเบื่อหน่าย จิตจะสร้างมโนภาพนึกถึงกรรมที่ตนทำไว้ส่วนมากเป็นกรรมหนัก (๒) กรรมนิมิตารมณ์ นึกถึงอุปกรรมในการทำกรรมดีหรือไม่ดี (๓) คติ

^{๒๖} ศิริพจน์ สกุลทอง, “กระบวนสืบทอดจากสื่อสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม ศีลศักดิ์สิทธิ์ ๗ ประการ ไปสู่ความเชื่อศรัทธาและการดำเนินชีวิตทางธุรกิจ แบบมีจริยธรรมของชุมชนชาวคริสต์ (โรมันคาทอลิก) ของโบสถ์พระมารดานิจจานุเคราะห์ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๖).

^{๒๗} สุวรรณ แนวจำปา, “การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

นิมิตารมณ์ นึกถึงภพภูมิที่จะไปเกิดหลังตาย ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลจึงควรมีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐาน ช่วยประคับประคองจิตใจของผู้ป่วยให้สะอาด สว่าง สงบ ให้การดูแลทั้งร่างกายและจิตใจ ให้ผู้ป่วยมีสติไม่หลงลืม มีความสำราญชุ่มชื่น ไม่ขุ่นมัว เพื่อไปสู่สุคติหลังจากตาย

๑.๖.๒.๓ จรัสแสง ผิวอ่อน^{๒๘} ได้วิจัยเรื่องการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่วัดคำประมง การดูแลผู้ป่วยทางด้านกายมีความสอดคล้องกับหลักธรรม สัปายะ ๗ ประการ ประกอบด้วย ๑) อวาสาสัปายะ ที่เจียบสงบ มีสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับผู้ป่วย ญาติผู้ป่วย ๒) โจรสัปายะ ที่ไม่ไกลจากชุมชนในการหาสิ่งที่จำเป็นมาใช้ในชีวิตประจำวัน ๓) ภัตสัปายะ พุดคฺย ทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์ให้แก่กัน ๔) บุคคสัปายะ บุคคฺลที่เหมะระกัน คือ อยู่กับผู้ป่วยและญาติที่เป็นมะเร็ง เหมือนกัน ทำให้รู้สึกว่ ไม่อ้างว้างโดดเดี่ยว ๕) โภชนสัปายะ มีอาหารและยาสมุนไพรรักษาที่เหมะระกับสุขภาพของผู้ป่วยมะเร็ง ๖) อุตสัปายะ อากาศที่บริสุทธิ์เหมะระกับการฟื้นตัวของคนไข้ ๗) อิริยาปลสัปายะ มีกิจกรรม การเคลื่อนไหวที่ผ่นคนลาย และวิธีการดูแลทางจิตของผู้ป่วยมะเร็ง ระยะสุดท้าย มีหลักพุทธธรรมใหญ่ ๔ หลักธรรมที่ได้ถูกกล่าวถึงคือ ๑) ไตรลักษณ์ ๒) โยนิโสมนสิการ ๓) การพิจารณาสุติ ๔) การภาวนาโดยใช้อานาปานสติ ๕) การอยู่กับโลกธรรม ๘ โดยผ่านทางกิจกรรมต่างๆ ตามสภาพพื้นฐานของคนไข้และญาติคนไข้ ที่มีพื้นฐาน ความคิดความเชื่อ และทัศนคติที่แตกต่างกัน

๑.๖.๒.๔ ศศิธร เขมาภีรัตน์^{๒๙} จากการวิจัยพบว่า พระพุทธศาสนาแบ่งโรคเป็น ๒ ประเภท คือ โรคทางกาย และโรคทางใจ การแก้ปัญหาสุขภาพและความเจ็บป่วยมี ๒ แนวทาง ดังนี้ ๑) การป้องกัน : พระพุทธองค์ทรงใช้หลักปฏิบัติในการดูแลรักษาสุขภาพทั้งทางกายและทางใจ อย่างสม่าเสมอเป็นประจำ ๒) การรักษา : พระพุทธศาสนากล่าวถึงการรักษาโรคทางการ ๓ วิธี ได้แก่ การรักษาทางการแพทย์ การใช้ธรรมบำบัด การรักษาด้วยพุทธานุภาพ ส่วนการรักษาโรคทางใจ ๓ วิธี ได้แก่ การพิจารณาหาเหตุผล คุณ โทษ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน และการคบกัลยาณมิตร ซึ่งพระพุทธศาสนาและการแพทย์อายุรเวทของอินเดีย เป็นรากฐานของการแพทย์แผนไทย และจากการเปรียบเทียบพบว่าพุทธวิธีกับการแพทย์แผนไทย มีความเหมือน ดังนี้ ๑) ร่างกายประกอบด้วยธาตุสี่ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ๒) ความไม่สมดุลของธาตุสี่ทำให้เกิดโรค ๓) โรค การตรวจโรค การวินิจฉัยโรค ๔) การใช้สมุนไพร ยา วิธีการรักษาสร้างภูมิคุ้มกันโรค ป้องกันโรค ๕) จรรยาแพทย์ และมีความต่างกัน ดังนี้ ๑) กิเลสสาเหตุให้เกิดโรคทางใจ โรคทางจิต ๒) โรคเกิดจากกรรมในอดีตชาติ ๓) การบำบัดโรคด้วยพระธรรมโอสธและการใช้พุทธานุภาพ

^{๒๘} จรัสแสง ผิวอ่อน, “การจัดการเพื่อดูแลผู้ป่วยมะเร็งระยะสุดท้ายแบบองค์รวม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๙} ศศิธร เขมาภีรัตน์, “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนการวิจัย (Research Process) ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่าง ๆ

(๑) เอกสารปฐมภูมิ (Primary Source) พระพุทธศาสนาเถรวาทศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกศึกษาเอกสารจากคัมภีร์พระคริสตธรรมทั้งภาคพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่

(๒) เอกสารทุติยภูมิ (Secondary Source) เช่น วรรณคดี เอกสารข้อเขียนที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง การพัฒนารูปแบบกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทั้งทางตรงและทางอ้อมของทั้งสองศาสนา

๑.๗.๒ นำข้อมูลทั้งสองแหล่ง มาตีความ วิเคราะห์ และศึกษาเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เพื่อตอบปัญหาการวิจัย

๑.๗.๓ สรุปและนำเสนอผลงานวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

๑.๘.๓ ทำให้ทราบความเหมือนและความแตกต่างแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายในทางพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก รวมถึงหลักการประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๒

การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในงานวิจัยบทที่ ๒ นี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในประเด็น

๒.๑ นิยามและความหมาย

๒.๒ ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

๒.๓ แนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม

๒.๔ กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

๒.๕ จุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ดังต่อไปนี้

๒.๑ นิยามและความหมาย “ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย”

คำว่า “ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย” ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท แยกศัพท์เพื่อวิเคราะห์ความหมายออกเป็น ๒ ประการ คือ ประการที่หนึ่ง คำว่า “ผู้ป่วย” และประการที่สอง คำว่า “ระยะสุดท้ายใกล้ตาย”

คำว่า “ผู้ป่วย” ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง บุคคลที่ถูกรักษาทุกข์ (ความทุกข์ที่เกิดจากการเจ็บป่วย) เข้าครอบงำ ท่วมทับ รัตรึง ย่ำยีอย่างหนัก ทำให้บุคคลนั้นเกิดความทุกข์กาย หรือทุกข์ใจ หรือทุกข์ทั้งร่างกายและจิตใจ เช่น โรคทางกาย ได้แก่ โรคทางตา โรคทางหู โรคทางจมูก โรคทางลิ้น โรคศีรษะ โรคหู โรคปาก โรคฟัน โรคไอ โรคหืดไข้หวัด ไข้พิษ ไข้เชื่อมซิม โรคท้องเป็นลมสลบ ลงแดง จุกเสียด อหิวาตกโรค โรคเรื้อน ฝี กลากมองคร้อ ลมบ้าหมู หิด หูด โรคตีชาน โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวงทวาร ความเจ็บป่วยที่เกิดจากดีความเจ็บป่วยที่เกิดจากเสมหะ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากลม ไข้สันนิบาต ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาล ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถไม่ได้ส่วนกัน ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพากเพียรเกินกำลัง ความเจ็บป่วยที่เกิดจากผลกรรม ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ และปวดปัสสาวะ ความเจ็บป่วยหรือความทุกข์ที่เกิดจากสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เป็นต้น ส่วนโรคทางจิตใจ หรือความเจ็บป่วยทางใจ เช่น ความเจ็บป่วยหรือความทุกข์ที่เกิดจากญาติพี่น้องตาย มารดา บิดาตาย พี่ชายน้องชายตาย พี่สาวน้องสาวตาย บุตรธิดาตาย ความเจ็บป่วยที่เกิดจากความพินาศของญาติ โภคทรัพย์พินาศ เสียหายที่เกิดจากโรค เป็นต้น^๑

^๑ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๕/๒๒.

โดยที่ความเจ็บป่วย (พยาธิสภาพ) ดังกล่าวนี้อาจต้องอยู่ในสภาวะที่หนัก หรือรุนแรง ซึ่งในทางการแพทย์เรียกว่า “ระยะลุกลาม” หรือ “เรื้อรัง” หรือ “ระยะวิกฤติ” ความเจ็บป่วยระยะนี้มีลักษณะสำคัญ ๕ ประการ คือ (๑) มีผลต่อระบบร่างกายหลายอย่างและมีผลต่อการทำหน้าที่ทางร่างกายและทางสังคมอย่างกว้างขวาง (๒) เป็นปัญหาในช่วงชีวิต กล่าวคือ มีพัฒนาการมานานกว่าจะเกิดอาการอย่างเห็นได้ชัด (๓) อาจจะควบคุมได้ แต่รักษาไม่ได้ (๔) แม้จะไม่ทั้งหมด แต่ส่วนใหญ่จะมีลักษณะที่เป็นอันตรายที่ละเอียดถี่ถ้วนทำให้จำกัดการทำกิจกรรมในสังคม (๕) ลักษณะที่เกิดขึ้นแบบไม่รู้ตัวจนกว่าจะถึงระยะวิกฤติจึงมีอาการเจ็บปวด^๒

พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงคนไข้ ๓ ประเภท ดังนี้

๑. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะ หรือไม่ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะก็ตามได้ยาที่เป็นสัปปายะ หรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปปายะก็ตามและได้คนพยาบาลที่เหมาะสมหรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตาม ย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นได้เลย

๒. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะหรือไม่ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะก็ตามได้ยาที่เป็นสัปปายะหรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปปายะก็ตามและได้คนพยาบาลที่เหมาะสมหรือไม่ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมก็ตามย่อมหายจากอาพาธนั้นได้

๓. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษขณะที่เป็นสัปปายะจึงหายจากอาพาธนั้นเมื่อไม่ได้ย้อมไม่หาย^๓

จากพุทธพจน์ข้างต้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงผู้ป่วยประเภทที่ไม่สามารถรักษาโรคที่เกิดในกายให้หายได้ ถึงแม้จะมีอาหารดี ยาดี และหมอดีเพียงใดก็ตาม สิ่งที่สามารถกระทำได้คือการดูแลประคับประคองร่างกายไปเรื่อยๆ จนกว่าบุคคลนั้นจะถึงแก่ความตาย

ส่วนคำว่า “ระยะสุดท้ายใกล้ตาย” โดยทั่วไป หมายถึง สภาวะวิกฤติของโรค ซึ่งอาจจะทำให้ผู้ป่วยต้องตายได้ตลอดเวลา อาจเป็นปี เป็นเดือน เป็นสัปดาห์ เป็นวัน เป็นชั่วโมง เป็นนาที หรือวินาที แต่ในทางการแพทย์ตะวันตกจะถือระยะเวลาที่ผู้ป่วยอาจต้องตายภายใน ๖ เดือน ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท บุคคลที่เจ็บป่วยอยู่ในระยะสุดท้ายใกล้ตาย เรียกว่า “มรณภยตชชิต” แปลว่า ผู้อันภยคือมรณะคุกคามแล้ว^๔ นอกจากความหมายนี้แล้วยังมีความหมายรวมถึง คนที่กำลังเจ็บป่วยด้วยโรคอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างรุนแรงหรืออย่างวิกฤติที่ชื่อว่า กำลังเป็นผู้ถูกภยคือความตายคุกคามเช่นเดียวกัน เพราะคำว่า “ภย” โดยทั่วไปมีความหมายกว้างมาก หมายถึง อันตรายต่างๆ ที่ทำให้จิตใจสะดุ้งหวาดกลัวได้^๕ เช่น อันตรายจากความเจ็บไข้ หรือโรคต่างๆ (พยาธิภัย) อันตรายจาก

^๒ สุริย์ กาญจนวงศ์, จิตวิทยาสุขภาพ (Health Psychology), (นครปฐม : โรงพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๖๙.

^๓ อจ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๑๖๙.

^๔ ป. หลงสมบุญ, พันตรี (รวบรวมและเรียบเรียง), พจนานุกรม มจร-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเรียนวัดปากน้ำภาษีเจริญ, ๒๕๕๐), หน้า ๕๖๓.

^๕ อจ.ปญจก.อ. (ไทย) ๓๖/๓๗๒.

อุบัติเหตุ อันตรายจากสัตว์ร้ายต่างๆ มีระเซ้ ปลาร้าย งู เป็นต้น หรือภัยเกิดจากธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม เป็นต้น^๖

ดังนั้น “มรณภยตชชิต” ในความหมายที่ตรงกับ “ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย” หรือเป็น “อาการระยะสุดท้ายใกล้ตาย” นั้นในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่าเป็นความหมายที่จำเพาะหรือความหมายอย่างแคบ แต่หากพิจารณาความหมายอย่างกว้างๆ แล้ว คำว่า “ผู้อันภัยคือมรณะคุกคามแล้ว” ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่า ไม่เฉพาะกับคนที่กำลังประสบอันตราย หรือโรคร้ายไข้เจ็บเท่านั้น แต่คนที่เกิดมาทุกคนแล้วมีชีวิตอยู่ ชื่อว่า กำลังถูกภัยคือมรณะคุกคามตลอดเวลาทั้งสิ้น เพราะชีวิตมนุษย์ทุกชีวิตที่เกิดมาย่อมเดินไปสู่ความตายตลอดเวลา นั่นคือ มนุษย์ทุกคนล้วนถูกภัยคือความตายคุกคามหรือบีบคั้นตลอดเวลา ซึ่งพระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกสภาวะนี้ว่า “ทุกขอริยสัง” ดังนั้นเมื่อพิจารณามาถึงจุดนี้ก็จะเห็นว่า “ระยะสุดท้ายใกล้ตาย” ตามหลักการแพทย์ตะวันตกมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “มรณภยตชชิต” ในความหมายที่จำเพาะ หรือจะกล่าวให้จำเพาะมากยิ่งขึ้นเรียกว่า “พยาธิภัย” ในระยะวิกฤตนั่นเอง

นอกจากนี้ใน อภิธัมมัตถสังคหทีปนี มีคำที่มีความหมายตรงกับคำว่า “ระยะสุดท้ายใกล้ตาย” อีกคำหนึ่ง ซึ่งถือว่ามีความหมายใกล้เคียงมากที่สุด คือ คำว่า “มรณาสันนกาล” แปลว่า เวลาที่บอกให้รู้ว่าใกล้จะถึงแก่ความตาย เป็นการเตือนให้รู้ล่วงหน้า เพื่อให้เตรียมตัว ไม่ใช่ตายในตอนนั้น ขณะนั้น อาจจะเร็วหรือช้า เป็นนาที เป็นชั่วโมง เป็นวัน เป็นเดือน หรือเป็นปี

มรณาสันนกาลนี้ มี ๒ ประการ คือ^๗

ประการที่หนึ่ง อาสันนกาล คือ เวลาใกล้ตาย หมายถึง วิธีจิตใกล้ตายชนิดธรรมดา ได้แก่ วิธีจิตใกล้ตายที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ที่จะตายภายในเวลา ๑-๒ นาที หรือ ๑-๒ ชั่วโมงเป็นต้น สำหรับบุคคลประเภทนี้ เรียกว่า บุคคลผู้ใกล้จะตาย (มรณาสันนบุคคล)

ประการที่สอง ปัจจาสันนกาล คือ เวลาใกล้จวนตาย หมายถึง วิธีจิตใกล้จะสิ้นใจขาดใจตาย ได้แก่ วิธีจิตใกล้ตายที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ที่กำลังจะตายภายในเวลาไม่ถึง ๑๐ วินาที หรือไม่ถึง ๒๐ วินาที จิตจิตเกิดขึ้นทำหน้าที่ของตน และรูปที่เกิดจากกรรม (กัมมชรูป) ครั้งสุดท้ายได้ดับลงพร้อมกับขณะแตกดับ (ภังคขณะ) ของจิตที่เคลื่อน (จิตฺตฺต, ตาย) สำหรับบุคคลประเภทนี้ ท่านเรียกว่า บุคคลผู้ใกล้จวนตาย (ปัจจาสันนมรณบุคคล)

๒.๒ ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ในการศึกษาเกี่ยวกับอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในที่นี้แบ่งออกเป็น ๒ ประการตามระยะเวลาใกล้ตาย (มรณาสันนกาล) ที่จะปรากฏแก่ผู้ป่วย คือ อาการในระยะอาสันนกาล คือ ระยะใกล้จะตาย และ ระยะปัจจาสันนกาล คือ ระยะกำลังจะตาย โดยมีรายละเอียดอาการแต่ละระยะดังนี้

^๖ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๓๙/๕๕๑.

^๗ พระสีลาจารย์เถร, อภิธัมมัตถสังคหทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๕๗), หน้า ๒๑๙-๒๒๒.

๑) **ระยะอาสันนกาล** คือ ระยะใกล้ตาย ระยะก่อนที่ความตายจะเกิดขึ้น ในที่นี้จะแบ่งอาการออกเป็น ๒ ประการ คือ (๑) อาการทางกาย และ (๒) อาการทางจิต

๑.๑) **อาการทางกาย** คือ อาการบีบคั้นทางกายที่เกิดมาจากโรคนั้นๆ พระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกว่า “พยาธิทุกข์” คือ ทุกข์เพราะความเจ็บป่วย^{๘๘} ได้แก่ ทุกขเวทนาที่เกิดจากอาการของโรคบีบคั้นทำให้ ร่างกายเจ็บปวดรวดร้าว เร่าร้อน รู้สึกไม่สบาย ในเวทนา ๕ เรียกความทุกข์ทางด้านร่างกายนี้ว่า “ทุกข์” หรือเรียกชื่อเต็มว่า “ทุกขินทริย์” อินทริย์คือความทุกข์กาย ความไม่สบายทางกาย ความเจ็บปวดทางกาย^{๘๙} หรือร่างกายที่ตื้นรน กระเสือกกระสน ทุรนทุราย หวั่นไหว สั่นเทา กระสับกระส่ายที่เกิดจากจากโรคบีบคั้น (พยาธิ)^{๙๐} อย่างหนัก หรืออย่างรุนแรง ที่ตรงกับทางการแพทย์แผนปัจจุบันเรียกว่า “อาการระยะสุดท้ายของโรค”

ถึงแม้ว่าในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท จะไม่ได้ให้รายละเอียดของอาการทุกขเวทนาทางกายในแต่ละโรคเช่นเดียวกับการแพทย์สมัยใหม่ก็ตาม แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า ทุกขเวทนาทางกายที่เกิดจากโรคระยะสุดท้ายนั้นมีลักษณะอาการดังกล่าวตามสมุฏฐาน คือ อวัยวะเป็นเจ้าการไม่ทำหน้าที่ตามปกติ^{๙๑} หรือไม่สมารถทำหน้าที่ตามปกติได้ อันเนื่องมาจากอวัยวะนั้นเกิดความเสียหายเพราะโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ที่เกิดกับอวัยวะนั้น หรือเกิดจากบาดแผล เกิดจากความผิดปกติในร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง^{๙๒} ตลอดจนทำให้อวัยวะที่สัมพันธ์กับอวัยวะที่เกิดโรคนั้นๆ ได้รับผลกระทบไปด้วย เช่น โรคที่เกิดตามอวัยวะต่างๆ ในร่างกายภายนอก เช่น โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น โรคกาย โรคศีรษะ โรคที่ใบหู โรคปาก โรคฟัน เป็นต้น^{๙๓} จะทำให้เกิดทุกขเวทนาในอวัยวะนั้นๆ อย่างแสนสาหัส เช่น ตื้นรน กระเสือกกระสน ทุรนทุราย หวั่นไหว สั่นเทา กระสับกระส่าย เจ็บปวด ไม่สบายกาย เป็นไข้ เป็นต้น บางคนอาจต้องทุกข์ทรมานอย่างนี้เป็นปี เป็นเดือน เป็นสัปดาห์ เป็นวัน เป็นชั่วโมง เป็นนาที หรือเป็นวินาที จึงจะสิ้นใจตาย โรคเกิดกับอวัยวะภายในร่างกาย เช่น เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไต หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ไข้ใหญ่ ไข้สมอง ดี เลือด ไข้ข้อ เป็นต้น^{๙๔} จะทำให้อวัยวะส่วนนั้นๆ บกพร่อง เสียหาย ถูกทำลายหมด หรือเสียหายหมด ไม่สามารถทำงานได้ โดยที่ในขณะที่โรคกำลังคุกคามทีละนิดๆ ทำความเสียหายแก่อวัยวะภายในทีละหน่อยๆ นั้น จะส่งผลกระทบต่ออวัยวะส่วนอื่นที่เกี่ยวข้อง และต่อระบบอวัยวะของร่างกาย จึงก่อให้เกิดอาการเจ็บไข้

^{๘๘} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๔/๑๐๓.

^{๘๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๐/๓๑๐ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

^{๙๐} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๗๑/๔๘๕.

^{๙๑} สุขขาว พลอยชุม (ผู้รวบรวม), **สารานุกรมพระพุทธศาสนา : ประมวลจากพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๙.

^{๙๒} แสง จันทร์งาม, **พุทธศาสนาวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖๗.

^{๙๓} อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๙-๑๓๐.

^{๙๔} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๑๕๔/๑๙๘-๑๙๙.

หรือไม่สบาย แต่เมื่อถึงขั้นวิกฤตหรือระยะสุดท้ายของโรค อวัยวะจะถูกทำลายจนถึงขั้นทำงานได้น้อย หรือไม่สามารถทำงานได้เลย เมื่อนั้นก็จะถึงวาระสุดท้ายของชีวิต คือ ความตาย ในส่วนของอวัยวะ ภายในนี้บางคนโรคอาจแสดงอาการตั้งแต่เริ่มต้น อาจเป็นทุกขเวทนาเพียงเล็กน้อย แต่บางคนโรค อาจแสดงอาการครั้งเดียวเมื่ออวัยวะส่วนนั้นๆ เสียหายเกือบหมดหรือทั้งหมด จึงทำให้ทุกขเวทนาที่ ปรากฏทางกายเกิดความรุนแรงอย่างแสนสาหัส บางคนอาจต้องตายเพราะพิษไข้ ตายเพราะความ เจ็บปวด เป็นต้นซึ่งความทุกข์ กระเสือกกระสน ทุรนทุรายนี้ ใน อดีตทนต์สุดตนิทเทศ ท่าน เปรียบเทียบให้เห็นภาพอย่างชัดเจนว่าเหมือนฝูงปลาที่กระเสือกกระสน ทุรนทุรายในบ่อที่มีน้ำน้อย^{๑๕}

ส่วนโรคที่สามารถเกิดกับอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งในร่างกายในส่วนอวัยวะ ภายนอกส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น มือ เท้า แขน ขา คิวหนัง เป็นต้น ได้แก่ โรคเรื้อน โรคฝีโรคกลาก โรค หิดเปื่อย โรคหิดดำ โรคหูด โรคเรื้อน โรคพุพอง โรคครีตีสีดวง เป็นต้นโรคจากอวัยวะภายในร่างกาย ส่วนใดส่วนหนึ่ง หรือโรคที่เรียกชื่อตามอาการ ได้แก่ โรคหิด โรคไข้หวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เชื่อมซิม โรคท้อง โรคลมสลบ โรคลงแดง โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคมองคร้อ โรคลมบ้าหมู โรคอาเจียนเป็น เลือด โรคดี โรคเบาหวาน เป็นต้น และโรคที่มีสมุฏฐานอื่นๆ เช่น มีสมุฏฐานมาจากดี เสลด ลม ไข้สันนิบาต ฤดูแปรปรวน การบริหารที่ไม่สมำเสมอ การมีความเพียรเกินกำลัง วิกากรรม ความ หนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ เป็นต้น^{๑๖}

จะเห็นว่า อาการทางกายเหล่านี้เป็นทุกขเวทนา ความเจ็บปวดที่รุนแรง แสน สาหัส และอดทนได้ยาก อย่างเช่น กรณีของพระพุทธเจ้าหลังจากทรงปลงพระชนมายุสังขาร และ หลังจากเสวยพระกระยาหารของนายจุนทสุกริกได้เกิดอาการพระประชวรอย่างรุนแรง ลงพระ บังคนหนักเป็นโลหิต (โลหิตปนขุ่นทิกาพาธ) ทรงมีทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัส จวนเจียนจะ ปรินิพพาน พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะทรงอดกลั้นทุกขเวทนาเหล่านั้นไว้ไม่พริ่นพริ้ง^{๑๗}

ในอรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบทได้บรรยายอาการนายจุนทสุกริกทุกข์ ทรมานทางร่างกายก่อนตายว่า เกิดความเร่าร้อนในสรีระ ความเร่าร้อนในอเวจีมหานรกปรากฏแก่เขา ทั้งเป็น ขึ้นชื่อว่าความเร่าร้อนในอเวจีเป็นความเร่าร้อนที่สามารถทำลายนัยน์ตาของผู้ยืนดูอยู่ในที่ ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ได้... ความเร่าร้อนนั้นปรากฏแก่นายจุนทสุกริกนั้นแล้ว อาการอันเหมาะสมด้วย กรรมก็เกิดขึ้น เขาร้องเสียงเหมือนหมู คลานไปในท่ามกลางเรือน ไปสู่ทิศตะวันออกบ้าง ทิศตะวันตก บ้าง^{๑๘}

ในอรรถกถาขุททกนิกาย คาถาธรรมบทได้บรรยายอาการพระพุทิตตตติสสเถระ ทุกข์ทรมานทางร่างกายก่อนตายว่า เมื่อพระตติสสเถระได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ได้เกิดโรคขึ้นในสรีระ ร่างกายของท่าน โดยเริ่มจากเป็นตุ่มเล็กๆ เท้าเมล็ดฝักกาด แล้วโตขึ้นเรื่อยๆ เท้าเมล็ดถั่วเขียว เมล็ด ถั่วดำ เมล็ดกระเบา ผลมะขามป้อม และผลมะตูม จากนั้นตุ่มเหล่านี้จึงแตก เน่า เปื่อย มีน้ำเลือด น้ำ

^{๑๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๔/๑๕๕.

^{๑๖} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๕-๑๓๐.

^{๑๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐-๑๕๑/๑๓๕, และคำว่า “โลหิตปนขุ่นทิกา” ในอรรถกถาอธิบายว่า เป็นอาการ ของโรคที่ถ่ายเป็นเลือดตลอดเวลา :- ที.ม.อ. (บาลี) ๑๕๐/๑๓๓.

^{๑๘} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๑๗๑-๑๗๒.

หนองไหลออกมา ร่างกายจึงเต็มไปด้วยเลือดและหนองที่เน่าเปื่อย นอนทุกข์ทรมานอยู่แต่เพียงผู้เดียว (ก่อนที่จะได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และบรรลุเป็นพระอรหันต์ ปรินิพพานในที่สุด)^{๑๙} เป็นต้น

๑.๒) อาการทางจิตใจ คือ ภาวะทางจิตใจ สภาพทางจิต ของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย อันเนื่องมาจากโรคที่เกิดขึ้นกับร่างกาย และก่อให้เกิดทุกขเวทนาทางกายอย่างหนัก และรุนแรง อีกทั้งยังมีอาการทุกข์ทรมานอย่างต่อเนื่องไม่สามารถรักษาให้หายได้ ผลของอาการแห่งโรคทางกายเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาวะจิตใจของผู้ป่วยทำให้จิตใจไม่สบายไปด้วย เมื่อจิตใจไม่สบาย ก็เกิดปัญหาภายในหลายอย่าง เช่น ท้อแท้ หดหู่ เซื่องซึม เหงาหงอย เบื่อหน่าย เป็นต้น บางทีก็ถึงกับเครียด คับแค้น หมดหวัง ลึนหวัง ฯลฯ เหล่านี้ถือว่าเป็นสภาพจิตที่ไม่ดี เป็นความป่วยทางจิตตามไปด้วย^{๒๐} ซึ่งโดยทั่วไปสามารถประมวลอาการทางจิตของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายต่างๆ แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ๆ คือ

ลักษณะที่หนึ่ง ทุกขเวทนาทางจิตใจ ที่เรียกว่า “โทมนัส” มีชื่อเรียกเต็มว่า “โทมนัสสินทรีย์” อินทรีย์คือความทุกข์ใจ^{๒๑} ความเศร้าเสียใจ^{๒๒} หรือตรอมใจ หมดกำลังใจ ไม่อยากมีชีวิตอยู่ ไม่อยากรักษาอีกต่อไป เพราะคิดว่าถึงรักษาต่อไปก็ไม่สามารถทำให้ตนเองหายจากโรคนั้นๆ ได้ เมื่อความทุกข์กายและความทุกข์ใจเกิดขึ้นและเกิดขึ้นรุนแรงมากขึ้นอย่างต่อเนื่องจนทนไม่ไหว เมื่อนั้นผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่หมดกำลังใจและรู้สึกท้อแท้จะเกิดภาวะทางจิตอย่างหนึ่งซึ่งเรียกว่า “ภวตณหา” คือ ความทะยานอยากในความไม่มีไม่ เป็น ไม่เป็นนั้นไม่เป็นนี้ อยากตาย อยากพรากพ้นไปจากภาวะที่ตนเกลียดชังไม่พึงปรารถนา^{๒๓} โดยเฉพาะ “ความอยากตาย” ซึ่งมักถือว่าเป็นทางออกสุดท้ายของผู้ป่วยที่กำลังเผชิญกับความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจอย่างแสนสาหัสจนรู้สึกว่าตนเองไม่สามารถจะอดทนต่อความทุกข์เหล่านี้ได้

ลักษณะที่สอง เป็นความรู้สึกที่ตรงข้ามกับความรู้สึกแรก คือ ความไม่อยากจะตาย อยากมีชีวิต และนำไปสู่ความรู้สึกกลัว และหวาดหวั่นพรั่นพรึงต่อความตาย มีลักษณะตรงกับ “ภวตณหา” คือ ความอยากเกิดอยากคงอยู่ตลอดไป^{๒๔} กล่าวง่ายๆ คือ อยากมีชีวิตอยู่ต่อไป ซึ่งความรู้สึกเช่นนี้ย่อมมีอยู่กับมนุษย์และสัตว์ทุกตัวตน ยิ่งผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเมื่อรับรู้ว่าตนเองป่วยเป็นโรคร้ายแรง ไม่สามารถรักษาได้ และต้องตาย ย่อมส่งผลกระทบต่อสภาวะทางจิตใจ เกิดความเครียด ความหวาดหวั่น ความพรั่นพรึง ความสะดุ้ง ความครั่นคร้าม ความเกรงกลัว ความหวาดกลัว^{๒๕} ต่อความตายที่จะเกิดขึ้นกับตนเอง โดยเฉพาะผู้ป่วยระยะสุดท้ายแล้วถือว่ากำลังจะเผชิญหน้ากับความ

^{๑๙} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๔๐/๔๓๕-๔๓๗.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *กรรมของคนไทย ทำกันไว้เอง* (ถึงเวลาแกกรรมกันเสียที), พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท จ. เจริญอินเตอร์พรีน (ประเทศไทย) จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๐/๓๑๐ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์* (ชำระ-เพิ่มเติมช่วงที่ ๑), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๐.

^{๒๓} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๓๗๖.

^{๒๔} *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๒๗๙.

^{๒๕} ชู.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๒/๕๙๐.

ตาย อยู่ใกล้ชีวิตกับความตาย หรืออยู่ใกล้กับความตายมากที่สุด จึงย่อมมีผลต่อสภาวะทางจิตใจ ได้แก่ ความเครียด ความหวาดหวั่น ความพรึ่นพริ้ง ความสะดุ้ง ความครั่นคร้าม ความเกรงกลัว ความหวาดกลัว เป็นต้น ก็ยิ่งเกิดขึ้นรุนแรงเพิ่มทวีคูณมากยิ่งขึ้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สัตว์ทุกประเภท ย่อมหวาดกลัวความตาย”^{๒๖}

สำหรับสาเหตุที่มนุษย์รู้สึกหวาดกลัวต่อความตายนั้นสามารถประมวลจากพระไตรปิฎกได้ดังนี้

(๑) เพราะไม่ได้ทำความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์ หรือตอนที่ยังแข็งแรงชอบประพาศศิลปะ ประกอบกรรมชั่วเป็นนิจ เมื่อถึงคราวเจ็บป่วยหนัก จึงรู้สึกสะดุ้งหวาดกลัวต่อความตาย^{๒๗}

(๒) เพราะจิตใจยังรัก ยึดติด ลุ่มหลง พอใจในกามทั้งหลาย ได้แก่ ในส่วนของวัตถุ กาม เช่น รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) บ้าน ที่ดิน สามี ภรรยา บุตร ธิดา หรือวัตถุอื่นๆ อันเป็นที่น่ารัก น่าใคร่ น่าพอใจและในส่วนของกิเลส กาม ได้แก่ ราคะ โลภะ อิจฉา (ความอยากได้) เป็นต้น ที่ทำให้ใคร่ ให้รัก ให้พอใจ^{๒๘} บุคคลผู้มีใจที่รักและพอใจต่อกามเหล่านี้ เมื่อถึงคราวเจ็บป่วยหนักจึงรู้สึกสะดุ้งหวาดกลัวต่อความตาย เพราะไม่อยากจะพรากไปจากกามอันน่าปรารถนาเหล่านี้

(๓) เพราะมีจิตใจรัก อาลัย พอใจ ยึดติด ในสรีระร่างกายของตน เมื่อถึงคราวเจ็บป่วยหนักจึงรู้สึกสะดุ้งหวาดกลัวต่อความตาย เพราะไม่อยากจะพรากไปจากกายอันน่าปรารถนา น่าพอใจนี้

(๔) เพราะในขณะที่ร่างกายแข็งแรงอยู่ ไม่เคยทำความดี ไม่เคยสร้างบุญกุศลไว้ ได้กระทำแต่ความชั่ว อุกุศล และกรรมหยาบช้าต่างๆ มากมาย เมื่อถึงคราวเจ็บป่วยหนักจึงรู้สึกสะดุ้งหวาดกลัวต่อความตาย เพราะกลัวจะไปสู่ทุกขภูมิ

(๕) เพราะยังเคลือบแคลงสงสัย ไม่ถึงความตกลงใจในสัทธรรม เมื่อถึงคราวเจ็บป่วยหนักจึงรู้สึกสะดุ้งหวาดกลัวต่อความตาย เพราะไม่ได้ตั้งใจฝึกฝนอบรมในพระสัทธรรม^{๒๙}

ด้วยเหตุผลทั้ง ๕ ประการนี้ จึงทำให้มนุษย์รู้สึกสะดุ้งหวาดกลัวต่อความตายที่จะเกิดกับตนเอง ยิ่งเมื่อต้องเจ็บป่วยอย่างหนัก สำหรับคนที่ไม่เคยฝึกจิตใจก็ยิ่งมีความรู้สึกกลัวหวาดหวั่นพรึ่นพริ้งต่อความตายมากยิ่งขึ้น และไม่เฉพาะแต่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่กำลังจะเผชิญหน้ากับความตายเท่านั้น แม้คนปกติทั่วไป เพียงระลึกนึกถึงก็ก่อให้เกิดความรู้สึกกลัวต่อความตายเช่นเดียวกัน ดังที่ วศิน อินทสระ ได้กล่าวถึงความตายที่เป็นเหตุให้คนต้องทุกข์ เพราะปรารถถึงมัน

^{๒๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๙/๗๒.

^{๒๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๓/๕๔๑-๕๔๒.

^{๒๘} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑/๑-๒.

^{๒๙} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๔/๒๖๑-๒๖๒.

เช่น (๑) เพราะปรารถนาและวิตกกังวลถึงคติในเบื้องหน้า (๒) เพราะระลึกถึงคนอันเป็นที่รักอยู่เบื้องหลัง (๓) เพราะฝืนใจตาย จำใจตาย^{๓๐}

๒) ระยะเวลาสั้นกาล คือ ระยะเวลาใกล้จะตาย ขณะความตายกำลังเกิดขึ้น

ระยะนี้ขณะจิตกำลังดับลง วิถีจิตที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้ตายนี้เรียกว่า “มรณาสันนวิถี” คือ วิถีจิตใกล้ตายหรือกระแสของจิตใกล้ตายวิถีจิตใกล้ตายนี้เมื่อว่าโดยจำนวนย่อมมีมากมายหลายร้อยวิถี มิใช่เป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นเป็นวิถีสุดท้ายในภพหนึ่งๆ เท่านั้น และจิตที่เสพอารมณ์คือชวนจิตที่เกิดขึ้นในวิถีจิตใกล้ตายนี้ย่อมจะมีกำลังลดน้อยลง เพราะในเวลาทีวิถีจิตและหทัยวัตถุซึ่งเป็นที่อาศัยเกิดของธรรมที่เกิดร่วมกันมีกำลังอ่อนลง วิถีจิตใกล้ตายจึงมีจิตที่เสพอารมณ์เพียงเล็กน้อย นี้กล่าวโดยทั่วไป หากกล่าวเฉพาะคนที่ตาย คนทุกคนจะมีมรณาสันนวิถีคือวิถีจิตใกล้ตาย จิตในขณะนั้นจะทำหน้าที่ระลึกอารมณ์ รับอารมณ์ครั้งสุดท้าย จะเป็นบุญหรือบาปของผู้ที่ใกล้จะตาย อารมณ์ที่ปรากฏนี้เป็นเหมือนผู้นำทางที่จะไปเกิดในภพใด อารมณ์ที่ปรากฏครั้งสุดท้ายนี้มาจากกรรมที่มีอำนาจมากที่สุดที่ผู้ซึ่งได้กระทำไว้นั้นเอง ในขณะที่จะตายนั้น จิตของคนเรา จะบังคับให้นึกคิดเรื่องใด ๆ ตามที่เราต้องการไม่ได้ เพราะจิตขณะนั้นคนนอนหลับ จิตนึกคิดเรื่องต่าง ๆ ตามกำลังอำนาจของกรรมที่ได้กระทำไว้แล้ว และจิตได้สะสมสิ่งนั้น ๆ ไว้^{๓๑} ปรากฏเป็นธรรมารมณ์กรรมอย่างเดียว เพราะทวารอื่นนอกจากมโนทวารปิดหมด ธรรมารมณ์ที่เกิดขึ้นจึงเป็นประจุมโนภาพในความฝันแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย และมีลักษณะแตกต่างกัน^{๓๒}

พระพุทธศาสนาเถรวาทแบ่งอารมณ์ทางจิตของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ขณะความตายเกิดขึ้นที่เรียกว่า “อารมณ์ของปฏิสนธิจิต” มี ๓ ประการ ดังนี้^{๓๓}

๒.๑) กรรม หรือ กรรมอารมณ์ เจตนาที่เป็นกุศลและอกุศลที่ได้กระทำแล้ว จะปรากฏแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ในขณะที่ความตายกำลังเกิดขึ้น ได้แก่ การนึกถึงกรรมที่ตนได้กระทำไว้ในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ส่วนมากมักเป็นกรรมหนัก คือ ทุจริตกรรม^{๓๔} ซึ่งจะกลายเป็นชนกกรรม (กรรมแต่่งให้เกิด กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด) ต่อไป อนึ่ง ถ้าระหว่างใกล้จะตายมีคนให้สติ คือ ให้นึกถึงพระพุทธรูป หรือหาพระมาเทศน์ให้ฟัง ก็จะกลายเป็นอาสันนกรรม (กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย) ซึ่งมีผลถึงชาติหน้าได้เหมือนกัน ส่วนอาจิณณกรรม (กรรมที่ทำมากหรือกรรมที่

^{๓๐} วคิน อินทสระ, หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา (พุทธปรัชญาเถรวาท) : อริยสัจ ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔.

^{๓๑} ประยูร ดิษฐานพงศ์, ความตายของมนุษย์ตายแล้วไปไหน, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์ชัยการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒-๔๓.

^{๓๒} สมัคร บุราราศ, พุทธปรัชญา ๒๕ ศตวรรษ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๕๔), หน้า ๓๑๑.

^{๓๓} อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๗๗/๔๙๓, และดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน :- พระสีลาจารย์เถร, อภิธัมมัตถสังคหทีปนี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒๐, และ สมัคร บุราราศ, พุทธปรัชญา ๒๕ ศตวรรษ, หน้า ๓๑๑-๓๑๒.

^{๓๔} ทุจริตกรรมมี ๒ ประเภท คือ (๑) ฝ่ายกุศล คือ สมาบัติ ๘ ได้แก่ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน และ (๒) ฝ่ายอกุศล คือ อนันตริยกรรม ได้แก่ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อขึ้นไป และการทำลายสงฆ์ :- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๙.

กระทำจนชิน) และกตัตตากรรม (กรรมสักว่าทำ กรรมที่ทำได้ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนา นั้นโดยตรง) ก็อาจมาปรากฏเป็นอารมณ์กรรมได้เหมือนกัน จุติจิตรับเช่นนี้ไว้

๒.๒) กรรมนิमित หรือ กรรมนิมิต อารมณ์กรรมที่กระทำนั้นไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศล เป็นการกระทำที่ประกอบด้วยวัตถุใด วัตถุในการกระทำกรรมนั้นๆ มาปรากฏเป็นอารมณ์ก่อนจิตจะดับลง กรรมนิมิตนี้จะเกิดขึ้นในกรณีกับผู้ตายไม่สามารถระลึกถึงกรรมเก่าได้ แต่จะนึกถึงภาพต่างๆ ที่เนื่องด้วยกรรมที่ทำได้ เช่น อุปกรณ์ในการทำกุศล อุปกรณ์ในการกระทำปาณาติบาต บางทีเห็นสัตว์ที่เคยฆ่า เห็นพระที่เคยถวายจตุปัจจัย เป็นต้น

พระเถรอาจารย์ทั้งหลายมีพระอนูรุทธาจารย์เป็นต้นได้แสดงกรรมนิมิตไว้ ๒ อย่าง คือ ^{๓๕}

๒.๒.๑) อุปัถกกรรมนิมิต ได้แก่ อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ (สภาพของรูป สภาพของนาม) และบัญญัติ ที่ตนได้เคยประสบพบเห็นมา โดยความเป็นประธานในเวลากระทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม

๒.๒.๒) อุปกรณ์กรรมนิมิต ได้แก่ อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ (สภาพของรูป สภาพของนาม) และบัญญัติ ที่ตนได้เคยประสบพบเห็นมา แต่อารมณ์ ๖ นั้นมิใช่ปรากฏโดยความเป็นประธาน เพียงแต่เป็นเครื่องอุดหนุน ในขณะที่กระทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมอารมณ์ ๖ ดังกล่าวมานี้หมายเอาเฉพาะที่เกี่ยวกับการกระทำของแต่ละบุคคล ๆ เท่านั้น ที่ตนได้เคยประสบพบเห็นมาแล้วในขณะที่กระทำกุศลกรรม อกุศลกรรม

นอกจากนี้ ถ้าจำแนกกุศลกรรมและอกุศลกรรมโดยอุปัถกกรรมนิมิตและอุปกรณ์กรรมนิมิตแล้วสามารถพิจารณาได้จากตัวอย่างต่อไปนี้

กุศลกรรมที่เกี่ยวกับทานเช่น การเลี้ยงพระ การใส่บาตร การถวายผ้ากฐิน เครื่องไทยธรรม การสร้างสถานศึกษาตลอดจนสร้างวัด สร้างอาราม สร้างวิหาร อาหารคาวหวาน พระภิกษุสามเณรผู้เป็นปฏิคาหก จัดเป็นอุปัถกกรรมนิมิต ส่วนพระพุทธรูป ดอกไม้ ธูป เทียน ถ้วย ชาม จาน ช้อน ชัน ถาด อาสนะ โต๊ะ เก้าอี้ อาคารสถานที่ศึกษา โบสถ์วิหาร ศาลา เครื่องดนตรี แยกที่รับเชิญมาในงาน เครื่องมือในการก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน ตลอดจนคนที่มาช่วยในกิจการนี้ จัดเป็นอุปกรณ์กรรมนิมิต

กุศลกรรมที่เกี่ยวกับศีลเช่น ภิกษุสามเณรผู้ให้ศีล การกล่าวคำให้ศีลของผู้ให้ การเปล่งวาจารับศีลของตน ถ้าเป็นการบวชขนาด อัฐบริขาร ภิกษุสงฆ์ โบสถ์ การสวดกรรมวาจา จัดเป็นอุปัถกกรรมนิมิต ส่วนเครื่องไทยธรรม เครื่องสักการะ ตลอดจนบุคคลและสถานที่ ถ้าเป็นการบวชขนาด เครื่องใช้สอยที่นอกจากอัฐบริขาร ภาชนะใส่เครื่องไทยธรรม บุคคลที่มาร่วมอนุโมทนาในงาน การแห่เวียนรอบโบสถ์ แตรวงที่บรรเลงในงาน จัดเป็นอุปกรณ์กรรมนิมิต สำหรับฝ่ายกุศลกรรมที่เกี่ยวกับภาวณาจำแนกได้ดังนี้ คือ ถ้าเรียนปริยัติ การศึกษาเล่าเรียนธรรม หนังสือ

^{๓๕} พระอนูรุทธาจารย์, **อภิธัมมัตถสังคหะ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓๔, พระสุมังคลสามิตเถระ, **อภิธัมมัตถวิภาวินี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๖๓, พระสีลาจารเถร, **อภิธัมมัตถสังคหที่ปณี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูญาณ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑๙ - ๒๒๐.

ธรรม การท่อง การสาธยายทบทวนสิ่งที่เรียนมาแล้ว ครูอาจารย์ผู้คอยบอก คอยอธิบาย ถ้าเจริญสมถกัมมัฏฐานต่างๆ มีกสิณเป็นต้น อริยาบถนั่ง การบริการม อุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต อัปนา ครูอาจารย์ ถ้าเจริญวิปัสสนา รูป นาม อริยาบถน้อยใหญ่ สติที่คอยกำหนดรู้ และครูอาจารย์ผู้คอยแนะนำพร่ำสอนปรับแต่งอินทรีย์ จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต ถ้าเรียนปริยัติ อาคารเรียน ตัวนักศึกษา อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการสอน ถ้าเจริญสมถะ บุคคล สถานที่และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญสมถะ ถ้าเจริญวิปัสสนา สถานที่สัปปายะ อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ตลอดจนผู้คนที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนา จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต

อกุศลกรรมที่เกี่ยวกับปาณาติบาตเช่น สัตว์ที่ถูกฆ่าถูกตี กิริยาอาการและความโหดร้ายของตน จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต สถานที่ อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการฆ่าสัตว์ หนังเนื้อ และกระดุกสัตว์เป็นต้น จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต

อกุศลกรรมที่เกี่ยวกับบอหินนาทานเช่น วัตถุสิ่งของต่าง ๆ กิริยาอาการของตน ตลอดจนความละโมภะที่เกิดขึ้นในใจ จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต ส่วนสถานที่ประกอบกรรม เครื่องใช้ทุกชนิด เช่น อาวุธที่ใช้ในการฆ่าสัตว์ จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต

อกุศลกรรมที่เกี่ยวกับกาเมสุมิฉลาจารเช่น บุคคลที่ตนร่วมประเวณี กิริยาอาการที่แสดงออก รวมทั้งตนเอง จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต ส่วนสถานที่ การกล่าววาจาเกี่ยวพาราสีชักชวน ช่มชู้บังคับ ตลอดจนกระทั่งอุปกรณ์ที่ใช้ในการมีเพศสัมพันธ์เป็นต้น จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต

อกุศลกรรมที่เกี่ยวกับมธุสาทาเช่น คำพูดที่ไม่เป็นจริง และวัตถุที่มีใช้เรื่องจริง จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต ส่วนผู้สดับรับฟังจัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต

อกุศลกรรมที่เกี่ยวกับสุราเมรัยเช่น ตัวน้ำเมา อาการเมินเมาสุรา จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต ส่วนภาชนะบรรจุสุราเมรัย กับแก้วม บุคคลผู้ร่วมวงดื่ม สถานที่ตลอดจนเครื่องใช้ชนิดอื่นๆ จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต

๒.๓) คตินิมิต หรือ คตินิมิตอารมณ์ ภาพคติหรือภพภูมิที่ผู้ตายจะไปเกิดในภพหน้า หรือเห็นสิ่งแวดล้อม สถานที่ที่ผู้ตายจะไปเกิดในภพหน้าเข้ามาปรากฏให้เห็นในขณะที่กำลังจะตายหรือขณะจิตดับลง หากจะไปเกิดในนรก จะปรากฏให้เห็นเป็นเช่นกับหม้อทองแดงขนาดใหญ่ หากจะไปเกิดเป็นมนุษย์ จะปรากฏให้เห็นเป็นภาพท้องของมารดา ผ้ากัมพล และยานพาหนะ หากจะไปเกิดในเทวโลก จะปรากฏให้เห็นเป็นเช่นกับต้นกัลปพฤกษ์ วิมาน เป็นต้น

คตินิมิตนี้พระเถระจารย์ทั้งหลายมีพระอนรุทธาจารย์เป็นต้นได้แสดงไว้ ๒ อย่างคือ (๑) อุปัลลัทธคตินิมิต คือ อารมณ์ ๖ ของภพชาติที่ตนจะพึงเห็นและ (๒) อุปุภคคตินิมิต คือ อารมณ์ ๖ ของภพชาติที่ตนจะพึงได้เสวย

แต่เมื่อจำแนกอารมณ์ ๖ โดยอุปัลลัทธคตินิมิตและอุปุภคคตินิมิตแล้ว มีอุทาหรณ์ต่อไปนี้^{๓๖}

(๑) พรหมคติกะ บุคคลผู้จะไปเกิดในพรหมโลกนั้น ไม่มีคตินิมิตทั้ง ๒ ที่กล่าวมา จะมีก็เพียงแต่บัญญัติกรรมนิมิต หรือมหัคคตกรรมนิมิตเท่านั้น

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๙-๒๒๐.

(๒) เทวคติกะบุคคลผู้จะไปเกิดในเทวภูมินั้นจะเห็นราชรถ วิมาน เทพบุตร เทพธิดา เครื่องประดับ สวนสวรรค์ สระโบกขรณีสวรรค์ นี้จัดเป็นอุปลักคตินิमित ส่วนถ้ารู้สึกว่าจะตนเอง ไปนั่งอยู่ในราชรถ กำลังเที่ยวไปในสวนสวรรค์ หรือสถานที่ต่าง ๆ มีความสดชื่นเบิกบานใจ มีโอกาส บริโภคสุธาโภชนาร่วมกับเทพบุตร และเทพธิดาสวมใส่ทิพย์อาภรณ์ นี้จัดเป็นอุปโลกคตินิमित

(๓) มนุษยคติกะบุคคลผู้จะไปเกิดในมนุษย์โลก จะเห็นครรภ์มารดา ห้อง เรือน เครื่องใช้ บ้าน เมือง ตำบล หมู่บ้าน ตลอดจนผู้คน นี้จัดเป็นอุปลักคตินิमित ส่วนถ้ารู้สึกว่าจะตน กำลังเดินไปในที่นั้น ๆ หรืออยู่ในสถานที่นั้น ๆ กำลังสนทนาปราศรัยกับผู้คน ประกอบการงานอย่าง ใดอย่างหนึ่งอยู่ หรือมีความรู้สึกคล้าย ๆ กับว่าตนได้ถือปฏิสนธิอยู่ในครรภ์มารดา นี้จัดเป็นอุปโลกคติ นิमित

(๔) ดิรัจฉานคติกะบุคคลผู้จะไปเกิดในดิรัจฉานกำเนิด เห็นสัตว์ต่างๆ มีสุนัข นก ปลา วัว กระบือ เป็นต้น สถานที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ดิรัจฉานมีต้นไม้ ป่า เขา เป็นต้น นี้จัดเป็น อุปลักคตินิमितส่วนถ้ารู้สึกว่าจะตนกำลังเป็นสัตว์ดิรัจฉานชนิดใดชนิดหนึ่งหรือกำลังเล่นอยู่กับสัตว์ เหล่านั้น เป็นต้น นี้จัดเป็นอุปโลกคตินิमित

(๕) เปเรตตสุรกายคติกะบุคคลผู้จะไปเกิดเป็นเปเรตหรือสุรกาย จะเห็นแนว ไพรที่รกชัฏ หุบเหวอันก้นดาร์ ทะเลที่เว้งว่าง แม่น้ำที่มีกระแสเชี่ยวกราก แนวเขาที่สูงบ่เยือกเย็นวังเวง เป็นที่หวาดสยอง เปเรตชนิดต่างๆ อสุรกายชนิดต่างๆ นี้จัดเป็นอุปลักคตินิमितส่วนถ้ารู้สึกตนว่ากำลังเดิน ไป หรืออยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ดังกล่าวมานั้น ร่างกายของตนปรากฏเป็นสิ่งที่น่าเกลียด น่าขยะแขยง น่า สะพริงกลัว กำลังแสวงหาน้ำดื่ม กำลังแสวงหาอาหารบริโภคหรือกำลังอดอยากหิวโหยสุดประมาณ เจียนจะขาดใจเสียให้ได้ นี้จัดเป็นอุปโลกคตินิमित

(๖) นิรยคติกะบุคคลผู้จะไปเกิดในนิรยภูมิ จะเห็นเครื่องประหาร เครื่องลง ทัณฑ์ สุนัขเขี้ยวเหล็ก กากปากเหล็ก แร้งปากเหล็ก ล้วนกำลังขมขู่จู่โจมเข้าทำร้าย แสดงอาการอันน่า สะพริงกลัว พระยายมราช นายนิรยบาล สัตว์นรกชนิดต่างๆ ตลอดจนสถานที่ลงทัณฑ์ นี้จัดเป็น อุปลักคตินิमितส่วนถ้ารู้สึกตนว่า กำลังถูกฉุดกระชากอย่างรุนแรงถูกหุบตี ถูกสัตว์นรกขบกัดจิกตี ถูก จองจำด้วยเครื่องพันธนาการต่างๆ ท่องเที่ยวไปในสถานที่ที่มีสัตว์ถูกจองจำ แสดงสีหน้าแววตาบ่ง บอกถึงความหวาดกลัวอย่างสุดขีดกำลังถูกสอบสวนเรื่องการทำบาปกรรม ตามร่างกายเกิดความ เจ็บปวดอย่างรุนแรง เหมือนถูกเผาด้วยเปลวไฟอันร้อนแรง ประหนึ่งจะหลอมละลายเรื้อนร่างให้ กลายเป็นเถ้าธุลีไปในพริบตา ถูกคมอาวุธทำร้ายอย่างโหดเหี้ยม เป็นต้น นี้จัดเป็นอุปโลกคตินิमित

สัตว์ทั้งหลายเมื่อใกล้จะตาย อารมณ์ ๖ ที่เป็นกรรม กรรมนิमित หรือคตินิमितย่อม ปรากฏเป็นอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งกรรมเก่าแล้วจึงตายลง และอารมณ์ ๖ นี้จะเป็นอารมณ์ของ ปฏิสนธิจิต ภาวังคจิตและจุติจิตในภพต่อไป

กรรมนิमितที่ปรากฏ ได้แก่ คนฆ่าโคแล้วตากเนื้อแห้งขายเนื้อเลี้ยงชีวิตอยู่หลายปี ด้วยเหตุ นั้น เขาเมื่อตายแล้ว ก็ไปเกิดในนรก และเวลาใกล้จะตายจากนรกนั้น ภาวขึ้นเนื้อมาปรากฏให้เห็น ฉะนั้น แล้วไปเกิดเป็นเปรตชั้นเนื้อ^{๓๗} หรือชายคนหนึ่งชื่อ โคปกสิวลี ให้สร้างเจดีย์ไว้ในตาลปฏิกุฏิวิหาร

^{๓๗} ส.น.อ. (ไทย) ๒๖/๗๐๗-๗๐๘.

เมื่อเขาเจ็บหนักนอนบนเตียงกำลังจะตาย ภาพเจดีย์ปรากฏให้เห็นจิตจับภาพเจดีย์เป็นอารมณ์พิจารณาอยู่ตลอดเวลาจนขาดสิ้นสมหายใจ แล้วไปเกิดในเทวโลก^{๓๘}

คตินิมิต ได้แก่ เมื่อคราวพระฉันทนเถระไม่สบาย แล้วก็ใช้มีดเชือดคอของตน ในขณะที่นั่นเอง ภัยคือความตายมาเยือน คตินิมิตมาปรากฏให้เห็น พระฉันทนจึงรู้ว่าตนเองเป็นปุถุชน สลดใจเริ่มตั้งวิปัสสนา กำหนดสังขาร บรรลุอรหัตตผล เป็นสมมสีลีสีณาสพแล้วปรินิพพาน^{๓๙}

สำหรับคนที่ตายอย่างกะทันหัน โดยที่ไม่ได้มีมรณาสันนกาล ไม่ได้รู้ตัวมาก่อน จึงไม่มีเวลาเตรียมตัว เตรียมใจไว้ก่อน เช่น ถูกฆ่าตาย ถูกรถชนตาย จะมีมรณาสันนวิถิ คือวิถีจิตเมื่อใกล้จะตายที่รับอารมณ์ครั้งสุดท้ายอย่างใดอย่างหนึ่งมาปรากฏ ดังตัวอย่างใน อรรถกถาขุปิตวิมานวัตถุ กล่าวว่ เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระเจ้าอชาตศัตรูนำพระบรมสารีริกธาตุที่พระองค์ได้รับส่วนแบ่ง มาสร้างพระสถูปและทำการฉลอง อุบาสิกษาราชาชกฤห์คนหนึ่ง ปฏิบัติกิจของร่างกายแต่เข้าครู้คิดว่า จักบูชาพระศาสดาถือดอกบวบขม ๔ ดอกตามที่ได้มา มีศรัทธาเกิดฉันทะอุตสาหะขึ้นในใจอย่างฉับพลัน มิได้คำนึงถึงอันตรายในหนทาง เดินมุ่งหน้าไปสู่ยังพระสถูป ขณะนั้น โคนแม่ลูกอ่อนวิ่งสวนทางมาอย่างรวดเร็ว ขวิดอุบาสิกษานั้นให้สิ้นชีวิต นางตายในขณะนั้น แล้วบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๔๐}

หรืออีกเรื่องหนึ่ง คือ มณฑุกุฑาปุตวิมานเป็นเรื่องราวของกบถอนิมิตในเสียงของพระพุทธรเจ้า จึงถูกคนเลี้ยงโคปักไม้ลงตรงกลางหัวตาย ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีวิมานทอง ๑๒ โยชน์^{๔๑} เล่ากันมาว่า พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ริมฝั่งสระโบกขรณี ชื่อคัคครานครจัมปา เวลาเย็นเมื่อบริษัททั้ง ๔ ประชุมกัน เสด็จออกจากพระคันธกุฎีอันหอมตลบ เสด็จเข้ามณฑปศาลาประชุมฟังธรรมริมฝั่งสระโบกขรณี ทรงเริ่มแสดงธรรมด้วยพระพุทธรูป ในขณะนั้นกบถหนึ่งมาแต่สระโบกขรณีจึงนอนถอนิมิตในพระสุระเสียงด้วยธรรมสัญญาว่านี่เรียกว่าธรรม อยู่ทำยบริษัท ขณะนั้นคนเลี้ยงลูกโคคนหนึ่งมายังที่นั่นเห็นพระศาสดากำลังทรงแสดงธรรม และบริษัทกำลังฟังธรรมอย่างสงบเงียบสงัดใจไปในเรื่องนั้น ยืนถือไม้ (สำหรับต้อนโค) ไม่ทันเห็นกบถจึงได้ยืนปักไม้บนหัวกบเข้า กบถมีจิตเลื่อมใสด้วยธรรมสัญญา ตายในขณะนั้นเอง ไปบังเกิดในวิมานทอง ๑๒ โยชน์ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น

จากตัวอย่างที่กล่าวมาเหล่านี้ พอจะทราบได้ว่า แม้จะตายอย่างกะทันหันโดยวิธีใดก็ตามก่อนจะตาย จิตของเขาเป็นอย่างไร ตายด้วยจิตกำลังคิดอะไรอยู่ คิดในทางกุศลหรืออกุศล ถ้าคิดในทางกุศลจิตก็เบิกบานมีความปีติโสมนัส จิตไม่เศร้าหมอง อารมณ์ครั้งสุดท้ายก่อนตายอยู่ตรงหน้าเป็นมรณาสันนวิถิ ก็ไปสู่สุคติ แต่ถ้าคิดในทางอกุศล คิดชั่ว คิดในบาป จิตไม่เบิกบานจะเศร้าหมอง ตายแล้วก็ไปสู่ทุกตอย่างที่เคยได้ข่าว รถของคณะผู้ไปทำบุญทอดกฐินบ้าง ทอดผ้าป่าบ้าง รถทัศนจรนำเที่ยวบ้าง ได้รับอุบัติเหตุมีคนตายกันหลายคน คนที่ตายเหล่านั้น เขาไปทำบุญสร้างกุศล ถ้าจิตของเขา

^{๓๘} อภ.วิ.อ. (ไทย) ๗๗/๔๙๓.

^{๓๙} ส.สพ.อ. (ไทย) ๒๘/๑๑๓-๑๑๖.

^{๔๐} ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๔๘/๓๘๔-๓๘๕.

^{๔๑} ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๔๘/๔๑๙-๔๒๓.

ก่อนตายคิดแต่เรื่องบุญกุศลอยู่ จิตก็เบิกบานไม่เศร้าหมอง ตายแล้ว เขาก็ไปสู่สุคติ แต่ถ้าจิตของเขา กำลังคิดในเรื่องบาปอกุศล หรือกำลังดื่มสุราก็ จิตก็เศร้าหมองตายแล้ว เขาก็ไปสู่ทุคติแน่นอน^{๔๒}

นอกจากนี้บางเรื่องแม้ในคัมภีร์จะไม่ได้กล่าวไว้ว่าเขาเหล่านั้นไปเกิดในที่นี้ แต่ก็พออนุมานได้ว่า หากทำความชั่วไว้ก่อนตาย คงจะต้องไปเกิดในทุคติภูมิแน่นอน ดังเรื่อง พระเจ้าวิฑูทกะพร้อมกับบริวาร เล่ากันว่า เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ มีเรื่องเล่าไว้ว่า เมื่อวิฑูททราชากุมาร ได้เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองแล้ว ก็คิดคำนึงถึงรอยแค้นที่ถูกหยามศักดิ์ศรีของพวกเจ้าศากยะ เมื่อได้โอกาสก็ยกทัพมาเพื่อชำระแค้นต่อพวกเจ้าศากยะ แม้ถูกพระพุทธเจ้าเสด็จมาขวางไว้ถึง ๓ ครั้งก็ตาม แต่ในครั้งที่ ๔ เมื่อพระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเสด็จมา พระเจ้าวิฑูทกะก็นำกองทัพเข้าประหารชีวิตต่อพวกเจ้าศากยะเกือบสิ้นสูญ ยกเว้นคนที่อยู่ในสำนักพระเจ้ามโหฬารามะผู้เป็นลุงเท่านั้น เมื่อชำระแค้นเสร็จแล้ว ก็เดินทางกลับแล้วพักแรมอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำจิวรตี ในคืนนั้นเองคนที่เป็นบริวารของพระเจ้าวิฑูทกะบางพวกนอนบนฝั่ง บางพวกนอนริมหาดทราย คนเหล่านั้นพวกที่ไม่ได้ทำบาปก็มี ผู้ทำบาปก็มี คนที่ไม่ได้ทำกรรม ก็มีกรรมนิมิตปรากฏ มีมดดำมดแดงรบกวน คลจิดให้ขึ้นมานอนบนฝั่ง ส่วนคนที่ทำบาป ก็มีกรรมนิมิตปรากฏ แม่นอนอยู่บนฝั่ง ก็มีมดดำมดแดงรบกวน คลจิดให้ลงไปนอนริมฝั่ง ในเวลาตีกองเกิดน้ำหลากพัดพาพระเจ้าวิฑูทกะพร้อมกับบริวารที่ได้ทำกรรมชั่วไปตามกระแสน้ำตายเป็นจำนวนมาก^{๔๓}

จากเรื่องนี้ทำให้เห็นว่า คนที่ทำกรรมร่วมกัน เมื่อเวลาจะตายก็มาตายร่วมกันไม่แยกจากกัน แม้จะอยู่ต่างถิ่นต่างแคว้นก็ยิ่งให้ตายรวมกันได้ เรื่องราวที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ก็คือกรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ ซึ่งอารมณ์ทั้ง ๓ นี้แหละชื่อว่าอารมณ์สุดท้ายของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

๒.๓ แนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม

ความเชื่อทางศาสนามีอิทธิพลต่อมนุษย์ทุกช่วงเวลาของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ที่มีชีวิตอยู่ระหว่างความเป็นและความตาย ประกอบกับสภาวะความเจ็บป่วยที่ประสบกับความทุกข์ทรมาน ทำให้ผู้ป่วยต้องการที่จะค้นหาความหมายของชีวิต ศาสนาแต่ละศาสนามีความเชื่อและหลักคำสอนเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์และแนวทางปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้ผู้ดูแลจึงเป็นผู้ที่สามารถอธิบายถึงความหมายของชีวิตและแนวทางปฏิบัติความเชื่อทางศาสนาแก่ผู้ป่วยได้ ซึ่งความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจะช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายยอมรับสภาวะความเจ็บป่วยที่กำลังประสบอยู่ และสามารถเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความตายที่จะมาถึงได้อย่างสงบและมีสติ

ในบทนี้จะกล่าวถึง ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเถรวาทของผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย โดยเริ่มจากความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ อันได้แก่ ความทุกข์ ความตาย และชีวิตหลังความตาย ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์และความเจ็บป่วย และการดูแลผู้ป่วยโรคระยะสุดท้ายใกล้ตายตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งจะกล่าวตามลำดับ ดังนี้

^{๔๒} พ.ต.อ.ประยูร ดิษฐานพงศ์, ความตายของมนุษย์ตายแล้วไปไหน, หน้า ๕๖-๕๙.

^{๔๓} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๔๑/๑๑-๔๘.

ก.แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์

มนุษย์ ตามพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การรวมสภาพของชีวิตทั้งหลายที่เป็นองค์ประกอบของชีวิตในรูปของส่วนประกอบต่างๆ ที่มาประชุมกัน รวมเรียกว่า ชีวิต^{๔๔} ซึ่งสามารถจำแนกส่วนประกอบของชีวิตตามแนวพระพุทธปรัชญา ได้ดังต่อไปนี้

๑) **ชีวิตตามแนวพระสูตรตันตปิฎก** ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ๕ ประการที่มีความสัมพันธ์กัน หรือที่เรียกว่า ชั้น ๕ หรือทางธรรม เรียกว่า เบญจขันธ์ (The Five Aggregates) ได้แก่^{๔๕}

๑. รูป (Corporeality) ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายวัตถุหรือรูปธรรมทั้งหมด ที่เป็นส่วนร่างกายและพฤติกรรมทั้งปวง เป็นสสารหรือพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมของสสารหรือพลังงานเหล่านั้น

๒. เวทนา (Feeling) ได้แก่ ความรู้สึก สุข ทุกข์หรือเฉยๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ คือ สัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ

๓. สัญญา (Perception) ได้แก่ ความกำหนดได้หมายรู้อารมณ์หรืออาการจำได้หมายรู้ในเครื่องหมายและลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ ๖ คือ ความจำได้หมายรู้ รูป รส เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ได้

๔. สังขาร (Mental Formation) ได้แก่ คุณสมบัติต่างๆ ของจิตที่ปรุงแต่งให้คิดตีหรือชั่ว หรือเป็นกลาง โดยมีเจตนาเป็นตัวนำปรุงแปรจิตและมีการแสดงออกเป็นพฤติกรรมภายนอก คือ ทางกายและวาจา เป็นผลสืบเนื่อง อันจะก่อให้เกิดกรรมหรือการกระทำ

๕. วิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ความรู้แจ้งในอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจคือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกายและอารมณ์ทางใจ

๒) **ชีวิตตามแนวพระอภิธรรม** ประกอบด้วย รูป จิต และเจตสิก รวมเรียกว่า ปริมัตถธรรม ๓. ซึ่งเป็นการแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างกายและจิตที่เป็นส่วนประกอบของชีวิตมนุษย์ ได้แก่

๑. รูป หมายถึง ส่วนประกอบของชีวิตที่ประกอบขึ้นเป็น กายของมนุษย์ เรียกว่า มหาภูตรูป ๔ หรือ ธาตุ ๔ ได้แก่ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันเป็นรูปธรรมที่เป็นใหญ่ และอุปาทายรูป ซึ่งเป็นคุณสมบัติของการรวมตัวกันของธาตุทั้ง ๔. ได้แก่ ลักษณะที่ปรากฏของรูปธรรม และการรับรู้ความรู้สึกต่าง ๆ

^{๔๔} พระสมุทฺธ ถาวรธมโม (ทาทอง), “การศึกษาเปรียบเทียบปัญหาจริยธรรมเองการทำแท้ง : พระคัมภีร์พระพุทธปรัชญาเถรวาทกับกฎหมายการทำแท้ง”, *ปริญญาพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๙.

^{๔๕} อรรถจินดา ติมตุง, “หลักจริยศาสตร์ที่ใช้ในการดูแลรักษาผู้ป่วยโรคเอดส์”, *เอกสารประกอบสัมมนาวิชาการเรื่อง “วิสัยทัศน์การศึกษาศาสนาในศตวรรษหน้า”*, (ระหว่างวันที่ ๒๐-๒๑ มกราคม ๒๕๔๐), หน้า ๙๑.

๒. จิต หมายถึง ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพที่นึกคิด ความคิด ใจมีสภาพไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงทุกขณะมีการเกิดและดับอย่างรวดเร็ว เหมือนกับสภาวะธรรมอื่นๆ แบ่งเป็นสภาพหรือลักษณะได้ ๒ อย่าง คือ

๒.๑ สามัญลักษณ์ หมายถึง ลักษณะทั่วไปของจิตที่เป็นไปตามธรรมชาติ

๒.๒ กิเลสลักษณะ หมายถึง ลักษณะเฉพาะตัวที่เป็นจิต ซึ่งมีรายละเอียดต่างๆ มากมาย

๓. เจตสิก หมายถึง องค์ประกอบของจิตที่เป็นส่วนปรุงแต่งจิตให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นตัวกำหนดรู้ ให้จิตรับรู้อารมณ์ได้อย่างชัดเจน

เมื่อกล่าวโดยรวมจะเห็นว่าตามพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ชีวิตเกิดจากส่วนประกอบทั้ง ๕ นี้ ประชุมกันเข้า แต่เมื่อแยกส่วนประกอบทั้งหมดออกจากกันก็จะไม่พบตัวตนของชีวิตเหลืออยู่ เปรียบเสมือน รถ เมื่อนำส่วนประกอบต่างๆ ที่มีชื่อเรียกเฉพาะอย่าง มาประกอบเข้าด้วยกันตามแบบที่กำหนดไว้ จึงเรียกว่า รถ แต่ถ้าแยกส่วนประกอบทั้งหมดออกจากกัน ก็จะหาตัวรถไม่ได้ ดังนั้น ชันธ์ ๕ นี้ ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน รูปชันธ์เป็นส่วนกาย นามชันธ์ทั้ง ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ จึงจะมีชีวิตและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี นอกจากนี้พระพุทธศาสนาเถรวาทยังได้อธิบายลักษณะของชีวิต ที่ดำเนินไปตามธรรมชาติ ว่าต้องอาศัยความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยทั้งหลาย และเรียกความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่หมุนต่อเนื่องกันนี้ว่า “กฎธรรมชาติ” ซึ่งปรากฏอยู่ในหลักธรรม ๒ หมวด คือ

๑. ไตรลักษณ์ (Three Characteristic of Existence) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณ์ แปลว่า ลักษณะที่ทั่วไป หรือเสมอเหมือนกันแก่สิ่งทั้งปวง ได้แก่ อนิจจตา ทุกขตา อนัตตตา กล่าวคือ สิ่งทั้งหลายนั้น ประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน มีการเกิดดับสืบต่อกันไปอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจึงเป็นภาวะที่ไม่เที่ยง เมื่อต้องเกิดดับ ไม่คงที่ และเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยก็ต้องมีความบีบคั้น กดดัน และขัดแย้ง ด้วยเหตุนี้ สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย และเกิดดับอยู่ตลอดเวลา จึงไม่เป็นตัวของตัวเอง และไม่มีตัวตนที่แท้จริง ดังนั้น ไตรลักษณ์จึงเป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติที่ครอบคลุมชีวิตและสรรพสิ่ง ไม่มียกเว้น มนุษย์ก็อยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์นี้

๒. ปฏิจจสมุปบาท (Dependent Origination or The Law of Cause and Effect) หมายถึง กระบวนการอิงอาศัยแห่งการเกิดและการดับไปของชีวิตและสรรพสิ่ง ซึ่งเป็นสภาวะต่อเนื่องของชีวิต ชีวิตของมนุษย์ก็ดำเนินไปโดยอาศัยหลักปฏิจจสมุปบาทนี้ คือ ปฏิจจสมุปบาท ๑ รอบ เท่ากับ ชีวิตมนุษย์ ๑ รอบ ได้แก่

ซึ่งกระบวนการของชีวิตดังกล่าวนี้ จะดำเนินสืบต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

สรุป เมื่อชีวิตเป็นสิ่งที่ต้องเป็นไปตามธรรมชาติและตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ และปฏิเสธสมุปบาท ชีวิตจึงเป็นสิ่งไม่คงที่ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลายไป ซึ่งเกิดขึ้นและดำเนินไปตามเหตุปัจจัย トラบใดที่ยังมีเหตุปัจจัย กระบวนของชีวิตก็ดำเนินต่อไป เมื่อใดเหตุปัจจัยหมดสิ้นลง กระบวนการของชีวิตก็ดับลง เปรียบเหมือนเปลวไฟที่ดับลงเพราะหมดเชื้อ ดังนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงสอนให้มนุษย์รู้จัก และเข้าใจในกฎธรรมชาติของชีวิต เพื่อที่จะไม่ต้องเกิดความทุกข์ เสียใจ เมื่อต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงใดๆ ของชีวิต

ข. แนวความคิดเกี่ยวกับความทุกข์

ความทุกข์ เป็นความจริงตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์ ซึ่งมีทั้งทุกข์ทางกาย และทุกข์ ทางใจ ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงมีคำอธิบายเกี่ยวกับความทุกข์ โดยชี้ให้เห็นประเภทของความทุกข์ สาเหตุของความทุกข์ในแต่ละประเภทไว้ ดังนี้

๑) ความหมายของคำว่าทุกข์

คำว่า ทุกข์ มาจากภาษาบาลี คือ ทุ+ขม คำว่า ทุ แปลว่า ยาก ส่วนคำว่า ขม แปลว่า ทน เมื่อรวมแล้ว จึงมีความหมายว่า สภาพที่ทนได้ยาก

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๔๖} ให้ความหมายของคำว่า ทุกข์ ไว้ว่า ทุ หมายถึง น่าเกลียด ความชั่ว เลว ทราม ส่วนคำว่า ขิ หมายถึง ความว่างเปล่า ดังนั้น ทุกข์ จึงมีความหมายว่า ความน่าเกลียด ความว่างเปล่า และสภาวะที่ปราศจากความสุข

^{๔๖} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๘๒๗.

๒) ประเภทของความทุกข์

ในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความทุกข์หลายประเภท แต่ความทุกข์ที่จะกล่าวถึงในที่นี้ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

(๑) ทุกข์ในไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกข์ อนัตตา รวมเรียกว่า ทุกข์ลักษณะ

(๒) ทุกข์ในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค รวมเรียกว่า ทุกข์อริยสัจ

ทุกข์ ข้างบนนี้ มีความหมายเกี่ยวโยงกัน เป็นผลสืบต่อกัน อย่างไรก็ตามก็มีขอบเขตแตกต่างกันในบางส่วน ซึ่งจะกล่าวถึงสาเหตุและลักษณะของความทุกข์ในแต่ละประเภทในลำดับต่อไป

๓) สาเหตุของความทุกข์

ในคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้อธิบายถึงสาเหตุของความทุกข์ไว้ ดังนี้

(๑) **ความทุกข์ในไตรลักษณ์** หรือ ทุกข์ลักษณะ เป็นกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมสรรพสิ่งทั้งหมด ได้แก่ ภาวะที่ไม่คงตัว คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เพราะมีความบีบคั้น กัดดัน ขัดแย้งที่เกิดจากความเกิดขึ้นและเสื่อมสลาย ซึ่งเป็นลักษณะของสังขารทั้งปวง (สพเพ สงขารา ทุกขา) มีขอบเขตเท่ากับความไม่เที่ยงคือ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นก็เป็ทุกข์ (ยถนิจจัตทุกข) พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงไตรลักษณ์ ไว้ว่า “...ตถาคตทั้งหลายจะอุบัติหรือไม่ก็ตามธาตุ (หลัก) นั้นก็ยังคงมีอยู่ เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยามว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง, สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์, ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา”

ทุกข์ในไตรลักษณ์ มีรายละเอียดดังนี้ คือ

(๑.๑) อนิจจตา และอนิจจลักษณะ มาจากคำว่า อ- แปลว่าไม่ , นิจจ แปลว่า เที่ยง , ตา แปลว่า ความเป็น รวมความแล้วจึงหมายถึง ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมสลายไป เช่น ชีวิตของมนุษย์ จะเห็นว่าชีวิตมีการเกิดและแตกดับ เริ่มต้นด้วยการเกิดและสิ้นสุดลงด้วยความตาย เป็นต้น

(๑.๒) ทุกขตา และทุกข์ลักษณะ หมายถึง ภาวะแห่งทุกข์ สภาพทุกข์ ความ เป็นสภาพที่ทนได้ยาก หรือคงอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ เช่น สภาพของชีวิตมนุษย์ที่ประกอบไปด้วย การเกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ไม่สามารถคงสภาพเดิมได้ และไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ทุกขตา หรือความทนอยู่ไม่ได้นาน กับ อนิจจังหรือความแปรปรวนนี้ มีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน กล่าวคือ สิ่งทั้งหลายที่ทนอยู่ได้ยาก (ทุกขตา)

(๑.๓) อนัตตตา และอนัตตลักษณะ หมายถึง เป็นสิ่งที่ไม่ตกภายใต้อำนาจ หมายความว่า เป็นสิ่งที่ไม่มีการบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาได้ เช่น สังขารที่เกิดขึ้นแล้ว จงอย่าถึงความทรงอยู่ ที่ทรงอยู่แล้วอย่าชรา ที่ถึงชราแล้วจงอย่าแตกดับ จงอย่าบอบโทรมด้วยการเกิดขึ้นและการเสื่อมสลาย พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า “บุคคลย่อมไม่ได้ (ตามปรารถนา) ในรูป (และ ในชั้นอื่น ๆ) ว่ารูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนี้”^{๔๗}

จากความหมายข้างต้น อธิบายได้ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่ปรากฏเป็นต่างๆ นั้น เมื่อวิเคราะห์ตามสภาวะถึงที่สุดแล้ว ไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็นเพียงแต่การที่องค์ประกอบต่างๆ ได้มา

^{๔๗} วิกงค.อ. (ไทย) ๖๓-๖๔.

รวมกันเข้า และในแต่ละองค์ประกอบนั้นล้วนมีการเกิดขึ้น และความเสื่อมสลาย ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์และสืบเนื่องแก่กันและกันนั่นเอง

(๒) ลักษณะของความทุกข์ในไตรลักษณ์ได้แก่

(๒.๑) ทุกขทุกขตา หรือ ทุกขทุกข์ ทุกข์ที่เป็นความรู้สึกทุกข์ ได้แก่ ความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจ เช่น ความเจ็บปวด ไม่สบาย เป็นต้น ซึ่งก็หมายความว่า ทุกขเวทนา นั้นเอง

(๒.๒) วิปริณามทุกขตา หรือ วิปริณามทุกข์ หมายถึง ทุกข์เนื่องด้วยความผันแปร หรือทุกข์ที่แฝงอยู่ในความแปรปรวน ได้แก่ ความรู้สึกสุขหรือสุขเวทนา กล่าวคือ สุขเวทนา ก่อให้เกิดความทุกข์เพราะความไม่จริงจัง ไม่คงเส้นคงวา เมื่อความสุขนั้นแปรปรวน ย่อมทำให้เกิดความรู้สึกทุกข์

(๒.๓) สังขารทุกขตา หรือ สังขารทุกข์ หมายถึง ทุกข์ตามสภาพสังขาร กล่าวคือ สิ่งทั้งหลายที่เกิดจากเหตุปัจจัย ได้แก่ ันธ์ ๕ ทั้งหมด เป็นทุกข์ คือ เป็นสภาพที่ถูกบีบคั้น กดดัน ด้วยการเกิดขึ้น และการเสื่อมสลายของปัจจัยต่างๆ ที่ขัดแย้ง ทำให้คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และด้วยเหตุนี้จึงเป็นสภาพที่พร้อมจะก่อให้เกิดความรู้สึกทุกข์ขึ้นมาแก่ผู้ที่ไม่มีปัญญาเท่านั้น ไปยึดมั่น ถือมั่น มีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน คือทำให้เกิดสภาพจิตที่ว่าไม่ได้ความพึงพอใจโดยสมบูรณ์ (Unsatisfactoriness) และเกิดความทุกข์เพราะไม่ใช่ปัญญา

โดยสรุป ทุกข์ในไตรลักษณ์ จึงเป็นความทุกข์ที่เกิดจากการที่สิ่งต่างๆ ไม่สามารถทนอยู่ในสภาวะใดได้ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุและปัจจัย ซึ่งเป็นกระบวนการของชีวิต จนมีคำกล่าวว่ากระบวนการของชีวิตก็คือ ความทุกข์ นั้นเอง และได้มีผู้สรุปความทุกข์ในไตรลักษณ์นี้ว่า เป็นความเจ็บปวดทรมานทางกาย ทางใจ (Suffering as pain) เป็นความทุกข์จากสังขาร (The suffering Inherent in the Formation) และเป็นความทุกข์เพราะการเปลี่ยนแปลง (Suffering in Change) เป็นต้น

(๓) ความทุกข์ในอริยสัจ

อริยสัจ ๔ มาจากคำว่า “อริย” แปลว่า ประเสริฐ ส่วน “สัจ” แปลว่า ความจริง ดังนั้น อริยสัจ จึงมีความหมายว่า ความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ ได้แก่

๑. ทุกขอริยสัจ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐคือ ทุกข์
๒. ทุกขสมุทัยอริยสัจ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐคือ เหตุให้เกิดทุกข์
๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ หมายถึง ความจริงอันประเสริฐคือ ทางดับทุกข์
๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หมายถึง ความจริงอันประเสริฐเป็นทางปฏิบัติให้พ้นจากความทุกข์

พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง ทุกข์อริยสัจ ไว้ว่า “...ภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกข์อริยสัจเป็นไฉน แม้ชราก็เป็นทุกข์ แม้ภรรยานี้ก็เป็นทุกข์ แม้โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส ก็เป็นทุกข์ แม้ความไม่ประสพกับสิ่งไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ แม้พลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ ปรรณาสังขารได้ไม่ได้ แม้อันนั้นก็เป็น

ทุกข์ โดยย่ออุปาทานชั้นทั้ง ๕ เป็นทุกข์...”^{๔๘} ดังนั้น ทุกข์ในอริยสัจ หรือเรียกว่า ทุกขอริยสัจ หมายถึงสถานะที่เป็นทุกข์ในไตรลักษณ์ แต่มีขอบเขตเฉพาะปัญหาที่มีผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง เป็นต้น รวมเรียกว่า ทุกข์ในชั้น ๕ หรือ อุปาทานชั้นความเป็นทุกข์ของอุปาทานชั้น ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ มีดังนี้

๑. ชาติ	ความเกิดเป็นทุกข์
๒. ชรา	ความแก่เป็นทุกข์
๓. มรณะ	ความตายเป็นทุกข์
๔. โสกะ	ความเศร้าโศกเป็นทุกข์
๕. ปริเทวะ	ความคร่ำครวญ ร่ำไร เป็นทุกข์
๖. ทุกข	ความทุกข์กายเป็นทุกข์
๗. โทมนัส	ความทุกข์ใจเป็นทุกข์
๘. อุปายาส	ความคับแค้นเป็นทุกข์
๙. อับปิยสัมปิโยค	ความประสบสิ่งที่ไม่เป็นที่รักเป็นทุกข์
๑๐. ปิยวิปิโยค	ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักเป็นทุกข์
๑๑. อิจจตาลภ	ความไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเป็นทุกข์
๑๒. อุปาทานชั้น	ชั้น ๕ อันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานเป็นทุกข์

ความทุกข์ทั้ง ๑๒ ประการข้างต้น มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ชาติ หรือ ความเกิดเป็นทุกข์ คือ ทุกข์อันเนื่องมาจากการบังเกิดขึ้นของนามรูป และนามที่ปรากฏขึ้นในครรภ์ของมารดา พระพุทธเจ้า ทรงตรัสไว้ว่า “...ดูกรภิกษุทั้งหลายก็ชาติเป็น โฉน ความเกิด ความบังเกิด ความหยั่งลงเกิด เกิดจำเพาะ ความปรากฏแห่งชั้น ความได้อายตนะ ครบในหมู่สัตว์นั้นๆ อันนี้เรียกว่าชาติ...”^{๔๙}

นอกจากนี้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๕๐} ยังกล่าวถึงชาติ ไว้ว่า “...ชั้นทั้งหลายใด ๆ ปรากฏขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลายผู้เกิดอยู่ในภพนั้นๆ ความปรากฏที่แรกแห่งชั้นนั้น ๆ เรียกว่าชาติ...” ดังนั้น ชาติ จึงหมายถึง การเกิดขึ้นของชีวิต โดยเริ่มต้นภายในครรภ์ของมารดาผู้ให้กำเนิด ความเกิดเป็นทุกข์ เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ต่าง ๆ หลายประการ ดังนี้^{๕๑}

๑.๑ คัพโภกกันติมูลกทุกข์ ทุกข์ที่เกิดจากการเกิดอยู่ในครรภ์ อยู่ในที่คับแคบ และอีกอึด เต็มไปด้วยสิ่งที่น่ารังเกียจ เปรียบเสมือนนอนในของเน่าเสีย เป็นต้น

^{๔๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๔/๒๒๖-๒๒๗ ; วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๑๙

^{๔๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๕/๒๒๗.

^{๕๐} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๓๕.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๒), หน้า ๗๐-๗๔.

๑.๒ คัพพริหณมูลกทุกข์ ทุกข์เกิดจากการบริหารครรรค์ มารดาจะขยับเขยื้อน เคลื่อนไหว ลูกนั่ง เดิน หรือวิ่ง กินดื่มของร้อน เย็น เปรี๊ยะ หรือเผ็ด เป็นต้น ล้วนมีผลกระทบต่อเด็ก ในครรรค์ทั้งสิ้น

๑.๓ คัพภวิบัติมูลกทุกข์ ทุกข์เกิดจากการวิบัติของครรรค์ เช่น การท้องนอก มดลูก เด็กตายในครรรค์ เป็นต้น

๑.๔ วิชายนมูลกทุกข์ ทุกข์เกิดจากการคลอด การถูกบีบ ถูกกด ความเจ็บปวดในการคลอด

๑.๕ พหิณิกขมนมูลกทุกข์ ทุกข์เกิดจากการออกมาภายนอก เด็กแรกคลอดมี ร่างกาย และผิวละเอียดอ่อน การสัมผัส จับ เซ็ด และล้าง ทำให้เจ็บแสบ

๑.๖ คัตตูปักกมมูลกทุกข์ ทุกข์เกิดจากทำตัวเอง เช่น การฆ่าตัวตาย การ ประพฤติวัตรบำเพ็ญตบะทรมาณตน เป็นต้น

๑.๗ ปรุปักกมมูลกทุกข์ ทุกข์เกิดจากคนอื่นทำให้ เช่น ถูกจองจำ ถูกทำร้าย เป็นต้น

๒. **ชรา** หรือ ความแก่เป็นทุกข์ คือ ชีวิตของมนุษย์เป็นสิ่งชั่วคราว ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง ไม่มีความเที่ยงแท้ ถาวร ดังนั้น เมื่อมีการเกิด ก็ต้องมีชรา พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า “...ก็ ชราเป็นไฉน ความแก่ ภาวะของความแก่ ความเสื่อมแห่งอายุ ความแก่หง่อมของอินทรีย์ในหมู่สัตว์ของ สัตว์เหล่านั้นๆ อันนี้เรียกว่า ชรา...”^{๕๒} ความชรา หรือ ความแก่ เป็นความเปลี่ยนแปลงของสังขาร ทำให้อวัยวะทั้งหลายย่อยอ่อนอ่อนแอ ร่างกายทรุดโทรม ตา หู จมูก ลิ้น ทำหน้าที่บกพร่องผิดเพี้ยน กำลังวังชา เสื่อมถอย หมดความคล่องแคล่ว ว่องไว ผิวพรรณไม่งดงามผ่องใส หนึ่งเหยี่ยว่น ความจำเลอะเลือน เสื่อมอำนาจและความเป็นเสรีทั้งภายนอกและภายใน เกิดทุกข์กายและทุกข์ใจ

๓. **มรณะ** หรือ ความตายเป็นทุกข์ คือ ความตาย เป็นช่วงสุดท้ายในชีวิตของมนุษย์ เมื่อมีการเกิด ชรา และเมื่อนั้น มรณะหรือความตายก็ตามมา ไม่มีใครหนีพ้นความตายไปได้ แต่มนุษย์สามารถกำหนดได้ว่าความตายจะมาถึงเมื่อใดเท่านั้นเอง พระพุทธเจ้าตรัสถึงความตายเอาไว้ว่า “...ก็ มรณะเป็นไฉน ความเคลื่อน ภาวะของความเคลื่อน ความแตกทำลาย ความหายไป มฤตยูความตาย ความทำกาละ ความทำลายแห่งขันธ ความทอดทิ้งจากศพ ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์จากหมู่สัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้นๆ อันนี้เรียกว่า มรณะ...”^{๕๓} เมื่อความตายมาถึง บุคคลที่เคยทำชั่วไว้ ก็เห็นนิมิตของบาปกรรม มีคนหรือของรักก็ต้องพลัดพรากจากไป ส่วนประกอบในร่างกายก็พากันหยุดทำหน้าที่ ทุกข์ทางกายก็อาจมีมาก จะทำอะไรก็ทำไม่ได้ แก้ไขไม่ได้ เป็นต้น

๔. **โสกะ** หรือ ความโศกเศร้าเป็นทุกข์ กล่าวคือ คนที่มีความเศร้าโศก จิตใจยอมเป็นทุกข์ กินไม่ได้ นอนไม่หลับ หน้าหมองคล้ำ เป็นต้น พระพุทธเจ้าตรัสถึงลักษณะของความโศกไว้ ดังนี้ “...โสกะ เป็นไฉน ความแห่งใจ กริยาที่แห่งใจ ภาวะบุคคลที่แห่งใจ ความแห่งผาก ฌ ภายใน ความแห่งผาก

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๕/๒๗๗.

^{๕๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๕/๒๗๗.

ณ ภายใน ของบุคคลผู้ประกอบด้วยพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ถูกรรรม คือทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบ แล้วอันนี้ เรียกว่า โสภ...

๕. **ปริเทวะ** หรือ ความคร่ำครวญเป็นทุกข์ หมายถึง การบ่นเพื่อเพราะความอาลัยในสิ่งที่รัก พระพุทธเจ้า ตรัสถึงความคร่ำครวญไว้ ดังนี้ “...ก็ปริเทวะ เป็นโณ ความคร่ำครวญ ความรำไรรำพัน กิริยาที่คร่ำครวญ กิริยาที่รำไรรำพัน ภาวะของบุคคลผู้รำไรรำพัน ของบุคคลผู้ประกอบด้วยความพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว อันนี้เรียกว่า ปริเทวะ...”

๖. **ทุกข์** หรือ ความทุกข์กายเป็นทุกข์ กล่าวคือ การที่ร่างกายได้รับความเจ็บปวด ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม ย่อมทำให้เกิดความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงความทุกข์ทางกาย ว่า “ทุกข์ก็เป็นโณ ความลำบากกาย ความไม่สำราญกาย ความเสวยอารมณ์อันไม่ดี เป็นทุกข์เกิดแก่กายสัมผัสอันนี้ เรียกว่า ทุกข์...”

๗. **โทมนัส** หรือ ความทุกข์ใจเป็นทุกข์ ได้แก่ ความเจ็บปวดรวดร้าวใจ ที่ทำให้ร้องไห้ตอกชกหัว ลงดิน เชือดตัวเอง กินยาพิษ ผูกคอตาย เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงความทุกข์ทางใจว่า “...ก็โทมนัสเป็นโณ ความทุกข์ทางจิต ความไม่สำราญทางจิต ความเสวยอารมณ์อันไม่ดี เป็นทุกข์ เกิดแต่มนสัมผัสอันนี้ เรียกว่า โทมนัส...”

๘. **อุปายาส** หรือ ความคับแค้นใจ ความสิ้นหวังเป็นทุกข์ ได้แก่ ความเร่าร้อนทอถอนใจ เมื่อความโศกเศร้าเพิ่มขึ้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง อุปายาส ว่า “...ก็อุปายาสเป็นโณ ความแค้น ความคับแค้น ภาวะของบุคคลผู้คับแค้นของบุคคลผู้ประกอบด้วยภัยพิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ถูกรรรมคือทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว ดังนี้เรียกว่า อุปายาส...”

๙. **อัปยัสัมปิโยคทุกข์** หรือ ความต้องประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก กล่าวคือ คนเรานั้น เมื่อเกลียดชังสิ่งใด ย่อมไม่เอยากพบสิ่งนั้น แต่เมื่อต้องพบเข้าความทุกข์ก็เกิดขึ้นมาได้ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง อัปยัสัมปิโยคทุกข์ ว่า “...ก็ประจวบกับสิ่งไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์เป็นโณ ความปราบความพรั่งพร้อม ความร่วม ความระคนด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โสรัพพะอันไม่ปรารถนา ไม่น่าใคร ไม่น่าพอใจ หรือด้วยบุคคลผู้ปรารถนาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ปรารถนาสิ่งที่ไม่เกื้อกูล ปรารถนาความไม่ผาสุก ปรารถนาความไม่เกษมจากโยคะซึ่งมีแก่ผู้นั้น อันนี้เรียกว่าความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นสุข...”

๑๐. **ปิยวิปิโยคทุกข์** หรือ ความต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก กล่าวคือ ความรักมักเป็นสาเหตุให้เกิดความทุกข์ ซึ่งความรักในที่นี้หมายรวมถึงความรักทุกประเภท เช่น ความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ความรักระหว่างสามีภรรยา ความรักระหว่างชายหนุ่มหญิงสาว เป็นต้น ถ้าคนที่เรารัก

^{๕๔} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๗๗.

^{๕๕} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๗๗.

^{๕๖} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๗๗.

^{๕๗} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๗๗.

^{๕๘} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๗๗.

^{๕๙} ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๗๗-๒๒๘.

เหล่านี้มีอันต้องจากไป ย่อมทำให้เกิดความทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึง ปิยวิปโยคทุกข์ว่า “...ก็พลัดพรากจากสิ่งที่รักก็เป็นทุกข์ ความไม่ประสบความสำเร็จไม่พร้อม ความไม่รวม ความไม่ระคนด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ หรือด้วยบุคคลผู้ปรารถนาประโยชน์ปรารถนาสิ่งเกื้อกูล ปรารถนาความผาสุก ปรารถนาความเกษมจากโยคะ คือ มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่หญิง มิตร อำมาตย์หรือญาติสายโลหิต ซึ่งมีแก่ผู้นั้น อันนี้เรียกว่าความพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์...”^{๖๐}

๑๑. **อิจจตาลาภทุกข์** หรือ ความปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นสมหวัง กล่าวคือคนเราเมื่อต้องการสิ่งใด ถ้าไม่สมหวังย่อมเป็นทุกข์ บางคนถึงกับคิดว่าโลกไม่มีความยุติธรรม ที่ทำให้ตนต้องผิดหวัง พระพุทธเจ้าตรัสถึง อิจจตาลาภทุกข์ ว่า “...ก็ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้แม้อันนั้นก็เป็นที่ทุกข์เป็นไฉน ความปรารถนาย่อมบังเกิดแก่สัตว์ผู้ที่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โสกะ ปรีทเวชะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส อย่ามีมาถึงเราเลย ข้อนั้นสัตว์ไม่พึงได้สมปรารถนา แม้ข้อนี้ที่ชื่อว่าปรารถนาสิ่งใดไม่ได้แม้อันนั้นก็เป็นที่ทุกข์...”^{๖๑}

๑๒. **อุปทานขันธ** หมายถึง ขันธทั้ง ๕ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอุปทาน กล่าวคือ ทุกข์ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นทุกข์ของอุปทานขันธ ๕ ถ้าปราศจากอุปทานขันธ ๕ ความทุกข์ต่างๆ ก็จะไม่เกิดขึ้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๖๒} กล่าวไว้ว่า “...ทุกข์ ตั้งแต่ชาติทุกข์มาอันใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงตาทิคุณ ตรัสไว้ในทุกขนิเทศนี้แล้วก็ดี ทุกข์อันใดที่มีได้ตรัสไว้ในทุกขนิเทศนี้ก็ดี ทุกข์ทั้งปวงนั้น เว้นอุปทานขันธ ๕ นั้นเสีย ก็หาไม่มี...”

พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “...ดูกรภิกษุทั้งหลาย อะไรคือทุกข์? ควรจะกล่าวได้เลยว่า อุปทานขันธ ๕ นั้นเอง (คือทุกข์)...” กล่าวคือ ความทุกข์ที่เกิดขึ้น มีสาเหตุมาจากความยึดมั่น ถือมั่น ในขันธ ๕ ดังนั้น ถ้าเราทำลายความยึดมั่นถือมั่นได้ ชีวิตก็สักแต่เป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ แต่ไม่มีความทุกข์ตั้งอยู่

๔) วิธีการดับทุกข์

การที่มนุษย์มีความเข้าใจในหลักปฏิจจสมุปบาท โดยการวัดดวงจรแห่งปฏิจจสมุปบาทหรือดวงจรแห่งวิภูฏะชาติลงเสียได้ จะนำมนุษย์ไปสู่ความสิ้นหวังสิ้นทุกข์ในวิภูฏะ คือ หลุดพ้นไปจากดวงจรแห่งวิภูฏะสังสารมีพระพุทธพจน์ที่แสดงให้ทราบว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์คือสิ่งที่ต้องรู้ธรรมต้องรู้กฎแห่งธรรมชาติที่มีสภาวะอาศัยกันและกันเกิดขึ้นอย่างมีเหตุปัจจัยเป็นกระบวนการแบบต่อเนื่องดังลูกโซ่ที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท ปัจจยการ หรือ อิทัปปัจจยตา ดังต่อไปนี้“ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาท ผู้นั้น ย่อมเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นย่อมเห็นปฏิจจสมุปบาท”^{๖๓}

ปฏิจจสมุปบาท บางที่เรียกว่า อิทัปปัจจยตา เพราะมีกระบวนการที่เป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน ดังบาลีที่ว่า

อิมสมึ สติ อิทัโหติ

เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี

^{๖๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๒๘.

^{๖๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๕/๒๒๘.

^{๖๒} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๓๔.

^{๖๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๖/๓๕๕.

อิมสุปปาทา อิหูปุพชติ	เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
อิมสมือสติ นิรุชฌติ	เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงดับไป
อิมสส นิโรธาอิหิ นิรุชฌติ	เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไปด้วย

พระพุทธเจ้าทรงค้นพบทุกข์ บ่อเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และทางแห่งความดับทุกข์ และได้ปฏิบัติตามหลักอริยมรรค จนได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อทรงตรัสรู้ธรรมที่ทำให้สิ้นทุกข์แล้ว ทรงมีพระมหากรุณาได้ตรัสสอนสรรพสัตว์ให้เห็นกระบวนการเกิดทุกข์คือ สมุทัย ที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปปาทสมุทยวาร มีดังนี้ คือ

อวิชชา → สังขาร → วิญญาณ → นามรูป → สฬายตนะ → ผัสสะ →
 เวทนา → ตัณหา → อุปาทาน → ภพ →ชาติ → ชรามรณะดับ + โสกะ
 ปริทเวหะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เกิด = ทุกขสมุทัย (กระบวนการเกิดทุกข์)

จากกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปปาทสมุทยวาร (กระบวนการเกิดทุกข์) สามารถอธิบายได้ดังนี้

เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	สฬายตนะจึงมี
เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปาทานจึงมี
เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติจึงมี
เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรามรณะจึงมี

รวมถึง ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ จึงมีตามมา ความเกิดขึ้นแห่งความทุกข์ทั้งปวง เป็นเช่นนี้

ฉะนั้น ในส่วนของกระบวนการดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เป็นกระบวนการที่เรียกว่า ปฏิจจสมุปปาทนิโรธวาร มีดังต่อไปนี้

อวิชชาดับ → สังขารดับ → วิญญาณดับ → นามรูปดับ → สฬายตนะดับ →
 ผัสสะดับ → เวทนาดับ → ตัณหาดับ → อุปาทานดับ → ภพดับ → ชาติดับ
 → ชรามรณะดับ + โสกะ ปริทเวหะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ดับ = ทุกขสมุทัย
 (กระบวนการดับทุกข์)

จากกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาทนิโรธาวาร (กระบวนการดับทุกข์) สามารถอธิบายได้
ดังนี้

เพราะอวิชชาสารอกดับไปไม่เหลือสังขารจึงดับ	
เพราะสังขารดับ	วิญญานจึงดับ
เพราะวิญญานดับ	นามรูปจึงดับ
เพราะนามรูปดับ	สฬายตนะจึงดับ
เพราะสฬายตนะดับ	ผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
เพราะชาติดับ	ชรามรณะจึงดับ

พร้อมกันนั้น ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความคับแค้นใจก็ดับไป
ด้วย ความดับทุกข์ทั้งหมด เป็นกระบวนการอย่างนี้

ชีวิตทุกชีวิตอยู่ที่หลักปฏิจจสมุปบาทนี้ กล่าวคือ เพราะมีอวิชชา จึงมีสังขาร เพราะมี
ตัณหา มีอุปาทาน จึงเกิดความทุกข์ เป็นต้น ชีวิตดำเนินอยู่โดยสภาวะของมันเช่นนี้ ดังนั้นผู้รู้และ
เข้าใจหลักปฏิบัติปฏิจจสมุปบาทและบำเพ็ญเพียรตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา จนสามารถละตัณหา
อุปาทาน ดับอวิชชาลงได้ ก็จะสามารถดับทุกข์ และสามารถหลุดพ้นจากวัฏฏะสงสารไปได้

โดยสรุป ธรรมชาติของพระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า ความทุกข์เป็นธรรมดาของชีวิต
และอาจแบ่งความทุกข์ออกเป็น ความทุกข์ทางกาย (กายิกทุกข์) และความทุกข์ทางใจ (เจตสิกทุกข์)
อย่างไรก็ดีหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทสอนให้มนุษย์มีสติรู้เท่าทันความทุกข์ กล่าวคือ รู้
ว่าทุกข์คืออะไร เกิดจากอะไร และรู้จักวิธีที่จะดับทุกข์ ทั้งนี้ เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข
และเมื่อถึงเวลาจะตายก็สามารถตายด้วยจิตที่สงบ

ค. แนวความคิดเกี่ยวกับความตาย

พระพุทธศาสนาเถรวาทมองชีวิตของมนุษย์ที่ดำเนินอยู่ทุกวันนี้ว่า เป็นลักษณะของการ
เดินทางไปสู่ความตายทั้งสิ้นอย่างไรก็ดี ความตายยังไม่ใช่ที่สุดแห่งชีวิต หากเป็นเพียงการสิ้นสุดของ
สังขารเท่านั้น ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงสอนให้มนุษย์เข้าใจนัยยะแห่งความตาย เพื่อเป็น
การเตือนใจให้ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต และวิธีการเตรียมตัวที่จะเผชิญกับความตายด้วยสติ ใน
ธรรมชาติของพระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงความตาย ประเภท และสาเหตุของความตาย รวมถึง
วิธีการเตรียมตัวที่จะเผชิญกับความตายไว้ ดังนี้

๑) ความหมายของความตาย

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค^{๖๔} กล่าวถึง ความตาย ไว้ว่า ชีวิตนี้นั้น ได้ความเป็นไปสม่าเสมอแห่ง ลมหายใจเข้าและออกอยู่เท่านั้น จึงเป็นไปได้ แต่เมื่อลมหายใจที่ออกไปข้างนอกแล้ว ไม่เข้าข้างในก็ดี ที่เข้าไปแล้วไม่ออกก็ดี บุคคลก็ได้ชื่อว่า ตาย

ส่วนคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวถึง ความตาย ไว้ว่า หมายถึง ความเคลื่อน ภาวะของความ เคลื่อน ความแตกทำลาย ความหายไป มฤตยู ความตาย ความทำลายแห่งชั้นันท์ ความทอดทิ้งซากศพ ไว้ ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ จากหมู่สัตว์นั้นๆ อันนี้เรียกว่า มรณะ^{๖๕} ดังนั้น ความตาย จึงมีความหมาย ดังนี้

๑. ความเคลื่อน คือ การที่ขณะจิตเคลื่อนจากภพนี้ ไปสู่ภพอื่น หรือชาตินี้ไปสู่ชาติอื่น
๒. ภาวะของความเคลื่อน คือ ภาวะการณีสืบต่อของจิตจากภพนี้ไปสู่ภพหน้า
๓. ความแตกทำลาย คือ การที่ชั้นันท์ ๕ สามารถดำรงอยู่ได้
๔. ความหายไป คือ การไม่สามารถมีชีวิตอยู่ต่อไป
๕. มฤตยู ความตาย คือ การดำรงอยู่ได้ชั่วขณะหนึ่งแล้วดับไป
๖. ความทำลายแห่งชั้นันท์ ๕ คือ การที่ชั้นันท์ ๕ กระจายออกจากกัน
๗. ความทอดทิ้งซากศพไว้ คือ ชั้นันท์ทั้งหลายกระจายไป
๘. ความขาดตอนแห่งชีวิตินทรีย์ ความที่ชีวิตินทรีย์ทั้งหมดขาดเชื้อ ปัจจัยบำรุง

หรือกล่าวได้อีกว่า “..ขณะที่เราหายใจเข้าแล้ว หายใจออกอยู่ หรือในขณะที่เราหายใจ ออกแล้ว หายใจเข้าอยู่ เราก็อยู่ได้ แต่ถ้าในขณะที่เราหายใจเข้าแล้วไม่หายใจออกหรือหายใจออกแล้ว ไม่หายใจเข้าอยู่ เราก็อยู่ไม่ได้ คือ ต้องตาย...”^{๖๖} ซึ่งหมายถึงอวัยวะรับ สัมผัส (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) หยุดทำงาน ร่างกายอยู่ในสภาพแข็งทื่อ ในที่สุดค่อยๆ เสื่อมสลาย กายเป็นธาตุ ๔ ดังเดิม

๒) ประเภทของความตาย

ความตาย หรือที่เรียกว่า มรณะ นั้น แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. สมมติมรณะ หมายถึง การแตกแยกระหว่างรูปและจิต อันเป็นองค์ประกอบของ มนุษย์ เป็นการสมมติว่าผู้นั้นถึงแก่ความตายความตาย แบบสมมติมรณะนี้ แม้ว่าร่างกายจะหยุด ทำงาน แต่มิได้หมายรวมถึงจิตจะหยุดทำงานไปด้วย จิตยังคงทำหน้าที่ที่อยู่ตามปกติ ดังนั้น ความตาย ของมนุษย์จึงไม่ใช่การดับสนิทแต่เป็นการเปลี่ยนที่ตั้งรูปกายเสียใหม่

๒. ฌณิมรณะ หมายถึง อาการดับของกายและจิต เป็นปรมัตถสภาวะ มีลักษณะ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอยู่ทุกขณะจิต ซึ่งดำเนินไปอย่างรวดเร็วมาก กล่าวคือ ชีวิตของมนุษย์นั้น มีการ เกิด การดับ ที่ติดต่อกันมิขาดสาย ขณะหายใจเข้าเป็นคนหนึ่ง ขณะหายใจออกก็เป็นอีกคนหนึ่ง มิใช่ คนเดียวกัน แต่สืบเนื่องถึงกัน คนเมื่อหายใจเข้าตายไปแล้วก็เกิดต่อเมื่อหายใจออก ความตาย

^{๖๔} พระพุทธโฆสะ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๙๖๐.

^{๖๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๙๕/๒๗๗.

^{๖๖} ออง.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓/๑๗๐/๒๕๒-๒๕๕.

ดังกล่าวนี้ เป็นการตายในปัจจุบันทั้งที่เรายังมีชีวิตอยู่ แม้ว่าร่างกายแตกดับไปแล้ว จิตก็คงเกิด ดับๆ สืบเนื่องต่อไปจนกว่าจะหลุดพ้นจากสังสารวัฏ ขณิกมรณะจึงจะหมดไป

๓. สมุจเฉทมรณะ หมายถึง ความตายที่ไม่เกิดอีกต่อไป เป็นการดับสนิทแห่งกิเลส ที่เป็นสาเหตุของการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ได้แก่ การปรินิพพานของพระอรหันต์

ดังนั้น ความตาย ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงไม่ใช่การสิ้นสุดของชีวิต การตายเป็นผลไปสู่การเกิดใหม่ หากยังมีกิเลสอยู่ แต่สำหรับสมุจเฉทมรณะนั้น เป็นความตายที่เป็นการดับสนิทของชีวิต เพราะไม่มีกิเลสเข้าครอบงำ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป หรือที่เรียกว่า นิพพาน นั่นเอง

๓) สาเหตุของความตาย

แม้ความตายจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน แต่ระยะเวลาและลักษณะความตายของมนุษย์ก็แตกต่างกันออกไป สำหรับสาเหตุของความตายนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาท เรียกว่า มรณุปัตติ แปลว่า การเกิดขึ้นแห่งความตายมี ๔ ประการ คือ

๑. อายุขยมรณะ หมายถึง ตายเพราะสิ้นอายุ กล่าวคือ สัตว์ทั้งหลายต้องตายโดยสิ้นอายุ เพราะสัตว์ทุกชนิดย่อมจะมีชีวิตอยู่ภายในขอบเขตของอายุขัย สัตว์ทั้งหลายมีอายุมากบ้าง น้อยบ้างเมื่อผ่านพ้นวัยทารก วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยกลางคนไปแล้วก็เข้าสู่วัยชรา จากแรกเริ่มชรา น้อยไปหาชรามากที่สุด และในที่สุดก็สิ้นอายุขัย

๒. กัมมิกขยมรณะ หมายถึง ตายเพราะสิ้นกรรม กล่าวคือ การที่สัตว์ทั้งหลาย เกิดขึ้นมาก และมีความเป็นไปต่างๆ นานานั้น อาศัยกำลังของกรรมหล่อเลี้ยงหรือสนับสนุนไว้ หากหมดกำลังของกรรมเมื่อใดก็จะถึงแก่ความตาย

๓. อุภยิกขยมรณะ หมายถึง ตายเพราะสิ้นอายุและสิ้นกรรม กล่าวคือ บุคคลถึงแก่ความตายด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ สิ้นอายุ แก่เฒ่า อายุมากร่างกายก็หมดกำลังที่จะอยู่ต่อไปได้ ทั้งกรรมที่สนับสนุนให้คงชีวิตอยู่ก็หมดลงด้วย

๔. อุปลเฉทมรณะ หมายถึง ตายเพราะประสบอุบัติเหตุ ขณะที่อายุและกรรมยังไม่ถึงกำหนด กล่าวคือ ความตายของผู้มีอายุยังไม่ครบกำหนด หรือยังไม่ถึงอายุขัยและยังไม่สิ้นกรรม แต่ผู้นั้นก็มาเสียชีวิตลงก่อน อาจจะช่วยอุบัติเหตุต่างๆ แต่การตายในลักษณะนี้ก็อาศัยกรรมแต่อดีตเป็นแรงส่งให้เกิดขึ้นได้เช่นกัน

ความตายที่มาจากสาเหตุประการแรก จัดเป็นกาลมรณะ (ตายตามเวลา) ส่วนความตายที่มาจากสาเหตุประการสุดท้ายเป็นอกาลมรณะ (ตายเมื่อยังไม่ถึงเวลาที่จะต้องตาย) เป็นการแสดงให้เห็นว่าความตายนั้นเมื่อถึงเวลาหรือถึงที่แล้วก็ตายก็มี และเมื่อยังไม่ถึงเวลาแต่ถึงที่ก็มี

๔) ช่วงเวลาแห่งความตาย

เมื่อเวลาแห่งความตายมาถึง จะมีอารมณ์เกิดขึ้น คือ จิตใจในขณะนั้นทำหน้าที่นึกคิดอารมณ์ ซึ่งอารมณ์นี้เป็นเหมือนผู้นำทาง บอกให้รู้ล่วงหน้าว่าจะไปเกิดในภพใด อารมณ์ของจิตที่เกิดขึ้น จะมีวิถีจิตเกิดขึ้น ๒ ตัวอย่าง คือ

๑. มรณาสันนวิถิ หมายถึง วิถีจิตใกล้ตาย จะรับอารมณ์ครั้งสุดท้าย ซึ่งได้แก่

๑.๑ กรรมอารมณ์ ได้แก่ อารมณ์ที่เป็นกุศลกรรมที่เคยทำมาแต่อดีต ซึ่งจะส่งผลให้ไปเกิดในภพหน้า จะปรากฏขึ้นภายในจิตของผู้ใกล้ตาย ถ้ากรรมอารมณ์ เป็นกุศลธรรม จิตที่ใกล้ดับก็ผ่องใส ย่อมนำไปสู่สุคติ ในทางตรงกันข้าม หากกรรมอารมณ์ เป็นอกุศลธรรม จิตที่ใกล้ก็เศร้าหมอง ย่อมนำไปสู่ทุคติ เป็นต้น

๑.๒ กรรมนิมิตอารมณ์ เป็นนิมิตของกรรมที่เคยทำมา จะปรากฏเป็นนิมิตให้เห็นเฉพาะผู้ตายเท่านั้น แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑.๒.๑ อุปัทธกัมมนิมิตอารมณ์ หมายถึง อารมณ์ที่สืบเนื่องกับกรรมโดยตรง กล่าวคือ ถ้าเป็นกุศลธรรม กุศลกรรมนิมิตก็จะปรากฏให้เห็นโดยตรง เช่น ถ้าผู้นั้นเคยใส่บาตรเป็นประจำ เมื่อจิตเข้าสู่มรณสันนิวาส ก็จะเป็นคนกำลังตักบาตร ดังนั้น เมื่อได้เห็นนิมิตอย่างนี้ ผู้ที่ใกล้ตายย่อมเกิดปีติโสมนัส จิตย่อมผ่องใส เมื่อตายลงย่อมไปสู่สุคติ ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้นั้นประกอบกรรมที่เป็นอกุศลกรรมเป็นประจำ เช่น ชำสั่ว เป็นต้น เมื่อใกล้ตายภาพนิมิตสัตว์ที่ถูกฆ่านั้นก็ปรากฏให้เห็น ผู้ที่ใกล้ตายย่อมมีจิตเศร้าหมอง เมื่อตายลงจึงไปสู่ที่ที่เป็นทุคติ

๑.๒.๒ อุปกรณ์กัมมนิมิตอารมณ์ หมายถึง อารมณ์เป็นส่วนหนึ่งที่เป็นอุปกรณ์ในการประกอบกรรมนั้นปรากฏให้เห็น กล่าวคือ ถ้าเป็นกุศลกรรม อุปกรณ์ต่างๆ ในการประกอบกรรม เช่น ถ้าใส่บาตรเป็นประจำ ก็จะเป็นอุปกรณ์ในการใส่บาตร เป็นต้น ดังนั้น เมื่อได้เห็นนิมิตอย่างนี้ ผู้ที่ใกล้ตายย่อมเกิดปีติโสมนัส จิตย่อมผ่องใส เมื่อตายลงย่อมไปสู่สุคติ ในทางตรงกันข้าม ถ้าเป็นอกุศลกรรม ก็จะเป็นอุปกรณ์ในการประกอบอกุศลกรรมนั้น เช่น อาวุธที่ใช้ฆ่าสัตว์ เมื่อใกล้ตายอุปกรณ์เหล่านี้ย่อมปรากฏให้เห็น จิตของผู้ตายย่อมเศร้าหมอง ย่อมไปสู่สุคติ

๑.๓ คตินิมิตอารมณ์ ได้แก่ อารมณ์ที่จะได้รับ ได้เสวยภพใหม่มาปรากฏให้เห็น เมื่อตบใกล้ตาย แบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ

๑.๓.๑ อุปภิตัพพคตินิมิตอารมณ์ คือ คตินิมิตอารมณ์ที่จะเกิดโดยตรง เช่น ถ้าจะเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเกิดคตินิมิตในครรภ์มารดาให้เห็น ถ้าจะเกิดเป็นเทวดา ก็จะเกิดคตินิมิตเป็นวิมานของเทพดานางฟ้าให้เห็น แต่ถ้าไปเกิดในนรกก็เห็นเปลวไฟในนรกมาปรากฏให้เห็น เป็นต้น

๑.๓.๒ อุปโภคคตินิมิตอารมณ์ คือ คตินิมิตอารมณ์ ได้แก่ เครื่องใช้ต่างๆ ที่จะประสบในภพใหม่ เช่น ถ้าเกิดเป็นมนุษย์ก็เห็นเครื่องใช้ภายในบ้าน เป็นต้น

ผู้ที่ใกล้ถึงแก่ความตาย จะต้องประกอบด้วยอารมณ์ทั้ง ๓ นี้ เกิดขึ้นด้วยอำนาจของกรรม จิตของผู้ใกล้ตายจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวว่า เมื่อจิตเศร้าหมองเป็นอันหวังทุคติ เมื่อจิตไม่เศร้าหมองเป็นอันหวังสุคติได้^{๖๗}

๒. มรณสันนกาล หมายถึง เวลาที่ใกล้จะถึงความตาย อาจจะเร็วหรือช้า เป็นนาที เป็นชั่วโมง หรืออาจเป็นวัน เป็นเดือนก็ได้บุคคลที่จะถึงแก่ความตายจะต้องผ่านเขตมรณสันนกาลนี้ก่อนแล้วจึงจะเข้าสู่มรณสันนิวาส ซึ่งเป็นจิตที่ใกล้ชิดกับความตายมากที่สุด และเมื่อเกิดวิจิตดังกล่าวนี้แล้ว ย่อมเข้าสู่ช่วงเวลาแห่งความตายอย่างแน่นอน

^{๖๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๒/๖๔.

๕) การเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความตาย

ทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่าชีวิตและความตายเป็นของคู่กันและยิ่งกว่านั้นยังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เราไม่อาจเลือกสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยปราศจากอีกสิ่งหนึ่งได้ ดังพุทธพจน์บทหนึ่งว่า “ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนพาล ทั้งบัณฑิต ทั้งคนมี ทั้งคนจน ล้วนเดินทางไปสู่ความตายทั้งหมด”^{๒๘} ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงสอนให้มนุษย์เตรียมพร้อมที่จะเผชิญเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความตายอยู่ตลอดเวลา หรือที่เรียกว่า มรณสติ หมายถึง การนึกถึงความตาย หรือการหัดตายก่อนตายจริง ทั้งนี้เพื่อลดความรู้สึกรอคอย และหวาดกลัวต่อสิ่งที่เป็โทษ เกิดความรู้สึที่ติงามและเป็นประโยชน์ ทำให้เกิดปัญญา ซึ่งจะช่วยให้ใจเป็นอิสระบรรลุนิพพานได้โดยสมบูรณ์

พระธรรมปิฎก กล่าวถึงวิธีการพิจารณาความตายและการปฏิบัติโดยสรุป^{๒๙} ดังนี้

๑. พิจารณาถึงหลักความจริงที่ว่า ชีวิตของมนุษย์นั้น นอกจากจะสั้น ไม่ยืนยาวแล้ว ยังไม่มีกำหนดแน่นอนอีกด้วย อย่างที่ว่า จะตายวันตายพรุ่งก็ยังไม่รู้ที่ ทำให้คุณค่าของเวลาแล้วเกิดความไม่ประมาท กระตือรือร้นเร่งทำกิจการหน้าที่ บำเพ็ญคุณงามความดี และฝึกฝนพัฒนาตนในทุกทางให้มีชีวิตอย่างมีคุณค่า และเข้าถึงจุดหมายที่ประเสริฐ

๒. พิจารณาให้รู้เท่าทันความจริงว่า ทรัพย์สินเงินทองโภคสมบัติ ตลอดจนบุคคลที่รักใคร่ยึดถือครอบครองอยู่นั้น หาใช่เป็นของตนแท้จริงไม่ ไม่สามารถป้องกันความตายได้ และเมื่อตายแล้วก็ตามไปไม่ได้ มีไว้สำหรับใช้บริโภคหรือสัมพันธ์กันในโลกนี้เท่านั้น

๒.๑ ด้านทรัพย์สินเงินทอง สมบัติพัสถาน ลดความโลภและไม่สั่งสมจนเกินเหตุ หรือวางแผนตระหนัไว้ให้เป็นเสมือนของสูญเปล่า แต่รู้จักจัดสรรใช้สอย ให้เกิดคุณประโยชน์แก่ชีวิตของตน แก่ญาติมิตรและเพื่อนมนุษย์ สมคุณค่าและความหมายที่แท้จริงของมัน

๒.๒ ด้านบุคคลผู้เป็นที่รัก และคนในความดูแลรับผิดชอบ จะได้ไม่ยึดมั่นถือมั่น และห่วงแหนเกินไป จนทำให้จิตใจไม่สงบ กระสับกระส่าย ทุรนทुरาย หลงพินเพื่อนในยามพลัดพราก นอกจากนั้น ยังรู้ตระหนักว่าตนจะไม่อยู่กับเขาตลอดไป ทำให้เอาใจใส่ให้การศึกษาอบรมเตรียมคนเหล่านั้นให้รู้จักพึ่งตนเองได้

๒.๓ ด้านเพื่อนบ้านและคนอื่นทั่วไป จะได้เห็นอกเห็นใจ ช่วยเหลือสงเคราะห์กัน ถึงแม้ว่ามีเรื่องกระทบกระทั่งกันหรือโกรธแค้นเคืองชุ่น ก็อาจระงับได้ เพราะมาได้คิดว่า จะโกรธเคืองกันไปทำไม อีกไม่นานก็ต้องตายจากกันไป รักกันและทำดีต่อกันไว้ดีกว่า

๓. พิจารณาในหลักความจริงว่า ทุกคนมีกรรมเป็นของตน มีแต่กรรมเท่านั้นที่เป็นของของตน เป็นสมบัติติดตัวที่แท้จริง ซึ่งจะตามตนไปและตนก็ต้องไปตามกรรม เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ก็จะได้เลิกละ และหลีกเลี่ยงกรรมชั่ว ทำแต่กรรมดี ตลอดจนนำทรัพย์สมบัติมาใช้บำเพ็ญความดีทำการ

^{๒๘} พระคัมภีร์ เมธงฺกุโร, “มรณสติกา” พุทธภาษิตเพื่อพิจารณาความตาย, (กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา, ๒๕๒๙), หน้า ๑๖.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, หน้า ๒๒ – ๒๘.

ต่างๆ ที่เป็นประโยชน์การที่ได้ตระหนักถึงหลักกรรมนี้ เมื่อถึงคราวเผชิญหน้ากับความตาย ก็จะสามารถอำนวยผลดีให้ ดังนี้

๓.๑ เมื่อเผชิญหน้ากับความตายของตนเอง ระลึกถึงกรรมดีที่ทำได้ และไม่เห็นกรรมชั่วของตัวเอง ก็จะเปิดปิติโสมนัส สามารถเผชิญความตายด้วยความสุขสงบและมีความมีสติ แม้เมื่อยังไม่ถึงเวลาตายก็ดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ ไม่หวั่นกลัวภัย และไม่กลัวต่อความตาย

๓.๒ เมื่อเกิดเหตุต้องพลัดพราก มีผู้ตายจากไปก็จะทำใจได้ทันเวลาหรือเร็วไวว่า ทุกคนมีกรรมเป็นของตน เขาไปแล้วตามทางของเขา ตามที่กรรมจะนำพาไป การร้องไห้โศกเศร้าเสียใจของเรา ช่วยอะไรเขาไม่ได้ แต่นั่นก็จะไม่เกิดความโศกเศร้า หรือแม้เกิดก็จะระงับได้ ทำให้จางคลายหายไปได้อย่างเร็ว และเมื่อตัดใจจากความอาลัยในผู้ตายแล้ว ก็หันกลับมาให้ความช่วยเหลือผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วยความเอาใจใส่ และความเมตตา

๔. พิจารณาถึงหลักแห่งความธรรมดาที่ว่า ทุกคนหวนหวนต่อการถูกทำร้าย และกลัวต่อความตาย ชีวิตเป็นที่รักของทุกคน ดังนั้น ไม่ควรฆ่าฟันบั่นรอนกัน การระลึกได้เช่นนี้จะทำให้เห็นอกเห็นใจกัน ไม่เบียดเบียนกัน หันมาช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

๕. พิจารณาให้รู้เท่าทันว่า ชีวิตนี้ตกอยู่ในอำนาจของกฎธรรมชาติ มีความเป็นไปตามธรรมดาว่าได้เริ่มต้นด้วยการเกิด และเมื่อมีการเริ่มต้นแล้ว ก็จะต้องมีการสิ้นสุด ดังนั้น ความตายจึงเป็นการสิ้นสุดของชีวิตที่เกิดขึ้นแล้วทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้ ชีวิตจึงมีการเกิด (แก่ เจ็บ) และตาย เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ซึ่งเป็นลักษณะของอนิจจัง เมื่อระลึกได้เช่นนี้แล้วจึงไม่มีเหตุผลใดๆ ที่ต้องโศกเศร้าเสียใจ และหวาดกลัวต่อความตาย

๖. พิจารณาหยั่งรู้สภาวะของสังขาร (ก้าวต่อเลยมรณสติไปสู่วิปัสสนา) คือ การรู้เท่าทันความจริงว่าชีวิตนี้เป็นสังขาร อาศัยองค์ประกอบหลายอย่างมาประชุมกัน เกิดจากปัจจัยต่างๆ มาปรุงแต่ง เป็นของไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ดังนั้น การเกิดและการตายจึงเป็นธรรมดาสำหรับชีวิตนั้น ไม่ใช่แต่ชีวิตที่มองเห็นเป็นตัวเป็นตนเท่านั้น แม้แต่องค์ประกอบต่างๆ ทุกส่วนของชีวิตและสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งความไม่เที่ยงนี้ นั่นคือเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แล้วดับสลายไปในที่สุด เมื่อรู้และเข้าใจเช่นนี้แล้ว ก็จะลดความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย จิตใจเป็นอิสระ ผ่องใสด้วยปัญญา อยู่พ้นความทุกข์ และพบความสุขที่แท้จริง

โดยสรุป ธรรมชาติของพระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า ความตายเป็นเรื่องธรรมดาที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ คนเราจึงไม่ควรหวาดกลัว วิทก หรือพยายามหลีกเลี่ยงเมื่อเวลาแห่งความตายมาถึง ความตายเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามกำหนดเวลาของมันเอง ดังนั้น เราควรตั้งสติให้มั่น และเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเผชิญกับความตายที่จะมาถึง ตามความที่ว่า “แม้ข้าพเจ้าก็รู้ชัดถึงสิ่งที่มีปัญญาไม่ควรจะดู แต่ข้าพเจ้าไม่มีกรรมชั่วที่ได้ทำไว้แล้วในทีไหนเลย เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่รังเกียจความตายที่จะมาถึงตน...”^{๗๐}

^{๗๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๕๗๖/๔๓๒.

ง. แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย

ในทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวถึงชีวิตหลังความตายเพราะมีความเชื่อในเรื่องสังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิดในชาติต่างๆ ตราบใดที่มนุษย์ยังไม่หมดกิเลส ตัณหา ก็จะต้องเกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดไม่รู้จักจบสิ้น^{๗๑} ดังนั้นชีวิตจึงไม่ได้หมายถึงชีวิตมนุษย์ในชาติปัจจุบันนี้เท่านั้น หากแต่มีการสืบทอดต่อกันมา และจะสืบทอดกันไปอีกในสังสารวัฏอันยาวนาน ตราบเท่าที่ยังมีเหตุปัจจัยเกื้อหนุน ในคัมภีร์พระไตรปิฎกจึงกล่าวว่า “...บุคคลคนหนึ่งเกิดแล้วตายและตายแล้วเกิดวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏตลอดกาล...”^{๗๒}

จากคัมภีร์พระไตรปิฎก แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงชีวิตหลังความตาย หรือการเกิดใหม่และอีกหลายๆ กรณีที่พระองค์ไม่ทรงตรัสถึง ซึ่งจะกล่าวโดยสังเขปต่อไป^{๗๓}

ในนพกปานสูตร พระพุทธองค์ทรงตรัสแสดงให้ทราบถึงสาเหตุในการที่พระองค์ทรงตรัสถึงเรื่องนี้ เมื่อสาวกตายไปว่าเกิดในที่โน้นๆ เมื่อพระอนุรุทธ กราบทูลขอให้ทรงตอบ จึงตรัสตอบว่า ที่ทรงตรัสเช่นนั้นมิใช่เพื่อหลอกลวงคน มิใช่เพื่อเรียกร้องให้คนมานับถือ มิใช่เพื่ออานิสงส์จากลาภสักการะหรือชื่อเสียง มิใช่เพื่อให้คนรู้จักว่าเราเป็นอย่างไรอย่างนั้น แต่มีกัลบุตรผู้มีศรัทธามีความยินดีและปราโมทย์อันกว้างขวางได้สดับแล้ว ก็จะน้อมจิตไปเพื่อความเป็นเช่นนั้น (กล่าวคือ ทำให้รู้ว่าการจะได้ไปเกิดในที่ๆ ต้องทำอะไร) ซ่อนน้อมเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขของกัลบุตรเท่านั้น แล้วตรัสขยายความในเรื่องนี้ว่า จะเป็นการเอาอย่างในทางที่ดีในเรื่องของศรัทธา ศีล สุตะ การสดับฟังและการศึกษา จาคะ การสละ และปัญญา

ในบางกรณีที่ไม่ทรงตรัสถึงเรื่องชีวิตหลังความตายหรือการเกิดใหม่ เพราะเหตุผลดังต่อไปนี้ คือพระมาลุงกยบุตร เข้าไปเฝ้ากราบทูลพระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบ อันได้แก่ปัญหาเรื่องทิวฐิติ ๑๐ ประการ มีโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง เป็นต้น โดยพระพุทธองค์มิได้ตอบปัญหานั้น แต่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถามพระมาลุงกยบุตรว่า เมื่อมีความเห็นว่าโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยงเป็นต้น จะเชื่อว่าการอยู่ประพตติพรหมจรรย์หรือไม่ กราบทูลว่าไม่มี ตรัสต่อไปว่า เมื่อมีความเห็นว่าสัตว์ตายแล้ว มีหรือไม่มี หรือมีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่นี้ ก็ยังคงมีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย มีความเศร้าโศกพิไร รำพันทุกข์กาย ทุกข์ใจ และความคับแค้นใจ ซึ่งเราบัญญัติให้ทำลายเสียในปัจจุบัน และได้ทรงตรัสสรุปให้จำไว้ถึงสิ่งที่ไม่ทรงตอบ แล้วทรงตรัสชี้ไปถึงทิวฐิติ ๑๐ ประการ มีโลกเที่ยงเป็นต้นว่าไม่ทรงตอบ เพราะไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ส่วนเรื่องที่ทรงตอบคือ อริยสัจ ๔ เพราะมีประโยชน์เป็นไปเพื่อตรัสรู้ปรินิพพาน^{๗๔} พระพุทธเจ้าทรงตรัสเรื่อง อจินไตย ๔ ประการ เป็นเรื่องที่บุคคลไม่ควรคิดความว่า

^{๗๑} เสฐียรพงษ์วรรณปก, *พุทธศาสนา : ทฤษฎีและวิจารณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มติชน, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖๗.

^{๗๒} ชู.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๐๒/๑๗๔.

^{๗๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๙๘/๑๖๑-๑๖๒.

^{๗๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๗-๑๕๒/๑๑๗-๑๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย อจินไตย ๔ ประการนี้ อันบุคคลไม่ควรคิด เมื่อบุคคลพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นบ้าเดือตร้อน อจินไตย ๔ ประการนี้เป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย พุทธวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑ ฌานวิสัยของผู้ได้ฌาน ๑ วิชาของผู้ได้ฌาน ๑ วิชาแห่งกรรม ๑ ความคิดเรื่องโลก ๑ ภิกษุทั้งหลาย อจินไตย ๔ ประการนี้แลไม่ควรคิด เมื่อบุคคลคิดพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นบ้าเดือตร้อน..^{๗๕}

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า เรื่องชีวิตหลังความตาย หรือการเกิดใหม่ นับว่าเป็นเรื่องมีประโยชน์ เพราะทำให้มนุษย์พยายามประกอบกรรมดีอย่างมีเป้าหมาย เพราะผลของกรรมทำดีมิได้สูญเปล่า เมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดในที่ดีๆ แต่ในขณะเดียวกันเรื่องดังกล่าวนี้ก็เป็นเรื่องที่ไม่ควรคิดเพราะไม่สามารถพิสูจน์ได้ และไม่ได้เป็นทางดับทุกข์

อย่างไรก็ตามชีวิตหลังความตายก็ยังคงเป็นปัญหาที่มนุษย์ต้องการคำตอบ ดังนั้น ผู้วิจัยจะขอกล่าวถึงชีวิตหลังความตายกับผลของกรรมและลักษณะนรก สวรรค์ รวมถึงหลักพิสูจน์แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ตามลำดับ ดังนี้

๑. ชีวิตหลังความตายและผลของกรรม

ชีวิตหลังความตายนี้ เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ กรรม โดยตรง เพราะกรรมเป็นตัวจักรสำคัญที่นำไปให้มีการเกิดใหม่ในชาติภพต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงตรัสกับพระอานนทว่า

...เพราะเหตุฉะนั้นแหละ อานนท์ในการเกิดใหม่นั้น กรรมจึงเป็นเหมือนเนื้อมา วิทยญาณในพืช ตัณหาเป็นเหมือนยางเหนียวในพืช ดูกรอานนท์ ความตั้งใจ ความจงใจ (เจตนา) ความปรารถนาของสัตว์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องห่อหุ้ม มีตัณหาเป็นเครื่องรัดและตั้งลงแล้วในธาตุอันเลว (กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ) เมื่อเป็นดังนี้การเกิดในภพใหม่ก็มีขึ้นได้อีก..^{๗๖}

จากพระพุทธพจน์ข้างต้น เป็นการยืนยันในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และแสดงให้เห็นว่า การเกิดใหม่ของสัตว์ย่อมอาศัยกรรม และกรรมยังเป็นตัวกำหนดภพภูมิต่างๆ ในการเกิดใหม่อีกด้วย ดังพระพุทธพจน์ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในจุฬกัมมวิภังคสูตร สามารถสรุปได้ ดังนี้ “..มาณพ สัตว์ทั้งหลายที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นที่กำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ทราบและประณีต...”^{๗๗}

ดังนั้น กรรม จึงเป็นเหตุให้เกิดใหม่ และเป็นตัวกำหนดภพภูมิต่างๆ เมื่อประกอบกรรมดีก็ให้ผลดี ย่อมเข้าถึงสดี เช่น สวรรค์ ถ้าประกอบกรรมชั่วก็ให้ผลร้าย ย่อมเป็นเหตุให้เข้าถึงทุกข์ เช่น นรก เป็นต้น

๒. พรโลก

คำว่า พรโลก ซึ่งแปลตามรูปศัพท์ว่า โลกหน้า มีความหมายว่า ฐานะหรือสถานที่ที่เราต้องไปเกิดภายหลังจากที่เราได้ตายไปแล้ว หรือบางครั้งก็เรียกว่า การเกิดใหม่ความเชื่อเกี่ยวกับพรโลกคือ

^{๗๕} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๗/๗๙.

^{๗๖} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๑๗/๒๕๔.

^{๗๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๗๙/๓๗๖.

โลกหน้า หรือการเกิดใหม่นี้ เป็นการยอมรับความมีอยู่ของชีวิตภายหลังความตาย ในคัมภีร์พระไตรปิฎก แสดงให้เห็นว่ามีอยู่จริง โดยพิจารณาจากพระพุทธพจน์ที่ว่า “...พระอรหันต์ทั้งหลายย่อมรู้อยู่แก่ใจว่าปรโลกมีอยู่ ฉะนั้นผู้ที่ถือว่าปรโลกไม่มี จึงได้ชื่อว่าเป็นปฏิปักษ์ต่อพระอรหันต์ทั้งหลาย...”^{๗๘}

ดังนั้น ปรโลก จึงเป็นอยู่ของผู้ที่ตายไปแล้ว เป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากผลของกรรมซึ่งมีส่วนสัมพันธ์กับชีวิต ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดภพภูมิในการเกิดใหม่ พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า “...วาเสฏฐะ ไม่ว่าจะเป็ณกษัตริย์หรือพราหมณ์หรือเวสสา หรือศูทร ก็ตามถ้าประพฤตชั่วด้วยกาย วาจา ใจ ตายแล้วย่อมไปสู่อบายเหมือนกันหมด ถ้าประพฤตดีด้วยกาย วาจา ใจ ตายแล้วย่อมไปเกิดในสวรรค์เหมือนกันหมด...”^{๗๙} ปรโลกนี้สามารถแบ่งตามความเหมาะสมของกรรม มี ๓ ภพ ได้แก่ กามภพ รูปภพ และอรุภพ และยังสามารถแบ่งเป็นภูมิ ๓๑ ได้ด้วย โดยภูมิ ๓๑ นี้ จำแนกออกเป็นสุคติภูมิ ๒ และทุคติภูมิ ๔ แต่ในที่นี้จะขอแบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ นรก และสวรรค์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นภาพที่ชัดเจน ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. นรก มาจากคำว่า นิริยะ ในภาษาบาลี มีความหมายว่า สภาพที่ปราศจากความเจริญ สภาพที่ปราศจากความสุข เป็นสภาพที่มีแต่ความเร่าร้อนเต็มไปด้วยความทุกข์ หรือ เรียกอีกอย่างว่า นิรยภูมิ หมายถึง โลกที่ไม่มีความสุขสบาย ปราศจากความยินดี ปราศจากความเบาใจ นรก หรือ นิรยภูมินี้ มีอาณาเขตกว้างใหญ่ แบ่งเป็นเขตขนาดใหญ่อีกมี ขนาดเล็กก็มี สถานที่แต่ละแห่งในนิรยภูมิ เรียกว่า ขุม

นรก จึงเป็นสถานที่ที่ผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ เป็นที่เสวยทุกข์ ซึ่งเป็นผลของการกระทำ คือ กรรมชั่วที่ได้กระทำไว้ จึงเป็นสภาพที่เกิดขึ้นหลังจากที่ตายไปแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า “...คนทำกรรมชั่ว หลังจากตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก..”

นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการลงโทษสัตว์นรกของพวกนิรยบาล (ยมบาล) ตรัสพรรณนาลักษณะนรกและความเป็นอยู่ของสัตว์นรกว่า

...เหล่านายนิรยบาลจะให้คนพาลนี้ป็นลงซึ่งภูเขาถ่านเพลิงลูกใหญ่ ที่มีไฟติดทั่ว ลูกโพลงโชติช่วง คนพาลนั้นจะเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์ กล้า เจ็บแสบอยู่ในนรกนั้น และยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเหล่านายนิรยบาลจะจับคนพาลนั้นเอาเท้าขึ้นข้างบน เอาหัวลงข้างล่าง แล้วพุ่งไปในหม้อทองแดงที่ร้อน มีไฟติดทั่ว ลูกโพลงโชติช่วง คนพาลนั้นจะเดือดเป็นฟองอยู่ในหม้อทองแดงนั้น เขาเมื่อเดือดเป็นฟองอยู่ จะปล่านขึ้นข้างบนครึ่งหนึ่งบ้างปล่านลงข้างล่าง ครึ่งหนึ่งบ้าง ปล่านไปด้านขวาครึ่งหนึ่งบ้าง...^{๘๐}

^{๗๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๖/๘๒.

^{๗๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๙/๘๖.

^{๘๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๑๓/๒๖๐-๒๖๑.

พวกนายนิรยบาลจับบุรุษนั้นลงไปนรก ก็มหานรกนั้นมีสี่มุมแบ่งออกเป็นสัดส่วน มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยเหล็ก พื้นทำด้วยเหล็ก ร้อนลุกเป็นไฟลามไปตลอด ๑๐๐ โยชน์ อยู่ตลอดเวลา...^{๘๑}

...สัตว์ทั้งหลายนั้นบอกอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้ากระหายน้ำ พวกนายนิรยบาลจึงเอาขอเหล็ก ร้อนมีไฟติดหัว ลูกโพลง โชติช่วงเปิดปาก (ของสัตว์นรก) ออกแล้ว เอาน้ำทองแดงร้อนมีไฟติดหัว ลูกโพลงโชติช่วงกรอกเข้าไปในปาก น้ำทองแดงนั้นจะไหม้ริมฝีปากบ้าง ปากบ้าง...^{๘๒}

จากข้อความข้างต้น เป็นการยืนยันว่านรก เป็นสถานที่สำหรับเสวยผลบาปของผู้ทำกรรมชั่ว

อย่างไรก็ดี นรก คือภูมิอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์โลกนั้น จัดอยู่ในพวกกามาจาร คือ ภูมิของสัตว์ผู้ยังมีเสพกามอยู่ พระพุทธเจ้านั้น เมื่อตรัสถึงนรก ก็ตรัสไว้ในฐานะที่เป็นผลของกรรมชั่วและทุกครั้งทีตรัสถึงนรก พระพุทธองค์จะไม่ตรัสในฐานะเป็นคำเทศนา แต่จะเป็นไปในลักษณะเล่าให้ฟัง เพื่อแสดงกำลังของพระพุทธญาณ หรือเป็นข้อสนทนาส่วนพระองค์กับหมู่ภิกษุ

๑.๑ ประเภทของนรก นรกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา แบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ มหานรก ๘ ชุม ได้แก่ สัญชีวนรก กาฬสุตตนรก สังฆตตนรก โรรวนรก มหาโรรวนรก มหาอเวจีนรก ตาปนนรก มหาตาปนนรก^{๘๓}

ระดับที่ ๒ มีชื่อว่า อุตสนนรก เป็นนรกบริวารของมหานรก ได้แก่ เวตกรณินทีนรก สุนัขนรก สัตว์โขดิกนรก อังคารกาสนนรก โลหกุมภินนรก ภูษนทีนรก ตุนนรก โอรัมภิกานนรก มุตตากรีส ปุณณรทนรก อโยโลหิตปูพพุณณรทนรก กุฎาคารินนรก อติจารนีตลินนรก ชลิตอังคารปุณณนรก มิจฉาทิภูฏินนรก ขุรธารินนรก โกฏีสิมพลินนรก มิคลุตทกาทินนรก ขาโรทกนทีนรก ขุรสัญจิตนรก วาลเวฏฐ มหายันตนรก อัมพุทนรก นิรัพพุทนรก อพพนรก อภูฏานนรก โสคันธิกนรก อุปลนรก ปทุมนรก คัมภีปาดนนรก และกุกนปนรก

ระดับที่ ๓ มีชื่อว่า ยมโลก ตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔ ของมหานรก ๘ ชุม มีทิศละ ๑๐ แห่ง ได้แก่ โลหกุมภินนรก สิมพลินนรก อสินนรก ตามโททกนรก อโยคุพนรกปีสสปัพพตนรก ภูษนทีนรก สิตโลสิตนรก สุนทนรก ยันตปาสาณนรก

นอกจากนี้ ยังมีนรกอีกชุมหนึ่ง คือ โลกัณตมทานรก อยู่นอกจักรวาลนี้ ตรงรอยต่อระหว่างจักรวาลนี้กับจักรวาลอื่น พวกที่เกิดในโลกันตนรกนี้ เป็นพวกที่มีกรรมหนัก เช่น พวกที่เป็นนียตมิจฉาทิภูฏิกกรรม พวกที่มีสังฆเภทกรรม เป็นต้น

๑.๒ ที่ตั้งของนรก ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ยังไม่มีข้อความใดแสดงที่ตั้งของนรกไว้อย่างชัดเจน มีเพียงข้อความที่แสดงนัยว่า มหานรก ตั้งอยู่ข้างล่างต่ำกว่าพื้นแผ่นดินนี้ ในขณะที่สวรรค์อยู่สูงเหนือกว่าพื้นดินนี้ขึ้นไป และมนุษย์โลกก็คือพื้นแผ่นดินนี้นั่นเอง

^{๘๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๑๔/๒๖๑.

^{๘๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๑๓/๒๖๓.

^{๘๓} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๙๒/๒๕.

๑.๓ **อายุของชาวนรก** เมื่อพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงกำหนดอายุของสัตว์นรกก็เป็นเพียงการอุปมาเท่านั้น ไม่มีการระบุเป็นตัวเลขที่แน่นอน อย่างไรก็ตามกำหนดอายุของสัตว์นรกนั้นนานมาก และประมาณอายุของนรกแต่ละขุมนั้นไม่เท่ากัน นรกขุมที่ ๑ มาอายุน้อยกว่าขุมที่ ๒ นรกขุมที่ ๒ มีอายุน้อยกว่าขุมที่ ๓ เป็นไปตามลำดับ นอกจากนี้มีข้อความระบุว่า สัตว์ที่เกิดในนรกนั้นได้เสวยทุกข์ในนรกตราบเท่าที่กรรมยังไม่หมดไป เมื่อหมดกรรมก็จะพ้นจากขุมนั้นๆ เช่น

...บุรุษนั้นถูกต้มอยู่ในนรกนั้นจนตัวพอง เมื่อถูกต้มจนตัวพองอยู่ในนั้น บางทีก็ไหลขึ้นบางที่ก็จมลงไป บางทีก็ลอยขวางไป บุรุษนั้นเสวยทุกเวทนาอันกล้าหนักร้อนอยู่ ณ ที่นั้นและยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป...^{๘๔}

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าสัตว์ที่เกิดในนรกมีกรรมเป็นเครื่องกำหนดอายุตนเอง

๑.๔ **อาหารของสัตว์นรก** ในคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้กล่าวถึงอาหารของสัตว์นรกไว้โดยตรง แต่มีข้อความชี้ให้เห็นว่า สัตว์นรกไม่ตายเพราะอำนาจของกรรม คือ “...กรรมอันยังสัตว์ให้เกิดในนรกนั้นแล ชื่อว่าอาหารของพวกสัตว์นรก เพราะสัตว์นรกเหล่านั้นยังอัตภาพให้เป็นไปได้ในนรกนั้นด้วยกรรมนั้นแล...” ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า กรรมนั่นเองที่เป็นอาหารของสัตว์นรก เพราะทำให้สัตว์นรกเป็นอยู่ได้

๑.๕ **ความประพฤติที่มีผลทำให้ไปเกิดในนรก** ได้แก่ การกระทำที่เป็นอกุศลธรรม บทบาปกรรม และทุจริตกรรมต่าง ๆ

...ภิกษุหนึ่ง ย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจติ อุบัติ ประณิต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัด ซึ่งหมู่สัตว์เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตยนพระอรียเจ้า เป็นมิจฉาทิฐียึดถือ การกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฐิเบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติวินิบาต นรก...^{๘๕}

อกุศลธรรม ๑๐ ประการ อันมีผลทำให้ผู้กระทำเข้าถึงทุคติ วินิบาต นรก ได้แก่^{๘๖}

ก. กายทุจริต ความประพฤติชั่วทางกาย ๓ ประการ คือ

๑. ปาณาติบาต	การทำชีวิตให้ตกลงไป
๒. อทินนาทาน	การถือเอาของที่เขามิได้ให้โดยอาการขโมย
๓. กามเมสุมิฉฉาจาร	ความประพฤติผิดในกาม

ข. วจีทุจริต ความประพฤติชั่วทางวาจา ๔ ประการ คือ

๔. มุสาวาทา	การพูดเท็จ
๕. ปิสฺสนวจา	วาจาส่อเสียด

^{๘๔} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗๕/๑๓๔.

^{๘๕} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๓๗/๒๔๓.

^{๘๖} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๕/๒๓๙-๒๔๐.

๖. ผรุสวาจา	วาจาหยาบ
๗. สัมผัสปลापะ	คำพูดเพ้อเจ้อ

ค. มโนทุจริต ความประพฤติชั่วทางใจ ๓ ประการ คือ

๘. อภิชฌา	เพ่งเล็งอยากได้ของเขา
๙. พยาบาท	คิดร้ายผู้อื่น
๑๐. มิจฉาทิฎฐิ	เห็นผิดจากคลองธรรม

นอกจากนี้ กรรม ที่จัดว่าเป็นบาปหนัก เรียกว่า อนันตริยกรรม ถือว่าเป็นกรรมหนักที่ฝ่ายอกุศล เมื่อทำกรรมนี้แล้วกรรมอื่นๆ ไม่สามารถห้ามได้ มี ๕ ประการ คือ

๑. ฆาตฺฆาต	ฆ่ามารดา
๒. ปิตุฆาต	ฆ่าบิดา
๓. อรหันตฆาต	ฆ่าพระอรหันต์
๔. โลहितุปปาท	ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนห่อพระโลหิต
๕. สังฆเภท	ทำให้พระสงฆ์แตกกัน

๒. สวรรค์ มาจากคำว่า สัคคะ ในภาษาบาลี มีความหมายว่า โลกที่เลอเลิศเพียงพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ โลกที่มีแต่ความสุข โลกที่งดงามด้วยสิ่งที่ดี สวรรค์ จึงเป็นสถานที่สำหรับผู้ทำความดีไว้ได้ไปเกิดหลังจากตาย เป็นแดนของผู้มีบุญ ผู้ที่เกิดในสวรรค์ เรียกว่า เทวดา

สวรรค์ เป็นดินแดนพิเศษ ผู้ที่ทำบุญมากพอจึงจะได้ไปเกิดในสวรรค์ สัตว์ที่จุติจากนรกหรือมาจากมนุษย์หรือมาจากภูมิอื่น ๆ ไปเกิดในสวรรค์มีน้อยมาก ในทางตรงกันข้ามสัตว์ที่จุติจากสวรรค์หรือจากมนุษย์ไปเกิดในอบายภูมิ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรตวิสัยจะมีมากกว่า

๒.๑ ประเภทของสวรรค์ ในส่วนที่เป็นสถานที่ แบ่งออกเป็น ๒๖ ชั้น แต่ละชั้นมีลักษณะแตกต่างกันออกไป สัตว์หลังจากตายก็ไปเกิดในแต่ละชั้นต่างๆ กันไป ขึ้นอยู่กับผลบุญที่ทำไว้ไม่เท่ากัน สวรรค์ ๒๖ ชั้น แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๒.๑.๑ สวรรค์ชั้นกามาวจร มี ๖ ชั้น ได้แก่ ชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิตสวตตีสัตว์ที่เกิดในสวรรค์ชั้นนี้ เป็นพวกที่ยังยินดีพอใจในการเสพกาม พอใจในกามคุณอารมณ์ เพลินเพลินในการได้รับสัมผัสรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสสะ

๒.๑.๒ สวรรค์ชั้นรูปาวจร มี ๑๖ ชั้น ได้แก่ ชั้นพรหมปารีสัชชา ชั้นพรหมบุโรหิตาชั้นมหาพรหมา ชั้นปริตตภา ชั้นอัปปมาณภา ชั้นอาภัสสรา ชั้นปริตตสุภา ชั้นอัปปมาณสุภา ชั้นสุภิกินหา ชั้นเวทฬปลา ชั้นอัสัญญัตตาชั้นอวิหา ชั้นอตปปา ชั้นสุทสสา ชั้นสุทสสี และชั้นอกนิฏฐาน สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ชั้นนี้ เป็นพวกที่ละความพอใจปราศจากความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสสะ ไม่มีการเสพกาม

๒.๑.๓ สวรรค์ชั้นอรุปาจร มี ๔ ชั้น ได้แก่ ชั้นอากาศานัญญายตนะ ชั้นวิญญานัญญายตนะ ชั้นอากาศัญญายตนะ และชั้นแนวสัญญานาสนัญญายตนะ สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ชั้นนี้

เป็นพวกที่ละความยินดีพอใจในความมีรูปร่าง เป็นพวกที่ปราศจากรูปร่าง มีแต่วิญญาณที่เป็นนามธรรมล้วน ๆ

๒.๒ **ที่ตั้งของสวรรค์** ในคัมภีร์พระไตรปิฎก แสดงโดยนัยว่า สวรรค์ตั้งอยู่สูงเหนือแผ่นดินโลกนี้ขึ้นไป ส่วนนรกนั้นตั้งอยู่ใต้แผ่นดินโลกนี้ลงไป แต่ก็ไม่ได้ระบุเป็นตัวเลขที่ชัดเจนว่า ระยะทางจากโลกนี้ขึ้นไปถึงสวรรค์เป็นระยะเท่าไร และจากโลกนี้ลงไปถึงนรกเป็นระยะทางเท่าไร

๒.๓ **อายุของผู้ที่เกิดในสวรรค์** กำหนดอายุของพวกเขาตามนัยที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น ไม่สามารถคำนวณออกมาเป็นตัวเลขที่สามารถเข้าใจได้ แต่ข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น เป็นศัพท์บัญญัติที่พระอริยเจ้าทั้งหลายตั้งขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้สามารถสื่อความหมายเข้าใจกันกับมนุษย์ทั้งหลาย เช่น เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา มีกำหนดอายุ ๕๐๐ ปีทิพย์ และเทวดาชั้นเนวาสัญญาตนะ มีกำหนดอายุ ๘๔,๐๐๐ กัป เป็นต้น

๒.๔ **อาหารของผู้ที่เกิดในสวรรค์** อาหารของผู้ที่เกิดในสวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ ชั้นเป็นอาหารประเภทที่ต้องทำให้เป็นคำแล้วกลืนกิน มีชื่อเรียกว่า กวฬิงการาหาร แต่อาหารของผู้ที่เกิดในสวรรค์ทั้งหมด เป็นอาหารทิพย์ ที่เกิดด้วยอำนาจของบุญ อาหารที่ผู้เกิดบนสวรรค์ชั้นสูงขึ้นไป ย่อมละเอียดกว่าอาหารของผู้ที่เกิดในสวรรค์ชั้นต่ำ ส่วนอาหารของผู้ที่เกิดในสวรรค์ชั้นรูปาวจร มิได้เป็นอาหารประเภทกวฬิงการาหาร แต่เป็นอาหารประเภทอาหารปัจจัย คือ รูปฌานและอรุณฌานนั่นเอง

๒.๕ **ความประพลิตที่มีผลทำให้ไปเกิดในสวรรค์** ได้แก่ การกระทำที่เป็นกุศลกรรมบถ บุญกรรม และสุจริตกรรมต่าง ๆ “...สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วลีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฐิ ยึดถือการกระทำ ด้วยอำนาจสัมมาทิฐิ เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์...”^{๘๗}

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ที่มีผลทำให้เข้าถึงสุคติ ได้แก่^{๘๘}

ก. กายสุจริต หมายถึง ความประพลิตดีทางกาย ๓ ประการ

๑. ปาณาติปาตา	เวรมณี	เว้นจากการปลงชีวิต
๒. อทินนาทานา	เวรมณี	เว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. กาเมสุมิฉฉาจาร	เวรมณี	เว้นจากการประพลิตในกาม

ข. วลีสุจริต หมายถึง ความประพลิตทางวาจา ๔ ประการ คือ

๔. มุสาวาทา	เวรมณี	เว้นจากการพูดเท็จ
๕. ปิสุนาย วาจา	เวรมณี	เว้นจากการพูดส่อเสียด
๖. ผรุสสาย วาจา	เวรมณี	เว้นจากการพูดหยาบคาย
๗. สัมผัสปลลาปา	เวรมณี	เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

ค. มโนสุจริต หมายถึง ความประพลิตทางใจ ๓ ประการ คือ

^{๘๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๗/๒๔๓.

^{๘๘} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๕/๒๔๑-๒๔๒.

๘. อนภิชณา	ความไม่คิดเพ็งเล็งอยากได้ของเขา
๙. อพยาบาท	ความไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น
๑๐. สัมมาทิฎฐิ	ความเห็นชอบถูกต้องตามคลองธรรม

กุศลธรรม ๑๐ ประการข้างต้นนี้ เป็นการกระทำเพื่อให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น ส่วนการกระทำที่ทำให้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นรูปาวจร และอรุปาวจร คือ ฌานสมาบัติ ๘ อันได้แก่

๑. ปฐมฌาน	๕. อากาสนัญญาตนฌาน
๒. ทุตติยฌาน	๖. วิญญาณัญญาตนฌาน
๓. ตติยฌาน	๗. อากิญจัญญาตนฌาน
๔. จตุตถฌาน	๘. เนวสัญญานาสัญญาตนฌาน

อย่างไรก็ดี ผู้ที่เกิดในสวรรค์ชั้นต่างๆ นี้ เมื่อผลบุญหมดอายุในชั้นสวรรค์นั้นแล้ว ก็จะละจากสวรรค์ชั้นนั้นๆ ไปเกิดในภพอื่น ขึ้นอยู่กับอำนาจของกรรมที่กระทำไว้

๓. หลักพิสูจน์แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย

แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย หรือการเกิดใหม่ กฎแห่งกรรม สวรรค์ นรก มีจริงหรือไม่นั้น ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ควรนำมาคิด หรือที่เรียกว่า อจินไตย แต่สำหรับพุทธศาสนิกชนแล้ว เรื่องเหล่านี้ยังคงมีอยู่ในความเชื่อ จะต่างกันเพียงเชื่อหรือไม่เชื่อ

ดังนั้น เพื่อความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวนี้^{๘๙} ได้กล่าวถึงหลักพิสูจน์เกี่ยวกับชีวิตหลังความตายว่ามีจริงหรือไม่ ไว้ดังนี้

๑. ตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักฐานในพระคัมภีร์ และการแปลความตามอักษร ตอบได้ว่ามีจริง

๒. การพิสูจน์เรื่องเหล่านี้ ไม่อาจแสดงให้เห็นประจักษ์แก่ผู้ไม่รู้ได้ เป็นไปได้เพียงแค่เชื่อว่ามีหรือเชื่อว่ามีไม่มี

๓. ถ้าพิสูจน์ เพราะว่าการเกิดความตายเป็นประสบการณ์ของชีวิตและจิตโดยตรง การพิสูจน์จึงควรเป็นไปได้ ดังนี้

๓.๑ พิสูจน์ด้วยความคิด ซึ่งต้องใช้จิตที่เป็นสมาธิแน่น แต่เป็นเรื่องที่ทำได้ยากในระดับสามัญชนทั่วไป

๓.๒ พิสูจน์ด้วยชีวิต การที่จะรู้ว่าตายแล้วเกิดหรือไม่ ต้องพิสูจน์ด้วยการตาย แต่ไม่มีใครกล้าทดลอง

๓.๓ เมื่อไม่ยอมพิสูจน์ ก็ได้แค่เพียงหาพยาน หลักฐาน และชี้แจงเหตุผล เช่น ตัวอย่างตนที่ระลึกชาติได้ แต่ก็ยังเป็นเพียงช่วยให้เกิดความเชื่อเท่านั้น

๔. ไม่ว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อ แต่สิ่งที่ทุกคนต้องเกี่ยวข้องคือ การปฏิบัติตัวแบบใดแบบหนึ่งในชีวิตประจำวัน ซึ่งมีข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติทั้งของคนที่เชื่อและไม่เชื่อดังนี้

^{๘๙} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, หน้า ๑๙๔, ๑๙๘-๒๐๐.

๔.๑ สำหรับคนที่ไม่เชื่อ ย่อมไม่อาจปฏิเสธความสงสัยในส่วนลึกของจิตใจคนได้เด็ดขาด เช่น เมื่อเข้าสู่วัยชรา ความไหวหวั่นต่อโลกภายนอก มักจะเกิดขึ้นถ้าไม่ได้เตรียมความดีไว้ก่อน ก็จะทำให้เกิดความทุกข์มาก

๔.๒ สำหรับคนที่เชื่อ มีหลักดังนี้

๔.๒.๑ พึงให้ความเชื่อ อิงหลักแห่งความเป็นเหตุปัจจัยอย่างแท้จริง เน้นการทำความดีในปัจจุบัน การหวังผลชาติหน้า จะยิ่งเอาใส่และให้ความสำคัญกับชีวิตในปัจจุบันมากขึ้น

๔.๒.๒ ความเชื่อต่อชาติหน้านั้น คือ การเชื่อกรรมดีที่ตนกระทำ จะช่วยบรรเทาหรือเลิกการพึงพาอาศัย อำนาจ หรือสิ่งลึกลับจากภายนอกได้

๔.๒.๓ สำหรับคนที่เชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม ควรพยายามทำกรรมดี ละเว้นความชั่ว ไม่หวังผลชาติหน้า แม้ว่าชาติหน้าก็จะไม่ทำชั่ว

ดังนั้น ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ ชีวิตหลังความตาย นรก สวรรค์ เป็นความเชื่อของแต่ละบุคคล อย่างไรก็ดี สามารถพิสูจน์ได้ว่ามีจริงหรือไม่ ดังนั้น เมื่อยังมีชีวิตอยู่จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิต เห็นความเป็นไป การเกิด – ดับของชีวิต ด้วยปัญญา มุ่งปฏิบัติตนให้อยู่ในธรรม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท มีการเจริญมรณสติอยู่เสมอ จึงจะได้ชื่อว่าเป็นบุคคลที่พร้อมจะเผชิญกับความตายอย่างไม่หวาดกลัว ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ตั้งอยู่ในธรรมแล้วไม่ต้องกลัวปรโลก”^{๙๐}

โดยสรุป ธรรมชาติของพระพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย หรือการเกิดใหม่นี้ มีความสัมพันธ์กับผลของกรรม และสภาพที่เป็นอยู่ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต กล่าวคือสภาพของมนุษย์ในปัจจุบัน เป็นผลมาจากการกระทำในอดีตชาติ และการกระทำในปัจจุบัน ก็จะเป็นผลเชื่อมโยงถึงสภาพของบุคคลนั้นในอนาคตชาติด้วย นรก เป็นดินแดนของผู้ที่ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ ในขณะที่สวรรค์เป็นดินแดนสำหรับผู้ที่ทำแต่กรรมดี อย่างไรก็ตาม การที่ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก แม้ว่าการเกิดใหม่ในภพภูมิต่างๆ เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง แต่การเกิดเป็นจุดเริ่มต้นแห่งความทุกข์ทั้งปวงนั่นเอง

จ. แนวความคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วย

ในธรรมชาติของพระพุทธศาสนาเถรวาท มองชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งที่อยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ ไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง (อนิจจา) เป็นทุกข์ (ทุกขตา) และเป็นอนันตา (อนตตตา) ดังนั้น ร่างกายหรือสังขาร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต จึงมีลักษณะเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธวจนะที่ว่า “...อนิจจา วตสงขารา อุปาทายธมมิโน...” หมายความว่า สังขารทั้งหลายเป็นอนิจจัง มีการเกิดขึ้น (อุปาทาน) และการเสื่อมไปเป็นธรรมดา การเกิดแก่เจ็บตาย จึงเป็นสังขารแห่งชีวิตของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ความเจ็บป่วยจึงเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์ทุกคนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น ในขณะที่ต้องเผชิญกับความเสื่อมโทรมของสังขารนี้ หรืออยู่ในสภาวะเจ็บไข้ได้ป่วย พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงสอนให้มนุษย์เข้าใจถึงสภาวะของความเจ็บป่วย ซึ่งมีดังต่อไปนี้

^{๙๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘/๕๙.

๑. ความหมายของความเจ็บป่วย

พระธรรมปิฎก^{๑๑} ได้กล่าวไว้ว่า ความเจ็บป่วย ถือเป็นโรคของชีวิตทั้งหมด ซึ่งคำว่า โรค นี้เป็นคำที่ใช้แทนคำว่า ทุกข์ ซึ่งเป็นปัญหาของมนุษย์ทุกคน โดยเฉพาะคนที่เจ็บไข้ได้ป่วย ดังนั้น ความเจ็บป่วย จึงจัดว่าเป็นความทุกข์อย่างหนึ่ง เป็นสิ่งเสียดแทงชีวิต และต้องกำจัดออกไป ดังนั้น ความเจ็บป่วย จึงหมายถึง ความรู้สึกที่มีต่อความผิดปกติที่เกิดขึ้นภายในร่างกาย ซึ่งในทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า ความเจ็บป่วยนี้ เป็นความรู้สึกที่ทำให้เกิด ทุกข์เวทนา ซึ่งเป็นปัญหาของมนุษย์ที่ทุกคนต้องแก้ไข

๒. ประเภทของความเจ็บป่วย

ในทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเถรวาท แบ่งความเจ็บป่วยออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑. ความเจ็บป่วยทางร่างกาย ๒. ความเจ็บป่วยทางจิต

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวว่า “...ผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า ขึ้นชื่อว่า ความเกิดเป็นของน่ารังเกียจ เพราะธรรมดาว่า เมื่อความเกิดมีอยู่ ความแก่จักปรากฏ ความเจ็บป่วยจักปรากฏแก่ผู้ที่เกิดมาแล้ว...” และ “...ความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้...”^{๑๒} ดังนั้น มนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมประสบกับความเจ็บป่วยทุกคน ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้อย่างไรก็ตาม ความเจ็บป่วยเกิดขึ้นได้ทั้งร่างกายและจิตใจ เพราะทั้งองนี้มีความสัมพันธ์อันกันอย่างเป็นระบบ และเป็นกระบวนการ เวลาใดที่ร่างกายเกิดความเจ็บป่วย ก็จะทำให้จิตใจแปรปรวนไปด้วย ซึ่งเป็นผลสืบทอดซึ่งกันและกัน

๓. สาเหตุของความเจ็บป่วย

ความเจ็บป่วย มีสาเหตุหลายประการ ความเจ็บป่วยหรือโรคบางอย่างเกิดจากปัจจัยด้านกายภาพ เกิดจากเชื้อโรค เกิดจากการทำงานผิดปกติของอวัยวะ หรือเกิดจากปัจจัยทางด้านจิตใจ เป็นต้น สำหรับสาเหตุของความเจ็บป่วยในทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมี ดังต่อไปนี้

ก. ความเจ็บป่วยทางร่างกาย ในทฤษฎีของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ร่างกายถือว่าเป็นสังขาร คือ เป็นสิ่งที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ไม่มีอยู่โดยตัวของมันเอง แต่อาศัยสิ่งต่าง ๆ มารวมเข้าด้วยกัน จึงมีลักษณะไม่คงที่ และเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ความเจ็บป่วยจึงเป็นสิ่งธรรมดาที่ต้องเกิดจากเหตุปัจจัยได้หลายอย่าง เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ การบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ การถูกทำร้ายและผลของกรรม ซึ่งในพระสูตรตันตปิฎกได้กล่าวไว้ ดังนี้ “...เวทนา (โรค) บางอย่างมีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็มี เวทนา (โรค) บางอย่างมีลมเป็นสมุฏฐานก็มี เวทนา (โรค) บางอย่างมีรุ่มกัน เป็นสมุฏฐานก็มี เกิดแต่เปลี่ยนฤดูก็มี เกิดแต่รักษาตัวไม่สม่ำเสมอก็มี เกิดจากการถูกทำร้ายก็มี เวทนาบางอย่างเกิดแต่ผลของกรรมก็มี...”^{๑๓}

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, หน้า ๑๑๐.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

^{๑๓} ส.สพ. (ไทย) ๑๐/๔๒๗/๒๖๓.

นอกจากนี้ในพระอภิธรรมปิฎกยังกล่าวถึงสาเหตุของความเจ็บป่วยทางร่างกาย ว่าเกิดจากธาตุ ๔ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญภายในร่างกายของมนุษย์ ได้แก่

๑. ปฐวีธาตุ หมายถึง สภาพอันเป็นหลักที่ตั้งอาศัยแห่งสหชาติรูป หรือเรียกว่า ธาตุดิน มีหน้าที่ค้ำจุน มีความแข็งและความอ่อน เป็นที่ตั้งของรูปอื่นๆ เปรียบเสมือนพื้นแผ่นดินอันเป็นที่ตั้งแห่งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งปวง ในพระอภิธรรมปิฎกได้กล่าวถึง คุณสมบัติของปฐวีธาตุหรือธาตุดินไว้ว่า “...ธรรมชาติที่แข็ง ธรรมชาติที่กระด้าง ความแข็ง ภาวะที่แข็ง เป็นภายในเฉพาะตน เป็นอุปาทินรูปข้างใน แม้อันใดมีอยู่นี้เรียกว่า ปฐวีธาตุภายใน...”^{๔๔} ธาตุดินที่เป็นองค์ประกอบภายในร่างกายมนุษย์ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อใน กระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่และอาหารเก่า ทั้งหมดนี้จัดเป็นโครงสร้างร่างกายของมนุษย์^{๔๕}

๒. อาโปธาตุ หมายถึง สภาวะที่เอิบอาบหรือดูดซึม หรือชานไป ขยายขนาด ผนึกหรือพูนเข้าด้วย หรือเรียกว่า ธาตุน้ำ ในพระอภิธรรมปิฎกได้กล่าวถึงคุณสมบัติของอาโปธาตุหรือธาตุน้ำไว้ว่า “...ธรรมชาติที่เอิบอาบความเหนียว ธรรมชาติที่เกาะกุมรูป เป็นภายในเฉพาะตน เป็นอุปาทินรูปข้างใน แม้อันใดมีอยู่นี้เรียกว่า อาโปธาตุภายใน...” ธาตุน้ำที่เป็นองค์ประกอบภายในร่างกายมนุษย์ ได้แก่ น้ำดี เสลด เลือด เหงื่อ มันข้น เพลวมัน น้ำตา น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ และน้ำปัสสาวะ ธาตุน้ำจะเป็นตัวเชื่อมรวมอวัยวะที่จัดเป็นธาตุดินให้สามารถรวมตัวอยู่ได้^{๔๖}

๓. เตโชธาตุ หมายถึง สภาวะที่ทำให้ร้อน หรือเรียกว่า ธาตุไฟ ในพระอภิธรรมปิฎกกล่าวถึงคุณสมบัติของเตโชธาตุหรือธาตุไฟไว้ว่า “...ความร้อนธรรมชาติที่ร้อน ความอุ่นธรรมชาติที่อุ่น ความอบอุ่นธรรมชาติที่อบอุ่น เป็นภายในเฉพาะเป็นอุปาทินรูปข้างใน แม้อันใดมีอยู่นี้เรียกว่า เตโชธาตุภายใน...”^{๔๗} ธาตุไฟที่เป็นองค์ประกอบในร่างกายมนุษย์มี ๔ ชนิด ได้แก่

๓.๑ ความร้อนที่ทำให้ร่างกายอบอุ่นพอสบาย มีทั่วร่างกายเรียกว่า อุสมาทะโช

๓.๒ ความร้อนที่ช่วยในการย่อยอาหาร (ที่เรียกว่าไฟธาตุ) เป็นความร้อนที่มีอยู่ปกติ ตั้งแต่ในปากจนถึงทวารหนัก เรียกว่า ปาจกเตโช

๓.๓ ความร้อนที่ป่มหรือทำให้ร่างกายทรุดโทรม เหี่ยวแห้ง อยู่ปกติมีทั่วร่างกาย เรียกว่า ชิรยุเตโช

๓.๔ ความร้อนที่ทำให้เกิดความร้อนเป็นไข้หรือเจ็บป่วย มีจรมาเป็นครั้งคราว เรียกว่า สนตูปนเตโช

แม้ว่าธาตุไฟนี้จะต้องอาศัยความสัมพันธ์ของธาตุอื่น ๆ แต่ธาตุไฟ จัดเป็นธาตุที่สำคัญเพราะเป็นธาตุที่ทำให้ชีวิตสามารถดำรงอยู่ได้ ความร้อนที่สมดุลจะทำให้มีสุขภาพดี

๔. วาโยธาตุ หมายถึง สภาวะที่ทำให้สั่นไหวเคลื่อนที่ และค้ำจุน หรือเรียกว่า ธาตุลม ในพระอภิธรรมปิฎกกล่าวถึงคุณสมบัติของวาโยธาตุหรือธาตุลมไว้ว่า “...ความพัดไปมา ธรรมชาติ

^{๔๔} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๗๓/๑๐๐.

^{๔๕} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๗๐/๙๐.

^{๔๖} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๗๔/๑๐๑.

^{๔๗} อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๑๗๕/๑๐๒.

ที่พัดไปมา ความเคร่งแห่งรูป เป็นภายในเฉพาะตน เป็นอุปาทินรูปข้างใน แม้อันใดมีอยู่นี้ เรียกว่า วาโยธาตุภายใน...”^{๔๘}

๔.๑ ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน เช่น การเรอ การหาว การไอ การจาม เป็นต้น เรียกว่า อุตฺรงคฺมวาโย

๔.๒ ลมที่พัดสู่เบื้องต่ำ เช่น การผายลม การเบ่ง (ลมเบ่ง) เป็นต้น เรียกว่า อโธคฺมวาโย

๔.๓ ลมที่อยู่ในช่องท้อง เช่น อากาโรวตฺตอ อเสียดฺตอ เป็นต้น เรียกว่า กจฺฉิสฺยวาโย

๔.๔ ลมที่อยู่ในลำไส้ เช่น อากาโรทอโร อากาโรทอโร เป็นต้น เรียกว่า โภกฺกุฐาสฺยวาโย

๔.๕ ลมที่พัดอยู่ทั่วร่างกายทำให้เซลล์ในร่างกายเคลื่อนไหวได้ เรียกว่า องคฺมจ-คานุสราวิวาโย

๔.๖ ลมหายใจเข้าออกเรียกว่า อสฺสาสปฺสสนาสฺยวาโย

ธาตุทั้ง ๔ ข้างต้นต้องมีลักษณะพร้อมด้วยองค์ ๔ คือ เกิดพร้อม ๑ ดับพร้อมกัน ๑ มีที่อาศัยพร้อมกัน ๑ และต้องเป็นที่รวมแห่งองค์ ๓ อีก ๑ มีหน้าที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว มีการขยายตัวและหดตัว^{๔๙} กล่าวคือธาตุทั้ง ๔ นี้ต้องทำหน้าที่ประสานสอดคล้องกันและกัน เมื่อใดที่ธาตุเหล่านี้ แต่ละอย่างเปลี่ยนแปลงไป จึงเกิดภาวะไม่สมดุลก็จะทำให้เกิดโรค

ข. ความเจ็บป่วยทางจิตใจ ทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมองสุขภาพและความเจ็บป่วยรวมอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า อังคฺรวมใหญ่แห่งปัญหาเรื่องโรคของชีวิต ซึ่งมีความสัมพันธ์อิงอาศัยกันอย่างเป็นระบบ และเป็นกระบวนการ โดยมีปัจจัยร่วมทั้งด้านกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยที่ปัจจัยทั้งหมดนี้เป็นไปอย่างสัมพันธ์ส่งผลสืบทอดแก่กันและกัน^{๕๐}

พระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่า ความเป็นป่วยทางจิตใจ หรือโรคทางใจนี้ เกิดจากกิเลส ตัณหา อุปาทาน ซึ่งทำให้เกิดความโลภ ความโกรธ และความหลง เป็นต้น และอาจนำไปสู่ความผิดปกติทางร่างกายได้ เช่น ความโกรธ ทำให้น้ำดีในร่างกายผิดปกติ ความโลภ ทำให้เกิดลมในร่างกาย ความหลง ทำให้มีเสมหะมาก เป็นต้น ดังนั้น เมื่อเกิดความเจ็บป่วยทางร่างกาย จิตใจก็จะแปรปรวนไปด้วย ในทางตรงกันข้าม ถ้าเกิดความเจ็บป่วยทางจิตใจ เช่น ความวิตกกังวล ความเครียด ก็จะส่งผลให้เกิดความเจ็บป่วยทางร่างกายด้วย

อย่างไรก็ตาม ทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่า ความเจ็บป่วยทางจิตใจมีมาก และสำคัญกว่าความเจ็บป่วยทางร่างกาย ดังความว่า “...ผู้ที่ยืนยันความไม่มีโรคทางกายตั้งแต่ ๑ ปี ๒ ปี เป็นต้น ถึง ๕๐ ปี หรือแม้ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปี ยังพอเห็นได้ แต่ผู้ที่ยืนยันความไม่มีโรคทางจิต แม้เพียงครู่หนึ่ง นอกจากพระชีณาสพ (ผู้สิ้นกิเลส) แล้วก็หาได้ยากในโลก...”^{๕๑}

^{๔๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗๖/๑๐๓.

^{๔๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๗๖/๑๐๓.

^{๕๐} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, หน้า ๑๒๕.

^{๕๑} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๗/๑๔๑.

ค. ความเจ็บป่วยจากผลของกรรม ทรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลของกรรม จัดว่าเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความเจ็บป่วย เพราะกรรมและผลของกรรมนั้น มีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตของมนุษย์ ผลของกรรมที่จัดว่าเป็นสาเหตุให้เกิดความเจ็บป่วย แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. อดีตกรรม หมายถึง ผลจากการกระทำในอดีต เช่น ผู้ที่เคยทรมาณสัตว์ในชาติก่อน เมื่อเกิดใหม่ย่อมเป็นผู้มีโรคภัยไข้เจ็บมาก ในพระคัมภีร์พระไตรปิฎก กล่าวว่า “...ผู้ทำร้ายสัตว์เปียดเบียนสัตว์ มาเกิดเป็นมนุษย์ย่อมมีโรครามาก...”^{๑๐๒}

๒. ปัจจุบันกรรม หมายถึง การกระทำต่างๆ ในปัจจุบันอันเป็นต้นเหตุของโรคต่างๆ เช่น การรับประทานอาหารเกินความต้องการของร่างกาย การพักผ่อนไม่เพียงพอ การเสพสิ่งเสพติดให้โทษ และมีการประพฤติกกรรมสำสอนทางเพศ เป็นต้น

ฉ. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ หลักธรรมสำหรับผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย และหลักธรรมสำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ในที่นี้จะกล่าวถึงหลักธรรมสำหรับผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย มีดังต่อไปนี้

๑. พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้คนอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีกำกับความประพฤติ จึงจะได้ชื่อว่า ดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ พรหมวิหารธรรมประกอบด้วย^{๑๐๓}

๑.๑ เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้ผู้ป่วยมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า มีเมตตริจิตคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ ซึ่งรวมถึงเมตตาอีกประการหนึ่ง คือ อภัยเมตตา คือ เมตตาต่อสรรพสัตว์ทั่วไปไม่มีประมาณ แผ่ทั่วไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายอย่างกว้างขวางและสม่ำเสมอ ไม่จำกัดขอบเขต

๑.๒ กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ผู้ป่วยพ้นทุกข์ ใฝ่ใจให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

๑.๓ มุทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้ป่วยอยู่ดีมีสุขมีจิตผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุขพลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

๑.๔ อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำเพราะเขาได้รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับมารับผิดชอบของตน

^{๑๐๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๐๔/๒๕๖.

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, หน้า ๑๔๘.

หลักพรหมวิหารธรรม เป็นพื้นฐานภายในจิตใจที่สำคัญซึ่งมีอยู่ภายในตัวของมนุษย์ และอิทธิพลต่อการแสดงออกโดยเฉพาะความเมตตากรุณา การนำหลักธรรมดังกล่าวมาใช้ดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย จะช่วยทำให้ผู้ป่วยรู้สึกลดความวิตกกังวล ลดความเคร่งเครียด และได้รับความปรารถนาดี ย่อมส่งผลต่อสภาพจิต และร่างกาย

๒. สังคหัตถุธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนให้เกิดความสามัคคี ประกอบด้วยสาระสำคัญ ๔ ประการ คือ^{๑๐๔}

๒.๑ ทาน หมายถึง การให้ คือ เอื้อเพื่อเอื้อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน

๒.๒ ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจหรือวาจาซาบซึ้งใจ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้ยินยอมตาม

๒.๓ อตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๒.๔ สมานัตตา หมายถึง ความตีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลายปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

หลักสังคหัตถุธรรม เป็นธรรมเพื่อส่งเสริมการใช้ชีวิตที่ดีร่วมกัน อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ผู้ให้การดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายพึงยึดถือและนำไปปฏิบัติ เพราะเป็นการช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อผู้ป่วย การเอาใจใส่เสมอต้นเสมอปลาย ธรรมข้อนี้เกิดต่อเนื่องผู้ที่มีพรหมวิหารเป็นพื้นฐานในจิตใจ ผู้ดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายที่มีสังคหัตถุ ธรรมมะปฏิบัติต่อผู้ป่วย ซึ่งเป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมกันให้มีความสุขกายสบายใจได้

๓. หลักธรรมอภินิหปัจจเวกขณ์ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การพิจารณา ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ (๒) ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ (๓) ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ (๔) ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น (๕) ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของ เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว^{๑๐๕} อภินิหปัจจเวกขณ์ ๕ (ธรรมที่ควรพิจารณาเนื่องๆ) มีอยู่ ๕ ประการ ได้แก่

๑. ชราธัมมตา พิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่ เป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นไปได้
๒. พยธิธัมมตา พิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความเจ็บ เป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นไปได้
๓. มรณธัมมตา พิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความตาย เป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นไปได้
๔. ปิยนากาวตา พิจารณาเนื่องๆ ว่า เราต้องพลัดพรากของรักของชอบใจทั้งนั้น (แม้ตนเองอันเป็นที่รักของตน)

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

^{๑๐๕} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๑/๑๒๘

๕. กัมมัฏฐกตา พิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน จักต้องรับผลของกรรม เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว

อภินหปัจจเวกขณฺ์ แปลว่า ข้อที่ควรพิจารณาเรื่อยๆ หรือ ทุกขณะเพื่อไม่ให้เกิดความไม่ประมาทหมัวเมา ตามหลักที่เรียกว่า อภินหปัจจเวกขณฺ์ (สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาววัด ควรหัดพิจารณาเรื่อยๆ) ซึ่ง มีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. ชราธัมมตา ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีความแก่ เป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. พยาธัมมตา ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีความเจ็บ เป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นความเจ็บไปได้

๓. มรณธัมมตา ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีความตาย เป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นความตายไปได้

๔. ปิยนากาวตา ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เราต้องประสบความพลัดพรากทั้งจากคนและของที่รักที่ซอไปทั้งสิ้น

๕. กัมมัฏฐกตา ควรพิจารณาเรื่อยๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความหมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ

สรุปอภินหปัจจเวกขณฺ์ (๑) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ (๒) เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ (๓) เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ (๔) เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น (๕) เรามีกรรมเป็นของ เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว^{๑๐๖} เป็นหลักธรรมที่พิจารณาส่งเสริมการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข โดยการใช้หลักการสงเคราะห์ ซึ่งผู้ให้การดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายพึงยึดถือปฏิบัติ

๔. อิทธิบาทธรรม หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายประกอบด้วย^{๑๐๗}

๔.๑ ฉันทะ ความพอใจ หมายถึง ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

๔.๒ วิริยะ ความเพียร หมายถึง ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ถ้อยถอย

๔.๓ จิตตะ ความคิด หมายถึง ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยให้ใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

๔.๔ วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทบทวน หมายถึง หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธี แก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

^{๑๐๖} อก.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๘๑/๑๒๘.

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

อิทธิบาทธรรม เป็นธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ตามเป้าหมาย จึงควรนำหลักอิทธิบาทธรรมนี้ ไปใช้เพื่อการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ และดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายให้มีความสุขกายสบายใจ

ข. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม

แนวคิดการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายโดยเฉพาะที่ไม่ปรากฏมีในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่อาจมีหลักธรรมหรือแนวคิดบางอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่ผู้ป่วยหนักหรือผู้ป่วยที่อยู่ในอาการใกล้ตาย เช่น พระเจ้าสุทโธทนะ พระปุตติคัตตติสเถระ เป็นต้น ซึ่งในที่นี้จะประมวลหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนมาเป็นแนวคิดการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) ผู้ดูแลต้องมีพรหมวิหารธรรมโดยเฉพาะข้อเมตตา กรุณา ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายจำเป็นต้องมีการดูแลที่มีความเมตตาและกรุณาเป็นพื้นฐานสำคัญหลักความเมตตา คือ ความรัก กิริยาที่รัก ภาวะที่รัก ความเอ็นดู ภาวะที่เอ็นดู ความปรารถนาเกื้อกูลกัน ความอนุเคราะห์ ความไม่พยายาบาท ความไม่ปองร้าย กุศลมูลคืออโหสะที่มีต่อผู้ป่วยระยะสุดท้าย^{๑๐๘} และหลักความกรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อน^{๑๐๙}

๒) บุคลากรทางการแพทย์และญาติต้องมีกัลยาณมิตรธรรม อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร (เป็นเพื่อน หรือเป็นสหายที่ดี) ต่อผู้ป่วย ซึ่งจะต้องประกอบด้วยหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ คือ (๑) ปิยะ คือ เป็นที่รักเป็นที่พอใจของผู้ป่วย ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาถามไถ่ (๒) ครุ คือ เป็นที่เคารพ ผู้ป่วยเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย (๓) ภาวนิยะ คือ เป็นที่ยกย่อง น่าเจริญใจ มีความรู้ความเข้าใจและมีภูมิปัญญาที่แท้จริงในการดูแลและให้กำลังใจผู้ป่วย (๔) วัตตา คือ เป็นนักพูด รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ ให้กำลังใจ และรู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไรแก่ผู้ป่วย งดเว้นคำพูดในเชิงลบ (๕) วจนักขมะ คือ เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมทั้งจะรับฟังความคิด ความเห็น และความรู้สึกของผู้ป่วยได้เสมอ อดทนฟังได้ไม่รู้สึกรำคาญ (๖) คัมภีรัง กลังกัตตา คือ เป็นผู้พูดถ้อยคำ ลึกซึ้งได้ สามารถอธิบายเรื่องลึกซึ้งเข้าใจยาก เป็นวิชาการเฉพาะให้ผู้ป่วยเข้าใจได้ (๗) โน จัญฐานานิโยชนะ คือ ไม่ชักนำในอฐานะ ไม่แนะนำหรือชักจูงในสิ่งที่ไม่ควร ไม่เหมาะสมกับความต้องการของผู้ป่วย^{๑๑๐}

๓) เป็นการดูแลที่ให้ความสำคัญกับมิติแห่งความเป็นมนุษย์ หรือมิติแห่งการพัฒนา ศักยภาพมนุษย์จนถึงวินาทีสุดท้ายแห่งชีวิต โดยมุ่งดูแลชีวิตเป็นองค์รวมพร้อมกับการพัฒนาศักยภาพของชีวิตความเป็นมนุษย์ในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นชีวิตทางด้านกาย ศีลหรือสังคม จิตใจ และปัญญา^{๑๑๑} มุ่งให้ผู้ป่วยเกิดความงอกงามตามหลักไตรสิกขา

^{๑๐๘} ชู.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๒/๕๙๐.

^{๑๐๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๙-๑๑.

^{๑๑๐} อ.ส.ต.ด. (ไทย) ๒๓/๓๗/๕๗, และ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๔.

^{๑๑๑} อ.ป.ญก. (บาลี) ๒๒/๗๙/๙๗-๙๙, อ.ป.ญก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔-๑๔๖, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๐-๗๑.

๔) เป็นการดูแลที่มุ่งพัฒนาปัญญาให้รู้เท่าทันโลกและชีวิต มุ่งให้ช่วยให้ผู้ป่วยรู้เท่าทันความตาย ไม่หวาดหวั่นพรึ่นพริ้งต่อความตาย พิจารณาเห็นว่า ความตายเป็นสัจธรรมของชีวิตที่ทุกชีวิตไม่ต้องเผชิญหน้า ไม่ช้าก็เร็ว ซึ่งมีหลักพิจารณาเนื่องๆ ว่า “เรามีความเกิดเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเกิดไปได้ เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้”^{๑๑๒} หรือถือเอาความตายเป็นอารมณ์กรรมฐานสุดท้ายก่อนที่จะดับจิตที่เรียกว่า “มรณัสสติ”^{๑๑๓} คือ การระลึกนึกถึงความตายเป็นอารมณ์จนจิตตั้งมั่นมีสติ ไม่กลัวต่อความตาย เมื่อนั้นเขาย่อมตายอย่างสงบ

๕) เมื่อผู้ป่วยเจ็บหนักและไม่สามารถรักษาให้หายได้ จะมุ่งดูแลจิตใจและปัญญาให้สามารถเผชิญกับความตายอย่างมีสติ ซึ่งการดูแลทางด้านจิตใจจะมุ่งให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายยึดมั่นในพระรัตนตรัย คุณงามความดีต่างๆ มีจิตใจเข้มแข็ง ผ่องใสอยู่เสมอแม้ในยามที่กายป่วย และไม่รู้สึกลัวหวาดหวั่นพรึ่นพริ้ง ไม่ท้อแท้หรือไม่สิ้นหวัง ต่อทุกขเวทนาที่เกิดขึ้น หากมีทุกขเวทนาอย่างหนักก็ให้ใช้ทุกขเวทนาเป็นเครื่องมือในการฝึกสติที่เรียกว่า “เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน” คือ มีสติพิจารณาเวทนา ได้แก่ ทุกขเวทนา ความรู้สึกเจ็บปวดอันเนื่องมาจากโรคร้ายไข้เจ็บที่กำลังเผชิญอยู่ด้วยความเพียร ความมุ่งมั่น มีสัมปชัญญะ มีสติ สามารถกำจัดอภิชฌา (ความคิดเพ่งเล็งอยากได้) และโทมนัส (ความทุกข์ใจ) ได้ มีจิตใจตั้งมั่นและผ่องใส^{๑๑๔} ส่วนในด้านปัญญามุ่งให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายมองเห็นความจริงของชีวิต พิจารณาความเป็นจริงของชีวิตคือความตาย (มรณัสสติ) และสามารถยอมรับความเป็นจริงที่กำลังจะเกิดขึ้นได้อย่างมั่นคงไม่หลงตาย

๖) พระพุทธศาสนาถือว่าการดูแลจิตใจและส่งเสริมสติปัญญาให้รู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต นอกจากเป็นการดูแลในระยะสุดท้ายของชีวิตให้ตายอย่างสงบแล้ว ยังถือว่าการดูแลให้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีที่เรียกว่า “สุคติโลกสวรรค์”^{๑๑๕} อีกด้วย นั่นคือ เป็นการดูแลผู้ป่วยทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่นำมาใช้ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ได้แก่ พรหมวิหาร โดยเฉพาะในเรื่องของความเมตตา – กรุณา เพราะผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย มักเป็นผู้ที่ถูกครอบครัวยุติธรรม ดังนั้นผู้ดูแลจึงต้องปฏิบัติต่อผู้ป่วยด้วยความเมตตา เห็นใจ เข้าใจในความทุกข์ผู้ป่วย หลักสังคหวัตถุธรรม ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ส่วนใหญ่ ใช้ชีวิตอยู่ในองค์การศาสนา ฉะนั้น เพื่อการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข จึงต้องมีการกระทำที่ปรารถนาต่อกันทั้งกาย วาจา ใจ และหลักอิทธิบาท ผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความอดทน เอาใจใส่ต่อหน้าที่ของตน เพื่อให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ได้รับความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ

สรุปได้ว่า ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยชั้น ๕ หรือที่เรียกว่า เบญจขันธ์ ไม่มีตัวตนที่แท้จริง ชีวิตจะดำเนินไปตามกฎธรรมชาติ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย

^{๑๑๒} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐.

^{๑๑๓} อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๙๗/๓๗.

^{๑๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๘๙/๒๒๓.

^{๑๑๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๒๔๗/๘๓.

สืบต่อกันไป ตามเหตุปัจจัย เพราะว่ามีมนุษย์มีกิเลส ซึ่งทำให้เกิดกรรม และเกิดเป็นวิบาก ซึ่งจะส่งผลให้เกิดกิเลสใหม่หมุนเวียนเป็นวงจรอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และพระพุทธศาสนาเถรวาทยังสอนให้เชื่อว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาแล้วต้องพบกับความตาย และความตายก็ไม่ใช่เป็นการสิ้นสุดของชีวิต เพราะชีวิตยังดำเนินต่อไป ในภพใหม่ตามผลของกรรมที่แต่ละบุคคลกระทำไว้ นอกจากนี้พระพุทธศาสนาเถรวาทยังเชื่อในเรื่องการเกิดใหม่ หรือการเวียนว่ายตายเกิด อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาเถรวาทก็ไม่เน้นในเรื่องของชีวิตภายหลังจากความตาย หากมุ่งเน้นให้มนุษย์ประกอบกรรมดี ละเว้นความชั่ว เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันและมุ่งปฏิบัติเพื่อหาทางดับทุกข์ เพื่อนำไปสู่จุดหมายของชีวิต คือ นิพพาน

๒.๔ กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายของพระพุทธองค์แบ่งออกเป็น ๓ กรณีหลัก คือ ๑) กรณีทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง ๒) กรณีทรงส่งเสริมสาวกให้ดูแลผู้ป่วย ๓. วิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทางกาย และจิตใจ

๑) กรณีทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง : ทรงดูแลโดยตรง

พระพุทธองค์ทรงมีวิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายด้วยพระองค์เองอยู่ ๒ วิธีหลักๆ คือ ๑. ทรงดูแลสภาพร่างกายของผู้ป่วย ๒. ทรงดูแลสภาพจิตใจของผู้ป่วย

ก. ทรงดูแลทั้งร่างกายและจิตใจของผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง

กรณีผู้เจ็บป่วยหรืออาพาธหนัก ไร้ญาติขาดมิตรไร้คนรักษาดูแลอาการ ปล่อยให้ทนทุกข์ทรมาน หรือป่วยหนักจนกระทั่งน่ารังเกียจเป็นที่สะอิดสะเอียนของผู้ใกล้ชิด แต่พระพุทธองค์กลับทรงให้ความรักเอ็นดูไม่ทรงรังเกียจสะอิดสะเอียนแต่อย่างใด ซึ่งกรณีแรกนั้นมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) พระปุตติคัตตติสสเถระ^{๑๑๖}

มีเรื่องเล่าว่า พระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพระเถระชื่อ ปุตติคัตตติสสเถระ (พระติสสเถระกายเน่า) ได้ยินว่ากุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีผู้หนึ่ง พังธรรมะในสำนักของพระศาสดาแล้วเสื่อมใสบวชถวายชีวิตในพระพุทธศาสนาแล้วได้ชื่อว่า พระติสสเถระต่อมาไม่นานนัก ท่านป่วยเป็นโรคแผลพุพองเกิดขึ้นตามร่างกาย (สรีระ) ของท่าน ต่อมาค่อยๆ โตขึ้นไปตามลำดับทั้งหลาย จากประมาณเท่าเมล็ดผักกาดฟูขึ้นโตเท่าเมล็ดถั่วเขียว เมล็ดถั่วดำ เมล็ดกระเบา ผลมะขามป้อม จนโตขนาดผลมะตูม จากนั้นต่อมาก็แตก ทัวทั้งร่างกายได้เป็นรูเล็กกรุน้อย จึงเรียกชื่อท่านว่า “พระปุตติคัตตติสสเถระ”

ต่อมา กระดูกของท่านแตก มีกลิ่นเน่าเหม็นไปทั่วบริเวณ ฝ้านุ่งและผ้าห่มเปื้อนหนองและเลือด ท่านไร้คนปรนนิบัติดูแลรักษาหรือถูกเพื่อนสหธรรมิก ตลอดถึงสานุศิษย์ทอดทิ้ง ท่านเป็นผู้ไร้ที่พึ่งนอน หายใจว้ายรินอย่างทรมานเดียวดาย โดยปกติ พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงตรวจดู

^{๑๑๖} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘/๒๓.

โลกและสัตว์โลกวันละ ๒ ครั้ง^{๑๑๗} (คือ) ในกาลใกล้รุ่งหรือก่อนเช้าตรู่ เมื่อทรงตรวจดูโลก ทรงตรวจดู ๒ วิธี คือ ทรงดูตั้งแต่ขอบปากแห่งจักรวาลเรื่อยมาจนถึงพระคันธกุฎี เมื่อทรงตรวจดูเวลาเย็น (ใกล้พลบค่ำ) ทรงตรวจดูอีกรอบตั้งแต่พระคันธกุฎี (ออกไป) จนถึงขอบจักรวาล หรือเช้าดูเข้ามา เย็นดูออกไป

ในสมัยนั้น พระปุตติคัตตติสสเถระปรากฏในข่ายคือพระญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของติสสภิกษุ ทรงดำริว่า "ภิกษุนี้ ถูกพวกสัทธวิหาริกเป็นต้น ทอดทิ้งแล้ว, บัดนี้ เรื่อยกเว้นเราเสีย ก็ไม่มีที่พึ่งอื่น" ดังนี้แล้ว จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฎีเหมือนเสด็จเที่ยวจาริกในวิหาร เสด็จไปสู่โรงไฟ ทรงล้างหม้อ ใส่น้ำ ยกตั้งบนเตา เมื่อทรงรอให้น้ำร้อนได้ประทับยืนในโรงไฟนั้นเอง ทรงรู้ความที่น้ำร้อนแล้ว เสด็จไปจับปลายเตียงที่พระติสสภิกษุนอนอยู่พวกภิกษุ กราบทูลว่า "ขอพระองค์ จงเสด็จหลีกไป พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์จักยกเอง แล้วช่วยกันยกเตียงนำไปสู่โรงไฟ พระศาสดาทรงให้น้ำารางมาทรงเทน้ำร้อนใส่แล้ว ทรงสั่งภิกษุเหล่านั้นให้ช่วยกันเปลื้องผ้าห่มของเธอออก ให้ขยำด้วยน้ำร้อน (ซักผ้า) แล้วให้ผึ่งแดด ลำดับนั้น พระศาสดาประทับยืนอยู่ใกล้ของเธอ ทรงใช้น้ำอุ่นรดศีรษะพระติสสให้ชุ่ม ทรงถูศีรษะของเธอ ให้เธออาบน้ำ หลังอาบน้ำเสร็จ ทรงห่มผ้าให้ จากนั้น พระศาสดาทรงช่วยเธอให้นุ่งผ้าห่มนั้น ทรงให้ขยำผ้ากาสาვეที่เธอนุ่งด้วยน้ำ แล้วให้ผึ่งแดด จากนั้น เมื่อกายแห้ง ผ้านุ่งก็แห้ง เธอนุ่งผ้ากาสาვეผืนหนึ่ง ห่มผ้ากาสาვეผืนหนึ่ง ร่างกายเริ่มเบา มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง นอนบนเตียง

พระศาสดาประทับยืนอยู่ด้านเหนือศีรษะของเธอ ตรัสพระคาถานี้ว่า

อจิริวตย์ กาโย	ปฐวี อธิเสสสตี
อุชฺเฐ อเปตวิณณาณ	นิรัตถว กสิงคร ^{๑๑๘}
อิกมโนนานนักร่างกายนี้	ก็จักปราศจากวิญญาณ
ถูกทอดทิ้งทับถมแผ่นดิน	เหมือนท่อนไม้ที่ไร้ประโยชน์ ฉะนั้น ^{๑๑๙}

พระติสสตั้งใจฟังพุทธดำรัสดังกล่าว พร้อมกับพิจารณาตามอย่างถึถ้วน ในเวลาเทศนาจบ พระปุตติคัตตติสสเถระ บรรลุพระอรหันต์พร้อมปฏิสัมภิตาแล้วก็ปรินิพพาน (มรณภาพ) พระศาสดาโปรดให้เฝ้าศพของท่าน ทรงเก็บ (อัฐิ) ธาตุ แล้วโปรดให้ทำเจดีย์ไว้ พวกภิกษุกราบทูลถามพระศาสดาว่า วิญญาณพระปุตติคัตตติสสไปเกิดที่ไหนพระศาสดาตรัสตอบว่า เธอปรินิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลายพวกภิกษุถามว่า พระเจ้าข้า กายของภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยแห่ง พระอรหันต์เห็นปานนั้น เกิดเป็นกายเนา เพราะเหตุอะไร? กระดูกทั้งหลายแตกแล้ว เพราะเหตุอะไร? และอะไรเป็นเหตุถึงความ เป็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของท่านเล่า

^{๑๑๗} ในแต่ละวัน พระพุทธองค์จะมีพุทธกิจสำคัญ ๕ ประการ คือ (๑) ปุเรภัตตกิจ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาตถือโอกาสแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ด้วย (๒) ปัจฉาภัตตกิจ เวลาบ่ายทรงแสดงธรรมโปรดประชาชน (๓) ปุริมยามกิจเวลาค่ำทรงประทานโอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ (๔) มัชฌิมยามกิจ เวลากลางคืนทรงตอบปัญหาเทวดา (๕) ปัจฉิมยามกิจเวลาจวนสว่างทรงตรวจดูบุคคลที่พึงโปรดด้วยพระญาณ, ดู ที.สี. (ไทย) ๙/๒๒/๔๓.

^{๑๑๘} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๔๑/๓๑.

^{๑๑๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๘.

พระศาสดาตรัสตอบว่า ภิกษุทั้งหลาย ผลนี้ทั้งหมด เกิดแล้วแก่ตีสสะนั้น ก็เพราะกรรมที่ตัวทำไว้ในปางก่อนพวกภิกษุถามว่า ก็กรรมอะไรที่ท่านทำไว้ พระเจ้าข้าพระศาสดา ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ถ้ากระนั้น พวกเธอจงฟังแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสดังต่อไปนี้ว่า ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปะ ตีสสะนี้เป็นพรานนก ฆ่านกเป็นอันมากบำรุงอิสรชนชายนิกที่เหลือจากนกที่ให้แก่อิสรชนเหล่านั้น คิดว่านกที่เหลือจากขาย อันเราฆ่าเก็บไว้จักเน่าเสีย จึงหักกระดูกแข็งและกระดูกปีกของนกเหล่านั้น เพื่อไม่ให้นกบินหนีไปได้ แล้วกองไว้ ในวันรุ่งขึ้นเขาจึงขายนกเหล่านั้นเวลาได้นกกามากก็ให้ปิ้งไว้ เพื่อประโยชน์แห่งตน วันหนึ่งเมื่อโภชนาหารมีรสของเขาสุกแล้ว พระชีณาสพองค์หนึ่ง เทียวไปเพื่อบิณฑบาต ได้ยืนอยู่ที่ประตูเรือนของเขา เขาเห็นพระเถระแล้วยังจิตให้เลื่อมใสคิดว่า สัตว์มีชีวิตมากมาย ถูกเราฆ่าตาย, ก็พระผู้เป็นเจ้ายืนอยู่ที่ประตูเรือนของเรา และโภชนะอันมีรสก็มีอยู่พร้อมภายในเรือน, เราจะถวายบิณฑบาตแก่ท่าน^{๑๒๐} ครั้นคิดแล้วจึงรับบาตรของพระชีณาสพเข้าไปในบ้านใส่โภชนะอันมีรสนั้นให้เต็มบาตรแล้วถวายบิณฑบาตอันมีรส แล้วไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กล่าวว่ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงถึงที่สุดแห่งธรรมที่ท่านเห็นเถิด พระเถระได้ทำอนุโมทนาว่า จงเป็นอย่างนั้นเถิด

พระพุทธองค์ตรัสสรุปว่า ภิกษุทั้งหลาย ผลกรรม (ทั้งหมด) สำเร็จแก่ตีสสะด้วยอำนาจกรรมที่ตีสสะทำในอดีตกาลนั้นเองกายของตีสสะเน่าเปื่อยและกระดูกทั้งหลายแตก ก็ด้วยผลของการทุบหักแข็งขากระดูกและปีกนกทั้งหลายส่วนการบรรลุพระอรหัต ก็ด้วยผลของการถวายบิณฑบาตอันมีรสแก่พระชีณาสพ พระพุทธานุภาพที่ออาพาธหนัก ไร้ญาติขาดมิตรไร้คนรักษาดูแลอาการปล่อยให้ทนทุกข์ทรมาน หรือป่วยหนักจนกระทั่งน่ารังเกียจเป็นที่สะอิดสะเอียนของผู้ใกล้ชิด แต่พระพุทธองค์กลับทรงให้ความรักเอ็นดูไม่ทรงรังเกียจสะอิดสะเอียนแต่อย่างใด ช่วยเยียวยารักษาพระสาวกทั้งด้านร่างกาย และด้านจิตใจด้วยการเทศน์โปรดจนกระทั่งบรรลุอรหัตในที่สุด แม้ท่านพุทธานุภาพหรืออิทธิปาณในที่สุดก็ตาม แต่ก็ถึงประโยชน์สูงสุดของชีวิตคือพระนิพพาน (ปรมาตถประโยชน์)^{๑๒๑}

บทบาทในการดูแลรักษาพระสาวกของพระพุทธองค์ดังข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเมตตาที่พระองค์ทรงมีต่อสรรพสัตว์เสมือนบิดารักบุตร หรือแสดงให้เห็นคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้ดูแลผู้ป่วยได้เป็นอย่างดีซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะของผู้ควรดูแลรักษาผู้ป่วยหรือควรเป็นผู้พยาบาลคนไข้ ดังกล่าวไว้ข้างต้น

(๒) พระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา

เมื่อทรงอยู่ในภาวะใกล้จะตาย ทรงเกิดอาการทุกขเวทนาอย่างแรงกล้าจากความเจ็บปวด พระพุทธองค์ซึ่งขณะนั้น ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลาป่ามหาวัน ใกล้พระนครเวลasi ทรงทราบข่าวว่าพระพุทโธบิดาประชวรหนักมาก ได้เสด็จพร้อมด้วยพระสาวกเป็นอันมากไปทรงบำเพ็ญปิตุอุปถัมภ์ธรรม ถวายการพยาบาลตามพุทโธวิสัย กล่าวคือ ในขณะที่ พระเจ้าสุทโธทนะได้รับการบีบคั้นจากอาหารกล้าเกิดทุกขเวทนายิ่งนัก มีพระอาการทุรนทุรายหมดสติ พระพุทธองค์

^{๑๒๐} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๕๑.

^{๑๒๑} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

ทรงยกพระหัตถ์ตั้งพระทัยอธิษฐานจิตบำบัดโรคาพาธ แล้วทรงลูบลงที่พระเศียรของพระเจ้าสุทโธทนะทรงเซ็ดพระพักตร์ของพระบิดาด้วยน้ำที่พระสารีบุตรนำมาถวาย อาพาธที่หนักก็ทุเลาลงด้วยพระบารมี พระอานนทยกมือลูบที่พระหัตถ์เบื้องซ้าย อาพาธกล้าข้างซ้ายก็ทุเลาลง พระราหุลยกมือลูบที่พระปฤษฎางค์อาพาธกล้าที่ พระกายก็ทุเลาลง พระเจ้าสุทโธทนะทรงสำราญพระกายคลายความทุกข์เวทนาอันสาหัส ทรงลุกขึ้นอวสานสุดสิ้นเพียงนั้นแล้ว ก็ทูลลาพระบรมศาสดาและลาพระบรมวงศานุวงศ์แล้ว พระองค์ก็เสด็จนิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพาน^{๑๒๒}

ข. ทรงดูแลสภาพจิตใจของผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง

(๑) กรณีพระวัฏกสิเถระ (เอตทัคคะในทางผู้เป็นสัทธาธิมุตติ)

พระเถระรูปนี้ ได้ทำบุญไว้ในสมัยอดีตพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระสังสมบุญไว้นับย้อนไปแสนกัปท่านเกิดในครอบครัวผู้มีตระกูล ครั้นเติบโตใหญ่แล้ว วันหนึ่งท่านได้ไปฟังพระธรรมเทศนาณ พระวิหาร ได้ยินฟังธรรมอยู่ทำยหมู่พุทธบริษัทนั้นท่านเห็นพระบรมศาสดาปทุมุตระทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเป็นผู้เลศกว่าภิกษุผู้น้อมไปในศรัทธาก็ปรารถนาจะได้ตำแหน่งเช่นนั้นบ้าง จึงถวายทานต่อพระบรมศาสดาและพระสาวกตลอดทั้ง ๗ วัน ครั้นแล้วได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่าขอให้ได้เป็นเช่นเดียวกับภิกษุผู้ยิ่งด้วยศรัทธาธิมุตติที่พระองค์ทรงชมเชยว่าเป็นเลศกว่าภิกษุอื่นพระศาสดาทอดพระเนตรเห็นความปรารถนานั้นไม่มีอันตรายจึงได้ทรงพยากรณ์ในท่ามกลางพุทธบริษัทว่า

มาณพผู้นี้ ในอนาคตกาลจักได้เป็นพระสาวกของพระโคตมผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่เป็นเลศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายศรัทธาธิมุตติ เขาเป็นเทวดาหรือมนุษย์ก็ตามจักเป็นผู้เว้นจากความเดือดร้อนทั้งปวง รวบรวมโภคทรัพย์ทุกอย่างมีความสุขท่องเที่ยวไปในที่กัปที่แสนนับแต่กัปนี้ พระศาสดามีพระนามว่า โคตม ทรงสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก มาณพผู้นี้จักเป็นธรรมทายาทของพระศาสดาพระองค์นั้น จักเป็นสาวกของพระศาสดามีนามว่าวัฏกสิ

จากนั้นมา เพราะผลกรรมที่เหลือนั้น และเพราะตั้งจิตอธิษฐานไว้เมื่อสิ้นชีวิตลง ก็ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เวียนว่ายตายเกิดไปในเทวภูมิและมนุษย์ภูมิในภพสุดท้ายมาเกิดในสกุลเศรษฐีอันมั่นคงสมบูรณ์มีทรัพย์มากมาย ในพระนครสาวัตถี มารดาบิดาตั้งชื่อว่าวัฏกสิ เมื่อครั้งท่านยังเป็นทารกมารดาหวั่นเกรงภัยจากปีศาจจะมารุกรานทารกผู้เป็นบุตรจึงได้ถวายทารกนั้นแด่พระบรมศาสดา พระพุทธองค์จึงได้ทรงรับวัฏกสิทารกไว้ในพระอุปลัมภ์ ตั้งแต่นั้นมาเมื่อท่านอยู่ในความดูแลได้เบื้องบาทของพระบรมศาสดาจึงเป็นผู้พ้นจากความป่วยไข้ทุกอย่าง อยู่โดยสุขสำราญท่านติดที่จะอยู่ใกล้พระบรมศาสดา อยู่ห่างเพียงครู่เดียวก็ร้องหาพ้อท่านอายุได้ ๗ ขวบก็ออกบวชเป็นบรรพชิต

ในอรรถกถาวัฏกสิเถราปทานกล่าวไว้อีกนัยหนึ่งว่า ท่านเกิดในสกุลพราหมณ์ในกรุงสาวัตถีครั้งเมื่อเจริญวัยแล้ว ได้เล่าเรียนไตรเพทจนจบในศิลปศาสตร์ของพวกพราหมณ์ทั้งหมดวันหนึ่งท่านเห็นพระศาสดาแวดล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ เสด็จจาริกอยู่ในกรุงสาวัตถีก็หลงในพระรูปของ

^{๑๒๒} ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑ / ๒๓๓ ; สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา (ฉบับแปล) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร จัดพิมพ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

พระบรมศาสดา ท่านคิดว่าถ้าอยู่แต่ในบ้านก็จะไม่ได้เห็นตามที่ตนต้องการเมื่อคิดดังนั้นแล้วจึงออกบวชในสำนักของพระศาสดา และเมื่อบวชแล้วด้วยความที่ประสงค์จะเห็นพระรูปของพระบรมศาสดา อยู่ตลอดเวลาจึงทิ้งหน้าที่และกิจวัตรทั้งหลาย มีการสวดมนต์และมนสิการในพระกัมมัฏฐานเป็นต้น เสียไปคอยเฝ้าดูแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าเพียงอย่างเดียว เว้นเฉพาะเวลาขบฉันและเวลากระทำสรีริกเจ้านั้น เวลาที่เหลือก็จะไปยืนอยู่ในที่ที่สามารถจะเห็นพระพุทธรองค์ได้ พระศาสดาทรงทราบที่ท่านยินดีในพระรูปของพระองค์แต่มิได้ตรัสอะไร ทรงรอให้ญาณของท่านแก่กล้า เมื่อทรงทราบว่าญาณแก่กล้าแล้ว จึงตรัสว่าวักกฺลิจจะมีประโยชน์อะไร ด้วยการที่เธอต้องมาตุร่างกายอันเปื่อยเน่านี้ วักกฺลเอย ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรมวักกฺลิจ เห็นธรรมจึงจะชื่อว่าเห็นเรา^{๑๒๓}

พระวักกฺลิจแม้จะได้ฟังพระพุทโธวาทเช่นนั้นก็ไม่สามารถที่จะละทิ้งการดูแล้วไปทำกิจอย่างอื่นได้เลยต่อมาใกล้จะเข้าพรรษา พระศาสดาทรงพระดำริว่าภิกษุนี้ไม่ได้ความสังเวชจักไม่บรรลุนิพพาน จึงเสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ครั้นถึงวันเข้าพรรษา จึงขับไล่พระเถระด้วยการตรัสว่า หลีกไปเถิด วักกฺลิจพระเถระถูกพระศาสดาทรงขับไล่ จึงไม่อาจจะอยู่ในที่พร้อมพระพักตร์ได้ จึงคิดว่าเมื่อไม่เห็นพระศาสดา จะมีชีวิตอยู่ไปทำไม จึงขึ้นสู่ภูเขาคิชฌกูฏ ไปยืนอยู่บนหน้าผาสูงพระศาสดาทรงทราบความเป็นไปนั้นของเธอแล้ว ทรงดำริว่าภิกษุนี้ถ้าไม่ได้รับการปลอบโยนจากเราก็คงจะทำให้อุปนิสัยแห่งมรคและผลที่มีอยู่เต็มแล้วนี้พินาศไปตั้งนี้แล้วทรงจึงทรงแปลงรัศมีไปแสดงพระองค์ให้ปรากฏอยู่เบื้องล่างหน้าผาสูงนั้นแล้วตรัสพระคาถาว่า “ภิกษุผู้มากไปด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใสในพระพุทธรศาสนาจะพึงบรรลุนิพพานอันสงบอันเข้าไประงับสังขารเป็นสุขได้ ดังนี้”^{๑๒๔}

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียดพระหัตถ์ออกไปแล้วตรัสว่า “มาเถิด วักกฺลิจ เธออย่ากลัว จงแลดูพระตถาคต เราจักยกเธอขึ้นเหมือนบุคคลพวยช้างตัวจมในเปือกตมขึ้นฉะนั้น มาเถิด วักกฺลิจ เธออย่ากลัวจงแลดูพระตถาคตเราจักยกเธอขึ้นเหมือนบุคคลที่ช่วยพระจันทร์ที่ถูกราหูจับ ฉะนั้น”^{๑๒๕} พระเถระได้เห็นพระบรมศาสดาปรากฏพระองค์อยู่เบื้องล่างหน้าผานั้น ความปีติโสมนัสใจอย่างท่วมท้นก็บังเกิดขึ้นด้วยความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะได้เฝ้าพระพุทธรองค์ในทันทีไม่เห็นวิธีที่จะไปได้โดยรวดเร็ว จึงวิ่งลงมาทางหน้าผาที่สูงหลายร้อยชั้วคนก็ลงมาอยู่ต่อเบื้องพระพักตร์พระบรมศาสดาโดยสะดวก ด้วยพระพุทธานุภาพพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย ครั้นเมื่อจบพระธรรมเทศนาท่านจึงได้บรรลุนิพพาน พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔

ในอรรถกถาวักกฺลิจเถราปทาน^{๑๒๖} ได้เล่าประวัติของท่านพระวักกฺลิจ ก่อนจะบรรลุนิพพานว่าวักกฺลิจหนึ่งว่าพระวักกฺลิจพอได้รับพระโอวาทจากพระศาสดาโดยนัยที่กล่าวไว้เบื้องต้นแล้วเป็นต้นว่า ดูก่อนวักกฺลิจ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการที่เธอต้องมาตุร่างกายอันเปื่อยเน่านี้ ฯลฯ ดังนี้แล้วก็ขึ้นไปเจริญวิปัสสนาอยู่บนภูเขาคิชฌกูฏ แต่เพราะความที่ท่านมีศรัทธาหนักมากไปวิปัสสนาจึงไม่หยั่ง

^{๑๒๓} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๘๑/๑๕๑.

^{๑๒๔} พ.ศ.อ. (ไทย) ๕/๗๗.

^{๑๒๕} พ.ศ.อ. (ไทย) ๕/๗๗.

^{๑๒๖} พ.ศ.อ. (ไทย) ๕/๔๗.

ลงสู่วิติ ไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ได้ทรงประทานให้เธอ ชำระกัมมัญฐานเสียใหม่แต่พระวัทกกลินั้นก็ยังไม่สามารถที่จะทำวิปัสสนาให้ถึงที่สุดได้เลยทีเดียวต่อมา ท่านก็เกิดอาพาธเนื่องด้วยลม เพราะความบกพร่องแห่งอาหาร (ท้องว่าง) พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง ทราบว่าท่านเกิดอาพาธเนื่องด้วยโรคลมเบียดเบียนจึงเสด็จไปในที่นั้น เมื่อจะตรัสถาม จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เมื่อเธออยู่ในป่าใหญ่ ซึ่งเป็นที่ปราศจากโคจรเป็นที่เศร้ามอง ถูกโรคลมครอบงำจักทำ อย่างไรพระเถระได้สดับพระดำรัสนั้นแล้ว จึงกราบทูลด้วยคาถา ๔ คาถาว่าข้าพระองค์จะทำปิติและ ความสุขอันไพบุลย์ให้แก่ไปสู่ร่างกายครอบงำปัจจัยอันเศร้ามอง อยู่ในป่าใหญ่จักเจริญสติปัญญา ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ และโพชฌงค์ ๗ อยู่ในป่าใหญ่เพราะได้เห็นภิกษุทั้งหลายผู้ปรารถนาความเพียร มี ใจเด็ดเดี่ยวมีความบากบั่นมั่นเป็นนิตย มีความพร้อมเพรียงกัน มีความเห็นร่วมกันข้าพระองค์จึงจักอยู่ ในป่าใหญ่เมื่อข้าพระองค์ระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้มีพระองค์อันฝึกแล้ว มีพระหฤทัยตั้งมั่นจึงเป็นผู้ไม่ เกียจคร้านตลอดทั้งกลางคืนและกลางวัน อยู่ในป่าใหญ่ ดังนี้พระเถระพยายามเจริญวิปัสสนาอย่างนี้ จึงได้บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ทรงสถาปนาพระเถระไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะผู้เลิศกว่า ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสัทธาธิมุตติ

ในสังยุตตนิกาย ชนธวารวรรคได้กล่าวถึงประวัติพระวัทกกลิไว้ค่อนข้างแปลกไปจากที่ กล่าวไว้ข้างต้น^{๑๒๗} ดังนี้สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน ใกล้พระนครราชคฤห์ ครั้งนั้น พระวัทกกลิเถระเมื่อปวารณาออกพรรษาแล้วได้ออกเดินทางมาเพื่อเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าขณะที่เดินทางมาถึงกลางพระนครราชคฤห์นั้น ก็เกิดอาพาธหนักเข้าทั้งสองข้าง ก้าวไม่ออก พวกชาวเมืองแฉวนั้นใช้วอห้ามท่านไปไว้ในโรงที่ทำงานของช่างหม้อ แต่มิใช่เป็นโรงที่เขา พักอาศัยกันท่านพระวัทกกลิ เรียกภิกษุผู้อุปัชฌากทั้งหลายมาแล้ว ขอร้องให้ไปเข้าไปเฝ้าพระผู้มี พระภาคแล้วกราบทูลให้ทรงทราบว่าพระวัทกกลิอาพาธเป็นไข้หนักได้รับทุกขเวทนา ขอรุณเฑียรพระผู้มี พระภาคทรงอนุเคราะห์ให้เสด็จเข้าไปหาท่านวัทกกลิที่อยู่เถิด ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านวัทกกลิแล้วเข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดูชันภาพ

จากนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปหาท่านพระวัทกกลิที่อยู่ท่านพระวัทกกลิ ได้เห็น พระผู้มีพระภาคเสด็จมาแต่ไกล ครั้นเห็นแล้วก็ลุกขึ้นจากเตียง พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะท่าน พระวัทกกลิว่า อย่าเลย วัทกกลิเธออย่าลุกจากเตียงเลยอาสนะเหล่านี้ ที่เขาปูลาดไว้มีอยู่ เราจะนั่งที่ อาสนะนั้นพระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้แล้วได้ตรัสถามอาการเจ็บป่วยของท่าน พระวัทกกลิว่า ดูกรวัทกกลิ เธอพอทนได้หรือทุกขเวทนานั้นปรากฏว่าทุเลาลง ไม่กำเริบขึ้นหรือท่าน พระวัทกกลิกราบทูลว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทนไม่ไหวทุกขเวทนาของข้าพระองค์แรงกล้ามี แต่กำเริบขึ้น ไม่ทุเลาลงเลย นานมาแล้วข้าพระองค์ประสงค์จะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค แต่ว่าใน ร่างกายของข้าพระองค์ไม่มีกำลังพอที่จะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคได้

พระพุทธองค์ตรัสว่า “อย่าเลยวัทกกลิ ร่างกายอันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นนี้ จะมีประโยชน์ อะไรวัทกกลิผู้ใดแลเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่ายอมเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่ายอมเห็นธรรมวัทกกลิเป็น ความจริง บุคคลเห็นธรรม ก็ยอมเห็นเรา บุคคลเห็นเราก็มองเห็นธรรม วัทกกลิเธอจะสำคัญความข้อ

^{๑๒๗} ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๕/๗๗.

“นั่นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง?” พระวัคกิลิทูลตอบว่า “ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า” พระพุทธรองค์ “ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า” พระวัคกิลิทูลตอบว่า “เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า” พระพุทธรองค์ “ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา?” พระวัคกิลิทูลตอบว่า “ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า” พระพุทธรองค์ “เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง?” พระวัคกิลิทูลตอบว่า “ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า” พระพุทธรองค์ “ก็สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?” พระวัคกิลิทูลตอบว่า “เป็นทุกข์พระเจ้าข้า”

พระพุทธรองค์ “ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรานั้นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา?” พระวัคกิลิทูลตอบว่า “ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า” พระพุทธรองค์ “เพราะเหตุนั้นแล อริยสาวกเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมทราบชัดว่า กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี” เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสสอนท่านพระวัคกิลิด้วยพระโอวาทนี้แล้ว ทรงลุกจากอาสนะ เสด็จไปยังภูเขาคิชฌกูฏหลังจากพระผู้มีพระภาคเสด็จหลีกไปแล้วไม่นานพระวัคกิลิได้เรียกภิกษุอุปัฏฐากทั้งหลายมาแล้ว ขอให้ห้ามท่านไปยังวิหารกาฬสลาขังภูเขาคิชฌกูฏ เพราะท่านคิดว่า ท่านเป็นพระภิกษุไม่ควรจะสิ้นชีวิตในบ้านคนจะทำให้เจ้าของบ้านลำบาก ภิกษุอุปัฏฐากเหล่านั้นจึงอุ้มท่านพระวัคกิลิขึ้นเตียง ห้ามไปยังวิหารกาฬสลาขังภูเขาคิชฌกูฏ

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏตถึงตอนกลางคืน เทวดา ๒ องค์ เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค เทวดาองค์หนึ่งได้กราบทูลว่าพระวัคกิลิคิดเพื่อความหลุดพ้น เทวดาอีกองค์หนึ่งกราบทูลว่า พระวัคกิลิหลุดพ้นดีแล้วจักหลุดพ้นได้แน่แท้ เทวดาเหล่านั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว ถวายบังคมทำประทักษิณแล้วก็หายไป ครั้นรุ่งเช้าพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมารับสั่งให้นำข้อความที่เทวดา ๒ องค์ที่มาเข้าเฝ้าพระพุทธรองค์เมื่อกลางคืนเล่าถวายให้พระวัคกิลิฟังแล้วรับสั่งให้บอกแก่พระวัคกิลิว่า พระผู้มีพระภาคตรัสกะท่านอย่างนี้ว่า อย่างกลัวเลยวัคกิลิ อย่างกลัวเลยวัคกิลิ จักมีความตายอันไม่ต่ำช้าแก่เธอจักมีกาลกิริยาอันไม่เลวทรามแก่เธอ ภิกษุเหล่านั้นรับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคแล้วเข้าไปหาท่านพระวัคกิลิถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะท่านวัคกิลิว่า ท่านจงฟังพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคและคำของเทวดา ๒ องค์

เมื่อท่านพระวัคกิลิเรียกภิกษุอุปัฏฐากทั้งหลายมาแล้วกล่าวว่า มาเถิดอาวุโสท่านจงช่วยกันอุ้มเราลงจากเตียง เพราะว่าภิกษุผู้หนึ่งบนอาสนะสูงเช่นเราไม่บังควรฟังคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคภิกษุเหล่านั้น รับคำของท่านพระวัคกิลิแล้วก็ช่วยกันอุ้มท่านพระวัคกิลิลงจากเตียงแล้วจึงเล่าพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคและคำของเทวดา ๒ องค์แก่พระวัคกิลิ

พระวัคกิลิกล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจงช่วยทูลพระผู้มีพระภาคด้วยว่าวัคกิลิภิกษุอาพาธเป็นไข้หนักได้รับทุกขเวทนา บัดนี้ไม่เคลือบแคลงแล้วว่า รูปไม่เที่ยง ไม่สงสัยว่าสิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใด (ที่) ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ (สิ่งนั้น) มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ความพอใจก็ดี ความกำหนดก็ดี ความรักใคร่ก็ดี ในสิ่งนั้นมีได้มีแก่ท่าน ท่านไม่เคลือบแคลงแล้วว่า เวทนา สัญญา สังขารวิญญาณไม่เที่ยง ไม่สงสัยว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ ไม่สงสัยว่า สิ่งใด (ที่) ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ (สิ่งนั้น) มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ความพอใจก็ดีกำหนดก็ดี ความรักใคร่ก็ดี ในสิ่งนั้น มีได้มีแก่ท่าน

ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระวัคคิแล้วกลับไปหลังภิกษุเหล่านั้นกลับไปไม่นาน ท่านพระวัคคิก็นำเอาศาตรามา ได้ยินว่าพระเถระเป็นผู้มีมานะจัด มองไม่เห็นการกลับฟุ้งขึ้นมาอีกแห่ง กิเลสทั้งหลาย (ที่ถูกข่มไว้ได้ด้วยสมาธิ และวิปัสสนา) จึงสำคัญว่าท่านเป็นพระชีณาสพแล้ว และคิดต่อไปอีกว่า ชีวิตนี้เป็นทุกข์ เราจะอยู่ไปทำไม เราจักเอามิตมาฆ่าตัวตายเมื่อคิดดังนั้นแล้วจึงได้เอามิตที่คมมาเฉือนก้านคอฆ่าตัวตาย^{๑๒๘} ทันใดนั้นทุกขเวทนาก็เกิดขึ้นแก่ท่าน ขณะนั้นท่านจึงทราบว่าเป็นตนเองยังเป็นปุถุชนอยู่เลยรีบคว้าเอากัมมัฏฐานข้อเดิมมาพิจารณาเนื่องจากว่าท่านยังไม่ได้ละทิ้งกัมมัฏฐานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วมรณภาพในทันที^{๑๒๙}

ต่อมา ภิกษุเหล่านั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคถึงถ้อยคำที่พระวัคคิฝากมากราบทูลพระบรมศาสดา พระผู้มีพระภาคเมื่อได้ฟังคำที่พระวัคคิฝากมากราบทูลแล้ว จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมารับสั่งว่าเราจะพากันไปยังที่อยู่ของพระวัคคิ แล้วจึงได้เสด็จไปยังวิหารกาฬาสีลาข้างภูเขาอิสสิคิลี พร้อมด้วยภิกษุเป็นจำนวนมาก เมื่อถึงที่นั่นแล้วได้ทอดพระเนตรเห็น ร่างของท่านพระวัคคินอนอยู่บนเตียงแต่ไกลเที่ยวในเวลานั้นก็ปรากฏเป็นกลุ่มควัน กลุ่มหมอกลอยไปมาทั่วทุกทิศพระผู้มีพระภาคก็ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายมองเห็นกลุ่มควัน กลุ่มหมอก ลอยไปมาทั่วทุกทิศหรือไม่? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า เห็นพระเจ้าข้าพระบรมศาสดาตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย นั่นแหละคือมารใจหายบช้า คั่นหาวิญญานของวัคคิถูบลูบลูด้วยคิดว่าวิญญานของวัคคิถูบลูบลู ตั้งอยู่ ณ ที่แห่งไหนหนอภิกษุทั้งหลาย วัคคิถูบลูบลูมิได้ตั้งอยู่ ปรินิพพานแล้ว (หลุดพ้นพร้อมกับการสิ้นลมหายใจ)

กรณีการเจ็บป่วยทางจิตใจของท่านพระวัคคิเถระนี้เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่พระพุทธรองค์ทรงดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย แม้ในที่สุดแล้วผู้ป่วยแต่ละรายล้วนมรณภาพก็ตามที แต่สิ่งที่เราสามารถเห็นได้ชัดคือการเป็นที่พึ่งของผู้ป่วยแม้กระทั่งในวินาทีสุดท้าย เพื่อให้ผู้ป่วยได้ตายดีและได้ประโยชน์ในชีวิตมากที่สุด

(๒) กรณีที่ฆราวาส

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวันกรุงราชคฤห์สมัยนั้นที่ฆราวาสป่วยหนักได้เรียกโชติยะคหบดีผู้เป็นบิดามาขอร้องว่าคุณพ่อจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วกราบทูลพระองค์ตามคำของผมว่าที่ฆราวาสป่วยหนัก เขาขอให้มากราบพระองค์เพื่อประทานวโรกาสโปรดอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมที่ฆราวาสถึงที่พักด้วยเถิดโชติยะคหบดีรับคำแล้วไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญที่ฆราวาสป่วยหนักเขาขอให้ฝากมากราบทูลขอประทานวโรกาสขอพระองค์ให้โปรดอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมที่ฆราวาสถึงที่พักด้วยเถิดพระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงครองจีวรและอันตราวาสกถือบาตรเสด็จไปยังที่พักของที่ฆราวาสประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้วตรัสถามที่ฆราวาสว่าอาการป่วยไข้เป็นอย่างไร

^{๑๒๘} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๗-๑๖๓.

^{๑๒๙} ส.ข.อ. (ไทย) ๒/๘๗/๓๔๓, และดู ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๘๗/๒๒.

บ้าง ดีขึ้นหรือทรงตัว ที่ฆราวาสกราบทูลตอบว่าข้าพระองค์ไม่สบายคงจะอยู่ไม่ได้แล้วทุกขเวทนามี แต่กำเร็บขึ้นไม่ทุเลาลงเลยพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ที่ฆราวาสเพราะเหตุนี้ท่านพึงสำเหนียกว่าเรา

๑. จักประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่าแม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นพระพุทธเจ้าเป็นพระผู้มีพระภาค

๒. จักประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ฯลฯ

๓. จักประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ฯลฯ

๔. จักประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชอบใจไม่ขาด ฯลฯ เป็นไปเพื่อสมาธิที่ฆราวาสท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้แล

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญองค์เครื่องบรรลุโสดา ๔ ประการใดที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้ธรรม (คือ องค์เครื่องบรรลุโสดา) เหล่านี้มีอยู่ในข้าพระองค์และข้าพระองค์ก็เห็นธรรมเหล่านั้นก็ข้าพระองค์

๑. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่าแม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นพระพุทธเจ้าเป็นพระผู้มีพระภาค

๒. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ฯลฯ

๓. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ฯลฯ

๔. ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชอบใจไม่ขาด ฯลฯ เป็นไปเพื่อสมาธิ^{๑๓๐}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ที่ฆราวาสเพราะเหตุนี้ท่านพึงตั้งอยู่ในองค์เครื่องบรรลุโสดา ๔ ประการนี้แล้วเจริญธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชา๖ ประการให้ยิ่งขึ้นไปว่าที่ฆราวาสในเรื่องนี้ท่านจงพิจารณาเห็นในสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเป็นทุกข์มีความหมายรู้ในสิ่งที่ เป็นทุกข์ว่าเป็นอนัตตามีความหมายรู้ในการละมีความหมายรู้ในการคลายออกได้มีความหมายรู้ใน ความดับที่ฆราวาสท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้

ที่ฆราวาสกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชา๖ ประการใดที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้ธรรมเหล่านั้นมีอยู่ในข้าพระองค์และข้าพระองค์ก็เห็น ธรรมเหล่านั้นข้าพระองค์เห็นสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา รู้ในการละในการคลาย ออก ในความดับ อีกอย่างหนึ่งข้าพระองค์คิดว่าเมื่อข้าพระองค์ล่วงกลับไปโชติคหบดีผู้เป็นพ่อ อย่าได้ถึงความคับแค้นโศกเศร้าเลยโชติคหบดี กล่าวว่าคุณที่ฆราวาสเธออย่าได้คิดใส่ใจอย่างนั้นเลยเธอ จงใส่ใจถึงพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ นั้นให้เกิดครั้นพระผู้มีพระภาคตรัสสอนที่ฆา วาสกด้วยพระโอวาทนี้แล้วก็เสด็จจากอาสนะไปหลังพระองค์เสด็จจากไปไม่นานที่ฆราวาสก็ ได้เสียชีวิต

ต่อมาเหล่าภิกษุพากันไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วกราบบังคมทูลถาม พระองค์ว่าที่ฆราวาสที่พระองค์ตรัสสอนด้วยพระโอวาทโดยย่อได้เสียชีวิตแล้วไปเกิดในภพภูมิไหน

^{๑๓๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๙๑-๔๙๓.

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบภิกษุทั้งหลายว่า ที่ฆาฏูบาสกเป็นบัณฑิตพูดความจริงถูกต้องตามธรรม ทั้งไม่เบียดเบียนเรา เพราะเหตุแห่งธรรมภิกษุทั้งหลายโอรัมภาคิยสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องต้น) ๕ ประการสิ้นไปที่ฆาฏูบาสกจึงเกิดเป็นโอปปาติกะปริณิพพานในภพนั้น ไม่หวนกลับมาจากโลกนั้น อีก^{๓๓๑}

(๓) กรณีนกุลปิตาคฤหบดี

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ เภสภพาววันกรุงสุภุมารคิระแคว้นภักคคะ ครั้น นั้นนกุลปิตาคฤหบดีเข้าไปเฝ้าพระองค์ถึงที่ประทับถวายอภิวัตแล้วนั่งกราบทูลถึงตนเองว่าเป็นผู้ชรา สูงอายุเฒ่ามีอาการกระสับกระส่ายเจ็บป่วยเป็นประจำจึงไม่ได้มาเห็นพระพุทธองค์นาน ขอพระพุทธ องค์โปรดให้อโงวาทสั่งสอนเพื่อแก้ทุกข์เพื่อความสุขตลอดไปพระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นเรื่องธรรมดา ร่างกายนี้กระสับกระส่ายเป็นดังฟองไขมีเปลือกหุ้มไว้ แม้จะดูร่างกาย (สุภาพ) นีดีสักปานใด การที่ จะไม่มีโรคได้เลยนั้นคงจักไม่มี ฉะนั้น พึงตระหนักว่าเมื่อร่างกายกระสับกระส่ายอยู่จิตจักไม่ กระสับกระส่ายหรือกายป่วยไข้แต่อย่าให้ใจเจ็บป่วย

จากนั้นนกุลปิตาคฤหบดีชื่นชมยินดีพระภาสิตของพระพุทธองค์ ลุกขึ้นไหว้แล้วเดิน เวียนประทักษิณ (เวียนขวา) แล้วเข้าไปนั่งใกล้พระสารีบุตร พระสารีบุตรได้ถามนกุลปิตาคฤหบดีว่า อินทรีย์ผ่องใสสีหน้าก็ผุดผ่องวันนี้ได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์มาใช้หรือไม่นกุลปิตาคฤหบดีตอบว่า “ใช่” พระสารีบุตรถามว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องอะไร นกุลปิตาคฤหบดีจึงเล่าเรื่องให้ฟัง ตั้งแต่ต้น พระสารีบุตรถามว่า ทำไมคฤหบดีไม่ทูลถามพระพุทธองค์ให้ยิ่งขึ้นไปว่าบุคคลเช่นไรชื่อว่า เป็น ผู้มีกายกระสับกระส่ายและมีจิตกระสับกระส่ายและบุคคลเช่นไรชื่อว่า เป็นผู้ที่มีกายกระสับกระส่ายแต่ ไม่ชื่อว่า มีจิตกระสับกระส่ายนกุลปิตาคฤหบดีตอบว่า ท่านผู้เจริญกระผมมาจากที่ไกลก็เพื่อจะทราบ เนื้อความแห่งพระภาสิตนั้นในสำนักท่านขอให้ท่านอธิบายเนื้อความแห่งพระภาสิตนั้นให้แจ่มแจ้ง

พระสารีบุตรตอบว่า คฤหบดีถ้าเช่นนั้นท่านจงฟังจงใส่ใจให้ดีเราจักกล่าวนกุลปิตา คฤหบดีรับคำแล้วท่านพระสารีบุตรจึงได้กล่าวเรื่องนี้ว่า คนที่ชื่อว่า มีกายกระสับกระส่ายและมีจิต กระสับกระส่ายคือปุถุชนในโลกนี้ผู้ไม่ได้สติ ไม่ได้เห็นพระอริยะไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะไม่ได้ รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะไม่ได้เห็นสัตบุรุษไม่ฉลาดในธรรมของสัตบุรุษไม่ได้รับการแนะนำ ในธรรมของสัตบุรุษเห็นรูปเป็นอัตตาเห็นอัตตาว่ามีรูปเห็นรูปในอัตตาหรือเห็นอัตตาในรูปอยู่ด้วยความ ยึดมั่นว่าเราเป็นรูปรูปเป็นของเราเมื่อเขาอยู่ด้วยความยึดมั่นว่าเราเป็นรูปรูปเป็นของเราอุปนิสัย แปรผันเป็นอื่นเพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น. เวทนา. สัญญา. สังขาร. วิญญาณ. โสกะ (ความเศร้า ไร้) ปริเทวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความ คับแค้นใจ) จึงเกิดขึ้นแก่เขา คฤหบดีคนชื่อว่าเป็นผู้มีกายกระสับกระส่ายและมีจิตกระสับกระส่ายเป็น อย่างนี้

ส่วนคนที่ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีกายกระสับกระส่ายแต่จิตไม่กระสับกระส่ายคือพระอริยสาวก ในพระธรรมวินัยนี้ผู้ได้สติได้เห็นพระอริยะฉลาดในธรรมของพระอริยะได้รับการแนะนำในธรรมของ

^{๓๓๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๙๑-๔๙๓.

พระอริยะได้เห็นสัตว์บุรุษฉลาดในธรรมของสัตว์บุรุษได้รับการแนะนำในธรรมของสัตว์บุรุษไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาไม่พิจารณาเห็นอัตตาว่ามีรูปไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตาหรือไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูปไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่าเราเป็นรูปรูปเป็นของเราเมื่อพระอริยสาวกนั้นไม่ดำรงอยู่ด้วยความยึดมั่นว่าเราเป็นรูปรูปเป็นของเรารูปนั้นแปรผันเป็นอย่างอื่นเพราะรูปแปรผันและเป็นอย่างอื่น เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ โสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสและอุปายาส จึงไม่เกิดขึ้นแก่พระอริยสาวกนั้น คหบดีคนที่ชื่อว่าเป็นผู้มีกายกระสับกระส่ายแต่จิตไม่กระสับกระส่ายเป็นอย่างนี้ เมื่อพระสารีบุตรกล่าวจบนกุลปิตาคหบดีดีใจ ชื่นชมภาสิตของท่านพระสารีบุตร^{๑๓๒}

๒) กรณีทรงส่งเสริมสาวกให้ดูแลผู้ป่วย

(๑) เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี เล่ากันว่า ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นอุบาสกคนสำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นผู้สร้างวัดเชตวันถวายไว้เป็นสมบัติของพระศาสนา ในตอนปลายแห่งชีวิต ในขณะที่ ท่านเศรษฐีกำลังป่วยหนักอยู่ที่บ้านนั้น ท่านได้ให้คนไปกราบอภิวาทพระยุกลบาทของพระพุทธเจ้า และให้กราบไหว้เท้าของท่านพระสารีบุตร พร้อมกับนั้นก็ให้นิมนต์ท่านพระสารีบุตรมาเยี่ยมตนที่บ้านด้วยพระสารีบุตรได้ชวนพระอานนท์ไปเยี่ยมท่านเศรษฐีที่บ้าน ได้ถามถึงอาการไข้ ท่านเศรษฐีเล่าถวายว่า อาการป่วยของท่านหนักมาก แสบจะทนไม่ได้ มีอาการปวดที่ศีรษะและท้องเป็นอย่างมาก ร่างกายเร่าร้อนเหมือนถูกย่างบนหลุมถ่านเพลิง พระสารีบุตรเมื่อรู้ว่าท่านเศรษฐีจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่นานนักจึงแสดงธรรมโปรดท่านเศรษฐีไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นในอายตนะทั้งภายในและภายนอก เพราะเป็นตัวก่อให้เกิดการรับรู้และความรู้สึกสุข ทุกข์ และไม่ใช้ทุกข์ไม่ใช่สุข ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นขั้น ๕ หรือนามรูป โดยเฉพาะรูปก็สักว่าเป็นเพียงองค์ประกอบของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ส่วนนามก็คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งนั้นว่าเป็นตัวตนของเรา ก็จะไม่เป็นทุกข์ เมื่อเศรษฐีได้ฟังธรรมแล้วมีความซาบซึ้งถึงกับน้ำตาไหล ได้ขอให้พระภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมเช่นนี้แก่คฤหัสถ์เหล่าอื่นฟังบ้าง เพื่อจะได้สำเร็จประโยชน์แก่บุคคลเหล่านั้นต่อไป ครั้นพระเถระทั้งสองกลับไปไม่นาน เศรษฐีก็ถึงแก่กรรมและได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต^{๑๓๓}

(๒) เรื่องธัมมิกอุบาสก เล่ากันมาว่า ธัมมิกอุบาสกอาศัยอยู่ในกรุงราชคฤห์ เมืองหลวงแห่งแคว้นมคธ เป็นผู้ดำรงตนอยู่ในศีลในธรรม มีบริวารมาก ยินดีในการจำแนกแจกจ่ายทานต่างๆ ทั้งยังได้แนะนำบริวารของตนให้ประพฤติปฏิบัติตามด้วย อุบาสกนั้นมีบุตร ๗ คนธิดา ๗ คนรวมอุบาสกและภรรยา จึงเป็น ๑๖ คน เขาได้แนะนำคนในครอบครัวทุกคนให้ทำบุญถวายทานต่างๆ อยู่เป็นประจำ ครอบครัวนี้จึงมีชีวิตอยู่เย็นเป็นสุขตลอดมา

ในบั้นปลายแห่งชีวิตของธัมมิกอุบาสก เขาเกิดเจ็บป่วยอย่างหนักนอนอยู่บนเตียงที่บ้านของตน มีความต้องการจะฟังธรรม จึงบอกลูกๆ ให้ไปนิมนต์ภิกษุมาสวดพระสูตรให้ฟังที่บ้าน เมื่อภิกษุที่ได้รับนิมนต์ มาถามว่า อยากฟังพระสูตรไหน จึงบอกว่าอยากฟังมหาสติปัฏฐานสูตรในขณะที่ภิกษุทั้งหลายเริ่มสวดพระสูตรนั้นอยู่ ปรากฏว่ามีเทวดาจากชั้นต่างๆ นำราชรถมารับอุบาสกนั้นอยู่ อุบาสกไม่ต้องการให้การฟังธรรมหยุดชะงักลงจึงพูดว่า ท่านทั้งหลายโปรดหยุดรอก่อน เมื่อภิกษุ

^{๑๓๒} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑/๑-๓.

^{๑๓๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๓-๓๘๗/๔๓๓-๔๓๔.

ทั้งหลายได้ยินเช่นนั้นก็นึกว่าอุบาสกพูดกับพวกตนจึงพากันหยุดสวดแม่ลูกๆ ของอุบาสกนั้นก็เข้าใจ เช่นนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลายคิดว่า อุบาสกคงไม่ยากฟังธรรมแล้ว จึงพากันกลับวัด เมื่อเวลาผ่านไปได้สักครู่หนึ่ง อุบาสกได้เห็นลูกๆ พากันร้องไห้อยู่และไม่เห็นภิกษุทั้งหลาย จึงได้สอบถาม เมื่อรู้ความเป็นไปแล้ว จึงได้เล่าความจริงให้ทุกคนฟังว่าที่พอบอกให้หยุดรอก่อนนั้น พ่อไม่ได้พูดกับภิกษุทั้งหลาย พ่อได้พูดกับพวกเทวดาที่นำราชมารับต่างหาก จากนั้น จึงได้ถามลูกๆ ว่า พ่อจะไปอยู่ในชั้นไหนดี เมื่อได้รับคำตอบว่าชั้นดุสิต จึงให้ลูกนำพวงมาลัยมาแล้วชดไปที่ราชรถชั้นดุสิตแล้วได้บอกลูกๆ ว่า หากต้องการจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตเหมือนกับพ่อก็จงพากันทำบุญอย่างที่พ่อเคยทำมาแล้ว แล้วได้ตายไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นนั้น มีอติภาพทิพย์ มีบริวารมากมาย อยู่ในวิมานแก้วในทันที^{๑๓๔}

(๓) **เรื่องมัญญุทกณฺธิ**^{๑๓๕} แม้นอนป่วยใกล้ตายไม่เคยได้ทำบุญกุศลเลยแต่ ขณะที่ใกล้จะตายได้ทำจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าอนประนมมือ เมื่อตายแล้ว ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

(๔) **เรื่องบุรุษผู้ไปเกิดเป็นรุกขเทวดา**^{๑๓๖} ก็ควรคั่นดู ซึ่งแม้เขาจะทำบุญ แต่ก่อนตายนั้นกลับหวนระลึกถึงสาวคู่นอนจึงทำให้จิตเศร้าหมอง เมื่อตายแล้ว แทนที่จะได้ไปเกิดในเทวโลกกลับได้ไปเกิดแค่รุกขเทวดาที่ต้นไทรเท่านั้น ดังนั้น การคิดดีทำจิตให้ผ่องใสจึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งนัก

(๕) **เรื่องธัญชานิพราหมณ์**เล่ากันมาว่า คราวหนึ่ง ธัญชานิพราหมณ์ เจ็บป่วยเป็นไข้หนัก ได้ให้ชายคนหนึ่งไปกราบไหว้ทำทานพระสารีบุตรแล้วให้นิมนต์ท่านไปเยี่ยมที่บ้านของตน พระสารีบุตรทราบข่าวนั้นแล้วมีความอนุเคราะห์ได้ไปเยี่ยมธัญชานิพราหมณ์ถึงบ้านแล้วสอบถามอาการว่า อาการไข้ทุเลาบ้างไหม ทุกข์เขทนาค่อยลดลงบ้างไหม อาการค่อยคลายลงไม่รุนแรงไข้ไหม พราหมณ์นั้นได้เล่าอาการให้พระเถระฟังว่า พระคุณเจ้าสารีบุตร โยมไม่สบายแทบทนไม่ได้ จะไม่ไหวอยู่แล้ว อาการมีแต่กำเริบ ไม่ลดลงเลย อาการมีแต่ยิ่งรุนแรงขึ้น ไม่คลายลงเลย โยมปวดศีรษะมากดุจถูกเหล็กแหลมคมทิ่มแทงศีรษะ โยมปวดท้องดุจถูกคนใช้มีดแทงเนื้อที่คมกรีดท้อง โยมรู้สึกร้อนตามร่างกายอย่างมาก ดุจถูกคนจับย่างที่หลุมถ่านเพลิง โยมแทบทนไม่ไหว จะยังอัตภาพให้เป็นไปไม่ได้แล้ว ทุกข์เขทนาของโยมกล้ายิ่งนัก มีแต่กำเริบ ไม่ลดลงเลย อาการมีแต่ยิ่งรุนแรงขึ้น ไม่คลายลงเลย จากนั้น พระเถระได้แสดงธรรมให้ฟังโดยถามถึงความประเสริฐของทุกติภูมิและสุคติภูมิและถามขึ้นไปตามลำดับ โดยเริ่มจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปเรตวิสัย มนุษย์ เทพชั้นจาตุมหาราช เทพชั้นดาวดึงส์ เทพชั้นยามา เทพชั้นดุสิต เทพชั้นนิมมานรดี เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี และพรหมโลก จนธัญชานิพราหมณ์เห็นว่า พรหมโลกประเสริฐที่สุด จากนั้น จึงได้แสดงทางเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม เมื่อพระเถระแสดงธรรมจบแล้วจากไปไม่นาน ธัญชานิพราหมณ์ก็ตายไปบังเกิดในพรหมโลก^{๑๓๗}

^{๑๓๔} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕/๙๙/๑๐๑.

^{๑๓๕} พุ.วิ.อ. (ไทย) ๑/๑๒๐๗/๓๗๙-๓๘๐.

^{๑๓๖} พุ.เปต.อ. (ไทย) ๑/๑/๔-๗.

^{๑๓๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๐-๔๕๓/๕๖๘-๕๗๒.

(๖) **เรื่องพระฉันทะ** เล่ากันว่า พระฉันทะอาพาธหนักได้รับทุกข์เป็นอย่างมาก ท่านพระสารีบุตร รู้ข่าวจึงไปเยี่ยมพร้อมกับพระจุนทะได้สอบถามอาการอาพาธว่า “ท่านฉันทะ ท่านยังสบายดีหรือ ยังพอเป็นอยู่ได้หรือ อาการไข้ทุเลาบ้างไหม ทุกข์เวทนาค่อยลดลงบ้างไหม อาการค่อยคลายลง ไม่รุนแรงไข้ไหม” พระฉันทะตอบว่า “ท่านสารีบุตร กระทบแทบทนไม่ไหว จะเป็นอยู่ไม่ได้แล้ว อาการมีแต่กำเริบ ไม่ลดลงเลย อาการมีแต่ยิ่งรุนแรงขึ้นไม่คลายลงเลย กระทบปวดศีรษะมากถูกเหล็กแหลมคมทิ่มแทงศีรษะ กระทบปวดท้อง ดุจถูกคนใช้มีดแล่นเนื้อที่คมกรีดท้องกระทบรู้สึกร้อนตามร่างกายอย่างมาก ดุจถูกคนจับอย่างทีหลุมถ่านเพลิง กระทบแทบทนไม่ไหว จะยังอัตภาพให้เป็นไปไม่ได้แล้ว ทุกขเวทนาของกระทบกล้ายิ่งนัก มีแต่กำเริบ ไม่ลดลงเลย อาการมีแต่ยิ่งรุนแรงขึ้น ไม่คลายลงเลย ท่านสารีบุตร กระทบจะนำมีดมาฆ่าตัวตาย กระทบไม่อยากมีชีวิตอยู่” พระสารีบุตรได้พูดปลอบใจท่านว่า “ท่านอย่าได้ฆ่าตัวตาย ขอท่านจงรักษาตัวให้อยู่ต่อไปเถิด พวกเราต้องการให้ท่านรักษาตัวอยู่ต่อไป หากท่านไม่มีอาหารหรือไม่มียาที่ตี ฆรมก็จักแสวงหามาให้ หรือหากท่านไม่มีคนรับใช้ที่ตี ฆรมจะคอยรับใช้เอง ท่านอย่าได้ฆ่าตัวตายเลย ขอท่านจงรักษาตัวให้อยู่ต่อไปเถิด พวกเราต้องการให้ท่านรักษาตัวอยู่ต่อไป”

พระฉันทะตอบว่า “อาหาร ยาหรือคนรับใช้ที่ดีของกระทบก็มีอยู่พร้อมแล้วอีกอย่างหนึ่ง กระทบปรนนิบัติรับใช้พระศาสดาด้วยความเต็มใจตลอดมา” จากนั้น ท่านพระสารีบุตร และท่านพระจุนทะได้สนทนาธรรมเพื่อไม่ให้ท่านฆ่าตัวตาย โดยให้พิจารณาว่า อายุขณะภายใน ๖ อายุขณะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ และธรรมที่พึงรู้แจ้งทางวิญญาณ ๖ ไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่อดีตของเรา แต่เมื่อพระเถระทั้งสองกลับไปท่านพระฉันทะก็ฆ่าตัวตาย^{๓๓๘} ในอรรถกถาอธิบายว่า ในขณะที่ใกล้มรณภาพนั้น ได้มีคตินิมิตปรากฏขึ้นแก่ท่าน ดังที่เคยกล่าวไว้แล้วทำให้ท่านรู้ว่าตนยังเป็นปุถุชนจึงสลัดใจแล้ว กำหนดวิปัสสนาพิจารณาสังขารด้วยปัญญาจนบรรลุอรหัตผลพร้อมกับการดับจิต^{๓๓๙}

(๗) **กรณีภิกษุผู้เป็นบิดาของพระโสณเถระ** เล่ากันว่าพระภิกษุผู้เป็นบิดาของพระโสณเถระผู้เป็นพระอรหันต์ ซึ่งอาศัยอยู่ที่วัดโสณคิริ ในสมัยที่ท่านเป็นฆราวาส มีอาชีพเป็นนายพรานล่าสัตว์ นำเนื้อมาขายเลี้ยงชีพ แม้ว่าพระลูกชายจะห้ามปราม แนะนำสัมมาชีพใหม่ให้ก็ไม่ยอมเลิกอาชีพเดิม ครั้นชราภาพลง กลัวเวรกรรมที่ทำได้จะติดตาม จึงออกบวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนา หมั่นปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดตามพระธรรมวินัยมาเป็นอย่างดี แต่เมื่อมรณกาลมาถึงกลับแสดงอาการทรมานทรมาย เปล่งเสียงร้องอย่างโหยหวน เพราะอกุศลกรรมนิมิตที่เกี่ยวข้องด้วยนินทรภูมิจิตปรากฏให้เห็นเป็นสุนัขล่าเนื้อขนาดใหญ่ได้กระโจนเข้าพาดอยู่เบื้องหน้าพระเถระผู้เป็นบุตรเห็นอาการของภิกษุผู้บิดา รู้ว่า อกุศลคตินิมิตปรากฏแก่บิดา หากบิดามรณภาพลงก็เกิดในนินทรภูมิจิตอย่างแน่นอน คิดจะแก้ไขนิมิตนั้นเสียใหม่ จึงใช้สามเณรจัดสถานที่ ให้นำดอกไม้ธูปเทียนหอมมาประดับ จุดธูปเทียนหอม บูชาพระพุทธรูปซึ่งนำมาประดิษฐานไว้แล้วให้หามภิกษุผู้เป็นบิดาเข้ามาที่เบื้องพระพักตร์ พระพุทธรูป บอกให้รู้ว่าดอกไม้ธูปเทียนนี้บูชาพระพุทธรูป เตือนสติภิกษุผู้เป็นบิดาให้น้อมจิตคิดบูชาพุทธานุสสติ ภิกษุผู้เป็นบิดาก็ปฏิบัติตาม ไม่นานนัก ทุกคตินิมิตนั้นก็หายไป ปรากฏ

^{๓๓๘} พระฉันทะรูปนี้ เป็นคนละรูปกับพระฉันทะที่เป็นชาวบิลพัสดุ์ที่นำมาภักษุสงฆ์เมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ท่านรูปนี้อยู่ภูเขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์, ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๘๗/๒๐)

^{๓๓๙} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๓๙๕/๒๓๘, ส.สพ.อ. (ไทย) ๓/๘๗/๒๒.

เป็นสุคตินิมิตที่เกี่ยวกับเทวภูมิ เข้ามาแทนเกิดปีติโสมนัสจึงบอกพระเถระว่า น้ำของเจ้ามาหา จงหลีกทางให้นางเข้ามาด้วย ด้วยเทวคติที่ปรากฏขึ้น และด้วยจิตที่เป็นมหากุศลโสมนัส ครั้นมรณภาพลง จึงไปบังเกิดในเทวภูมิตามสมควรแก่กุศลกรรมที่ส่งผล^{๑๔๐}

(๘) **กรณีหญิงยากจน** เล่ากันมาว่า หญิงยากจนตั้งครรภ์ชาวกรุงราชคฤห์กำลังจะตาย และมีทุกขภูมิรออยู่ตรงหน้า พระพุทธเจ้าจึงไปบิณฑบาตเสด็จถึงประตูเรือนของหญิงมีครรภ์ หญิงนั้นเห็นพระผู้มีพระภาค เกิดปีติโสมนัสรีบลุกขึ้นประนมมือ ไม่เห็นสิ่งอื่นที่ควรถวาย จึงถวายงาที่ตากไว้ แต่พระผู้มีพระภาคแล้ว ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า จงเป็นสุขเถิด แล้วเสด็จกลับไป เวลาใกล้รุ่งของคืนนั้น นางก็ตายไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๔๑}

(๙) **กรณีหญิงจันทาล** เล่ากันมาว่าหญิงจันทาลแก่ชาวกรุงราชคฤห์ จวนสิ้นอายุบาปกรรมของนางที่นำไปนรกปรากฏชัดแล้ว ในตอนเช้า พระพุทธเจ้าพร้อมบริวารเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงราชคฤห์ ขณะนั้นหญิงจันทาลแก่กำลังถือฟืนออกจากกรุงราชคฤห์ พบพระผู้มีพระภาคระหว่างทาง พระผู้มีพระภาคได้ประทับยืนตรงหน้า เหมือนห้ามมิให้นางเดินไป พระมหาโมคคัลลานะกล่าวกับแม่หญิงว่าเธอจงทำจิตให้เลื่อมใสในพระองค์เถิด ชีวิตของเธอเป็นของไม่แน่นอน เหลือน้อยนัก หญิงจันทาลได้ฟังแล้วเกิดสลดใจ ได้สติ ทำให้จิตเลื่อมใสในพระศาสดา ถวายอภิวาทด้วยเบญจางค์แล้วยืนอยู่ มีจิตเป็นสมาธิด้วยปีติอันช่านไปในพระพุทธคุณ จากนั้น พระผู้มีพระภาคก็เสด็จหลีกไป จากนั้นไม่นานแม่โคลูกอ่อนตัวหนึ่งวิ่งมาขวิดหญิงจันทาลแก่จนเสียชีวิต นางก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ทันที^{๑๔๒}

(๑๐) **กรณีปุกกุสาติราชา** เล่ากันมาว่าปุกกุสาติราชาแห่งกรุงตักกสิลา ผู้ออกบวชอุทิศพระศาสนา ซึ่งอยู่กรุงราชคฤห์ พระพุทธเจ้าทรงทราบว่า หากพระองค์ไม่ไป เขาก็จะตายอย่างไรที่ฟังและไม่ได้บรรลุธรรม ในตอนเช้า พระพุทธเจ้าเสด็จไปได้ ๔๕ โยชน์ ในเวลาพระอาทิตย์ตก เสด็จถึงศาลาของนายช่างหม้อ ในขณะที่ปุกกุสาติเข้าไป แล้วแสดงธรรมแก่ปุกกุสาติผู้บวชอุทิศต่อพระองค์ แต่ไม่รู้จักพระองค์ และไม่เคยเห็นพระองค์ เมื่อจบเทศนา ปุกกุสาติได้บรรลุธรรม เป็นพระอนาคามีและได้ทราบว่า ผู้แสดงธรรมคือพระพุทธเจ้า แล้วกราบลงแทบพระยุคลบาท ขออุปสมบท แต่พระองค์ไม่ทรงอุปสมบทให้ เพราะปุกกุสาติไม่มีบาตรและจีวร เมื่อปุกกุสาติไปเที่ยวหาบาตรและจีวรได้ถูกแม่โคขวิดตาย เขาตายแล้ว ไปเกิดในพรหมโลกชั้นอวิหาและบรรลอรหัสผลทันทีในชั้นนั้น^{๑๔๓}

(๑๑) **กรณีมหาธนาณิข** เล่ากันมาว่ามหาธนาณิขซึ่งพระพุทธเจ้าทรงทราบว่า พ่อค้าผู้นี้จะตายอีก ๗ วันข้างหน้าจึงเสด็จไปโปรด ทำให้เขาได้บำเพ็ญมหาทานตลอด ๗ วัน พอถึงวันที่ ๗ เขาตามส่งพระพุทธเจ้าแล้ว กลับมานอนบนที่นอน แล้วก็ตายไป ณ ที่นอนนั่นเอง แล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต^{๑๔๔}

^{๑๔๐} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๑๓๐/๘๗-๘๘, อง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒๙๐-๒๙๕/๔๑๖-๔๑๗, อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๑/๘๐๙/๔๗๑, พระสังฆาจารย์เถร, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๓.

^{๑๔๑} ชุ.วิ.อ. (ไทย) ๑/๘๕-๙๒/๕๗.

^{๑๔๒} ชุ.วิ.อ. (ไทย) ๑/๑๙๙-๒๐๕/๑๑๔-๑๑๖.

^{๑๔๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๔๒-๓๗/๔๐๑-๔๑๕, ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๓๔๒/๒๐๘-๒๐๙.

^{๑๔๔} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๒๘๖/๓๑๖-๓๑๗.

(๑๒) **กรณีพระเจ้าอโศกมหาราช** พระเจ้าอโศกมหาราช คือพระองค์ทรงเป็นเอกอัครราชูปถัมภก ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระพุทธศาสนา เมื่อยังทรงมีพลานามัยสมบูรณ์ ทรงบำเพ็ญกุศลมากมายสุดจะนับได้ ในบั้นปลายของพระชนม์ชีพ ทรงประชวรมีพลานามัยอ่อนแอลงเป็นลำดับ แต่ น้ำพระทัยของพระองค์นั้นทรงส่องไสมาตลอด เพราะทรงยึดถือในนิมิตที่ดี ๆ เพราะทรงระลึกถึงกุศลกรรมต่างๆ ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมา แต่ครั้งถึงเวลาใกล้ตายจริงๆ พระองค์ทรงน้อยเนื้อต่ำใจด้วยคิดถึงอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ ในขณะที่มีพลานามัยสมบูรณ์ ทรงปกครองเมืองใหญ่น้อยมากมาย ทรงเป็นมหาราชผู้ยิ่งใหญ่ แต่บัดนี้ทรงเหลือมะขามป้อมเพียงผลเดียวเท่านั้นอยู่ในความครอบครอง วิถีจิตของพระองค์เศร้าหมองลงในฉับพลันแล้วสวรรคตไปเกิดเป็นเปรตงูเหลือมขนาดใหญ่ เพราะจิตเศร้าหมองทุกตตินิมิตปรากฏ สัมปรายภพของพระองค์จึงเป็นเปรตวิสัย

ต่อมาพระมหินทเถระ ผู้เป็นพระราชโอรสได้มาช่วยเหลือ ให้ระลึกถึงกุศลกรรมที่ทรงอุปถัมภ์ในการทำดีสังคายนาส่งสมณทูตไปประกาศพระศาสนาในถิ่นต่าง ๆ ประดิษฐานพระพุทธศาสนาในถิ่นนั้นๆ ช่วยมนุษย์และเทวดาเป็นต้นให้พ้นจากมิถุนาภิภูฏิกะ เป็นสัมมาทิฏฐิกะ มีศรัทธาอุปสาทา ออกบรพชาอุปสมบท บำเพ็ญสมณธรรมจนเป็นพระชีนาสพมากมาย ในชาติที่พระองค์เกิดเป็นมนุษย์ เมื่อระลึกได้ถึงกุศลกรรมอย่างนี้ กุศลกรรมนั้นกลายเป็นอุปฆาตกรรม ตัดรอนวิบากกรรมชรูปที่เกิดจากอกุศลชนกรรมลงอย่างสิ้นเชิง ทำให้พระองค์ไปถือกำเนิดใหม่ในสุคติภูมิเป็นเทพบุตรผู้ส่งงามมีรัศมีเจิดจรัส^{๑๔๕}

ฉะนั้น จากตัวอย่างดังที่ได้ยกมานี้ชี้ให้เห็นว่าในอรรถกถาบุคคลจึงควรศึกษาเรื่องมรณาสันนิวัติ (วิถีจิตใกล้ตาย) ให้เข้าใจเพื่อจะได้ช่วยเหลือคนเจ็บป่วยในระยะสุดท้ายที่กำลังจะจากไปสู่ทุกตตินิมิตให้กลายเป็นผู้จากไปสู่สุคติภูมิเข้าถึงสุคติภูมิเสวยสุขสมบัติตามสมควรแก่กุศลกรรมที่เคยทำไว้ ในการช่วยแก้ไขอาภรณ์ในเวลาหลังสิ้นชีวิตไปแล้ว นับว่าเป็นสิ่งที่แก้ไขได้ยากมาก เพราะคนที่แก้ไขได้ ต้องเป็นบุคคลที่ได้บรรลุนิพพานและได้อภิญญาด้วย จึงจะสามารถช่วยแก้ไข ซึ่งในกรณีนี้ แม้ในครั้งพุทธกาลก็ไม่มีการกล่าวไว้ชัดเจนนัก มีกล่าวไว้แต่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถารุ่นหลัง และมีกล่าวไว้น้อยมาก

๓) วิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทางกาย และจิตใจ

เนื่องจากโดยทั่วไป พระพุทธศาสนาถือว่าชีวิตมนุษย์มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ ร่างกาย ศีลหรือสังคม จิตใจ และปัญญาการดูแลผู้ป่วยผู้ป่วยระยะสุดท้ายจึงหมายถึงการดูแลและตอบสนองผู้ป่วยระยะสุดท้ายใน ๔ มิติเหล่านี้ด้วยความเมตตาและกรุณา ดังนี้

(๑) การดูแลในมิติทางศีล : มิติทางกายภาพ

การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายเพื่อสร้างเสริมร่างกายให้มีสุขภาพะเรียกเป็นคำเฉพาะว่า “กายภาวนา” ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีร่างกายที่ดี มีสุขภาพะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว เรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “ภาวิตกายบุคคล” คือ บุคคลผู้มีกายที่เจริญแล้ว^{๑๔๖} กล่าวคือ มีร่างกายและรวมถึง

^{๑๔๕} มหาวงศ์ (ไทย) ๑/๘๑-๘๖.

^{๑๔๖} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔-๑๔๖.

สิ่งแวดล้อมภายนอก เช่น น้ำ อากาศ ป่าไม้ ที่อยู่อาศัย ขยะมูลฝอย อาหาร เป็นต้น^{๑๔๗} การดูแลในมิติทางกาย คือ การดูแลสุขภาพกายให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี โดยรู้จักอยู่ดีมีสุขอย่างเกื้อกูลกับธรรมชาติ และปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายอย่างมีสติ มิให้เกิดโทษแต่ให้เกื้อกูล เป็นคุณ^{๑๔๘} ต่อสุขภาพของผู้ป่วยระยะสุดท้าย โดยทั่วไปมีหลักการดูแลอยู่ ๒ ประการ ดังนี้

ประการที่หนึ่ง การดูแลร่างกายด้านที่เป็นก้อนเนื้อทั้งหมดด้วยปัจจัยที่จำเป็นต่อชีวิตตามความเหมาะสมแก่อาการของผู้ป่วยระยะสุดท้าย เนื่องด้วยผู้ป่วยระยะสุดท้ายทุกคนล้วนเป็นผู้ที่กำลังอยู่ในสภาวะของโรคในระยะสุดท้ายที่ไม่สามารถรักษาให้หายได้ ซึ่งต้องเผชิญหน้ากับทุกขเวทนาหรือความเจ็บปวดอย่างหนัก การดูแลทางด้านร่างกายในระยะนี้จึงต้องเป็นการดูแลบรรเทาอาการตามความจำเป็นแก่โรคต่างๆ เท่านั้น ได้แก่

(๑) ดูแลป้องกันร่างกายจากสภาพแวดล้อมด้วยการสวมใส่อาภรณ์ที่ดี มีความสะอาดปราศจากเชื้อโรค เพื่อให้ความอบอุ่นต่อร่างกาย ป้องกันความหนาว ร้อน ลม แดด และสัตว์ต่างๆ มีอยู่เป็นต้น (เสื้อผ้าอาภรณ์)

(๒) ดูแลให้ร่างกายสามารถดำรงอยู่ได้ ด้วยการปรนเปรอด้วยอาหาร ซึ่งต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองว่า อาหารชนิดใดเป็นโทษและไม่เป็นโทษต่อร่างกายของผู้ป่วย (อาหาร)

(๓) ดูแลป้องกันร่างกายด้วยการสร้างอาคารที่พักอาศัยสำหรับใช้เป็นที่หลบฝน ร้อน หนาวและสัตว์ร้ายโดยเฉพาะผู้ป่วยระยะสุดท้ายนั้นสถานที่สุดท้ายในชีวิตมีความสำคัญมาก บางคนสถานที่สุดท้ายอยากอยู่ใกล้ๆ หมอในโรงพยาบาล แต่บางคนอยากอยู่กับญาติๆ ที่บ้านตนเอง เป็นต้น (ที่พักอาศัย)

(๔) ดูแลป้องกันร่างกายด้วยการดูแลรักษาอนามัยสุขภาพด้วยยารักษาโรคต่างๆ หรือจากแพทย์ตามความจำเป็นต่อผู้ป่วย (ยารักษาโรค)^{๑๔๙}

ประการที่สอง การดูแลร่างกายด้านการใช้สอยอายตนะภายใน มี ๒ วิธี ได้แก่

(๑) ใช้ปัญญาพิจารณาและทำการเพื่อการคุ้มครองป้องกันการเสื่อมหรือเสียหายหรือการเกิดอันตรายอันจะเกิดขึ้นแก่ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ความหมายในข้อนี้ก็คือ ใช้ตา หู จมูก ลิ้น และกายอย่างระมัดระวัง

(๒) หมั่นฝึกฝน พัฒนาการใช้อินทรีย์ทั้ง ๕ ในทางที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต คือ ใช้อินทรีย์ทั้ง ๕ อย่างเป็นกุศลกรรม หลักในข้อนี้อาจเรียกสั้นๆ ว่า “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น”^{๑๕๐}

^{๑๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘๑-๘๒.

^{๑๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรธ ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๒.

^{๑๔๙} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๘๒/๑๑๒, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๘๒/๑๔๐-๑๔๑.

^{๑๕๐} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), การศึกษาเริ่มต้น เมื่อกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓).

(๒) การดูแลในมิติทางศีล : มิติทางสังคม

การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายเพื่อสร้างเสริมมิติทางศีลหรือสังคมให้มีสุขภาพะเรียกเป็นคำเฉพาะในทางพระพุทธศาสนาว่า “สีลาภานา” ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีระบบศีลหรือสังคมที่ดี มีสุขภาพะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว เรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “ภาวิตสีลบุคคล” คือ บุคคลผู้มีศีลที่เจริญแล้ว^{๑๕๑} กล่าวคือ มีความสัมพันธ์ที่ดี เกื้อกูล เห็นอกเห็นใจ เข้าใจต่อกัน ระหว่างผู้ป่วยระยะสุดท้ายกับครอบครัว บุคคลอื่น และสังคม ตลอดจนจนแพทย์หรือพยาบาลที่เป็นผู้รับผิดชอบดูแลผู้ป่วย ความสัมพันธ์ที่ดีเหล่านี้ย่อมส่งผลต่อสุขภาพของผู้ป่วยให้มีกำลังใจต่อสู้กับโรคร้ายไข้เจ็บได้อย่างไม่หวาดหวั่น ถึงแม้จะไม่สามารถรักษาโรคหรืออาการเจ็บปวดทรมานได้ แต่ผู้ป่วยก็ได้มีโอกาสในระยะสุดท้ายของชีวิตกับบุคคลอื่นเป็นที่รักและญาติๆ เพื่อนบ้านในสังคมอย่างมีความสุข การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายในมิติทางศีลหรือสังคม หรือพูดง่ายๆ คือมิติแห่งปฏิสัมพันธ์ต่อบุคคลในครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหายนี้ ซึ่งพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงปฏิสัมพันธ์ตามหน้าที่ที่พึงปฏิบัติต่อกันตามปกติในสังคม และปฏิสัมพันธ์ต่อกันเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยามที่บุคคลในครอบครัว และในสังคมมีอาการเจ็บป่วยในระยะสุดท้ายได้อีกด้วย กล่าวคือ

(๒.๑) ความสัมพันธ์ระหว่างบุตรธิดากับบิดามารดา หากบิดามารดาตกอยู่ในฐานะเป็นผู้ป่วยระยะสุดท้าย บุตรธิดาพึงบำรุงบิดามารดาโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ (๑) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ ยิ่งในยามเจ็บป่วยหนักยิ่งต้องดูแลท่านเป็นพิเศษ รวมถึงการให้ได้รับการรักษาทางการแพทย์ตามความเหมาะสมกับตนเอง (๒) จักทำกิจของท่าน ดูแลการงานหรือหน้าที่ที่ท่านรัก และผูกพันแทนท่านได้ (๓) รักษาและดำรงวงศ์ตระกูลแทนท่าน (๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท ไม่นำความเสื่อมเสีย เตือนมาให้ครอบครัว และ (๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๑๕๒}

(๒.๒) ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา หากบุตรหรือธิดาตกอยู่ในฐานะเป็นผู้ป่วยระยะสุดท้าย บิดามารดาพึงบำรุงบุตรธิดาโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ (๑) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยาโดยเฉพาะศิลปวิทยาที่จำเป็นแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้าย คือ การยึดถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง หรือศิลปวิทยาทางธรรม (๔) หากภรรยา(สามี) ที่สมควรให้ (ข้อนี้ไม่จำเป็นสำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้าย) (๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร โดยเฉพาะอริยทรัพย์ คือ ทรัพย์ภายในอันประเสริฐ ได้แก่ การมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง หรือความดีงามต่างๆ เป็นที่พึ่ง เป็นต้น^{๑๕๓}

(๒.๓) ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา หากภรรยาตกอยู่ในฐานะเป็นผู้ป่วยระยะสุดท้าย ผู้เป็นสามีพึงบำรุงภรรยาโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ (๑) ให้เกียรติยกย่องแม้ภรรยาจะป่วยหนักเพียงใด (๒) ไม่ดูหมิ่น แม้จะป่วยหนักในระยะสุดท้าย (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ ซื่อสัตย์จริงใจ

^{๑๕๑} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔-๑๔๖.

^{๑๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๑๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

แม้ในยามที่ภรรยาป่วยหนัก (๔) มอบความเป็นใหญ่ให้ในในฐานะเป็นภรรยา (๕) ให้เครื่องแต่งตัว ซึ่งผู้หญิงแม้จะป่วยหนักเพียงใด ก็ยังอยากให้สามีและบุคคลอื่นเห็นตนสวยงามอยู่เสมอ^{๑๕๔}

(๒.๔) ความสัมพันธ์ระหว่างภรรยากับสามี หากสามีตกอยู่ในฐานะเป็นผู้ป่วยระยะสุดท้าย ผู้เป็นภรรยาพึงบำรุงสามีโดยหน้าที่ ๕ ประการ คือ (๑) จัดการงานดี (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ (๕) ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง^{๑๕๕} เป็นต้น

นอกจากการมีความสัมพันธ์ตามหน้าที่ในครอบครัวและในสังคมตามบทบาทหน้าที่ของตนเองที่ควรบำรุงหรือดูแลแล้ว ยังต้องมีปฏิสัมพันธ์พิเศษ คือ ในฐานะที่เป็นคนป่วยระยะสุดท้าย และผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายอีกด้วย ได้แก่

(๒.๕) ผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ดีและสามารถดูแลได้ง่ายมีลักษณะ ๕ ประการ คือ (๑) ทำสิ่งที่เป็นสัปปายะ (๒) รู้จักประมาณในสิ่งที่เป็นสัปปายะ (๓) กินยา (๔) บอกรักษาตามความเป็นจริงแก่ผู้พยาบาลที่ปรารถนาประโยชน์เช่นบอกรักษาที่กำเริบว่ากำเริบบอกรักษาที่ทุเลาว่าทุเลาบอกรักษาที่ยังทรงอยู่ว่าทรงอยู่ (๕) เป็นผู้อดกลั้นต่อเวทนาทั้งหลายอันมีในร่างกายที่เกิดขึ้นแล้วเป็นทุกข์กล้าแข็งเจ็บปวดเผ็ดร้อนไม่น่ายินดีไม่น่าพอใจและพรากรชีวิตได้^{๑๕๖}

(๒.๖) ผู้ดูแลพยาบาลผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่ดี มีลักษณะ ๕ ประการ คือ (๑) สามารถจัดยาได้ (๒) ทราบสิ่งที่เป็นสัปปายะและสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะต่อผู้ป่วย นำสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะออกไป นำสิ่งที่เป็นสัปปายะเข้ามา (๓) มีจิตเมตตาพยาบาล ไม่เห็นแก่อาภิสพยาบาล (๔) ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ ปัสสาวะ อาเจียน หรือน้ำลายออกไปทิ้ง (๕) สามารถชี้แจงให้ภิกษุใช้เห็นชัด ขวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เร้าใจ ให้อาจหาญแก่ลัทธิ ปลอบขลอมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมีกถาตามกาลอันควร^{๑๕๗}

การปฏิบัติต่อผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามบทบาทและหน้าที่ในสังคม หรือตามความสัมพันธ์ต่อกันในสังคม ไม่ว่าจะในฐานะบิดามารดา บุตรธิดา สามีภรรยา เป็นต้น ซึ่งความสัมพันธ์ที่ดี เกื้อกูลมีเมตตากรุณาต่อกันนี้ ชื่อว่า เป็นการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายด้วยเมตตากรุณาในมิติทางศีลหรือสังคม

(๓) การดูแลในมิติทางจิตใจ

การดูแลจิตใจของผู้ป่วยระยะสุดท้ายให้มีสุขภาวะหรือมีภาวะที่เป็นสุขเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญมากประการหนึ่ง เนื่องจากผู้ป่วยระยะสุดท้ายเป็นผู้ป่วยที่ไม่สามารถรักษาโรคให้หายได้ และที่สำคัญต้องเผชิญกับทุกเวทนาอย่างแสนสาหัสในระยะเวลาสุดท้ายของโรค การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายด้วยความเมตตากรุณาในมิติทางจิตใจนี้จึงต้องเป็นการดูแลที่มุ่งสร้างเสริมจิตใจให้เกิดสภาวะจิต ๓ ลักษณะ คือ

(๑) จิตมีสมรรถภาพ คือ มีความเข้มแข็ง มีความสามารถ

^{๑๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๑๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๑๕๖} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๓/๒๐๓.

^{๑๕๗} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒๔/๒๐๔-๒๐๕.

(๒) จิตที่มีคุณภาพ หรือ มีคุณธรรม

(๓) จิตที่มีสุขภาพดี คือ มีความโปร่งใส ไม่มีความเครียด มีความสงบ เย็น อ่อนโยน นุ่มนวล^{๑๕๘}

การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายเพื่อสร้างเสริมจิตใจให้มีสุขภาพะเรียกเป็นคำเฉพาะว่า “จิตตภาวนา” ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีจิตใจที่ดี มีสุขภาพะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว เรียกว่า “ภาวิตจิตบุคคล” คือ บุคคลผู้มีจิตที่เจริญแล้ว^{๑๕๙} โดยทั่วไปมนุษย์ปุถุชนจะดูแลใจของตนด้วยการอาศัยอามิส คือ หาสิ่งล่อใจให้เพลิดเพลิน (สามีสุข) แต่สำหรับผู้เจริญรอยตามพระอริยะแล้ว จะเรียนรู้การภาวนาเพื่อให้มีสุขภาพะโดยวิธีที่ไม่ต้องอาศัยอามิส (นิรามิสสุข)^{๑๖๐} โดยเฉพาะผู้ป่วยระยะสุดท้ายนั้นหากจิตใจยังติดอยู่กับอามิสหรือวัตถุสิ่งของแล้ว ย่อมไม่สามารถตายอย่างสงบและเป็นสิ่งได้ เพราะความตายคือการพลัดพรากจากวัตถุหรือบุคคลอันเป็นที่รักตลอดกาล ผู้ป่วยที่มีจิตใจยึดติดกับสิ่งเหล่านี้จึงรู้สึกกลัวตาย กลัวการพลัดพราก มีจิตใจกังวล เครียด คิดมาก เมื่อนั้นใจย่อมไม่สามารถสงบสุขได้ ส่วนบุคคลที่สามารถปล่อยวางวัตถุหรือบุคคลอันเป็นที่รักได้ มีความสุขจากความสงบ เห็น รู้เท่าทันความจริงที่เกิด มีความสุขภายในจากความดีที่ตนได้เคยกระทำ เมื่อนั้นจิตใจของเขาย่อมสงบสุข สามารถยอมรับการพลัดพรากได้ ไม่รู้สึกกลัวตาย เขาย่อมตายอย่างสงบ

วิธีการดูแลจิตใจของผู้ป่วยระยะสุดท้ายให้มีสุขภาพะทั้ง ๓ ด้าน คือ สมรรถภาพ คุณภาพ และสุขภาพมีดังนี้^{๑๖๑}

(๓.๑) การดูแลจิตใจให้มีสมรรถภาพ ได้แก่ การฝึกใจให้มีสมาธิเป็นอันดับแรก นอกจากนี้ ต้องฝึกสติ และวิริยะให้เกิดกับจิตตลอดเวลา จิตจึงจะมีสมรรถภาพตามต้องการได้ ตามหลักพระพุทธศาสนาเรียกวิธีการฝึกใจให้มีสมรรถภาพ ๒ วิธีการใหญ่ คือ

(๓.๑.๑) สมถภาวนา (สมถกรรมฐาน) คือ กระบวนการฝึก หรือวิธีการอบรมจิตใจให้สงบ เรียกว่า “สมถภาวนา” คือ การเจริญการฝึกจิตให้สงบเป็นสมาธิ^{๑๖๒} ตั้งแต่สมาธิขั้นต้นจนถึงสมาธิขั้นสูงระดับฌานสมาบัติ^{๑๖๓} ในคัมภีร์สมัยหลังนิยมเรียกวิธีการนี้ว่า “สมถกรรมฐาน” คือ กรรมฐานเป็นอุบายสงบใจ สมถภาวนาหรือสมถกรรมฐานนี้มีรูปแบบวิธีการฝึกฝนและปฏิบัติอยู่ ๔๐ วิธี เรียกว่า “อารมณ์ของสมถภาวนา ๔๐ ประการ ได้แก่ กสิน ๑๐ อสุภะ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ อาหารปฏิภูกุลสัณญญา ๑ จตุธาตุวัตถาน ๑ อัปป์มัญญา ๔ อรูป ๔ รวมเป็น ๔๐ ประการ^{๑๖๔} สำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายนั้นเป็นผู้ที่มีทุกข์เข่นทอนอย่างหนัก การเคลื่อนไหวหรือขยับตัวก็ลำบาก การปฏิบัติสมถวิธีทั้ง ๔๐

^{๑๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ, หน้า ๑๑๓.

^{๑๕๙} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔-๑๔๖

^{๑๖๐} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๖๙/๑๐๓.

^{๑๖๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมกับการพัฒนาชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๘/๕๘, และ อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๗๓/๑๒๗.

^{๑๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๔๓.

^{๑๖๔} อัง. เอกก. (ไทย) ๒๐/๔๓๘-๕๖๒/๔๙-๕๑, แต่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค จะมีรายละเอียดครบ ๔๐ วิธี ดูรายละเอียดใน : วิสุทธิ (ไทย) ๔๗/๑๘๒-๑๘๕.

ประการนอกจากจะต้องปฏิบัติตามจริตหรือนิสัยส่วนตัวของผู้ปฏิบัติแล้ว^{๑๖๕} ยังต้องคำนึงถึงความเหมาะสมในด้านความสะดวกสบาย ไม่ยุ่งยาก แม้นอนอยู่เฉยๆ ก็สามารถทำได้ ไม่ต้องขยับกาย ไม่ต้องใช้อุปกรณ์ใดๆ ในการปฏิบัติอีกด้วย เมื่อพิจารณาทั้ง ๑๐ วิธี

ผู้วิจัยเห็นว่า การฝึกสมาธิที่เหมาะสมกับผู้ป่วยระยะสุดท้าย ได้แก่ อนุสติกรรมฐาน คือ อารมณ์ที่ควรระลึกนึกถึงในช่วงระยะสุดท้ายใกล้ตาย มี ๑๐ ประการ (วิธี) คือ (๑) พุทธานุสติ ระลึกถึงพระพุทธรูป คือ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระองค์ (๒) ธัมมานุสติ ระลึกถึงพระธรรม คือ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระธรรม (๓) สังฆานุสติ ระลึกถึงพระสงฆ์ คือ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระสงฆ์ (๔) สีลานุสติ ระลึกถึงศีล คือ น้อมจิตรำลึกพิจารณาศีลของตนที่ได้ประพฤติปฏิบัติบริสุทธิไม่ต่างพร้อย (๕) จาคานุสติ ระลึกถึงการบริจาค คือ น้อมจิตระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาคแล้วและพิจารณาเห็นคุณธรรมคือความเผื่อแผ่เสียสละนี้ที่มีในตน (๖) เทวตานุสติ ระลึกถึงเทวดา คือ น้อมจิตระลึกถึงเทวดาทั้งหลายที่ตนเคยรู้และพิจารณาเห็นคุณธรรมอันทำบุคคลให้เป็นเทวดานั้นๆ ตามที่มีอยู่ในตน (๗) มรณสติ ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา พิจารณาที่จะให้เกิดความไม่ประมาท (๘) กายคตาสติ สติอันไปในกาย คือ กำหนดพิจารณาภายในให้เห็นว่าประกอบด้วยส่วนต่างๆ อันไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจเป็นทางรู้เท่าทันสภาวะของกายนี้ มิให้หลงใหลมัวเมา (๙) อานาปานสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าออกและ (๑๐) อุปสมานุสติ ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ คือ ระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระนิพพาน อันเป็นที่ระงับกิเลสและความทุกข์^{๑๖๖}

(๓.๒) การดูแลจิตใจให้มีคุณภาพ ได้แก่ หมั่นฝึกใช้คุณธรรมหรือปลูกธรรมะในใจอยู่เสมอ โดยเริ่มตั้งแต่คุณธรรมที่ทำให้ใจมีความประณีตงดงาม เช่น มีความเมตตา มีศรัทธา มีความกตัญญูกตเวที เป็นต้น โดยเฉพาะผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายการฝึกใจให้มีคุณธรรมยิ่งมีความสำคัญมาก เพราะจะทำให้กุศลธรรมไม่กล้ากลัวกราย หรือแม้มีอกุศลธรรมต่างๆ เข้ามาก็สามารถใช้อกุศลธรรมขับไล่อกุศลธรรมเหล่านั้นได้ เช่น ผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่จิตใจโกรธแค้นบุคคลใดหรือสิ่งใดๆ ก็สามารถใช้ความเมตตาเอาชนะความโกรธแค้นนั้น^{๑๖๗} หรือแม้ป่วยในระยะสุดท้ายก็ยังรู้สึกห่วงหาพันพรัญสมบัติที่สั่งสมมาตลอดชีวิตก็ใช้วิธีการทำบุญให้ทานกับพระสงฆ์หรือบุคคลที่ตกทุกข์ได้ยาก^{๑๖๘}

(๓.๓) การดูแลจิตใจให้มีสุขภาพ ได้แก่ การทำให้ใจมีความสุข มีความสบาย มีความเบิกบาน มีปีติ มีความอึดใจ มีปราโมทย์ ซึ่งวิธีการทำให้ใจเกิดภาวะที่เรียกว่า “สุขภาพ” ดังกล่าวนั้นมีหลายวิธีด้วยกัน ได้แก่ การได้ทำสิ่งที่ใจรักและสิ่งที่ใจรักเป็นประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น ต่อสังคม^{๑๖๙} หรือการสวดหรือการสาธยายมนต์ เป็นต้น โดยเฉพาะผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่เป็นพุทธศาสนิกชนการสวดหรือการสาธยายมนต์ย่อมทำให้จิตใจสงบ สามารถคลายทุกข์เวทนาทางกายได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

^{๑๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

^{๑๖๖} อง.เอกก. (บาลี) ๒๐/๔๗๓-๔๘๒/๔๓, อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๔๗๓-๔๘๒/๕๐, และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

^{๑๖๗} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

^{๑๖๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

^{๑๖๙} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๕-๑๖๖/๑๓๖-๑๓๘, ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๕๒-๑๘๓/๒๓๓-๒๘๙.

...ภิกษุแสดงธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมาแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร เธอรู้แจ้ง อรรถรู้แจ้งธรรมในธรรมตามที่ตนได้สดับมาตามที่ตนได้เรียนมา ที่เธอแสดงแก่ผู้อื่นโดยพิสดาร เมื่อเธอรู้แจ้งอรรถรู้แจ้งธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อมีปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติกาย ย่อมสงบ เธอมีกายสงบ ย่อมได้รับสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น นี่เป็นวิมุตตายตนะ^{๑๗๐}

เมื่อผู้ป่วยระยะสุดท้ายแสดงธรรมหรือสวดธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว จิตย่อมสงบ มีสุขภาพจิตที่ดี สะอาด ผ่องใส เมื่อนั้นเขาย่อมถึงแก่ความตายด้วยจิตที่สงบงดงาม และมีความสุข

เมื่อกกล่าวถึงการพยาบาลผู้ป่วย ด้วยการแสดงธรรม ผู้วิจัยพบว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้นำในการพยาบาลผู้ป่วยด้วยการแสดงธรรม ดังเหตุการณ์ที่ปรากฏในปฐมมคิลานสูตร ดังต่อไปนี้

ในสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน เขตกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นท่านพระมหากัสสปะ อาพาธได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก อยู่ที่ปปผลิคูหา พระองค์ตรัสถามท่านพระมหากัสสปะว่า “เธอพอทนได้หรือ พอยังอดภาพให้เป็นไปหรือ ความรู้สึกเจ็บปวด ความรู้สึกเป็นทุกข์ ทุกเลาหลงหรือไม่กำเริบขึ้นหรือ”

พระมหากัสสปะทูลตอบว่า “ข้าพระองค์ทนไม่ได้ ยังอดภาพให้เป็นไปไม่ได้พระเจ้าข้า พระองค์มีทุกข์เข่นหาอย่างแรงกล้า ยิ่งกำเริบ ไม่ทุเลาหลงเลยพระเจ้าข้า”

พระองค์จึงตรัสว่า กัสสปะ โภชณงค์ ๗ ประการเหล่านี้ เรากล่าวไว้ชอบแล้ว อบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน โภชณงค์ ๗ ประการมีอะไรบ้าง ดูก่อนกัสสปะ โภชณงค์ ๗ ประการ เป็นธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ที่เป็นวิถีแห่งการบรรลุธรรม วิถีแห่งความพ้นทุกข์ วิถีแห่งการตัดอาสวะกิเลสทั้งหลาย ผู้ที่เข้ามาถึงการบรรลุธรรมหรือเข้าถึงความดีได้นั้นจึงจะต้องมี โภชณงค์ ๗ ประการดังนี้คือ

๑. สติสัมโพชณงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความระลึกได้) คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความระลึกได้ คือต้องปฏิบัติตนให้เป็นคนมีสติโดยให้สำนึกพร้อมอยู่ด้วยอาศัยจิตที่สงบให้ใจอยู่ในกิจ ให้จิตอยู่กับเรื่องนั้นๆ เฉพาะหน้า เช่นเวลานี้เรารู้หรือไม่ว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ รู้หรือไม่ว่าลมหายใจเข้าออกเวลานี้หายใจเข้าสั้นหรือยาว หายใจออกสั้นหรือยาว หรืออิริยาบถต่างๆ เวลานี้กำลังเดินอยู่หรือ กำลังนั่งอยู่หรือกำลังนอนอยู่ เป็นต้น คือต้องพยายามให้รู้ที่อยู่ทุกอารมณ์ และทุกอิริยาบถ

๒. รัम्मวิจยสัมโพชณงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือการฟังธรรม) คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือการฟังธรรม ในธรรมวิจย นี้เป็นการเลือกฟังไตรตรอง ให้มองเห็นอารมณ์ที่เห็นเฉพาะหน้านั้นเป็นธรรม จนเกิดความเข้าใจยิ่งลงไปถึงความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ ความดับไปของสิ่งทั้งหลาย คือเป็นการสอดส่องค้นคว้าดูว่าสิ่งที่เราคิด ด้วยสตินั้นมันถูกหรือผิด ตรงหรือไม่ตรงและให้พิจารณาดูว่าสิ่งที่ทำไปนั้นมันตั้งไป หย่อนไป หรือว่าอยู่ในความพอดี และสิ่งที่ทำนั้นทำเพื่ออะไร ผลออกมาเป็นเช่นไร มีความสุขใจหรือไม่ซึ่งก็คือการแสวงหาธรรมที่เหมาะสมและตรงกับตนเองที่สามารถปฏิบัติได้

^{๑๗๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๕/๓๘๕.

๓. วิริยสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความเพียร) คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความเพียรความบากบั่น ความพยายามบากทำกิจไม่ท้อถอย คือในทุกสิ่งทุกอย่างที่ปรารถนาต้องอาศัยความเพียรพยายามไม่ท้อถอย ต้องอดทน ถ้าไม่มีความเพียรแล้วความสำเร็จจะไม่มีได้เลย ต้องคิดวางแผนทุกอย่างต้องมีอุปสรรค ไม่ว่าจะงานอะไรทั้งหมดมีอุปสรรคทั้งนั้น ไม่มีความราบรื่นเป็นเรื่องปกติ เมื่อมีความพากเพียร มานะพยายามบากบั่นอย่างยิ่งแล้ว ผลที่ได้รับ คือความปิติสุขต่อไป

๔. ปิติสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือ ความอิ่มใจ) คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความอิ่มใจความเต็มตาในใจ ปิตินี้มีได้ทั้งในสมณะและวิปัสสนา ถ้าเป็นสมณะก็ได้แก่องค์ฌาน ส่วนในวิปัสสนาก็คือความอิ่มใจในการเจริญวิปัสสนา ในผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน เมื่อมีสติรู้ทันอารมณ์ มีปัญญาเข้าใจสภาวะ เห็นสภาพไตรลักษณ์ ของรูปนาม รู้สีกตัว มีความเพียรอย่างจริงจัง ไม่ย่อท้อ ย่อมเกิดปิติชื่นชมเป็นธรรมดา และสิ่งที่ตามมาจากปิติก็คือความผ่อนคลาย ความปล่อยวาง

๕. ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้คือความสงบกายสงบใจ) คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความสงบกายใจ ความสงบใจและอารมณ์ ความสงบเย็นความผ่อนคลายกายใจ คือความผ่อนคลายกายใจ สงบระงับ เรียบเย็นไม่เครียดไม่กระสับกระส่ายเบาสบายปัสสัทธิสัมโพชฌงค์นี้ มีลักษณะทำให้จิตใจสงบเยือกเย็น รู้สึกสบายใจคือความผ่อนคลายความปล่อยวาง จากในสิ่งที่ตามองเห็นรูป ที่หูฟังเสียง ที่จมูกได้กลิ่น ที่ลิ้นได้ลิ้มรส ที่กายถูกต้องหรือสัมผัส จะผ่อนคลายจากสิ่งชั่วเลวร้ายเสียหาย ทั้งกายวาจาและใจ เมื่อมีความผ่อนคลาย ปล่อยวางลงแล้วก็จะขยับเข้าไปถึงองค์คุณแห่งสมาธิต่อไป

๖. สมาธิสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความตั้งจิตมั่น) คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความมีใจตั้งมั่น การทำให้ใจสงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่านคือการรักษาความมีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียวไม่วอกแวก ไม่ส่าย สมาธิไม่ใช่การนั่งหลับตา หรือนอนหลับตา สมาธิแปลว่าตั้งใจมั่นคือจิตที่จับอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งอยู่โดยเฉพาะ จิตไม่สอดส่ายไปสู่อารมณ์อื่น ในจิตที่ตั้งมั่นนี้จิตกับกายจะแยกกันคืออาการภายนอกไม่รู้จริง แต่อาการภายในเหมือนคนที่ตื่นอยู่ปกติ และมีอารมณ์ที่ตั้งมั่น แต่ถ้าฟุ้งซ่านสมาธิจะอ่อนลง และเหตุที่ฟุ้งซ่านเพราะสติปัจจุบันอ่อนไป จึงต้องพยายามให้จิตอยู่กับปัจจุบัน ความฟุ้งซ่านก็จะหมดไป เพราะทุกอย่างย่อมไปตามเหตุ ตามปัจจัย ฉะนั้นต้องมีสติ ต้องรู้ทันอารมณ์ ทันปัจจุบัน ทุกอิริยาบถด้วยบริบูรณ์ สมาธิสัมโพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดก็จะเกิดขึ้นได้

๗. อุเบกขาสัมโพชฌงค์ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือ ความมีใจเป็นกลาง) คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ คือความมีใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยชอบหรือชัง ความรู้จักวางใจเฉยคือการวางที่เฉย เรียบ นิ่งดูไป ไม่ว่าจะชอบใจ หรือไม่ชอบใจ ก็ให้วางเฉยเสีย คือไม่ยินดีต่อความสุขไม่เดือนร้อนต่อความทุกข์ที่มีต่อตน รวมถึงการวางเฉยในสังขารว่าทุกอย่างล้วนเป็นอนิจจังเป็นทุกข์เป็นอนัตตาเพราะเป็นธรรมดา ที่คนเรามีขันธ ๕ ต้องมีการกระทบกระทั่งทั้งทางหู ทางตาซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่พ้น ในเรื่องความเจ็บป่วยก็เช่นกัน เป็นเรื่องธรรมดา ถ้ารักษาระงับเวทนาได้ก็ควรรักษาไป แต่

ถ้าเมื่อรักษาแล้วไม่หาย ก็ไม่เป็นไรให้วางเฉยไว้ ถ้ามันทรงอยู่ก็ของมันไปเฉยๆ แต่ถ้าวางเฉยไม่ได้ ความทุกข์จะปรากฏเมื่อนั้น ถ้าวางเฉยได้เราก็จะสิ้นทุกข์เมื่อนั้นเช่นกัน

โพชฌงค์ ๗ ประการเหล่านี้ เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้า ผู้ทรงเห็นธรรมกล่าวไว้ชอบแล้วอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน

เมื่อพระมหากัสสปะได้ฟังจบลงแล้วก็ปลื้มใจและชื่นชมยินดียิ่งในโพชฌงค์ธรรมนั้นว่า โพชฌงค์นี้ดีนัก โดยตรัสแก่พระองค์ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค โพชฌงค์นี้ดีนัก ข้าแต่พระสุตโพชฌงค์นี้ดีนัก”

หลังจากที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสธรรมโอสถนีแล้ว ท่านพระมหากัสสปะก็หายขาดจากโรคนั้นได้ในทันที^{๑๗๑}

สรุปจากการศึกษาจะเห็นว่า นอกจากให้การพยาบาลผู้ป่วย ทางด้านร่างกายและด้านจิตใจแล้วพระองค์ยังแสดงอัมตะธรรม ด้วยการแสดงธรรม โดยพระองค์ทรงกล่าวสนทนาธรรมกับพระมหากัสสปะ ทรงแสดงถึงอานุภาพของโพชฌงค์ ๗ ประการ ที่ทำให้พระมหากัสสปะ หายจากอาหาร ซึ่งเป็นปฐมคิลานสูตร

(๔) การดูแลในมิติทางปัญญา

การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายเพื่อสร้างเสริมปัญญาให้มีสุขภาพะเรียกเป็นคำเฉพาะในทางพระพุทธศาสนาว่า “ปัญญาภาวนา” ถ้าบุคคลได้รับการดูแลและพัฒนาจนมีปัญญาที่ดี มีสุขภาพะที่สมบูรณ์มั่นคงแล้ว เรียกบุคคลเช่นนี้ว่า “ภาวิตปัญญาบุคคล” คือ บุคคลผู้มีปัญญาที่เจริญแล้ว^{๑๗๒} การดูแลด้วยความเมตตากรุณาในมิติทางปัญญาของผู้ป่วยระยะสุดท้าย หมายถึง การดูแลหรือทำให้ผู้ป่วยเกิดหรือมีสติปัญญา ความเชื่อ ความรู้ ความนึกคิด ความเห็น ความเข้าใจชีวิตและโลก เป็นต้น ตามความเป็นจริงอย่างถูกต้อง^{๑๗๓} ไม่ให้หลงผิด เชื่อผิด รู้ผิด นึกคิดผิด เห็นผิด เข้าใจโลกและชีวิตอย่างผิดๆ เป็นต้น จนกระทั่งตายลงไปด้วยความหลงผิดในที่สุด การดูแลด้วยความเมตตากรุณาในมิติทางปัญญาของผู้ป่วยระยะสุดท้ายตามหลักพระพุทธศาสนาเรียกว่า “วิปัสสนา” คือ ปัญญาที่กำหนดรู้สังขารว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา^{๑๗๔} เรียกอีกอย่างว่า “วิปัสสนาภาวนา” หรือ “วิปัสสนากรรมฐาน” ดังที่ อรรถกถาอากังขะยสูตร กล่าวไว้ว่า “ควรบำเพ็ญอธิปัญญาสิกขาด้วยวิปัสสนากัมมัญฐาน”^{๑๗๕}

วิธีการปฏิบัติเพื่อสร้างปัญญาจะต้องประกอบด้วยขั้นตอนหรือกระบวนการที่สำคัญ ๓ ประการ ดังนี้

^{๑๗๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๙๕/๑๒๘.

^{๑๗๒} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๗๙/๑๔๔-๑๔๖

^{๑๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘๑-๘๒.

^{๑๗๔} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๗๓/๑๒๗, อัง.ทุก.อ. (บาลี) ๒/๑๗๓/๗๑.

^{๑๗๕} ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๖๔/๑๖๙-๑๗๐, อัง.ทสก.อ. (บาลี) ๓/๗๑/๓๕๗.

๑) สุตมยปัญญาปัญญาที่เกิดจากการฟัง^{๑๗๖} ปัญญาที่สืบแต่ปรโตโฆสะ^{๑๗๗} หรือเกิดจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ จากการรับข้อมูลข่าวสารและจากการศึกษาเล่าเรียนจากครูอาจารย์ แล้วนำมาจัดระบบเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารเข้าด้วยกันจนเกิดความรู้รอบและรู้สึก ปัญญาประเภทนี้อาศัยความจำเป็นสำคัญ จึงเรียกคนที่อ่านมาก ฟังมาก และจำได้มากกว่า “พหูสูต” คือ ผู้คงแก่เรียน^{๑๗๘} สำหรับผู้ป่วยที่กำลังอยู่ในช่วงระยะสุดท้ายของโรคและชีวิตนั้น การดูแลมิติทางด้านปัญญาเพื่อให้เป็นพหูสูตจึงไม่จำเป็นเท่าใดนัก สิ่งที่สำคัญมากที่สุดคือ การมีปัญญารอบรู้เกี่ยวกับโรคหรืออาการของตนเอง ว่าควรปฏิบัติตนอย่างไรจึงจะเป็นประโยชน์กับการดูแลและรักษาโรค หรือประคับประคองชีวิตอยู่ได้โดยไม่ทุกข์ทรมานมากนัก ซึ่งความรู้เหล่านี้จะได้รับการศึกษาหรือพูดคุย ฟังคำแนะนำจากแพทย์หรือบุคลากรทางแพทย์

๒) จินตามยปัญญาปัญญาที่เกิดจากการคิด^{๑๗๙} พิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ด้วยสติปัญญาภายในตนเองกระบวนการคิดพิจารณานี้พระพุทธศาสนาเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” คือ การรู้จักคิดพิจารณาให้ถ่องแท้ด้วยอุบายที่แยบคาย^{๑๘๐} สำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายนั้นหากไม่รู้จักคิดให้ถูกต้องตามความเป็นจริงก็จะทำให้เกิดความวิตกกังวลและเกิดความวิตกกังวล เครียดต่ออาการเจ็บป่วย หรือข้อมูลเกี่ยวกับความเจ็บป่วยที่ได้รับจากแพทย์หรือบุคลากรทางการแพทย์ได้ เช่น เมื่อแพทย์บอกว่าตนเองเป็นโรคมะเร็งระยะสุดท้าย รายละเอียดการรักษา วิธีการดูแลและปฏิบัติตนเองควรทำอย่างไร ผู้ป่วยที่คิดไม่เป็น ไม่รู้จักคิดก็จะคิดแต่เพียงว่าตนเองต้องตายแน่นอน เกิดความกลัว วิตกกังวล และเครียด ไม่สนใจดูแลตนเอง ก็จะยิ่งทำให้อาการของโรคกำเริบหนักยิ่งขึ้น แต่ถ้าได้ฟังแล้ว มีสติ เข้าใจชีวิตและอาการของโรคตามความเป็นจริง มีกำลังใจที่จะปฏิบัติตนเอง ดูแลตนเองให้ดี ผู้ป่วยบางคนอาจสามารถมีชีวิตอยู่ได้อีกหลายปี หลักการคิดพิจารณาที่เหมาะสมที่สุดสำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในการดูแลชีวิตตนเอง ในที่นี้คือ “อภิสเสนธรรม” หรือ “อุปนิสัย” คือ ธรรมเป็นดุจพนักพิง ธรรมเป็นที่อิงหรือพึ่งอาศัยของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ได้แก่

ประการที่ ๑ พิจารณาแล้วเสพออย่างหนึ่ง หมายถึง รู้จักคิดพิจารณาแล้วใช้สอยปัจจัย ๔ มีจิวรเป็นต้น และพึงเสพ (คบหา) บุคคลและธรรม ที่จำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องและมีประโยชน์

ประการที่ ๒ พิจารณาแล้วอดกลั้นอย่างหนึ่ง หมายถึง รู้จักคิดพิจารณาแล้ว อดกลั้นต่อทุกขเวทนาต่างๆ มีความหนาว เป็นต้นและพึงรู้จักพิจารณาอดกลั้นต่ออนิฏฐารมณ์ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) เช่น ความเกลียด เป็นต้น

^{๑๗๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

^{๑๗๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๖.

^{๑๗๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตฺโต), ปัญญาต้องคู่กับกรุณาจึงจะพาชาติรอด, พิมพ์ถวายมูทิตาสักการะแด่พระเถรานุเถระผู้มีอุปการคุณที่ได้รับพระราชทานเลื่อน ปรีช และตั้งสมณศักดิ์ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๗๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

^{๑๘๐} จุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๓๖๐.

ประการที่ ๓ พิจารณาแล้วบรรเทาอย่างหนึ่ง หมายถึง รู้จักคิดพิจารณาแล้วบรรเทาสิ่งที่ เป็นโทษก่ออันตราย เช่น ออกุศลวิตก (ความตรึก นึกคิดในทางชั่ว) มีกามวิตก เป็นต้น และความชั่วร้ายทั้งหลาย เกิดขึ้นแล้ว พึงรู้จักพิจารณาแก้ไข บำบัด หรือขจัดให้สิ้นไป

ประการที่ ๔ พิจารณาแล้วเว้นอย่างหนึ่ง หมายถึง รู้จักคิดพิจารณาแล้ว เว้นเสียจากสิ่งที่ เป็นโทษ ก่ออันตรายแก่ร่างกายและจิตใจ เช่น สัตว์ร้าย การพนัน สุราเมรัย เป็นต้น รู้จักคิดพิจารณา แล้วหลีกเลี่ยงเสีย^{๑๘๑}

หลักการคิดพิจารณาทั้ง ๔ ประการนี้จะเป็นที่พึงพิงสุดท้ายที่ส่งเสริมสติปัญญาให้แก่ ผู้ป่วยระยะสุดท้าย ให้สามารถดูแลตนเอง ประคับประคองชีวิตตนเองอยู่ได้อย่างไม่ต้องหวาดหวั่น พรันพรึงต่ออาการเจ็บป่วยที่กำลังเกิดขึ้น

๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรม^{๑๘๒} การบำเพ็ญ หรือปัญญาที่สืบแต่ ปัญญา ๒ อย่างแรกนั้น แล้วหมั่นมนสิการในประดาสภาวธรรมทั้งหลาย^{๑๘๓} ที่เป็นอารมณ์แห่ง วิปัสสนาที่เรียกว่า “วิปัสสนาภูมิ” คือ ธรรมที่เป็นภูมิให้วิปัสสนาเกิดขึ้นพิจารณาจนรู้แจ้ง

จะเห็นว่า สภาวธรรมที่นำมาพิจารณาหรือฝึกอบรมให้เกิดปัญญานั้นมีจำนวนมาก เช่น ชั้นที่ ๕ อายุตนะ ๑๒ เป็นต้น เมื่อพิจารณาโดยเนื้อหาได้แก่ ชีวิตใน ๒ ส่วนด้วยกัน คือ รูปหรือ ร่างกาย และนาม หรือจิตใจนั่นเอง กล่าวโดยสรุป คือ การพิจารณาสภาวธรรมของร่างกายและจิตใจ ตามความเป็นจริงโดยยกขึ้นสู่สามัญลักษณะว่า เป็นอนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็น ธรรมดา เป็นทุกข์ คือ เป็นสภาวะที่ทนได้ยาก บีบคั้นอยู่เป็นนิจ และเป็นอนัตตา คือ เป็นสภาพหา ตัวตนมิได้ อย่างนี้จัดเป็น “วิปัสสนากัมมัญฐาน”

ดังนั้น การดูแลด้วยความเมตตากรุณาในมิติทางปัญญาของผู้ป่วยระยะสุดท้ายจะต้อง ประกอบด้วยวิธีการที่สำคัญ ๓ ประการด้วยกัน คือ

(๑) การฟังหรือการศึกษาเกี่ยวกับโรคและชีวิตตนเองให้เข้าใจอย่างแท้จริงและตามความ เป็นจริง (สุตมยปัญญา)

(๒) นำสิ่งที่ได้ฟัง ได้ศึกษามานั้นมาคิดพิจารณา วิเคราะห์ทบทวนจนเข้าใจอย่างชัดเจน มีพลังและกำลังใจในการดูแลตนเองอย่างมุ่งมั่น (จินตมยปัญญา)

(๓) การฝึกอบรม หรือปฏิบัติตามความรู้ความเข้าใจนั้นเพื่อให้เกิดผลที่ชัดเจน กระบวนการเกิดปัญญาทั้ง ๓ ประการนี้มีความสำคัญมาก ซึ่งแต่ละกระบวนการต้องอาศัยกันและกัน กล่าวคือ การฟังอย่างเดียว หากไม่รู้จักคิด และไม่ปฏิบัติ ปัญญาก็จะไม่เกิด การคิดอย่างเดียวหากไม่

^{๑๘๑} ท่านจัดเป็นธรรมข้อหนึ่งใน “อริยวาสน” ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยเจ้า หรือธรรมเป็นเครื่องอยู่ ของบุคคลผู้ปรารถนาความเป็นพระอริยเจ้า ; ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๘/๓๖๓-๓๖๕, ที.ปา.อ. (บาลี) ๓๐๘/๒๐๔ และ ใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๐๒-๒๐๓.

^{๑๘๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๖๘/๕๐๓-๕๐๔.

^{๑๘๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๙๖.

ศึกษา (ฟัง) และปฏิบัติ ปัญญาเกิดไม่ได้ หรือแม้จะปฏิบัติโดยไม่มีการศึกษา (ฟัง) ให้ถูกต้อง และไม่คิดพิจารณาตาม ปัญญาจะไม่เกิด

กระบวนการทั้ง ๓ นี้จึงต้องอาศัยกันและกัน เป็นกระบวนการที่เป็นองค์รวมแห่งกระบวนการเกิดปัญญา ในเบื้องต้นหากเป็นปัญญาในระดับโลกียะ ผู้ป่วยระยะสุดท้ายจะสามารถเข้าใจโรคและความเป็นไปของชีวิตตนเอง ไม่สะดุ้งหวาดกลัวต่อความตายที่กำลังจะเกิดขึ้น สามารถตายอย่างมีสติ และหากผู้ป่วยระยะสุดท้ายสามารถปฏิบัติพิจารณาได้สูงกว่านั้นจะทำให้เกิดจะเกิด “ญาณ” มีหลายระดับ และญาณสำคัญในขั้นสุดท้ายเรียกว่า “วิชา” เป็นภาวะตรงข้ามกับอวิชชา ภาวะจิตที่มีญาณหรือวิชชานั้น เป็นภาวะที่สุข สงบ ผ่องใส และเป็นอิสระ เพราะล่อยตัวพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส ญาณและวิชาจึงเป็นจุดหมายของวิปัสสนา เพราะนำไปสู่วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นเป็นอิสระอย่างแท้จริง ซึ่งยั่งยืนถาวร ท่านเรียกว่า “สมุจเฉตนิโรธ” หรือ “สมุจเฉตวิมุตติ” แปลว่า ดับกิเลสหรือหลุดพ้นโดยเด็ดขาด^{๑๘๔} เป็นปัญญาในระดับ โลกุตตระ

สรุปการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ด้วยความเมตตากรุณาในมิติแห่งชีวิตทั้ง ๔ คือ กาย ศีลหรือสังคัม จิตใจ และปัญญา สำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายนั้น ทุกมิติจะต้องได้รับการดูแลเป็นแบบองค์รวมของชีวิต แต่สำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ซึ่งอาการเจ็บป่วยเป็นระยะสุดท้ายและไม่สามารถรักษาให้หายได้นั้น พระพุทธศาสนาจะมุ่งดูแลมิติทางจิตใจและปัญญาเป็นสิ่งสำคัญที่สุด นั่นก็คือ กรรมที่มีดีทางกายและมิติทางสังคัมไม่สามารถดูแลได้ในขณะนั้น พระพุทธศาสนาจะมุ่งดูแลให้ความสำคัญกับมิติทางจิตใจและมิติทางปัญญา

๒.๕ จุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

โดยหลักการทั่วไป จุดมุ่งหมายในชีวิตของมนุษย์ คือ ความสุขหรือการมีชีวิตที่มีความสุข แม้ชีวิตจะมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ต้องเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง และต้องเวียนว่ายตายเกิด ถึงกระนั้นก็ต้องตายมนุษย์ทุกคนต่างก็ปรารถนาความตายที่มีความสุข ตลอดจนก็ต้องไปเวียนว่ายตายเกิดในภพต่อๆ ไป ก็ยังปรารถนาไปจุติเกิดในภพภูมิที่เป็นสุคติหรือภพภูมิที่เต็มไปด้วยความสุขเช่นเดียวกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ความสุขเป็นยอดปรารถนา เป็นจุดหมายของชีวิตมนุษย์ทุกชีวิต พระพุทธศาสนาเถรวาทก็เช่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่า ความสุขเป็นสภาวะอันเป็นจุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทก็ว่าได้ “ความสุข” จึงมีความสำคัญมาก นับตั้งแต่การปฏิบัติขั้นต้นในการทำความดี หรือกรรมดีต่างๆไปที่เรียกว่า “บุญ” มีพุทธพจน์ตรัสว่า “การสั่งสมบุญนำสุขมาให้”^{๑๘๕} แม้ในการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือเจริญภาวนา ความสุขก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดสมาธิ ดังพุทธพจน์ว่า “เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น (เป็นสมาธิ)”^{๑๘๖} และเมื่อจิตเป็นสมาธิ บรรลุฌาน ความสุขก็เป็นองค์ประกอบของฌาน ที่เรียกว่า “ฌานสุข” สุขที่เนื่องด้วยฌาน^{๑๘๗} จนถึงจุดหมายสูงสุดของ

^{๑๘๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๓๐๖.

^{๑๘๕} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

^{๑๘๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

^{๑๘๗} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๙๒.

พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ นิพพาน ก็เป็นความสุข ดังพุทธพจน์ที่ว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง (บรมสุข)”^{๑๘๘} คือ เป็นสุขขั้นสูงสุด อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเถรวาทอีกด้วย

ในกรณีของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายด้วยความเมตตากรุณานั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักคิด ๓ ประการคือ

ประการที่ ๑ การตายอย่างมีสติ เนื่องจากความตายเป็นสิ่งที่นับเนื่องในธรรม ๕ ประการ^{๑๘๙} ที่ไม่มีเครื่องหมายบ่งบอกและไม่มีใครรู้ได้ แพทย์ พยาบาลและญาติ รวมทั้งผู้ป่วยเอง ต่างก็รู้ว่า ความตายใกล้เข้ามาถึง เพียงแต่ไม่จะตายเมื่อไร ตายที่ไหน และตายแล้วจะไปไหน ดังนั้น ผู้มีส่วนร่วมในการดูแลผู้ป่วยใกล้ตายทุกคนต้องวางจุดหมายเป็นอันดับแรกที่จะให้ผู้ป่วยมีความระลึก รู้ความจริงนี้ โดยวิธีการถ่ายทอดโอวาทสุดท้าย (ปัจฉิมวาจา) ของพระพุทธเจ้าที่ว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๑๙๐} และให้ผู้ป่วยมีโอกาสเจริญมรณสติด้วยวิธีการง่ายๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้เตรียมกายและใจให้พร้อม รู้เท่าทันความจริงของชีวิต มีสติระลึกความดีงามที่ได้ทำไว้ ไม่หลงตาย จะได้สามารถเชื่อมต่อกับความดีของตัวเองในภพนี้กับภพหน้า เมื่อตายลงจะได้ไปเกิดสุคติหรือภพภูมิที่ดี

ประการที่ ๒ การที่จะได้เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นเรื่องยากแสนยาก (กัจจโณ มนุสสปฏิลาโภ) ดังนั้น การทำให้ชีวิตยืนยาวต่อไปได้นานที่สุด เป็นสิ่งที่พึงประสงค์และผู้ดูแลผู้ป่วยพึงกระทำ พุทธศาสนิกชนควรมีความเชื่อมั่นว่า “ปาฏิหาริย์” ในเรื่องนี้เกิดขึ้นได้เสมอ เพราะเหตุปัจจัยที่ทำให้ชีวิตสั้นลงกว่าที่ควรจะเป็นหรือยืนยาวต่อไปทั้งที่ควรจะสิ้นสุดแล้วนั้นมีหลายอย่าง เหตุปัจจัยนี้เรียกโดยรวมว่า “กรรม”^{๑๙๑} จึงปรากฏให้เห็นทั่วไปว่า พุทธศาสนิกชนผู้เจ็บป่วยใกล้ตายจะโดยญาติหรือตัวผู้ป่วยเองก็ตามนิยมทำกิจกรรมที่เป็นบุญกุศลด้านกายกรรม วิจรกรรม มโนกรรม เช่น การทำบุญใส่บาตร การให้พระภิกษุสวดสะเคราะห์ต่อชะตา การถือศีลกินเจ การบวชเป็นพระภิกษุหรือบวชชีพรหมณ์ การปฏิบัติกรรมฐาน ด้วยความเชื่อมั่นว่ากุศลกรรมที่ได้ทำในช่วงท้ายแห่งชีวิตนี้จะส่งผลเป็นพลังชีวิตช่วยให้โรคร้ายไข้เจ็บหายหรือบรรเทาเบาบางลงได้^{๑๙๒}

ประการที่ ๓ การทำให้ชีวิตมีคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพก่อนที่จะตาย ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย หลักพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ๒ ประการใหญ่ๆ คือ กายิกสุข ความสุขทางกายและเจตสิกสุข ความสุขทางใจ^{๑๙๓} ประมวลสาระสำคัญได้ดังนี้

^{๑๘๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๖/๒๕๔.

^{๑๘๙} ข้อความใน วิสุทธิ (ไทย) ๒/๑/๑๘, ว่า ธรรม ๕ ประการนี้ คือ ชีวิต พยาธิ กาล สถานที่ทอดร่าง และคติของสัตว์ทั้งหลายในชีวิตโลก ไม่มีนิมิต รู้ไม่ได้.

^{๑๙๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๑๙๑} หลักกรรม ๑๒ นี้เป็นหลักที่พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ ดูคำอธิบายในพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติมครั้งที่ ๑), หน้า ๔.

^{๑๙๒} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๔/๘๘/๑๗๖.

^{๑๙๓} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๐๓.

๑. จุดมุ่งหมายสำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย มี ๕ ระดับคือ

๑) กายิกสุข สุขทางกาย ให้ร่างกายสามารถทำงานได้ตามปกติ รับรู้อารมณ์ทางประสาทสัมผัสได้ไม่บกพร่อง ได้เห็น ได้ยิน ได้ดม ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส และนึกคิดได้สมบูรณ์ตามสมควร แก่ฐานะ โดยพิสดาร คำว่า “กายิกสุข สุขทางกาย” นั้นหมายถึง สุขที่เกิดจากส่วนประกอบทางร่างกายสามารถทำหน้าที่ได้ตามปกติ หรือรับรู้อารมณ์ต่างๆ ทางร่างกายได้ตามปกติ ไม่บกพร่อง ติดขัด เช่น ได้เห็นภาพที่สวยงาม ได้ยินเสียงไพเราะ ได้สูดกลิ่นที่หอม ได้ลิ้มรสชาติที่อร่อย และได้ถูกต้องสัมผัสสิ่งให้อ่อนนุ่ม ที่เรียกว่า “เสวยอารมณ์ทั้ง ๕” หรือ “กามคุณ ๕” (ความสุขที่เป็นไปในทวารทั้ง ๕)^{๑๙๔} สำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายนั้น ได้แก่ โรคหายไป หรือทุกขเวทนาหายไป สิ้นลมหายใจด้วยอาการที่สงบ

๒) เจตสิกสุข สุขทางใจ มีความสำราญแช่มชื่น ไม่ชุ่มมัวด้วยอำนาจโลภะ โทสะ โมหะ ไม่อ่อนไหวต่ออารมณ์ภายนอกที่มากระทบ โดยพิสดาร คำว่า “เจตสิกสุข สุขทางใจ” นั้นหมายถึง การที่ใจมีความสำราญแช่มชื่น (ความชื่นใจ) ไม่ชุ่มมัวด้วยอำนาจกิเลสที่เป็นไปในมโนทวาร ได้แก่ โลภะ (ความโลภ) โทสะ (ความโกรธ) โมหะ (ความหลง) เป็นต้น อันเป็นเหตุแห่งความเศร้าหมอง (ความทุกข์) ทางจิต^{๑๙๕} อีกอย่างหนึ่งได้แก่สภาวะแห่งใจที่มีปกติผ่องใส สดชื่น เบิกบาน ไม่ชุ่มมัวด้วยธรรมารมณ์(อารมณ์ที่เกิดกับใจ)ต่างๆ ที่มากระทบ นอกจากนี้ความสุขทางใจพระพุทธศาสนา เถรวาทยังแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ (๑) กามสุข ความสุขเนื่องด้วยกาม (๒) ทิพยสุข ความสุขอันเป็นทิพย์ เรียกอีกอย่างว่า ฌานสุข และ (๓) ตันหักขยสุข ความสุขคือความสิ้นแห่งตัณหา เรียกอีกอย่างว่า นิพพานสุข^{๑๙๖}

๓) วิปัสสนาจิต มีจิตผ่องแผ้วในวาระสุดท้ายก่อนสิ้นชีวิต พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่าขณะจิตสุดท้ายก่อนตายมีความสำคัญที่สุด ตามหลักการที่ว่า “เมื่อจิตเศร้าหมอง ทุกคติเป็นอันหวังได้ เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุกคติเป็นอันหวังได้” จากหลักการนี้ อาจเกิดเหตุการณ์ในลักษณะที่ว่า นาย ก. ทำความดีมาเกือบจะทั้งชีวิต แต่ในขณะจิตสุดท้ายก่อนตาย(ชวนจิตดวงที่ ๑๓ หรือดวงที่ ๑๗) มีจิตเศร้าหมอง เมื่อนาย ก.ตายลงย่อมไปเกิดในทุกคติ แทนที่จะไปในสุคติ

๔) สุกติปรายณะ ให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์หลังตาย

๕) นิพพานสุข ให้มีสุขอันเกิดจากนิพพานในกรณีที่อยู่ปณิสัยองค์ประกอบพร้อมเช่น กรณีพระพุทธรองค์ทรงรักษาพระปุตติคตตติสสเถระ กรณีทรงรักษาพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดา

๒. จุดมุ่งหมายสำหรับผู้ดูแลผู้ป่วย มี ๔ ระดับ คือ

- ๑) ให้มีโอกาสแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรม
- ๒) ให้มีความเข้าใจโลกและชีวิตอันเนื่องมาจากการได้คลุกคลีอยู่กับความเจ็บป่วย มีจิตองกามพัฒนา
- ๓) ให้ได้โอกาสทำบุญมีจิตอาสาที่ได้ดูแลผู้ป่วย

^{๑๙๔} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๙/๑๕/๓๕๐.

^{๑๙๕} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๐๓.

^{๑๙๖} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๙๒.

๔) ให้มีการสร้างแบบอย่างดีงามแก่สังคมในเรื่องความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน

สรุปว่า ความสุขดังกล่าวมานี้ เป็นความสุขที่เริ่มจากชั้นหยาบไปหาชั้นที่ละเอียดและประณีต ซึ่งการสัมผัสกับความสุขเป็นมโนสัมผัสโดยตรง โดยมีร่างกายเป็นอุปกรณ์สำคัญในการปฏิบัติหรือพิจารณาบำเพ็ญให้เกิดขึ้น ในส่วนของความสุขนั้น เป็นความสุขชั้นหยาบ ความสุขจากการที่จิตใจได้รับการแสดงตามอารมณ์ที่ปรารถนาที่ต้องการ เช่น ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายบางคนก่อนตายอยากกินอาหารที่ตนอยากกินมานานบางคนอยากเห็นหน้าลูกหลานก่อนตาย เป็นต้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงถือว่า การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายมีความสำคัญมากใน ๒ ระยะเวลา คือ ระยะเวลาก่อนตาย (อาสันนกาล) และระยะขณะตาย (ปัจจาสนนกาล) โดยถือว่า ถ้าจิตใจของผู้ป่วยเศร้าหมอง หลงลืมสติ จะทำให้ไม่สามารถเผชิญหน้ากับความทุกข์ทรมานทางร่างกายได้ นอกจากนี้จิตใจจะหวาดหวั่นพร้อพรึง วิดกกังวล ขาดสติ และกลัวตาย ทำให้ต้องตายอย่างทุกข์ทรมาน ขาดที่พึ่ง ไม่สงบ ผู้ที่ตายอย่างไม่สงบนั้นนอกจากจะต้องทุกข์ทรมานในขณะที่ใกล้ตายแล้วพระพุทธศาสนาเถรวาทยังถือว่า จะต้องไปทนทุกข์ทรมานหลังความตายในภพต่อๆ ไปอีกด้วย คือ ต้องไปทุกข์ทรมานในทุคติภูมิ มีนรก เตรีจฉาน เปรต และอสุรกายอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างแน่นอน ดังพุทธภาษิตว่า “เมื่อจิตเศร้าหมอง ทุคติก็เป็นอันหวังได้”^{๑๙๗} หลักการดูแลในระยะใกล้ตายและระยะจวนตายจึงมีความสำคัญอย่างมากสำคัญทั้งก่อนตายและหลังจากตายแล้ว หากระยะใกล้ตายและจวนตายของผู้ป่วยได้รับการดูแลอย่างดีทั้งในด้านจิตใจและมีสติปัญญาในขณะที่ตาย นอกจากผู้ป่วยจักตายอย่างสงบแล้ว ในปรภพชื่อย่อมไปสู่ภพภูมิที่ดีอีกด้วย ดังพุทธภาษิตที่ว่า “เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง ทุคติก็เป็นอันหวังได้”^{๑๙๘} นั่นก็คือ ขณะตายมีจิตใจผ่องใส ย่อมตายอย่างสงบ ไม่หลงลืมสติ เมื่อนั้นเขาย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ดีและมีความสุขด้วยถึงแม้จะเป็นเพียงกามสุข ที่จะนำไปสู่สวรรค์ชั้นกามภูมิก็ตาม

ส่วนฉานสุขเป็นความสุขที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุใดๆ เป็นผลมาจากการปฏิบัติสมาธิจนสำเร็จ ฉานสมาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายที่สำเร็จฉานสมาบัติขึ้นใดชั้นหนึ่งหากต้องเผชิญกับทุกข์เวทนาอย่างหนักสามารถใช้ความสุขจากการเข้าฉานสมาบัติข่มความเจ็บปวดต่างๆ ได้ และเมื่อต้องตายไปย่อมมีสุคติภูมิเป็นเบื้องหน้าเสมอ ได้แก่ ภพภูมิแห่งพรหมชั้นต่างๆ เป็นต้น

ส่วนนิพพานสุขเป็นความสุขจากการเป็นอิสระจากกิเลสทั้งปวง ไม่สามารถมีสิ่งใดมาทำให้ท่านเป็นทุกข์ได้อีกต่อไป แม้ในระยะใกล้ตายกายของท่านจะเป็นทุกข์เพียงใดก็ตาม ความทุกข์เหล่านี้ก็จะไม่สามารถล้ำกรายจิตใจท่านได้ เป็นความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาหรือวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล และนิพพาน เฉพาะพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามียังคงมีภพต่อไป ส่วนพระอรหันต์นั้นภพต่อไปไม่มีอีก

ดังนั้น จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายด้วยความเมตตา กรุณาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นครอบคลุมจุดหมายทั้งในระดับโลกียะและระดับโลกุตระ ตั้งแต่ระดับที่หยาบไปจนถึงระดับที่ละเอียดสูงขึ้น จนถึงสูงสุด คือ พระนิพพานสิ้นภพชาติต่อไป

^{๑๙๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒.

^{๑๙๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๓.

บทที่ ๓

การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

ในงานวิจัยบทที่ ๓ นี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ในประเด็น

- ๓.๑ นิยามและความหมาย
- ๓.๒ ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย
- ๓.๓ แนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม
- ๓.๔ กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย
- ๓.๕ จุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ดังต่อไปนี้

๓.๑ นิยามและความหมาย “ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย”

คำว่า ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ในทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เป็นผู้ที่ได้รับความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะไม่อาจยอมรับสภาพความเจ็บป่วยที่ตนเองต้องเผชิญอยู่ เกิดความรู้สึกท้อแท้และหมดหวัง หมดความอดทนที่จะดำเนินชีวิตอยู่ต่อไป ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายส่วนใหญ่จึงต้องการความหวังใจ เอาใจใส่ และให้กำลังใจ

ผู้ป่วยเป็นใคร เมื่อกล่าวถึงความเจ็บป่วยก็จะทำให้เราคิดถึงผู้เจ็บป่วยขึ้นมา ถ้าหากจะตั้งคำถามขึ้นมาว่าผู้ป่วยคือใคร คำตอบที่มักจะได้ก็คือผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ ผู้ที่หมดหวัง หมดกำลังใจ ผู้ที่ห่อเหี่ยว เป็นทุกข์ ผู้ที่กำลังจะตาย ผู้ที่ต้องการหมอ พยาบาล มาร์กษา ผู้ที่สังคมไม่ยอมรับ ผู้ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ผู้มีเคราะห์กรรม มีคำตอบมากมายเกี่ยวกับผู้ป่วย แต่คำตอบเหล่านี้เป็นคำตอบในลักษณะที่ต้องมองผู้อื่นเป็นหลักโดยเอาประสบการณ์ที่มองเห็นจากผู้อื่น และที่มากกว่านั้น คือ ส่วนใหญ่เป็นประสบการณ์ที่ออกมาเป็นทัศนคติในแง่ลบทั้งสิ้น คือ ห่อเหี่ยว หมดหวัง หมดกำลังใจ ต้องการหมอ ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ประสบเคราะห์กรรม เมื่อรับทัศนคติในแง่ลบแล้วก็รวบรวมประสบการณ์เหล่านี้เข้าด้วยกันจนกลายเป็นคำจำกัดความที่เรามอบหรือ “ยึดเยียด” ให้กับผู้ป่วยเป็นคำจำกัดความที่ออกมาในแง่ลบทั้งนั้น เหล่านี้จึงเป็นคำจำกัดความที่เป็นอคติที่โถมทับให้กับผู้ป่วยเป็นทวีคูณ ไม่ใช่เพราะเป็นคำตอบผิดหรือไม่ถูกต้อง ไม่เกี่ยวกับกับการถูกผิด แต่เกี่ยวกับทัศนคติที่เราควรจะมีมากกว่า

คำจำกัดความที่ออกมาในแง่ลบนี้เกิดผลลบในทางปฏิบัติอย่างแน่นอน นั่นคือ หากเรามีความคิดเช่นนี้กับผู้ป่วย เท่ากับเรามองให้ผู้ป่วยอยู่ในโลกที่สามซึ่งไม่ใช่โลกของเราเอง เพราะเวลาที่เรามองว่าผู้ป่วยคือใครเรามักมองว่าเป็นผู้อื่นที่อยู่นอกโลกความคิดของเราเสมอ กล่าวคือ เรามักมองผู้ป่วยว่าเป็นบุรุษที่สาม และไม่เคยมองว่าเป็นบุรุษและบุรุษที่หนึ่งดังคำว่า “ฉันและเธอ” ซึ่งเดิมปกติเป็นความสัมพันธ์แบบ “ฉันกับเธอ” พอมาเป็นผู้ป่วย ความสัมพันธ์ก็กลายมาเป็น “ฉันกับเขา” ห่างเหินกันออกไป นอกจากนี้ การมีความคิดดังกล่าวยังทำให้ผู้ป่วยเข้าไปอยู่ในโลกที่สาม คืออีกโลกหนึ่งที่ไม่ใช่โลกของเรา ตัวอย่างเช่น เรามือคิดต่อผู้ป่วยเอดส์ว่าเป็นเอดส์แล้วต้องตาย ติดต่อกันง่าย และมักเป็นวัณโรค ดังนั้น เราจะส่งเขาไปอยู่ที่ศูนย์เอดส์ เขาไม่เหมาะที่จะมาอยู่ในครอบครัว แม้จะรักเขามากแค่ไหนก็ตาม จึงไม่ต้องแปลกใจเลยที่จะส่งผู้ป่วยเหล่านี้ไปอยู่ที่ศูนย์หรือส่งผู้สูงอายุไปตามบ้านพักผู้สูงอายุ เป็นต้น

ทัศนคติในแง่บวกในการมองผู้ป่วยเป็นทัศนคติที่ได้รับการสนับสนุนจากความคิดของพระศาสนจักรซึ่งได้พยายามสอนและเน้นว่า ผู้ป่วยไม่ใช่ผู้ที่ยอมรับความช่วยเหลือเพียงอย่างเดียวแต่ยังเป็นผู้ทำงานที่พระองค์ปรารถนาให้ทำงานเป็นกรรมกรในนาของพระองค์^๑ เช่นเราพบผู้ป่วยที่กำลังนอนแน่นิ่งอยู่ในห้องไอซียู ไม่รู้สึกตัวอะไร พระศาสนจักรมองว่า แม้ผู้ป่วยอยู่ในอาการเช่นนั้นก็ตาม เขาก็ยังเป็นผู้ประกาศพระวรสารด้วยชีวิตของเขา นั่นหมายความว่า พระเจ้ายังทรงพระทัยดี ใช้ผู้ป่วยนี้เป็นเครื่องหมายในการประกาศถึงพระองค์ในการสอนมนุษย์เกี่ยวกับชีวิตที่มีขอบเขตจำกัดในโลกนี้กับชีวิตนิรันดร์ และสอนเราถึงเรื่องสัมพันธ์ภาพที่ควรมีต่อพระเจ้า ผู้ทรงเป็นเจ้าของชีวิต ซึ่งในที่สุดมนุษย์ต้องเข้ามาพึ่งพาพระเจ้ามากกว่าที่จะพึ่งพามนุษย์แต่อย่างเดียว เมื่อถึงตอนนี้ เราน่าจะขอบคุณพระองค์ที่สอนเราเช่นนี้ ขอขอบคุณผู้ป่วยที่ได้สอนเราหลายสิ่งหลายอย่างมากกว่าที่จะถูกเหยียดหยามเขา เนื่องจากพระศาสนจักรไม่เคยสอนให้เราดูถูก กีดกัน หรือรังเกียจผู้ป่วย ผู้ยากไร้ ผู้พิการ แต่พระศาสนจักรสอนให้เราช่วยเหลือและแสดงความรักความเมตตาต่อคนเหล่านี้เพราะมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด สภาพใดก็ตาม ล้วนเป็นบุตรของพระเจ้า เป็นสมาชิกของพระศาสนจักร มีสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน

๓.๒ ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ในการศึกษาเกี่ยวกับอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายที่ปรากฏในคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกในที่นี้แบ่งออกเป็น ๒ ประการดังนี้ลักษณะทางกาย ทางจิตใจ

ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย กระบวนการการปรับตัวของคนที่อยู่ในอาการเจ็บป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ได้มีผู้ศึกษาคนกำลังใกล้จะตาย คือ ดร.เอซาเบท คูเบลอร์-รอส

^๑ ซัยคัลดี ไทยสนธิ, “ธรรมล้ำลึกความเจ็บป่วยในคริสตชน”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์บัณฑิต, (คณะศาสนศาสตร์ : วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

เป็นจิตแพทย์ที่ทำงานที่โรงพยาบาลแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ได้กล่าวถึงลักษณะอารมณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อคนกำลังจะตายว่ามีขั้นต่างๆ ดังต่อไปนี้^๒

๑. **การปฏิเสธการแยกตัว** ทันทีที่ผู้ป่วยได้รับจากแพทย์ว่าชีวิตตนนั้นหมดหวังและใกล้จะตายผู้ป่วยจะตกใจ ปฏิเสธ และไม่ยอมรับความจริง เป็นปฏิกิริยาป้องกันตนเองเหมือนกับการป้องกันภัยอื่นๆ ที่มาถึง ซึ่งผู้ป่วยจะคิดว่าการวินิจฉัยนั้นผิด หรือปฏิเสธว่าคงมีบางสิ่งบางอย่างผิดพลาด จึงไม่สามารถยอมรับความรู้สึกสูญเสียอย่างกะทันหันได้ อาจปฏิเสธด้วยคำว่า “ไม่” “ไม่ใช่ฉัน” หรือผู้ป่วยมะเร็งรายหนึ่งกล่าวว่า “ไม่จำเป็นฉันไม่ผ่าตัด ฉันจะไปพักผ่อน ไม่ผ่าตัดเพราะไม่สำคัญอะไร” บางคนอาจมีความคิดแยกตัวออกจากสังคม ไม่อยากเผชิญความจริง หรือไม่ต้องการให้ใครมายืนยันว่าตนเองต้องตายแน่ คำปฏิเสธเหล่านี้ผู้ป่วยอาจใช้เพื่อหนีหรือหลีกเลี่ยงการคุกคามจากความเจ็บจริงที่ยังยอมรับไม่ได้ โดยอาจเปลี่ยนแพทย์ผู้ทำการรักษาหรือหาแนวทางที่ตนพอใจเพื่อหาคำตอบ บางคนอาจหันไปหาความเชื่อทางไสยศาสตร์ โดยทั่วไปประยจะนี้อาจอยู่ชั่วคราว และค่อยๆ ยอมรับทีละเล็กละน้อย แต่บางรายก็ปฏิเสธไม่ยอมรับความจริงจนกระทั่งนาทีสุดท้ายของชีวิต

๒. **อาการโกรธ** เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์โดยทั่วไป คนไข้จะมีความรู้สึกที่ตนถูกหลอก บางครั้งจะแสดงอาการกริ้ว วิตก กังวล และเกิดความคับข้องใจ คนไข้จะแสดงอาการโกรธต่อญาติผู้ใกล้ชิด หมอ และพยาบาล เนื่องจากผู้ป่วยคิดถึงภาวะการสูญเสียที่เกิดขึ้น และสภาพอารมณ์ที่ยังไม่ได้เตรียมการใดๆ เลย พฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงเป็นการแสดงออกถึงอาการโกรธโดยตรงต่อบุคคลรอบข้างและทีมสุขภาพ (แพทย์ พยาบาล จิตตารักษ์พยาบาล นักสังคมสงเคราะห์ และนักบวช) อาจต่อต้านวิธีการรักษา โกรธทุกคน โกรธครอบครัว โกรธโชคชะตา โกรธพระเจ้า เป็นต้น ด้านอารมณ์เปลี่ยนแปลง ไม่สงบ หงุดหงิด โมโหง่าย ตีเตียนได้ทุกเรื่อง ทำอะไรให้ก็จะไม่ถูกใจ ปฏิเสธความช่วยเหลือ ปฏิเสธอาหาร บางครั้งดุร้าย มักจะทบทวนชีวิตที่ผ่านมาในอดีต ซึ่งส่วนมากมักจะไม่นับพบความผิดของตนเอง โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการละเลยสุขภาพ การทำผิดศีลธรรมหรือการทำบาป เกิดความรู้สึกขมขื่น น้อยใจเสียใจ และเกิดความรู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับความยุติธรรมในชีวิต ผู้ป่วยมักพูดว่า “ทำไมต้องเป็นฉัน ทำไมคนอื่นไม่เป็น” ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดผู้ป่วยจะต้องให้ความนับถือ ความเข้าใจ ความสนใจ ซึ่งจะทำให้ผู้ป่วยรู้สึกว่ามีค่า ทำให้ความโกรธลดลงได้

๓. **อาการต่อรอง** ผู้ป่วยที่อยู่ในขั้นสุดท้ายจะมีอาการตามมาหลังจากเกิดอาการโกรธก็คือการต่อรอง เมื่อผู้ป่วยยอมรับความจริงเกี่ยวกับภาวะหมดหวังหรือใกล้ตายว่าเขากำลังเดินทางไปสู่ระยะสุดท้ายของชีวิต ความโกรธจะลดลง การปฏิเสธจะไม่แสดงออก แต่ก็ยังไม่แสดงอาการยอมรับอย่างแน่ชัด พยายามที่จะเลื่อนความตาย โดยอาจเป็นการต่อรองด้วยคำพูดว่า “ฉันยังไม่อยากตาย” “ฉันยังตายตอนนี้ไม่ได้เพราะลูกยังไม่โต” มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มีการต่อรองรักษา ต่อรองข้อยกเว้น หวังว่าช่วงระยะเวลาที่กำหนดไว้คงจะยาวนานต่อไป ผู้ป่วยจะกลับมาเจรจา

^๒ ไผง มนिरาช,บาทหลวง,ดร., “วิถีชาวคริสต์ : เกิด แก่ เจ็บ ตาย, หน้า ๘๙.

กับแพทย์ พยาบาล เพื่อน หรือแม้แต่พระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ผู้ป่วยจะประนีประนอม ยอมรับประทนายาโดยไม่มีการต่อรองหรือซักถาม สามารถพูดคุยกับผู้อื่นได้ ระยะเวลาอาจเป็นช่วงสั้นๆ และผ่านไปอย่างรวดเร็ว หรือบางครั้งอาจมองไม่เห็น

๔. **อาการของความเศร้า** หลังจากได้รับการรักษา แต่อาการของโรคกลับรุนแรงขึ้น ผู้ป่วยรู้สึกอ่อนเพลียผอมลงเรื่อยๆ หรืออาจมีความเจ็บปวดร่วมด้วย ผู้ป่วยเริ่มตระหนักแล้วว่า การต่อรองเป็นเพียงการยืดเวลาออกไปเท่านั้น ผู้ป่วยจะเลิกปฏิเสธ เลิกโกรธ เลิกต่อรอง มีความรู้สึก เหมือนกับว่าชีวิตของตนได้สูญหายไปหมดทุกอย่างแล้ว ผู้ป่วยจะเกิดความรู้สึกท้อเหี่ยว อาการเศร้า อาจเริ่มปรากฏให้เห็น โดยอาจแสดงอาการยอมแพ้อย่างเงียบๆ และไม่ยอมพบญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูง จะร้องไห้คนเดียวเงียบๆ เนื่องจากผู้ป่วยต้องเผชิญกับการยอมรับความจริงโดยไม่สามารถปฏิเสธได้ จึงรู้สึกสูญเสียอย่างลึกซึ้ง สูญเสียแม้แต่เอกลักษณ์ของตนเอง รวมไปถึงความเป็นบุคคล สำคัญในครอบครัวและสังคมหมดสิ้นไป ผู้ป่วยจึงรู้สึกโศกเศร้าเสียใจมาก ท้อแท้ หดห้วง ใบหน้า เศร้าสร้อย เหม่อลอย น้ำตาซึม พูดน้อยลง นอนไม่หลับ เบื่ออาหาร ผู้ป่วยจะไม่กล้าพูดถึงความตาย กับญาติ แต่จะคิดอยู่ในใจตลอดเวลา อาจทำร้ายตนเองหรือคิดฆ่าตัวตายได้

๕. **การยอมรับ** ในระหว่างขั้นยอมรับนั้น คนไข้ตระหนักว่าตนเองกำลังจะตาย อาการโกรธ เศร้า จะหายไป ในขั้นนี้ บางครั้งคนไข้จะไม่มีอาการของความสุขหรือความเศร้า ไม่ทรมาน ทูราย ไม่มีการดิ้นรนต่อสู้ แต่ผู้ป่วยจะยอมรับความจริงและพูดถึงความตายได้อย่างสงบ รอคอยความตาย ที่จะเกิดขึ้น มักคิดว่า “ฉันพร้อมที่จะตาย” ผู้ป่วยจะไม่ต่อรองความหวังใดๆ อีก การดิ้นรนต่างๆ จะ สิ้นสุดลงบางรายอาจพูดน้อยลง ระยะเวลานี้เป็นที่ผู้ป่วยต้องการพักผ่อนคนเดียวหรือกับคนที่ตนรัก ต้องการการดูแลที่อ่อนโยน ด้วยความรัก ความเข้าใจ อาจต้องการกำลังใจจากผู้อื่นใกล้ชิด เพื่อจัดการ กับทรัพย์สิน อาจเป็นพิธีกรรมหรืองานที่ค้างอยู่ ผู้ที่สติดีจะสั่งเสียทุกอย่างเพื่อไม่ให้ผู้อื่นพบความ เดือดร้อน บางรายอาจเกิดความกลัว เช่น กลัวว่าเมื่อตายจะเป็นอย่างไร จะอยู่ในสภาพไหน และมีความทุกข์ทรมานหรือไม่ ฯลฯ ผู้ป่วยเหล่านี้จะเกิดภาวะสูญเสียพลังอำนาจในตัวเองหรือหดห้วง สำหรับผู้ป่วยที่มีความศรัทธาอย่างแรงกล้าในศาสนาที่ตนเองนับถือก็จะเข้าใจถึงคำอธิบายของความ เชื่อในศาสนานั้นๆ และจะยอมรับอย่างสงบ การติดต่อสื่อสารกับผู้ป่วยในขณะนี้ควรใช้สายตา กิริยา ท่าทาง และการสัมผัสมากกว่าพูด

จะเห็นว่า ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายจะต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ ทั้ง ๕ ระยะ บางคนอาจผ่านระยะสั้นๆ บางคนอยู่ในระยะหนึ่งนานมาก ขึ้นอยู่กับการเลี้ยงดูและพื้นฐานการพัฒนาจิตและ อารมณ์ของตนตั้งแต่เยาว์วัย ถ้าเป็นบุคคลที่มีภาวะสุขภาพจิตดี ผ่านกลไกป้องกันทางจิตมาด้วยดี ก็ สามารถผ่านระยะต่างๆ ได้อย่างรวดเร็วไม่เกิดทัศนคติที่เป็นลบและเกิดความเจ็บป่วยทางจิตมากนัก เมื่อผ่านมาถึงระยะการยอมรับความจริงก็จะปรับตัวได้ดี สามารถใช้เวลาส่วนที่เหลือทำให้เกิด

ประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัวและสังคมได้ เช่น ผู้ป่วยเอดส์หรือมะเร็งระยะสุดท้าย บางรายสามารถปฏิบัติตนเป็นประโยชน์ต่อครอบครัว ต่อสังคมได้ โดยไม่รอให้ความตายมาถึง หรือฆ่าตัวตายเสียก่อน

ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายที่เป็นโรคหรือสภาพร่างกายที่จะมีชีวิตอยู่ได้อีกไม่นาน จัดเป็นผู้ที่อยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิต สภาพจิตใจ อารมณ์ อาจอยู่ในภาวะซึมเศร้า ซึ่งเป็นการตอบสนองทางจิตอารมณ์ของผู้ป่วย โดยทั่วไป ผู้ป่วยที่อยู่ในระยะสุดท้ายของชีวิตจะมีการตอบสนองที่พบได้บ่อยที่สุด คือ การปฏิเสธ (ไม่ยอมรับว่าตนเป็นโรคร้ายแรงที่รักษาไม่ได้) และซึมเศร้า ทั้งนี้คนไข้ส่วนใหญ่จะเริ่มด้วยการปฏิเสธ แล้วด้วยความโกรธ แล้วจึงอาจจะเข้าสู่ภาวะซึมเศร้า แต่คนไข้จำนวนไม่น้อยที่มีอาการซึมเศร้าตั้งแต่ระยะแรกๆ ซึ่งการตัดสินใจว่าจะรักษาด้วยยาหรือไม่ขึ้นอยู่กับความรุนแรงของอาการซึมเศร้าและผลกระทบต่อสุขภาพและการดูแลผู้ป่วย ในกรณีที่ป็นรุนแรงหรือมีผลกระทบต่อสุขภาพ การให้ยารักษาจะเป็นประโยชน์ แต่การเลือกใช้ยาควรเฝ้าระวังผลข้างเคียงของยาด้วย

๓.๓ แนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม

ความตายเป็นเรื่องที่น่าสะพรึงกลัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นธรรมดาสำหรับผู้ที่สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักก็จะเต็มไปด้วยความทุกข์และเศร้าโศก แต่สำหรับธรรมิกชน หรือคริสตชนที่รักและไว้วางใจในพระเจ้าเขาเหล่านั้นจะได้รับการปลอบประโลมใจและได้รับการเช็ดน้ำตา พระองค์ได้ทรงประทานสัญญาแก่ผู้ที่ไว้วางใจในพระเจ้าว่า แม้ว่าเขาจะตายไปแล้ว แต่ก็ยังมีชีวิตอีก พระเจ้าจะทรงเช็ดน้ำตาทุกๆ หยดของเขา ความตายจะไม่มีอีกต่อไป การร้องไห้และการเจ็บปวดจะไม่มีอีกต่อไป เพราะยุคเดิมได้ผ่านพ้นไปแล้ว^๓

ในบทนี้จะกล่าวถึง ความเชื่อทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ของผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย โดยเริ่มจากความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ อันได้แก่ ความทุกข์ ความตาย และชีวิตหลังความตาย ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์และความเจ็บป่วย และการดูแลผู้ป่วยโรคระยะสุดท้ายใกล้ตายตามความเชื่อทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกซึ่งจะกล่าวตามลำดับดังนี้

ก. แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์

ในทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่า “พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์ขึ้นตามพระฉายาของพระองค์”^๔ ดังนั้น พระฉายาลักษณะของพระพุทธรูปเจ้ามนุษย์จึงมีลักษณะ ดังนี้

^๓ วว ๒๑ : ๔.

^๔ ปฐก ๑ : ๒๗.

๑. มนุษย์มีตำแหน่งเป็นเอกอยู่ในบรรดาสีงสร้าง เพราะในสิ่งร้างทั้งหลายที่เห็นได้ด้วยตา มีมนุษย์ที่ “...สามารถรู้จักพระผู้สร้างของตน...” พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อป็นชีวิตของพระเจ้า โดยอาศัยความรู้และความรักที่มาจากพระองค์

๒. มนุษย์แต่ละคนมีศักดิ์ศรี ในฐานะเป็น “บุคคล” ซึ่งทำให้มนุษย์สามารถรู้จักตนเอง ควบคุมตนเอง อุทิศตนได้อย่างอิสระ และร่วมใจเป็นหนึ่งเดียวกับสิ่งเดียวกับบุคคลอื่นๆ และในความสัมพันธ์กับพระผู้เป็นเจ้านั้น โดยอาศัยพระพรหรรษา มนุษย์ได้รับเรียกให้มา มีพันธสัญญา กับพระองค์ด้วยการถวายการตอบสนองแต่พระองค์ด้วยความเชื่อและความรัก

๓. มนุษย์ได้รับการสร้างขึ้นมาให้รับใช้และรักพระเจ้า และเพื่อถวายสิ่งร้างทั้งหมด แต่พระองค์ ทั้งนี้เป็นการตอบแทนที่พระองค์ทรงสร้างทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับมนุษย์

นอกจากนี้ พระเจ้ายังทรงสร้างมนุษย์ด้วยการสร้างสิ่งอื่นๆ นั่นคือ “พระเจ้าทรงปั้นมนุษย์ด้วยผงคลีดิน ระบายลมปราณเข้าทางจมูก มนุษย์จึงเป็นผู้มีชีวิต”^๕ ดังนั้น มนุษย์ทั้งตัวตน จึงเป็นสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงปรารถนาให้มีชีวิตขึ้น ตัวบุคคลผู้เป็นมนุษย์จึงประกอบไปด้วยกายและวิญญาณรวมเป็นหนึ่งเดียว

๑. กาย กายของมนุษย์มีส่วนร่วมในศักดิ์ศรีของการเป็นพระฉายาลักษณ์ของพระเจ้า ดังนั้น ร่างกายของมนุษย์จึงเปรียบเสมือนพระวิหารของพระเจ้า^๖

๒. วิญญาณ วิญญาณ หมายถึง หลัฝ่ายจิตที่อยู่ภายในมนุษย์ เป็นสิ่งที่อยู่ลึกที่สุดในตัวของมนุษย์^๗ และเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากที่สุด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้มนุษย์เป็นพระฉายาของพระเจ้าที่พิเศษมากยิ่งขึ้น

พระศาสนจักร สอนว่า วิญญาณอันเป็นจิตแต่ละวิญญาณนี้ไม่ได้เกิดขึ้นมาโดยผู้เป็นบิดา และมารดา แต่ได้รับการสร้างขึ้นอย่างฉับพลันทันทีโดยพระเจ้า วิญญาณจึงเป็นอมตะไม่ตายถึงแม้ว่าแยกออกจากกายแล้ว และเมื่อมนุษย์สิ้นชีวิต ก็จะรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับกายใหม่เมื่อฟื้นคืนชีพในวันสุดท้าย^๘

ในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่า ความเป็นหนึ่งเดียวของกายและวิญญาณนี้หมายรวมถึง วิญญาณ คือ รูปของกาย^๙ กล่าวคือ โดยอาศัยวิญญาณที่เป็นจิตนี้เองทำให้ กายที่ประกอบขึ้นด้วยสสาร ได้เป็นกายของมนุษย์ที่มีชีวิต ดังนั้น กายและวิญญาณ ในมนุษย์ มิใช่สิ่ง

^๕ ปฐก ๒ : ๒๗.

^๖ ๑คร ๖ : ๑๙-๒๐.

^๗ มธ ๑๐ : ๒๘ ; ๒๖ : ๒๘ ; ยน ๑๒ : ๒๗ ; ๒มคป ๖ : ๓๐.

^๘ Humani generis ; DS ๓๘๙๖ : Paul VI.

^๙ DS ๙๐๒.

สองสิ่งที่มาารวมกันเป็นหนึ่งเดียว หากการรวมเป็นหนึ่งเดียวของกายและวิญญาณนี้ จึงประกอบกันขึ้นเป็นมนุษย์

อย่างไรก็ดี วัตถุประสงค์ของพระเจ้าที่สร้างมนุษย์ขึ้นมา ก็เพื่อให้รู้จักและรักพระองค์ให้มีสภาวะที่บริสุทธิ์ มีชีวิตถาวร อยู่เหนือความดีและความชั่ว แต่เมื่อมนุษย์ทั้งสองได้กินผลไม้ที่พระองค์ทรงห้าม ซึ่งหมายถึงการที่มนุษย์ขัดคำสั่งของพระเจ้าอย่างร้ายแรงความบาปจึงเกิดขึ้นในโลกนี้ ซึ่งในทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่า ความบาปเป็นต้นเหตุแห่งความเจ็บป่วย ความทุกข์ และความตายของมนุษย์ บาปกรรมของมนุษย์คู่แรกของโลก คือ อาดัมและอีวา นั้นเป็นบาปหนักที่พระเจ้าทรงลงโทษชั่วลูกชั่วหลาน ดังนั้น มนุษย์จึงได้รับการลงโทษทางร่างกายและวิญญาณ กล่าวคือ ทางร่างกาย ถูกไล่ออกจากสวรรค์ ต้องมาทำมาหากินด้วยความลำบาก ต้องเจ็บป่วย ทุกข์ทรมาน ต้องประสบกับความตาย และทางวิญญาณคือ มีสติปัญญาเสื่อม ใจเอนเอียงไปในทางบาปและจะต้องตกนรกด้วย ซึ่งบาปดังกล่าวนี้เกิดผลสืบเนื่องมาถึงมนุษย์ทุกคน เรียกว่า บาปกำเนิด (Original Sin)

ดังนั้น หากต้องการมีชีวิตนิรันดร เมื่อจากโลกนี้ไปแล้วต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ ซึ่งพระองค์ทรงตรัสไว้ว่า “ผู้ใดไม่ได้รับเอากางเขนของตน แยกตามเรามา ผู้นั้นก็ไม่คู่ควรกับเรา ผู้ที่พบชีวิตก็จะเสียชีวิตของตน เพราะเห็นแก่เราก็จะพบชีวิตรอด”^{๑๐} ด้วยเหตุนี้ คริสตชนทุกคนจึงยึดถือพระเยซูคริสต์เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระองค์ที่จะมีชีวิตนิรันดร เมื่อจากโลกนี้ไปแล้ว หมายถึง การมีชีวิตอยู่ร่วมกับพระบิดาเจ้าในสวรรค์ ซึ่งเป็นชีวิตนิรันดรที่ไม่รู้จักสิ้นสุด หากมีความจำเป็นก็ควรยอมเสียชีวิตในโลกนี้ เพื่อจะได้มีชีวิตในโลกหน้าทางที่จะเดินตามพระเยซูคริสต์นั้น พระองค์ทรงตรัสว่า “ถ้าใครใคร่ตามเรามา ก็ขอให้เขาสละตนเอง แยกกางเขนของตนเองทุกวัน และติดตามเรามา เพราะผู้ที่ใคร่จะมีชีวิตรอดก็สูญเสียชีวิตนั้น จนคนที่ยอมเสียชีวิตของตนเพราะเห็นแก่เรา ผู้นั้นก็จะได้ชีวิตรอด”^{๑๑}

สรุปได้ว่า ทฤษฎีคติของคริสต์ศาสนา มนุษย์ทุกคนเป็นสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างประกอบด้วยกายและวิญญาณเป็นหนึ่งเดียว มนุษย์สามารถตอบสนองต่อความรักของพระเจ้าได้โดยปฏิบัติตามพระบัญญัติของพระเจ้า ด้วยการปฏิบัติตามแบบอย่างของพระเยซูคริสต์ คือ การรับใช้พระเจ้ารับใช้เพื่อนมนุษย์ ยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น แล้วจะได้รับชีวิตนิรันดรเป็นผลตอบแทน

^{๑๐} มธ ๑๐ : ๓๘-๓๙.

^{๑๑} ลก ๙ : ๑๘-๒๒.

ข. แนวความคิดเกี่ยวกับความทุกข์

ความทุกข์ เป็นประสบการณ์ที่สำคัญที่สุดในชีวิตของมนุษย์ที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ไม่มีใครเลยที่ไม่รู้จักความทุกข์ กล่าวได้ว่าชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ ไม่ว่าจะอยู่ในสมัยใดก็ตาม ความทุกข์ย่อมเกิดขึ้นกับชีวิตอยู่เสมอ บางคนเป็นทุกข์เพราะเกิดมาเป็นคนพิการ ทูพพลภาค หูหนวก ตาบอด เป็นใบ้ มือเท้าด้วน สติพินเพื่อน บางคนเป็นทุกข์เพราะความยากจนต้องดิ้นรนเพื่อจะหาอาหารมาประทังชีวิตไปแต่ละวัน และบางคนเป็นทุกข์เพราะเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง นอกจากนี้ยังมีความรู้สึกต่างๆ ที่ทำให้ชีวิตเป็นทุกข์ ดังนั้น ปัญหาเรื่องความทุกข์ มักเป็นปัญหาที่มนุษย์ทุกยุคต้องการคำตอบว่า เพราะเหตุใดมนุษย์ที่เกิดในโลกจึงต้องพบกับความทุกข์เหล่านี้ และเมื่อมีความทุกข์แล้วจะมีวิธีการเผชิญกับความทุกข์อย่างถูกต้องได้อย่างไร สำหรับทฤษฎีของคริสต์ศาสนาได้กล่าวถึง ความทุกข์ ไว้ดังนี้

๑. ความหมายของความทุกข์

ในพระสมณสาสน์ของสมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์นปอลที่สอง เรื่อง “ความหมายของความทุกข์ทรมานแห่งมนุษย์ จากแง่ของคริสตชน”^{๑๒} กล่าวถึงความทุกข์ว่า เป็นสถานการณ์ที่ทำให้มนุษย์รู้สึกถึงความเจ็บปวด ซึ่งเกิดขึ้นได้ทั้งร่างกายและจิตใจ เมื่อร่างกายเกิดความเจ็บปวด ก็เรียกว่า ความทุกข์ทรมานทางร่างกาย และเมื่อเกิดความเจ็บปวดร้าวทางจิตใจ ก็เรียกว่า ความทุกข์ทรมานทางจิตหรือทางใจ ความทุกข์ทรมานนี้ สามารถแสดงออกในลักษณะของความเจ็บปวด ความเศร้า ความผิดหวัง ความขมเซา และความสิ้นหวัง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความรุนแรงและความนุ่มลึกของความทุกข์ทรมานนั้น อย่างไรก็ตาม ความทุกข์ทรมานนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน แต่ละคนจะต้องเผชิญกับความทุกข์ทรมานมากน้อยแตกต่างกันไป

ตัวอย่างของผู้ที่ได้รับ ความทุกข์ทรมานที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ พระเยซูคริสต์ ในหนังสือของประกาศกอิสยาห์ได้บรรยายถึงผู้รับใช้ที่ทนทุกข์ทรมาน ซึ่งก็คือภาพของพระเยซูคริสต์มนุษย์ผู้เจ็บปวดร้าวไว้ดังนี้

...เขานั้นไร้ความงามและความเจิดจรัส ที่จะมาดึงดูดสายตาของเรา เป็นที่ดูหมิ่นเหยียดหยาม ทอดทิ้งจากมนุษย์ เขาคือบุรุษแห่งความปวดร้าว ผู้คนชินกับความทุกข์ทรมาน ดังคนที่ไม่ใครเห็น ก็ต้องรีบเป็นหน้าหนี เขาเป็นที่ดูแคลน เราเองก็มีได้ใส่ใจใฝ่ดีต่างๆ ที่เขาแบกความทุกข์ทรมานและความเจ็บปวดของเราไว้แท้ๆ เราสิ กลับถือว่าเขาถูกลงโทษ ถูกพระเจ้าลงทัณฑ์ และทำให้เสื่อมเกียรติ แต่เขาสิ เขาถูกแทงด้วยหอกเพราะอาชญากรรมของเรา ถูกบดขยี้เพราะความผิดของเรา อาญาที่คินสันดีสุดให้แก่เรากลับตกอยู่บนตัวเขา และในบาดแผล

^{๑๒} SALVIFICI DOLORIS : ๑๐.

ของเขานั่นเอง ที่เราได้พบการบำบัด เราทุกคนกระเจิงไปเหมือนแกะ แต่ละคนก็เดินไปบนเส้นทางของตนเอง และพระเจ้าก็โปรดให้ความผิดของเราทุกคนกระหน่ำลงบนตัวเขา...^{๑๓}

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นถึง ผู้รับใช้ของพระเจ้าที่ทนทุกข์ทรมาน เป็นการบรรยายถึงขั้นตอนแห่งพระมหาทรมานของพระเยซูคริสต์อย่างละเอียดตั้งแต่การจับกุมพระองค์ การสบประมาท การตบพระพักตร์ การถ่มเสมหะ การพิพากษาตัดสินที่อยู่ดิรัจฉาน ต่อมาคือการเขียนตี การสวมมงกุฏหนามและการเยาะเย้ย มรรคามาหากางเขน การตรึงกางเขน ซึ่งแสดงถึงความทุกข์ทรมานที่ได้รับทั้งทางร่างกายและจิตใจ ก่อนที่พระองค์จะทรงสิ้นพระชนม์ อย่างไรก็ตามพระเจ้าทรงยอมรับความทุกข์ทรมานนี้ด้วยพระองค์เอง และทรงรับในฐานะผู้บริสุทธิ์ด้วย ดังนั้นการรับพระมหาทรมาน และการสิ้นพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ จึงนับว่าเป็นการไถ่กู้มนุษยชาติด้วย ดังนั้นการรับพระมหาทรมาน แทนมนุษย์และเพื่อนมนุษย์ กล่าวคือ ในการรับความทุกข์ทรมานนี้ของพระเยซูคริสต์ ความทุกข์ทรมานของมนุษย์ก็ได้รับการไถ่ถอนให้หลุดพ้นไปด้วย และขณะเดียวกัน มนุษย์ทุกคนก็มีส่วนร่วมในการทุกข์ทรมานซึ่งได้ช่วยให้การไถ่กู้สำเร็จไป ซึ่งจะเห็นได้ว่า พระเยซูคริสต์ทรงให้คุณค่าความทุกข์ทรมานของมนุษย์ถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นการไถ่กู้ได้ ด้วยเหตุนี้ ในทฤษฎีพระคัมภีร์ของคริสตศาสนาจึงถือว่ามนุษย์ทุกคนที่ต้องประสบกับความทุกข์ทรมาน จะเป็นผู้ที่ได้รับโอกาสสำคัญที่จะมีส่วนร่วมในพระมหาทรมานเพื่อการไถ่กู้มวลมนุษยชาติของพระเยซูคริสต์

๒. ประเภทของความทุกข์

ในพันธสัญญาเดิมและพันธสัญญาใหม่ กล่าวถึงความทุกข์ไว้มากมายหลายแห่ง สามารถแบ่งออกเป็น ความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑. ความทุกข์ทางกาย ได้แก่

๑.๑ ความทุกข์เป็นผลมาจากความบาปของมนุษย์ "...เพราะทางบาปของเขาและเพราะความผิดบาปของเขา เขาต้องทนความทุกข์ยาก..."^{๑๔} และผลของบาปนี้นำไปสู่ความตาย "ผลไม้ต้นนั้นอย่างกิน วันใดที่เจ้าฝืนกิน เจ้าจะต้องตายแน่"^{๑๕} ความทุกข์ที่เกิดจากบาปนี้ เป็นต้นเหตุของความทุกข์ต่างๆ ที่มีในโลกและเป็นคำอธิบายลักษณะของความทุกข์ของมนุษย์ที่ประสบในสภาพปัจจุบัน "...แผ่นดินจะต้องถูกสาปเพราะตัวเจ้า เจ้าจะต้องทำกินบนแผ่นดินด้วยความทุกข์ลำบากจนตลอดชีวิต แผ่นดินจะให้ต้นไม่มีพืชหนามแก่เจ้า และเจ้าต้องกินพืชต่างๆ ของทุ่งนาและเจ้าต้องหากิน

^{๑๓} อสย ๕๓ : ๒-๖.

^{๑๔} สดต ๑๐๖ : ๑๗.

^{๑๕} ปฐก ๒ : ๒๕.

ด้วยเหตุที่อานหน้าจนเจ้ากลับเป็นดินไป เพราะเราสร้างเจ้ามาจากดิน เจ้าเป็นผงคลีดินและจะต้องกลับเป็นผงคลีดินดั้งเดิม...”^{๑๖}

นอกจากความทุกข์ที่ได้จากการดำเนินชีวิตแล้ว ความบาปยังทำให้มนุษย์ต้องเผชิญความทุกข์ที่เกิดจากความตายอีกด้วย เช่น เมื่อยาโคบเข้าใจว่าลูกชายของตนคือโยเซฟ เสียชีวิตแล้วก็เกิดความเศร้าโศกเสียใจ แม้ว่าบุตรชายหญิงของเขาจะพากันปลอมโยนก็ไม่มีผล “...อย่าเลยเราจะโศกเศร้าถึงลูกของเราจนกว่าจะตามลงไปยังแดนคนตาย...”^{๑๗}

๑.๒ ความทุกข์จากโรคร้ายไข้เจ็บ ความเจ็บป่วยเป็นปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพร่างกาย เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เกิดความอ่อนเพลีย หดเรี่ยวแรง เกิดความเจ็บปวด และเสียทรัพย์ที่จะต้องรักษา ดังนั้น ผู้ที่เจ็บป่วยจึงเป็นผู้ที่มีความทุกข์ทั้งร่างกายและจิตใจ ดังเช่น ผู้หญิงคนหนึ่งที่เป็นโรคตกลีอดรักษาไม่หายเป็นเวลาถึง ๑๒ ปี^{๑๘}

๑.๓ ความทุกข์ของมารดาในการคลอดบุตร ความเจ็บปวดจัดเป็นความทุกข์ทางกายประเภทหนึ่ง ดังนั้น ความเจ็บปวดของมารดาในการคลอดบุตร จึงถือว่าเป็นความเจ็บปวดมากที่สุดจะบรรยาย จนไม่สามารถเอาความเจ็บปวดใดๆ มาเปรียบเทียบกับ

๑.๔ ความทุกข์ทรมานที่มาจากความหิวโหยและกระหาย เช่น พระธรรมบทเพลงสดุดีกล่าวถึงความทุกข์นี้ว่า “...หิวโหยและกระหาย จิตใจของเขาก็อ่อนระอาไปในตัวเขา แล้วความยากลำบากของเขา เมื่อเขาร้องทูลพระเจ้า พระองค์ทรงช่วยกู้เขาจากความทุกข์ใจของเขา”

๒. ความทุกข์ทางใจ ได้แก่

๒.๑ ความทุกข์จากความกลัวตาย เช่น กษัตริย์เฮเซคียาห์ทรงประชวร และมีอาการหนัก พระองค์ทรงเกิดความกลัวตายขึ้นมา จึงได้ทูลอ้อนวอนต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของชีวิตว่า “...ข้าแต่พระเจ้า ขอทรงระลึกว่า ข้าพระองค์ได้ดำเนินอยู่ต่อพระพักตร์พระองค์ด้วยความซื่อสัตย์และสิ้นสุดใจ และได้กระทำการที่ดีในสายพระเนตรของพระองค์...”^{๑๙}

๒.๒ ความทุกข์จากการไม่มีบุตรสืบสกุล จัดเป็นความทุกข์ทางใจมากที่สุดประการหนึ่ง เช่น ความรู้สึกของอับราม “...อับรามทูลว่า “ข้าแต่พระเจ้า พระองค์ทรงโปรดประทานอะไรแก่ข้าพระองค์ด้วยว่าข้าพระองค์ยังไม่มีบุตรเลย”^{๒๐} และนางฮันนาห์ภรรยาของเอลคานาห์ นางฮันนาห์ได้กล่าวคำอธิษฐานกับพระเจ้าว่า “...ข้าพเจ้าจอมโยธา ถ้าพระองค์จะทอดพระเนตรความทุกข์ในใจ

^{๑๖} ปฐก ๓ : ๑๗-๑๘.

^{๑๗} ปฐก ๓๗ : ๓๕.

^{๑๘} มก ๕ : ๒๕-๒๖.

^{๑๙} อสย ๓๘ : ๓.

^{๒๐} ปฐก ๑๕ : ๒.

ของผู้รับใช้ของพระองค์จริงๆ และยิ่งระลึกถึงข้าพระองค์ และยังไม่ลืมผู้รับใช้ของพระองค์แต่จะทรง
ประทานบุตรชายแก่ผู้รับใช้ของพระองค์สักคนหนึ่ง...”^{๒๑}

๒.๓ ความทุกข์ที่มาจากความตายของบุตร เช่น ความรู้สึกของยูดาห์ “...บุตรคน
หนึ่งก็จากเราไปแล้ว เราเข้าใจว่าสัตว์ร้ายกัดกินเสีย เราไม่เห็นบุตรนั้นจนบัดนี้ ถ้าพวกเจ้าเอาเด็ก
คนนี้ไปจากเรา และเขาเป็นอันตรายขึ้น พวกเจ้าก็จะทำให้เราซึ่งมีผลหลงงู้นแดนคนตายด้วยความ
โศกเศร้า...”^{๒๒}

๒.๔ ความทุกข์ที่มาจากภารกิจที่เข้มแข็งแก่ของศัตรู เช่น เมื่อพระเจ้าเนบูคัดเน
ซา เข้าทำลายกรุงเยรูซาเล็ม ในพระธรรมบทเพลงคร่ำครวญได้บรรยายถึงความทุกข์ที่ชาวยิวได้รับ
ไว้ว่า “...ยูดาห์ได้ถูกกวาดไปเป็นเชลย ได้รับความทุกข์ใจต้องทำงานอย่างทาส...”^{๒๓} ชาวอิสราเอลที่
อาศัยอยู่ในอียิปต์ ได้รับความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสจากการเป็นทาส พระเจ้าทรงทราบและตรัส
กับโมเสสว่า “...เราเห็นความทุกข์ของประชาชนของเราที่อยู่ในประเทศอียิปต์แล้ว เราได้ยินเสียงร้อง
ของเขาเพราะการกดขี่ของพวกนายงาน เรารู้ถึงความทุกข์ร้อนต่างๆ ของเขา...”^{๒๔}

๒.๕ ความทุกข์จากความโลภ เช่น ในพระธรรมทิโมธี กล่าวถึงความโลภว่าเป็น
ต้นเหตุของความทุกข์ “...ด้วยการรักเงินรักทองนั้นเป็นมูลรากแห่งความชั่วทั้งหมด และเพราะความ
โลภนี้แหละจึงทำให้บางคนห่างไกลความเชื่อและตรอมตรมด้วยความทุกข์...”

๒.๖ ความทุกข์ที่มาจากความอ้างว้างว่าเหวและถูกทอดทิ้ง เช่น กษัตริย์ดาวิด ได้
บรรยายถึงความทุกข์ที่ตนได้รับเพราะถูกพระเจ้าทอดทิ้งว่า

...พระเจ้าไฉนทรงทอดทิ้งข้าพระองค์เสีย เหตุใดพระองค์ทรงเมินเฉยที่จะช่วยข้าพระองค์
และต่อถ้อยคำที่คร่ำครวญของข้าพระองค์ ข้าแต่พระเจ้าของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ร้องทูลใน
เวลากลางวันแต่พระองค์มิได้ตรัสตอบถึงกลางคืนข้าพระองค์ยังรำทูลต่อไปไม่หยุด...^{๒๕}

^{๒๑} ดชมอ ๑ : ๑๑.

^{๒๒} ปฐก ๔๔ : ๒๘-๒๙.

^{๒๓} พคค ๑ : ๓.

^{๒๔} อพย ๓ : ๗.

^{๒๕} สดต ๒๒ : ๑-๒.

๓. สาเหตุของความทุกข์

ในพันธสัญญาเดิมกล่าวถึง ความทุกข์ ว่าเกิดจากสาเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ความทุกข์เป็นบทลงโทษของพระเจ้า ความทุกข์เป็นการลงโทษของพระเจ้า เพราะเป็นผลมาจาก “บาป” ทุกสิ่งไม่ว่าจะดีหรือเลวล้วนมาจากพระเจ้า “...เราปั้นความสว่างและสร้างความมืด เราทำโชคและสร้างความวิบัติ เราคือพระเจ้าผู้ทำสิ่งเหล่านี้...”^{๒๖}

๒. ความทุกข์เป็นเหตุสืบเนื่องมาจากบาปกำเนิด มนุษย์เป็นผู้ทำให้เกิดขึ้นเองจากผลของการทำบาปผิดต่อพระเจ้าโดยการล่อลวงของปีศาจ ในหนังสือปฐมกาล บทที่ ๒-๓ กล่าวว่า มนุษย์คู่แรกถูกสร้างในสภาวะของความบริสุทธิ์และความสุข แต่ด้วยบาปแห่งการไม่เชื่อฟังพระเจ้า ทำให้พวกเขาต้องตกอยู่ในความทุกข์ทรมาน และความตาย ความลำบากในการหาอาหารเลี้ยงชีพประจำวัน และความเจ็บปวดที่ต้องให้กำเนิดบุตรและเลี้ยงดู “...พระองค์ตรัสแก่หญิงนั้นว่า เราจะเพิ่มความทุกข์ลำบากมากขึ้นมากมาย ในเมื่อเจ้ามีครรภ์และคลอดบุตร ถึงกระนั้นเจ้ายังปรารถนาสามีและเขาจะปกครองตัวเจ้า...” และพระองค์จึงตรัสแก่อาดัมว่า “...เพราะเหตุเจ้าเชื่อฟังคำพูดของภรรยาและกินผลไม้ที่เราห้าม แผ่นดินจึงถูกต้องคำสาปเพราะตัวเจ้า เจ้าต้องหากินแผ่นดินด้วยความทุกข์ยากลำบากจนตลอดชีวิต แผ่นดินจะให้ต้นไม้และพืชที่มีหนามแก่เจ้า และเจ้าจะกินพืชต่างๆ ของทุ่งนา และเจ้าจะต้องหากินด้วยเหงื่ออาบหน้าจนเจ้าต้องกลับเป็นดินไป เพราะเราสร้างเจ้ามาจากดิน...”^{๒๗} ด้วยเหตุนี้ความทุกข์จึงเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นผลมาจากสภาวะแรกเริ่มดังกล่าว

ความทุกข์ จึงถือว่าเป็นการชดใช้บาป แต่ในขณะเดียวกัน ความทุกข์ ก็วัตถุประสงค์ในการเยียวยา เพราะพระเจ้าไม่ต้องการทำลายประชากรของพระองค์ หากพระองค์ต้องการให้เขากลับใจ แต่เขาทั้งหลายสารภาพบาปผิดของเราเอง และสารภาพบาปของบรรพบุรุษของเขาซึ่งต่อต้านและทรยศต่อเรา เมื่อลูกหลานของเจ้าอ่อนน้อมถ่อมตัวลงและพวกเขาได้รับโทษสาสมกับความผิดแล้ว เราจะระลึกถึงคำสัญญาที่ให้ไว้แก่ยาโคบ และอับราฮัม “...เราจะรื้อฟื้นคำสัญญาที่ทำกับบรรพบุรุษของเขาขึ้นใหม่...”^{๒๘} ดังนั้น ความทุกข์จึงกลับกลายเป็นจุดกำเนิดของเวลาแห่งการรื้อฟื้นวิกฤตการณ์เกี่ยวกับความผิดบาปที่พวกเขาได้กระทำต่อพระเจ้าในการไม่เชื่อฟังและรักษาพันธสัญญาที่พวกเขาทำไว้กับพระองค์ ซึ่งพระเจ้าตรัสว่า “...ได้ยินเสียงในรามาเป็นเสียงโอดครวญและร่ำไห้...” พระองค์ทรงเตือนข้าพระองค์ พระเจ้าตรัสว่า เอเฟราอิมเป็นบุตรชายที่รักของเราหรือเขาเป็นลูกที่รักของเรา

^{๒๖} อสย ๔๕ : ๗.

^{๒๗} ปฐมก ๓ : ๑๖-๑๙.

^{๒๘} ลนต ๒๖ : ๔๐-๔๕.

หรือ เพราะเราจะพูดกล่าวโทษเขาตราบไต เราก็ยังระลึกถึงเขาตราบนั่น เพราะฉะนั้นจิตใจของเราจึง อาลัยเขา เราจะมีความกรุณาต่อเขาเน^{๒๙}

นอกจากความทุกข์จะเป็นการชดเชยบาปของแต่ละคนแล้ว ความทุกข์ที่เกิดขึ้นบนโลกนี้ ยังเป็นการชดเชยบาปเพื่อผู้อื่นด้วย ซึ่งความทุกข์เพื่อผู้อื่นมีเขียนไว้ในหนังสือของประกาศกอิสยาห์ คือ ความทุกข์ลำบากของผู้รับใช้ของพระเจ้า ซึ่งจะทำให้เห็นผลแห่งความทุกข์แห่งวิญญูณจิตของท่าน และพอใจโดยความรู้ของท่านผู้ชอบธรรม คือ ผู้รับใช้ของเราจะกระทำให้คนเป็นอันมาก เป็นผู้ชอบธรรม และท่านจะแบกบรรดาความบาปผิดของเขาทั้งหลาย^{๓๐} และในหนังสือของประกาศกโยบ ได้กล่าวถึง ผู้ที่มีความทุกข์ คือ โยบซึ่งเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี และมีคุณธรรม แต่โยบกับได้รับความทุกข์มากมาย เขาสูญเสียทรัพย์สิน บุตรชายหญิง และในที่สุดตนเองก็เป็นโรคภัยอาการหนักปางตาย เพื่อนๆ ของเขาต่างกล่าวว่า โยบได้รับความทุกข์นั้น เพราะเป็นบطلงโทษของพระเจ้า แต่โยบได้แสดงให้เห็นว่าความทุกข์ที่เกิดขึ้นนี้ไม่ใช่เพราะเขาทำผิดต่อพระเป็นเจ้า หากความทุกข์นี้ เป็นความทุกข์ของผู้บริสุทธิ์ อันเป็นสิ่งพึงยอมรับในฐานะเป็นธรรมล้ำลึก ซึ่งภูมิปัญญาของมนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้

ส่วนพันธสัญญาใหม่กล่าวถึงความทุกข์ของพระเยซูคริสต์ ซึ่งเป็นความทุกข์เพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริง เพราะจำเป็นสำหรับการไถ่บาปของมนุษย์ ในตรงกันข้าม คริสตชนในฐานะเป็นผู้ที่ได้รับการไถ่ของพระกายทิพย์ของพระเยซูคริสต์ ต้องมีส่วนร่วมในความทุกข์ของพระเยซูคริสต์ถ้าเขาปรารถนา จะมีส่วนร่วมในพระสิริมงคลของพระองค์

ในชีวิตของพระเยซูคริสต์ ความทุกข์เต็มไปด้วยความหมาย พระเยซูคริสต์ไม่ทนทุกข์เพื่อเห็นแก่ความทุกข์เท่านั้น แท้จริงพระองค์ทุกข์ทรมานโดยคำนึงถึงมัน ขณะนี้จิตใจของเราเป็นทุกข์เหลือเกิน เราจะพูดอย่างไรดี จะให้เราว่า “...พระบิดา อย่าให้เวลานี้มาถึงข้าพระองค์เลย อย่างนั้นรี...” แต่ที่ข้าพระองค์มาก็เพราะเหตุนี้แหละ มาเพื่อจะรับทุกข์ทรมาน พระบิดาเจ้าข้า ขอให้พระนามของพระองค์ได้รับการยกย่องเถิด^{๓๑} พระองค์สวดเพื่อให้ความทุกข์นี้ผ่านพ้นไป “...พระบิดาเจ้าข้า ถ้าพระองค์พอพระทัย ขอให้ถ้อยนี้เลื่อนพ้นไปจากข้าพระองค์เถิด แต่อย่างไรก็ดี ขอให้เป็นที่ไปตามใจข้าพระองค์ แต่ให้เป็นไปตามน้ำพระทัยของพระองค์เถิด...”^{๓๒} และพระองค์รู้สึกเป็นทุกข์อย่างมากเมื่ออยู่บนไม้กางเขน ครั้นเมื่อถึงเวลาบ่ายสามโมง พระเยซูคริสต์ร้องเสียงดังว่า “เอลี เอลี ลามาสะบักธานี” แปลว่า “พระเจ้าของพระองค์ ไฉนทรงทอดทิ้งข้าพระองค์เสีย”^{๓๓} แต่พระองค์ยอมรับสิ่งนี้ด้วย

^{๒๙} ยรม ๓๑ : ๑๕-๒๐.

^{๓๐} อสย ๕๓ : ๑๑.

^{๓๑} ยน ๑๒ : ๒๗-๒๘.

^{๓๒} ลก ๒๒ : ๔๒.

^{๓๓} มธ ๒๗ : ๒๖.

ความสมัครเพราะความรักที่มีต่อพระบิดาเจ้าและมนุษย์ “...แต่เราได้กระทำตามที่พระบิดาทรงบัญชาเรา เพื่อโลกจะได้รู้ว่าเรารักพระบิดา...”^{๓๔} ข้าพเจ้าถูกตรึงไว้กับพระเยซูคริสต์แล้ว ข้าพเจ้าเองไม่มีชีวิตอยู่ต่อไป แต่พระเยซูคริสต์ต่างหากที่ทรงมีชีวิตอยู่ในข้าพเจ้า ชีวิตซึ่งข้าพเจ้าดำเนินอยู่ในร่างกายขณะนี้ ข้าพเจ้าดำเนินอยู่โดยศรัทธาในพระบุตรของพระเจ้าผู้ได้ทรงรักข้าพเจ้าและได้ทรงสละพระองค์เองเพื่อข้าพเจ้า^{๓๕} พระองค์ทรงชี้ให้เห็นและทำนายอย่างเปิดเผยถึงสิ่งนี้ พระองค์ทรงสอนอย่างชัดเจนว่า ความทุกข์ของพระองค์คือทรงยอมรับความตายซึ่งเป็นไปเพื่อการไถ่บาปมนุษย์ และพระสิริมงคลของพระองค์ ดังนั้นความทุกข์ของพระเยซูคริสต์ พระองค์ทำให้การไถ่บาปของมนุษย์สำเร็จและทำให้คำทำนายของประกาศกอิสยาห์เกี่ยวกับความทุกข์ทรมานของพระเจ้าเป็นจริงขึ้นมา พระเยซูคริสต์ทรงถูกมอบไว้ตามที่พระเจ้าทรงดำริแน่นอนล่วงหน้าไว้ก่อน “...เพราะว่าความตายจะครอบงำพระองค์ไว้ไม่ได้...”^{๓๖} พระองค์เป็นศิลาที่ทำงานทั้งหลายผู้เป็นช่างก่อสร้างได้ทอดทิ้ง ซึ่งได้เป็นศิลามุมเอกแล้ว ไม่มีใครช่วยเราให้รอดพ้นจากบาปไปได้ นอกจากพระเยซูคริสต์ เพราะพระเจ้าจะไม่ประทานผู้อื่นแก่เราเลย นอกจากพระเยซูนี้ พระองค์นี้เท่านั้นที่จะช่วยให้เราพ้นบาปไปได้...”^{๓๗}

ในจดหมายนักบุญเปาโล กล่าวว่า การสิ้นพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ชดเชยบาปของมนุษย์ เพราะเหตุนั้น เมื่อเราเป็นคนชอบธรรมแล้วโดยพระโลหิตของพระองค์ ยิ่งกว่านั้น “...เราจะพ้นจากพระอาญาของพระเจ้า...”^{๓๘} เพราะว่าพระเจ้าได้ทรงกระทำพระองค์ผู้ทรงไม่มีบาปให้มีส่วนในบาปของเรา เพราะเห็นแก่เรา เพื่อเราจะได้เป็นคนชอบธรรมของพระเจ้าทางพระองค์^{๓๙} ให้มนุษย์กลับคืนดีกับพระเจ้า และเพื่อนพระเกียรติมงคลของพระองค์ ผู้เขียนบทจดหมายถึงชาวฮีบรู กล่าวว่า ความทุกข์ทรมานของพระเยซูคริสต์ในฐานะเป็นผู้เสียสละตนเองเพื่อมนุษย์ทุกคน เพราะที่พระองค์ทรงสิ้นพระชนม์ด้วยความทุกข์ทรมาน ทำให้พระองค์เป็นบุคคลที่สมบูรณ์แบบ เพื่อนำบุตรอีกมากมายมีส่วนร่วมในพระสิริของพระองค์^{๔๐} และเพื่อกำจัดบาปให้หมดสิ้นไปโดยการถวายพระองค์เองเป็นเครื่องบูชา มีข้อกำหนดสำหรับมนุษย์ไว้แล้วว่าจะตายครั้งเดียวและหลังจากนั้นจะมีการพิพากษาฉันใด พระเยซูคริสต์ก็ฉันนั้น คือพระองค์ทรงถวายพระองค์เป็นเครื่องบูชาครั้งเดียว เพื่อจะได้ทรงแบกบาปของคนเป็นอันมากไว้ มิใช่เพื่อกำจัดบาป แต่เพื่อช่วยบรรดาผู้ที่รอคอยพระองค์ด้วยใจ

^{๓๔} ยน ๑๔ : ๓๑.

^{๓๕} กท ๒ : ๒๐.

^{๓๖} กจ ๒ : ๒๓-๒๔.

^{๓๗} กจ ๔ : ๑๐-๑๒.

^{๓๘} รม ๕ : ๙.

^{๓๙} ๒คร ๕ : ๒๑.

^{๔๐} ฮีบ ๒ : ๙-๑๐.

จิตใจจ่อให้ได้รับความรอด^{๔๑} ถึงแม้พระองค์ทรงเป็นพระบุตร พระองค์ก็ทรงเรียนรู้ที่จะนอบน้อมยอมเชื่อฟังโดยความทุกข์ที่พระองค์ได้ทรงทน^{๔๒}

๔. วิธีการเผชิญความทุกข์

ความทุกข์ เป็นปัญหาที่มนุษย์ทั้งหลายต้องต่อสู้มาตลอดทุกยุคทุกสมัยและทุกแห่งหนบนพื้นแผ่นดินโลกนี้ มนุษย์พากันแสวงหาคำตอบปัญหาเรื่องความทุกข์ เพื่อให้เข้าใจและสามารถแก้ไขปัญหานี้ได้

ในทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก มีความเชื่อว่า ความทุกข์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ต้องน้อมรับและสู้ทน เพราะเป็นการทดลองสำหรับผู้ที่มีเชื่อในพระเยซูคริสต์ ดังนั้น คริสต์ศาสนาจึงไม่ได้สอนให้มนุษย์หนีไปจากความทุกข์ หากแต่สอนให้มนุษย์กล้าที่จะเผชิญกับความทุกข์ที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง โดยมองเห็นข้อดีของความทุกข์ คือ การได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในความทุกข์ทรมานของพระเยซูคริสต์และชีวิตใหม่ของการกลับคืนชีพของพระองค์ กล่าวคือ พระเยซูคริสต์มิได้ตอบคำถามเรื่องความทุกข์เป็นนามธรรม แต่มนุษย์ได้คำตอบที่ช่วยให้รอดจากชีวิตพระองค์ และจากการมีส่วนร่วมในการไถ่กู้ของพระองค์คำตอบนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เชื่อเชิญให้คริสตชนมามีชีวิตเหมือนพระเยซูคริสต์ ดังประสบการณ์ของคริสตชนยุคแรกเริ่ม คริสตชนรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เพราะคุณแห่งความรอดของเจ้าการรับ การอภัยบาป การมีส่วนร่วมในชีวิตของพระเจ้า การได้รับการไถ่กู้ และได้รับคำสัญญาที่จะทำให้มนุษยชาติได้รับความสมบูรณ์ จากประสบการณ์เหล่านี้ คริสตชนจึงประกาศว่า พระเยซูคริสต์เป็นผู้นำความรอดให้กับโลก การไถ่กู้ขององค์พระเยซูคริสต์จึงเป็นการไถ่กู้ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ซึ่งสำเร็จไปยอมให้ถูกกลั่นแกล้ง ถูกเบียดข่มเหง ถูกทรมานและถูกนำไปฆ่าด้วยวิธีต่างๆ อย่างโหดร้ายทารุณเพราะพระนามของพระเยซูคริสต์ และทุกครั้งที่เราท่านได้รับความทุกข์ทรมานเหล่านี้พวกท่านสรรเสริญและโมทนาพระคุณของพระเจ้า พร้อมขอพระเมตตาในการให้อภัยโทษของพระองค์ต่อบุคคลเหล่านั้นที่ได้เบียดเบียนท่าน เฉกเช่นเดียวกับที่พระอาจารย์เจ้าได้ทรงกระทำเมื่ออยู่บนไม้กางเขน “...พระบิดาเจ้าข้า โปรดยกโทษให้เขาด้วย เพราะเขาไม่รู้ว่ากำลังทำอะไร...”^{๔๓} ส่วนมนุษย์นั้นก็จำเป็นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการไถ่กู้ด้วย สมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์นปอนที่สอง กล่าวว่า “ที่จริง การไถ่กู้ของพระคริสต์ แม้ทำสำเร็จอย่างเต็มเปี่ยมโดยอาศัยพระมหาทรมานของพระเยซูคริสต์แล้ว แต่ก็ยังมีชีวิตและพัฒนาไปในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ เช่นเดียวกับกายของพระเยซูคริสต์ คือ พระศาสนจักร ซึ่งในตอนนี้ ความทุกข์ทรมานทั้งมวลของมนุษย์ในฐานะที่เป็นการเข้ามีส่วนร่วมในความรักกับพระเยซูคริสต์ก็เป็นการทำให้พระศาสนจักรทำให้กิจการการไถ่กู้ของพระเยซูคริสต์สำเร็จสมบูรณ์”

^{๔๑} ฮบ ๙ : ๒๖-๒๘.

^{๔๒} ฮบ ๕ : ๘.

^{๔๓} ลก ๒๓ : ๒๔.

การยอมรับความทุกข์ของตนร่วมกับความทุกข์ของพระเยซูคริสต์เจ้า พระองค์ทรงตรัสว่า “...ถ้าผู้ใดอยากตามเราก็คงให้สละตนเองแบกกางเขนของตนเองตามเรามา...”^{๔๔} พระเยซูคริสต์ทรงเปิดทางไว้ตั้งแต่แรกและยังคงเปิดรับความทุกข์ทรมานของมนุษย์เช่นนี้ตลอดไป

การที่คริสตชนได้รับความทุกข์นี้ เป็นลักษณะของการเผยแพร่พระวรสารด้วย ซึ่งทำให้มีความชัดเจนมากขึ้นด้วยการอ้างถึงมหากางเขนและการกลับคืนพระชนม์ชีพขององค์พระเยซูคริสต์ การกลับคืนพระชนม์ชีพเป็นการแสดงให้ประจักษ์ถึงพระสิริมงคล เป็นการสนองตอบต่อการเชิดชูพระเยซูคริสต์ให้สูงขึ้นโดยอาศัยไม้กางเขน

โดยมีแนวคิดที่ว่า “บุคคลที่รับทุกข์ทรมานร่วมกับพระเยซูคริสต์นั้น เช่น นักบุญเปาโล อัครสาวก กล่าวว่า ผู้ที่รับความลำบากยากเข็ญนานาประการร่วมกับพระเยซูคริสต์ มิเพียงแต่จะตัดดวงพละกำลังที่ได้จากพระองค์เท่านั้น แต่ยังเสริมต่อส่วนที่ขาดอยู่ในความทุกข์ทรมานของตัวเองอีกด้วย” ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความจริงเกี่ยวกับความทุกข์ในลักษณะที่สร้างสรรค์ เพราะพระมหาทรมานของพระเยซูคริสต์นั้น ถือว่าเป็นผู้ไถ่โลก ซึ่งคุณประโยชน์เป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรมาทดแทนได้ มนุษย์ผู้ใดจะต่อเสริมสิ่งใดลงไปไม่ได้ แต่ตราบใดก็ตามที่มนุษย์ได้มีส่วนร่วมในความทุกข์ทรมานของพระเยซูคริสต์ มนุษย์ก็ย่อมเสริมพระมหาทรมาน ซึ่งพระเยซูคริสต์ได้ทรมานเพื่อไถ่โลกนี้ ให้เต็มบริบูรณ์ได้ในความทุกข์ที่เกิดขึ้นกับเขาเอง

ในขณะเดียวกัน ก็ต้องมีความรู้สึกเวทนาสงสารในความทรมานของผู้อื่น เมื่อเห็นเพื่อนมนุษย์ได้รับเคราะห์กรรมก็พร้อมที่จะเผชิญกับความทุกข์ของผู้อื่น มีใจเมตตาสงสารต่อเขา เพราะความเวทนาสงสารนี้ เป็นการแสดงถึงความรักและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสิ่งสร้างทั้งหลาย ที่มาจากข้าพระเจ้า อาจกล่าวได้ว่า โลกแห่งความทุกข์ทรมานของมนุษย์นั้น เรียกร้องโลกอีกโลกหนึ่งอยู่มิได้หยุดหย่อน นั่นคือ โลกแห่งความรักต่อเพื่อนมนุษย์ และความรักที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งความรักและความเมตตาสงสารนี้มีความสัมพันธ์กับความทุกข์มากยิ่งขึ้น เมื่อมีผู้นำความช่วยเหลืออันนำมาสู่ผู้ทรมานทุกข์โดยไม่มีข้อยกเว้น และพระองค์ทรงประทับอยู่ด้วยกับผู้ที่ได้รับความทุกข์ทรมาน เพราะพระมหาทรมานที่ช่วยให้รอดของพระองค์ ดังนั้น ผู้ที่ได้รับความทุกข์นี้ จึงเป็นผู้มีส่วนร่วมในพระมหาทรมานของพระเยซูคริสต์ ในขณะเดียวกัน นอกจากนี้ ทุกคนก็ยังได้รับเรียกให้ทำในส่วนที่ขาดอยู่ในการทุกข์ทรมานของพระเยซูคริสต์ให้สำเร็จได้ โดยอาศัยความทุกข์ของตนเองเช่นเดียวกัน

ดังนั้น ในบรรดาพระเยซูคริสต์ศาสนา ความทุกข์ จึงนับว่าเป็นการไขแสดงของพระเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงอนุญาตให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นการทดสอบจิตใจของผู้ชอบธรรม และในขณะเดียวกัน ความทุกข์ทรมานที่พระเจ้าทรงโปรดให้เกิดแก่ประชากรที่เลือกสรรแล้วของพระองค์ ก็เพื่อเป็นการ

^{๔๔} มก ๘ : ๓๔ ; ลก ๙ : ๒๓.

ทำให้คนกลับใจ กล่าวคือ ให้เป็นการสร้างความดีขึ้นมาในตัวบุคคลนั้น ซึ่งสามารถตระหนักได้ในพระเมตตาของพระเจ้าในเสียงเรียกสำนึกผิดนั้น ความสำนึกผิดก็มีจุดมุ่งหมายที่จะให้เป็นการแสดงถึงความมีชัยเหนือความชั่ว ซึ่งยังคงมีอยู่ในตัวมนุษย์ และเป็นการสนับสนุนความดีที่มีอยู่ทั้งในตัวบุคคลนั่นเอง และในการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และโดยเฉพาะกับพระเป็นเจ้า^{๔๕}

สรุปได้ว่าพระเยซูคริสต์ทรงสอนให้มนุษย์สร้างคุณประโยชน์ โดยอาศัยความทุกข์ทรมาน และทำคุณประโยชน์แก่บุคคลที่ได้รับความทุกข์ทรมานด้วยเช่นเดียวกัน

ค. แนวความคิดเกี่ยวกับความตาย

ความตายเป็นเรื่องลึกลับ ไม่มีใครรู้ว่าจะมาถึงเมื่อใด จึงเป็นเรื่องที่มนุษย์ทุกคนเกรงกลัว และไม่มีใครถือว่าความตายเป็นสิ่งที่ดี ในพระคัมภีร์ของคริสต์ศาสนากล่าวถึงความตายไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของความตาย

ในพันธสัญญาเดิม ชาวอิสราเอลเข้าใจว่าความตาย หมายถึง การที่พระเจ้าเอาลมหายใจกลับคืนไป^{๔๖} เพราะว่า พระองค์เป็นผู้สร้างมนุษย์ เป็นผู้ให้ชีวิต ดังนั้น พระองค์จึงมีสิทธิ์ที่จะเอาชีวิตกลับคืนไป ส่วนในพันธสัญญาใหม่ กล่าวถึงความตายว่า หมายถึง การหมดลมหายใจ^{๔๗} ซึ่งทั้งสองความหมายทำให้เห็นว่า ความตายเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับพระประสงค์ของพระเจ้า เพราะพระองค์มิได้ทรงสร้างชีวิตขึ้นมาในโลก

อย่างไรก็ดี ความหมายของความตายได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปโดยพระเยซูคริสต์ กล่าวคือ "การสิ้นพระชนม์ของพระองค์ เป็นการแสดงถึงความนอบน้อมโดยสิ้นเชิงต่อน้ำพระทัยของพระบิดา ซึ่งการนอบน้อมเชื่อฟังของพระเยซูคริสต์นี้ได้เปลี่ยนคำสาปที่มีอยู่ในความตายให้กลายเป็นคำอวยพร"^{๔๘} ในพระธรรมโรมกล่าวว่า "... เพราะว่าบาปทำให้ถึงซึ่งความตายฉันใด พระคุณก็ครอบงำด้วยความชอบธรรมให้ถึงซึ่งชีวิตนิรันดร์ โดยทางพระเยซูคริสต์องค์พระผู้เป็นเจ้าของเราฉันนั้น..."^{๔๙} ดังนั้น ในความตาย พระเจ้าตรัสเรียกมนุษย์ให้ไปหาพระองค์ ด้วยเหตุนี้ คริสตชนอาจรู้สึกถึงความปรารถนาที่จะตายเหมือนกับที่นักบุญเปาโลเคยปรารถนา ดังเช่น ในพระธรรมฟิลิปปี กล่าวว่า "... ข้าพเจ้ามีความปรารถนาที่จะจากไปเพื่อไปอยู่กับพระคริสต์..."^{๕๐} เพราะว่าเราสามารถเปลี่ยน

^{๔๕} พระสันตะปาปา ยอห์น ปอล ที่ ๒, ๒๕๒๗ : ๒๑.

^{๔๖} ยบ ๓๔ : ๑๔.

^{๔๗} มธ ๒๗ : ๕๐ ; ลก ๒๓ : ๔๖ ; ยน ๑๙ : ๓๐.

^{๔๘} คำสอนพระศาสนจักรคาทอลิก ภาคที่ ๑ ข้อ ๑๐๐๙.

^{๔๙} รม ๕ : ๒๑.

^{๕๐} ฟป ๑ : ๒๓.

ความรู้สึกหวาดกลัวต่อความตายเป็นการแสดงถึงความนบนอบและความรักต่อพระเจ้า เหมือนดังที่ พระเยซูคริสต์ทรงกระทำมาแล้ว^{๕๑}

นอกจากนี้ ความหมายของความตายยังสามารถเข้าใจได้โดยผ่านทางธรรมล้ำลึก ปัสกา แห่งการสิ้นพระชนม์และการฟื้นคืนพระชนม์ของพระเยซูคริสต์เจ้า ซึ่งเป็นการให้ความหวังแก่มนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีความเชื่อและวางใจในพระองค์ ความตายจึงมีความหมายในเชิงบวก ในพระธรรมฟิลิปปี กล่าวว่า “...การมีชีวิตอยู่ก็เพื่อพระคริสต์และการตายก็เป็นกำไร...”^{๕๒} และในพระธรรมทิโมธี กล่าวว่า “...การที่ร่ำตายกับพระองค์ เราก็จะมีชีวิตอยู่กับพระองค์...”^{๕๓} ซึ่งมีความหมายว่า การที่คริสตชนรับศีลล้างบาปนั้นถือว่าเป็นการตายกับพระคริสต์และในการรับศีลศักดิ์สิทธิ์นั้น ก็เพื่อเป็นการดำรงชีพด้วยชีวิตใหม่ และหากว่าตายในพระหรรษทานของพระคริสต์ การตายของมนุษย์ในเชิงกายภาพนี้ก็เป็นการทำให้การตายของพระคริสต์บรรลุจุดมุ่งหมายและเป็นการรวมตัวของมนุษย์เข้าไว้กับพระเยซูคริสต์ ในกิจการใถ่กู้ของพระองค์

ด้วยเหตุนี้ในทฤษฎีของคริสต์ศาสนาวินแห่งความตาย จึงถือว่าการเริ่มต้นความสมบูรณ์แห่งชีวิตใหม่ที่ได้เริ่มเมื่อวันรับศีลล้างบาป การมีส่วนละม้ายคล้ายคลึงกับพระฉายาลักษณ์ของพระบุตร (พระเยซูคริสต์) อย่างถาวรที่ได้รับโดยการเจิมของพระจิตเจ้า รวมถึงการมีส่วนร่วมงานเลี้ยงของพระอาณาจักร ซึ่งได้มีส่วนล่วงหน้ามาแล้ว โดยผ่านทางารรับศีลมหาสนิท^{๕๔}

สรุปได้ว่า ความตายนั้นมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการสิ้นพระชนม์และการฟื้นคืนพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ ดังนั้น จึงขอกล่าวถึงเหตุการณ์ทั้งสองในลำดับขั้นตอนต่อไป

๒. การสิ้นพระชนม์และการฟื้นคืนพระชนม์ของพระเยซูคริสต์

เหตุการณ์ในบั้นปลายชีวิตของพระเยซูคริสต์ที่สำคัญที่สุด คือ การสิ้นพระชนม์และการฟื้นคืนพระชนม์ ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งความเชื่อของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เพราะพระภารกิจไถ่บาปของพระเยซูคริสต์ได้เสร็จสมบูรณ์ดังกล่าว กางเขนหมายถึงความรักของพระเป็นเจ้าที่ทรงแสดงออกทางพระบุตรที่ถูกตรึง และยังหมายถึงการไถ่บาป การรับพระมหาทาน การสิ้นพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ และรวมถึงการฟื้นคืนพระชนม์อีกด้วย^{๕๕} ซึ่งพระวรสารทั้งสี่ ได้บันทึกไว้โดยละเอียดกว่าเหตุการณ์อื่น ๆ

^{๕๑} คำสอนศาสนจักรคาทอลิก ภาคที่ ๑ ข้อ ๑๐๑๑.

^{๕๒} ฟป ๑ : ๒๑.

^{๕๓} ๒ทธ ๒ : ๑๑.

^{๕๔} คำสอนพระศาสนจักรคาทอลิก ภาคที่ ๑ ข้อ ๑๐๑๐.

^{๕๕} เสรี พงศ์พิศ, ๒๕๓๑ : ๒๑.

๑. การสิ้นพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ ทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่า การสิ้นพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ เป็นการทำให้การไถ่กู้มนุษย์บรรลุผลสำเร็จ โดย "...ลูกแกะพระเจ้าผู้แบกบาปของโลก..."^{๕๖} และเครื่องบูชาแห่งพันธสัญญาใหม่ ซึ่งทำให้มนุษย์ได้คืนสู่การรวมเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าโดยอาศัย "...พระโลหิตซึ่งหลั่งลงเพื่อยกบาปของคนอันเป็นอันมาก..."^{๕๗} ในการประกาศยืนยันความเชื่อของนักบุญเปาโล กล่าวว่า "...พระคริสต์ได้สิ้นพระชนม์เพื่อยกบาปของเราทั้งหลาย..."^{๕๘} ดังนั้น การสิ้นพระชนม์ของพระเยซูนี้จึงเป็นการไถ่บาปมนุษย์ หรือปลดปล่อยมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากความเป็นทาสของความบาป. ซึ่งเป็นการปฏิบัติให้สำเร็จไปตามแผนการของพระเจ้าในการช่วยมนุษย์ให้รอด

๒. การฟื้นคืนพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ ทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่า การฟื้นคืนพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดในชีวิตของพระองค์ และยังเป็นการแสดงความหวังของคริสตชนอีกด้วย นักบุญเปาโลกล่าวว่า "ถ้าพระเยซูคริสต์ไม่เสด็จกลับคืนชีพแล้ว การเทศนาสั่งสอนของเราก็สูญเปล่าและความเชื่อของพวกท่านก็ไร้ค่าด้วย"^{๕๙} เพราะฉะนั้น การฟื้นคืนพระชนม์ของพระเยซูคริสต์จึงเป็นจุดรวมความเชื่อของคริสต์ศาสนา จะไม่มีพระศาสนาจักรและคริสตชนในโลกนี้ หากพระเยซูคริสต์ไม่ทรงฟื้นคืนพระชนม์เพราะว่า การฟื้นคืนพระชนม์ของพระเยซูคริสต์เป็นการเผยแสดงถึงพระองค์ พระเจ้าชาวอิสราเอลผู้ทรงเป็นพระเจ้าโดยอาศัยการฟื้นคืนพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ด้วยกัน ดังนั้น การฟื้นคืนพระชนม์นี้จึงเป็นการเปิดเผยถึงความรักของพระเจ้าอย่างสมบูรณ์ และเป็นการแสดงความยอมรับของพระเจ้าต่อเครื่องบูชา ความนอบน้อมและความซื่อสัตย์ของพระเยซูคริสต์ นอกจากนี้ การฟื้นคืนพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ ยังเป็นทางนำคริสตชนเข้าสู่โลกของความหวัง เป็นการพิสูจน์ว่า อำนาจของความชั่วร้ายจะไม่มีชัยชนะได้ นับว่าเป็นการแสดงถึงพันธสัญญาที่มั่นคงที่พระองค์ทรงกระทำไว้กับประชากรของพระองค์ และยังเป็นทางชี้ทางให้แก่มนุษย์ทุกคนได้กลับไปมาพระเจ้า โดยอาศัยชีวิต ความตาย และการฟื้นคืนพระชนม์ของพระองค์ ซึ่งได้ช่วยให้มนุษย์ได้รอดพ้นจากบาป และมีสัมพันธ์กับพระเจ้าเสียใหม่อีกด้วย

๓. สาเหตุของความตาย

สำหรับทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกแล้วนั้น พระเจ้ามิได้ทรงสร้างความตาย พระองค์มิได้ทรงยินดีในการสูญเสียสิ่งมีชีวิต^{๖๐} โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตมนุษย์ เริ่มแรกเมื่อมนุษย์ถูก

^{๕๖} ยน ๑ : ๑๙.

^{๕๗} มธ ๒๖ : ๒๘.

^{๕๘} ๑คร ๑๕ : ๓.

^{๕๙} ๑คร ๑๕ : ๑๔.

^{๖๐} ปชญ ๑ : ๑๓ , ๒ : ๒๔.

สร้างตามพระฉายาของพระเจ้านั้น ก็เพื่อจะได้มีชีวิตอย่างสมบูรณ์ในอนาคต แต่เมื่อความตายเข้ามาในโลกนี้ ทำให้ความหมายของชีวิตมนุษย์ทั้งหมดเปลี่ยนไป^{๖๑}

ในพระคัมภีร์ ธรรมประเพณี และคติคำสอนของศาสนจักร ได้กล่าวถึงสาเหตุของความตายว่า ความตายได้เข้ามาในโลกเพราะผลสืบเนื่องมาจากบาปกำเนิด^{๖๒} และในพระธรรมโรมกล่าวว่า “...เพราะค่าจ้างที่บาปให้ คือ ความตาย...”^{๖๓} ดังนั้น ความตายในฐานะที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากบาปกำเนิดนี้ จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องยอมรับและไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ในพระสมณสาสน์ พระศาสนจักรในโลกสมัยนี้ กล่าวว่า “...ถ้าหากมนุษย์มิได้ทำบาป ก็คงจะหลุดพ้นจากความตายทางกายนี้ได้...”^{๖๔}

นอกจากนี้ ความตายยังคงเกิดขึ้นเพราะการยอมรับความคิดของปีศาจ และมนุษย์ผู้เป็นพรรคพวกของปีศาจจะประสบกับความตาย^{๖๕} ด้วยเหตุนี้ ความตายจึงเข้ามาสู่โลกด้วยวิธีการที่รุนแรง นั่นคือ การที่อาเบลถูกฆ่าโดยคาอินพี่ชายของเขา ในพระธรรมปฐมกาลกล่าวว่า “...ขณะที่ทั้งสองอยู่ในทุ่งนา คาอินก็ลงมือทำร้ายอาเบลน้องชายและฆ่าเสีย...”^{๖๖} ความอิจฉาและความโกรธ ซึ่งเป็นความคิดของปีศาจนี้ ทำให้มนุษย์ไม่เชื่อฟังคำสอนของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของคาอินจึงลงมือทำร้ายและฆ่าน้องชายของเขา ในหนังสือคำสอนของพระศาสนจักรกล่าวว่า “ในเรื่องที่อาเบลถูกคาอิน พี่ชายฆ่า พระคัมภีร์ได้เปิดเผยถึงความโกรธและความอิจฉาที่อยู่ในใจของมนุษย์ เพราะเป็นผลตามมาของบาปกำเนิด ตั้งแต่เริ่มแรกของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ มนุษย์จึงกลายเป็นศัตรูกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน” ด้วยเหตุนี้ การทำร้าย หรือการฆ่า จึงเป็นการยอมรับความคิดของปีศาจ เพราะเมื่อมนุษย์ขัดต่อคำสั่งสอนของพระเจ้าที่มีมาตั้งแต่แรก คือ ให้เราทั้งหลายจงรักกัน^{๖๗} มนุษย์จึงมีการต่อสู้กันและทำร้ายกันถึงตาย^{๖๘}

๔. ช่วงเวลาแห่งความตาย

ช่วงเวลาแห่งความตาย เป็นช่วงเวลาที่สำคัญที่สุดของชีวิต เป็นช่วงเวลาครั้งแรกและครั้งสุดท้ายที่มนุษย์สามารถตัดสินใจเลือกกระหว่างพระเจ้าหรือตนเอง ด้วยเหตุนี้ การตัดสินใจครั้งสุดท้ายนี้ จึงต้องเป็นการเลือกอย่างมีอิสระและมีสติ L.Boros นักเทววิทยา กล่าวถึง ทฤษฎีการตัดสินใจครั้งสุดท้าย ซึ่งมีความสอดคล้องกับความเชื่อของคาทอลิก ดังนี้

^{๖๑} EV : ๗.

^{๖๒} ปฐก ๒ : ๑๗ ; ๓ : ๓,๑๙ ; โรม ๕ : ๑๒, DS ๑๕๕๑.

^{๖๓} โรม ๖ : ๒๓.

^{๖๔} GS : ๑๘ : ๒๐.

^{๖๕} ปชญ ๑ : ๑๓ - ๑๔ ; ๒ : ๒๓-๒๔.

^{๖๖} ปฐก ๔ : ๘.

^{๖๗} ยน ๓ : ๑๑-๑๒.

^{๖๘} EV. ๘.

๑. มนุษย์ทุกคนมีสิทธิที่จะรู้จักกับพระเยซูคริสต์ สามารถพบกับพระองค์ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาสุดท้ายของชีวิต และยังมีอิสระที่จะเลือกรับหรือปฏิเสธพระองค์ได้อีกด้วย จากคำสอนของคาทอลิก พระเยซูคริสต์ทรงสอนว่า ผู้ที่ติดตามพระองค์เท่านั้นจึงจะได้รับความรอด นั่นคือ การมีความสัมพันธ์กับพระองค์ แต่มนุษย์ในโลกนี้หลายคนไม่มีโอกาสได้รู้จัก หรือมีความสัมพันธ์กับพระองค์เลย ดังนั้น ในช่วงเวลาแห่งความตายนี้จึงเป็นการเปิดโอกาสให้คนเหล่านี้ได้รับความรอดด้วย

๒. ความรอดเป็นสากล ความรอดของมนุษย์ทุกคน แม้แต่ทารกที่ไม่รู้จักพระองค์ตายโดยที่ยังไม่ได้รับศีลล้างบาป และในขณะที่มีชีวิตอยู่ไม่มีโอกาสตัดสินใจเลือก ซึ่งในกรณีมีความเชื่อว่า วิญญาณไม่ขึ้นอยู่กับร่างกาย ทารกที่ยังไม่พัฒนาการทางด้านสมอง แต่วิญญาณสามารถจะเลือกและคิดเองได้มีอิสระที่จะยอมรับพระเยซูคริสต์หรือไม่ ในขณะที่ผู้ที่ได้รับศีลล้างบาปแล้วนั้นจะสามารถเลือกพระเยซูคริสต์ได้ง่ายกว่า เพราะจะได้รับพระหรรษทาน (Grace) ของศีลล้างบาปแล้ว

๓. ความตาย ไม่ใช่เป็นผลของความบาปอย่างเดียว หากเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงพระมหากรุณาอันหาขอบเขตไม่ได้ ที่พระเจ้าจะทรงช่วยให้มนุษย์ได้รับความรอด กล่าวคือ สำหรับผู้ที่ไม่ได้รับศีลล้างบาป พระเจ้าได้ประทานโอกาสให้เขาในการตัดสินใจครั้งสุดท้าย ที่จะเลือกคำยอมรับหรือปฏิเสธพระองค์

๔. ความตายเป็นการทำให้ชีวิตมนุษย์สมบูรณ์ โดยที่เราสามารถยึดเอาตัวอย่างของพระเยซูคริสต์ อาศัยการสิ้นพระชนม์บนไม้กางเขนของพระองค์ ซึ่งทำให้มนุษย์ทุกคนได้รับความรอด นั่นหมายถึงว่า พระเยซูคริสต์ได้ยอมมอบตนเองทำตามน้ำพระทัยของพระเจ้า ดังนั้น มนุษย์สามารถทำเหมือนกับพระองค์ได้ คือ การยอมมอบตนเองต่อพระเจ้าทั้งร่างกายและจิตใจ

สรุปได้ว่า ในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ความตายนั้นเปรียบเสมือนศีลศักดิ์สิทธิ์ (Sacramental Situation) เพราะเป็นการรับพระคุณอย่างใหญ่หลวงจากพระเจ้า

๕. การเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความตาย

ในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่า ความตายของมนุษย์เป็นหนทางที่จะนำไปสู่การมีชีวิตที่สมบูรณ์ในวันพิพากษา ด้วยเหตุนี้ความตายจึงไม่ใช่เรื่องที่น่ากลัว โดยเฉพาะมนุษย์ที่ดำรงตนด้วยความชอบธรรม กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีการเตรียมตัวเองให้พร้อมที่จะเผชิญหน้ากับความตาย เพราะมีความมั่นใจว่าจะได้รับความรอด ซึ่งมนุษย์จะได้รับความรอดนี้ ต้องปฏิบัติตนตามหลักคำสอนที่สำคัญของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก มีรายละเอียดโดยย่อ ดังนี้

(๑) **ความเชื่อ** เป็นการตอบสนองของมนุษย์ต่อพระเจ้า ที่พระองค์ทรงรักและได้ทรงไขแสดง พระองค์แก่มนุษย์และทรงประทานพระองค์แก่มนุษย์ โดยผ่านทางชีวิตของพระเยซู

คริสต์ ซึ่งสามารถแสดงออกด้วยการนบอบที่เชื่อฟัง (Ob-audire) ยอมมอบตนปฏิบัติตามพระวาจาที่ได้รับจากพระเจ้า^{๖๙} ความเชื่อที่สำคัญ ได้แก่

(๑.๑) ความเชื่อในพระเจ้า เป็นหลักความเชื่อของชาวอิสราเอลและของคริสตชนตั้งแต่เริ่มแรก โดยมีความเชื่อว่าพระองค์ทรงให้กำเนิดชีวิตและสรรพสิ่งในโลก มนุษย์สามารถรู้จักพระเจ้าได้จากผลงานทั้งหลายของพระองค์ พระเป็นเจ้าทรงเผยแสดงพระองค์เอง และประทานพระองค์เองแก่มนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ได้เข้ามาเป็นบุตรบุญธรรมของพระองค์ เพราะพระเจ้าทรงปรารถนาให้มนุษย์สามารถตอบสนองพระองค์ รู้จักพระองค์ และรักพระองค์ ดังนั้น ความเชื่อในพระเจ้าจึงเป็นท่าทีของผู้ที่ยอมรับและไว้วางใจในพระวาจาและคำสัญญาของพระเจ้า ความเชื่อของคริสตชนเกิดจากการยอมรับสิ่งที่พระเจ้าทรงกระทำโดยผ่านทางพระเยซูคริสต์ ทั้งในอดีตและในอนาคตหรือในยุคสุดท้าย^{๗๐}

(๑.๒) ความเชื่อในพระเยซูคริสต์ คือการเชื่อว่าพระเยซูคริสต์ทรงเป็นพระบุตรของพระเจ้า^{๗๑} และยอมรับว่าพระเยซูคริสต์ทรงเป็นผู้ที่พระบิดาเจ้าทรงใช้มา^{๗๒} พระเจ้าทรงส่งเราให้เชื่อฟังพระองค์^{๗๓} ซึ่งพระเยซูคริสต์ทรงตรัสว่า “...จงเชื่อในพระเจ้าและเชื่อในตัวเราด้วย...”^{๗๔} ดังนั้น คริสตชนต้องมีความเชื่อในพระเยซูคริสต์ ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นพระเจ้า พระวจนาตถ์ผู้ทรงรับเอากายมาบังเกิดเป็นมนุษย์ เพื่อช่วยเราให้รอดโดยให้เราได้คืนดีกับพระเจ้า และเชื่อในคำสอนของพระองค์ด้วย เพราะทั้งชีวิตและคำสอนของพระองค์นั้นคือการแสดงออกถึงอำนาจของพระเจ้าในโลกนี้ นอกจากนี้ ในพันธสัญญาใหม่ ความเชื่อในพระเยซูคริสต์ยังเน้นถึงความเชื่อในเรื่องของการสิ้นพระชนม์และการฟื้นคืนพระชนม์ของพระองค์ด้วย

(๑.๓) ความเชื่อในพระจิต เชื่อว่าพระเจ้าทรงประทานชีวิตของพระองค์แก่มนุษย์ทุกคนที่ประพฤติตนเหมาะสมด้วยความยุติธรรม ความโปรดปรานที่พระเจ้ามีต่อมนุษย์นี้ เรียกว่า พระหรรษทาน (The Grace of God)

อย่างไรก็ดี ความเชื่อ เป็นของประทานจากพระเจ้า (Grace) ไม่ใช่สิ่งที่เกิดจากความสามารถของมนุษย์ ความเชื่อในพระเจ้า พระเยซูคริสต์และพระจิต จึงเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งผลของความเชื่อ มีดังต่อไปนี้

^{๖๙} คำสอนพระศาสนจักรคาทอลิก ภาค ๑ ข้อ ๑๔๔.

^{๗๐} มนัส จวบสมัย, ๒๕๒๘ : ๙๙.

^{๗๑} ยน ๘ : ๒๔-๒๘.

^{๗๒} ยน ๑๗ : ๓.

^{๗๓} มก ๑ : ๑๑.

^{๗๔} ยน ๑๔ : ๑.

๑. ความเชื่อนำไปสู่ความรอดในพระธรรมโรมกล่าวว่ “...ด้วยว่าความเชื่อ ด้วยใจก็นำไปสู่ความชอบธรรม และการยอมรับสั่งจะของพระเจ้า ด้วยปากก็นำไปสู่ความรอด...”^{๗๕}

๒. ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจในความรอด เพราะว่ามี ความเชื่อในพระสัญญาของพระเจ้าที่ให้ไว้แก่มนุษย์

๓. ความเชื่อที่ทำให้มนุษย์ประกอบการดี แม้ว่าความรอดไม่ได้มาจากการกระทำก็ตาม แต่วัตถุประสงค์ของความรอด ก็เพื่อให้มนุษย์ประกอบการดี ในพระธรรมมัทธิว พระเยซูทรงตรัสว่า “...จงส่องสว่างแก่คนทั้งปวง เพื่อว่าเมื่อเขาได้เห็นความดีที่ท่านทำ เขาจะได้สรรเสริญ พระบิดาของท่านผู้ทรงอยู่ในสวรรค์...”^{๗๖}

(๒) ศีลศักดิ์สิทธิ์ (Sacrament)

ศีล ในคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก มีความหมายถึง ข้อปฏิบัติทางศาสนา ที่มีลักษณะเป็นพิธีกรรม เป็นการแสดงออกที่มีเนื้อหาและรูปแบบเฉพาะต่างๆ สอดคล้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์ โดยเชื่อมโยงความหมายทั้งหมดกับพิธีกรรมของพระเยซูคริสต์ ผู้ทรงเป็นศูนย์กลางชีวิต การแสดงออกของผู้ที่เชื่อในพิธีกรรมซึ่งเป็นศีลศักดิ์สิทธิ์นี้ เป็นการแสดงถึงความเชื่อ ความหวัง และความรักที่มีต่อพระเจ้าผู้ประทานความรอดให้แก่ผู้ที่มีความเชื่อ ซึ่งสามารถพบกับพระองค์ในศีลศักดิ์สิทธิ์นี้

ศีลศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นเครื่องหมายและเครื่องแห่งความรอด ในพระธรรมนูญาด้วยพิธีกรรม ข้อ ๕๙ กล่าวว่

จุดประสงค์ของศีลศักดิ์สิทธิ์ คือ ทำให้ศีลศักดิ์สิทธิ์สร้างพระกายของพระเยซูคริสตเจ้า และประการสุดท้ายเพื่อคารวะกิจแด่พระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ ในฐานะที่เป็นเครื่องหมายแสดงศีลศักดิ์สิทธิ์จึงมีบทบาทสอนเราด้วย ไม่เพียงแต่ผู้รับศีลต้องมีความเชื่ออยู่ก่อนแล้วเท่านั้น แต่ความเชื่อนั้น ได้รับการหล่อเลี้ยงบำรุงและแสดงออกมาด้วยถ้อยคำและสิ่งต่างๆ ที่เป็นพิธีกรรม เพราะเหตุนี้จึงเรียกศีลศักดิ์สิทธิ์ว่าเป็นศีลแห่งความเชื่อด้วย

ในพันธสัญญาเดิม ศีลศักดิ์สิทธิ์ เป็นการสื่อสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้ากับมนุษย์ในขอบเขตของเวลาและสถานที่ ส่วนในพันธสัญญาใหม่ ศีลศักดิ์สิทธิ์ เป็นการสื่อสัมพันธ์ โดยองค์พระบุตรของพระเจ้าเอง ซึ่งนับว่าเป็นการสื่อสัมพันธ์สูงสุด และไม่อยู่ภายใต้เงื่อนไขใดๆ อีกต่อไป กล่าวคือ พระเยซูคริสต์ทรงสิ้นพระชนม์เพียงครั้งเดียวเพื่อไถ่กู้มนุษย์ ดังนั้น พระองค์คือศีลศักดิ์สิทธิ์ พระองค์ทรงเป็นสื่อคนกลางแต่เพียงผู้เดียว ทรงเป็นพระเจ้าและมนุษย์ในเวลาเดียวกัน หลังจากได้ทรงฟื้นคืนพระชนม์และเสด็จจากไป พระองค์ได้มอบความเป็นศีลศักดิ์สิทธิ์นี้แก่พระศาสนจักร ให้พระจิตของพระองค์ดำรงอยู่กับพระศาสนจักรนี้ ให้พระศาสนจักรซึ่งเป็นพระกายของพระองค์ เป็นเครื่องหมายและเครื่องมือสำหรับความรอดต่อไป รวมทั้งเป็นเครื่องหมายถึงพระอาณาจักรพระเจ้าซึ่งจะปรากฏอย่างสมบูรณ์ในวาระสุดท้ายด้วย

^{๗๕} รม ๑๐ : ๑๐.

^{๗๖} มธ ๕ : ๑๖.

ด้วยเหตุนี้ ศีลศักดิ์สิทธิ์ ที่ปรากฏออกมาเป็นรูปแบบพิธีกรรม จึงเป็นเครื่องมือที่พระเยซูคริสต์ทรงมอบชีวิตใหม่หลังจากการกลับคืนชีพของพระองค์ ให้คริสตชนที่กำลังมุ่งสู่อาณาจักรของพระเจ้า เป็นการมอบให้ทุกช่วงเวลาของชีวิต นับตั้งแต่เกิดจนถึงตายและจนกว่าจะถึงวาระสุดท้ายไถ่ตาย ดังนั้นศีลศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นเครื่องเตือนสติและเป็นกำลังใจให้ผู้มีความเชื่อได้รับฉะนั้น ผู้ที่จะได้รับศีลศักดิ์สิทธิ์ทุกชนิดจะต้องเป็นผู้มีความเชื่อ มีความเข้าใจในความหมายของศีลต่างๆ รวมทั้งมีการเตรียมพร้อมทั้งด้านร่างกายและจิตใจที่จะรับศีลประเภทนั้นๆ ด้วย ศีลศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดมี ๗ ศีล คือ ได้แก่ ศีลล้างบาป ศีลมหาสนิท ศีลกำลัง ศีลอภัยบาป ศีลบวชและศีลเจิมผู้ป่วย มีความสำคัญแตกต่างกันออกไป แต่มีความจำเป็นสำหรับทุกช่วงเวลาของการดำเนินชีวิต ซึ่งจะกล่าวถึงพอสังเขป ดังนี้^{๗๗}

(๒.๑) **ศีลล้างบาป (Baptism)** เป็นเครื่องหมายภายนอกที่โปรดให้แก่ผู้รับเพื่อประทานพระหรรษทานศักดิ์สิทธิ์ ลบล้างผลร้ายของบาปกำเนิดที่ติดตามตัวมนุษย์มาจนหมดสิ้นทำให้มนุษย์ได้กลายเป็น บุตรของพระเจ้า มีสิทธิ์ได้เข้าสู่อาณาจักรของพระเจ้า และได้รับศีลศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ขณะที่ดำเนินชีวิตอยู่บนโลกใบนี้ คริสตชนนำทารกแรกเกิด เมื่อแข็งแรงแล้วก็มารับศีลล้างบาปกับพระสงฆ์ที่วัดท่ามกลางกลุ่มคริสตชนที่มาร่วมยินดีต้อนรับเด็กน้อย และเด็กนั้นก็จักโตขึ้นโดยอาศัยกลุ่มคริสตชนช่วยเหลือประคับประคองความเชื่อ เมื่อถึงวัยรุ่นก็จะได้รับศีลศักดิ์สิทธิ์อีกประการหนึ่งคือ ศีลกำลัง

(๒.๒) **ศีลกำลัง (Confirmation)** เป็นการต่อเนืองศีลล้างบาป ด้วยว่า เมื่อทารกได้กลับกลายเป็น คริสตชน เขาจะค่อยๆ โตขึ้น เพื่อพัฒนาความเชื่อและเรียนรู้ที่จะดำเนินชีวิต คริสตชนจนเข้าสู่วัยรุ่น เขาจะได้รับพระจิตอย่างเต็มเปี่ยม ให้มีพลังในการจะเป็นพยานและแพร่ธรรมอีกทั้งปกป้องช่วยเหลือเมื่อพระศาสนจักรพบอุปสรรคและความยากลำบาก การพร้อมช่วยเหลือนี้ องค์พระจิตเจ้าจะประทานพระคุณ ๗ ประการแก่เขา ให้กลับกลายเป็นคริสตชนที่สมบูรณ์ เป็นผู้ใหญ่ทางความเชื่อและทำงานเพื่อพระศาสนจักรตามฐานะของตนอย่างไม่ย่อท้อ พระคุณทั้ง ๗ ประการ คือ

๑. พระดำริ พระคุณที่ช่วยให้เกิดความซาบซึ้งในความดีงามของพระเจ้า ได้ลึมรสความดีงามอันเหนือธรรมชาติของพระเจ้า

๒. สติปัญญา เพื่อจะเข้าใจข้อคำสอนอันลึกซึ้งของพระศาสนา

๓. ความคิดอ่าน เพื่อแยกแยะตัดสินคุณค่าสิ่งของต่าง ๆ ได้อย่างแม่นยำ

๔. ความรู้ ความสามารถในการเรียนทั้งทางโลก ทางธรรม การพัฒนาคิดค้นประดิษฐ์สิ่งต่างๆ เพื่อสร้างสรรค์โลก

๕. ความยำเกรง ความรู้ถึงความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า และตั้งพระองค์ไว้ต่อหน้าเสมอ

๖. ความเลื่อมใสศรัทธา เป็นพระคุณที่ช่วยให้คริสตชนร้อนรนในการปฏิบัติศาสนกิจอย่างเข้าใจและรู้ความหมาย

๗. กำลัง เป็นพระคุณความเข้มแข็งที่จะต่อสู้การประจญล่อลวง และความโน้มเอียงฝ่ายต่ำที่จะนำเราทำชั่ว

^{๗๗} พงศ์ ประมวล, ๑๙๙๕ : ๔๐-๕๐.

โดยปกติ พระสังฆราช เป็นผู้โปรดศีลกำลัง

(๒.๓) **ศีลอุบาย (Penance)** ขณะที่รับศีลล้างบาปเราได้รับการยกบาปทั้งสิ้นผลของบาปกำเนิดที่ติดตัวเรามาตั้งแต่กำเนิดทุกประการ แต่เมื่อเราโตขึ้นเราก็พลาดพลั้งไปทำบาปอีกทุกครั้งที่เราทำบาปหนัก ผลของบาปทำให้เรากับพระเจ้าตัดความสัมพันธ์กัน เราสูญเสียพระหรรษทานศักดิ์สิทธิ์ มิได้เป็นบุตรของพระเจ้าอีกต่อไป ไม่มีสิทธิ์รับมรดกในเมืองสวรรค์ พระเยซูคริสต์จึงทรงตั้งศีลอุบายเพื่อให้มนุษย์ได้กลับมาความสัมพันธ์และกลับคืนดีกับพระเจ้าเสียใหม่ อีกชื่อหนึ่งของศีลศักดิ์สิทธิ์ประการนี้คือ “ศีลแห่งการคืนดี” เด็กๆ ที่เติบโตมาจึงเรียนรู้ที่จะกลับมาขอโทษพระเจ้า ทุกครั้งที่กระทำบาป และได้รับการอภัยโทษ โดยไปขอสารภาพบาปกับพระสงฆ์ผู้เป็นคณกลางระหว่างพระกับมนุษย์ ท่านอุบายไปในนามของพระเจ้า อย่างไรก็ตาม เนื้อแท้ของศีลอุบายจึงไม่ใช่การปลดเปลื้องบาปออกจากตัวเราด้วยความเห็นแก่ตัว แต่เป็นการเห็นแก่พระเจ้าเพราะพระองค์ทรงเป็นความดีงาม องค์กรความรัก มนุษย์จึงไม่ควรกระทำบาปให้พระองค์เสียใจและตัดสัมพันธ์กับองค์ความดีนั้น เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งของศีลอุบายคือ ต้องเสียใจ เพราะเราได้กระทำบาปนั้นและตั้งใจว่าจะไม่ทำอีก ความรักของพระเจ้าที่มีต่อคริสตชนและมนุษย์ทุกคน เปรียบได้กับความรักของพ่อที่มีต่อลูกผู้สำนึกผิดกลับมาขอโทษและพ่อก็ให้อภัย จึงเป็นความชื่นชมยินดีและการเริ่มต้นชีวิตใหม่ได้ทุกครั้งที่เราพลาดไป

(๒.๔) **ศีลมหาสนิท (Holy Eucharist)** ศีลมหาสนิทนี้เป็นศีลที่สำคัญที่สุด เป็นหัวใจของศีลศักดิ์สิทธิ์ทุกประการ กล่าวคือ ศีลเป็นการแสดงถึง องค์พระเยซูคริสต์ทรงประทับอยู่ท่ามกลางมนุษย์ทุกคนบนโลก ภายใต้รูปปรากฏของแผ่นปังและเหล้าองุ่น เมื่อได้รับการอภิเษกในบูชามิสซาแผ่นปัง แล้วเหล้าองุ่นก็กลับเปลี่ยนเป็นพระกายและพระโลหิตของพระเยซูคริสต์ แม้ว่าสายตาจะเห็นภาพปรากฏเป็นแผ่นปังและเหล้าองุ่นก็ตาม แต่เนื้อแท้ได้เปลี่ยนเป็นพระวรกายทั้งครบของพระเยซูคริสต์ เมื่อคริสตชนได้รับศีลมหาสนิทก็เชื่อมั่นคงว่าเป็นองค์พระเยซูคริสต์เองที่ประทับในชีวิตของคริสตชน เพื่อมนุษย์จักได้ชิดสนิทเป็นหนึ่งเดียวกับพระองค์

(๒.๕) **ศีลเจิมผู้ป่วย (Anointing of the sick)** เป็นศีลศักดิ์สิทธิ์ที่พระเยซูคริสต์ทรงตั้งขึ้น เพื่อโปรดให้แก่ผู้ป่วยหนักจนจะสิ้นใจ หรือผู้ป่วยที่อ่อนกำลัง แม้แต่ผู้ที่เข้ารับการผ่าตัดสำคัญและไม่แน่ใจว่าจะรอดหรือไม่ ศีลศักดิ์สิทธิ์ประการนี้ประทานพระหรรษทานให้แก่ผู้รับ เพื่อฟื้นฟูกำลังยามป่วยไข้และปฏิสังขรณ์ร่างกาย และวิญญานเพื่อเตรียมตัวออกจากโลกนี้เดินทางกลับไปหาพระเจ้า พระสงฆ์โปรดศีลเจิมผู้ป่วยพร้อมทั้งศีลอุบาย และศีลมหาสนิทด้วยในคราวเดียวกัน เมื่อรับศีลมหาสนิทเช่นนี้ เรียกว่า ศีลเสบียง

(๒.๖) **ศีลบวช (Holy order ordination)** หรือเรียกอีกอย่างว่า ศีลอนุกรมคริสตชนเชื่อว่า คนบางคนจะได้รับการทรงเลือกจากพระเจ้าให้ทำหน้าที่พระสงฆ์ เช่น การที่โมเสส อาโรน และศาสดาประกาศก (Prophet) หลายๆ ท่านได้รับการกระแสรเรียกจากพระเจ้า ผู้ที่มีกระแสเรียกเมื่อได้รับการอบรมจนแน่ใจ และพร้อมที่จะตอบสนองต่อกระแสเรียกของตนก็จะได้รับศีลบวช เพื่อสืบทอดงานและโปรดศีลศักดิ์สิทธิ์ในพระศาสนจักร ในศักดิ์สงฆ์นี้ สามารถแบ่งได้ ๓ ชั้น ได้แก่

๑. **สังฆานุกร** เป็นการบวชเมื่อเริ่มเข้าสู่สังฆภพ ยังไม่มีอำนาจเต็มในการเป็นศาสนบริกร

๒. พระสงฆ์ เป็นการรับศีลบวชเข้าสู่สังฆภาพที่ครบถ้วนแล้ว แต่ยังคงต้องเชื่อฟัง พระสังฆราชผู้บวชตน

๓. พระสังฆราช เป็นการเข้าสู่สังฆภาพที่ครบถ้วนบริบูรณ์ พระสังฆราชจะเป็น ผู้โปรดศีลบวชพระสงฆ์

นอกจากนี้ คริสตชนเชื่อว่า พระสงฆ์แบ่งเอาความเป็นสงฆ์มาจากองค์พระเยซูเจ้า เพราะพระองค์เป็นพระสงฆ์พระองค์แรก พระสงฆ์เป็นผู้ถวายบูชาและเป็นทั้งเครื่องบูชาในเวลา เดียวกัน ผู้รับศีลบวชเป็นพระสงฆ์จะเป็นพระสงฆ์ตลอดไป หมายความว่า แม้ตายไปไม่ว่าจะ อยู่ ณ ที่ใด ก็ยังคงเป็นพระสงฆ์เช่นนี้ตลอดไป ความเป็นพระสงฆ์ของพระเยซูคริสต์ได้เข้ามาอยู่ในตัว ผู้รับศีลบวชอย่างไม่มีวันลบเลือน

พระสงฆ์มีหน้าที่ ดังนี้

๑. สงฆ์ คือ หน้าที่ประกอบพิธีเพื่อโปรดศีลศักดิ์สิทธิ์แก่สันตบุรุษ เป็นคนกลาง ระหว่างพระเจ้าและมนุษย์เป็นศาสนบริกรในศาสนจักร

๒. ประกาศก หมายถึง ทำหน้าที่เทศน์สั่งสอนสิ่งที่พระเจ้าได้ตรัสในพระคัมภีร์ แก่ คริสตชนได้ทราบและเข้าใจ เทศน์เตือนใจให้ละทิ้งบาปและสอนพระธรรมคำสอนแก่ทุกคน

๓. กษัตริย์ หมายถึง การทำหน้าที่ปกครองมวลประชาสันตบุรุษฝ่ายวิญญาณ โดยเริ่มตั้งแต่พระสังฆราชจะมีเขตปกครองของตนเรียกว่า สังฆมณฑล และมอบอำนาจแก่พระสงฆ์ให้ ช่วยดูแลวัดต่างๆ ที่อยู่ในสังฆมณฑล

(๒.๗) **ศีลสมรส (Matrimony)** เป็นการยืนยันถึงความรักของพระเจ้าที่ทรงมีต่อ มนุษย์ นั่นคือทรงประสงค์ให้มนุษย์มีความสุข มีครอบครัว มีทายาทสืบต่อไป ผู้ที่จะรับศีลสมรสต้อง เรียนการเตรียมสมรสกับพระสงฆ์ที่รับผิดชอบดูแลชีวิตครอบครัวก่อน จากนั้นจึงมีการทำพิธีสมรสต่อ หน้ากลุ่มคริสตชน คู่สมรสจะปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อกันจนสิ้นชีวิต จากนั้นก็จะได้รับพรจากพระเจ้า ดังนั้น การหย่าร้างโดยไม่มีเหตุอันสมควรจึงทำไม่ได้

(๓) การดำเนินชีวิต

ในพระคัมภีร์ของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกนั้น ต้องปฏิบัติตามบัญญัติข้อใหญ่ คือ มนุษย์ต้องมีความรักต่อพระเจ้าเป็นเจ้า และความรักต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังที่พระเยซูคริสต์ทรงตรัสไว้ ว่า “...พระบัญญัติเอกก็คือ ท่านจงรักพระเจ้าเป็นเจ้าของท่านด้วยสิ้นสุดใจ สิ้นสุดความคิด และสิ้นสุด กำลังของท่าน และจงรักเพื่อนมนุษย์เหมือนรักตนเอง...”^{๗๘}

บัญญัติแห่งความรักจึงเป็นบัญญัติที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และรับได้ว่าเป็นบัญญัติเดียวที่พระเจ้าทรงประทานให้แก่มนุษย์ และเป็นบัญญัติที่มนุษย์ต้องนำไปสู่มนุษย์ทุกคนบนโลกนี้ มนุษย์ต้องใช้ ความรักไม่เพียงแต่สิ่งที่เรากระทำ แต่ต้องรวมถึงสาเหตุที่นำไปสู่การกระทำนั้นๆ ด้วย เช่น อากัปกิริยาทั้งหมด ตลอดจนเจตนาและชีวิตของมนุษย์ จะต้องได้รับแรงจูงใจจากพลังความรักต่อ พระเจ้าและต่อเพื่อนมนุษย์ ซึ่งจะทำได้ก็ต่อเมื่อเชื่อว่าเป็นบุตรของพระเจ้าอย่างแท้จริง

^{๗๘} มก ๑๒ : ๒๓-๒๔.

นอกจากบัญญัติแห่งความรักแล้ว พระเยซูคริสต์ยังทรงสอนให้มนุษย์ ปฏิบัติตาม พระบัญญัติสิบประการ (Ten Commandment) ที่พระเจ้าทรงประทานแก่มอเสอีกด้วย เพราะเหตุว่าเป็นคำสอนที่ช่วยให้มนุษย์สามารถแยกแยะได้ว่า อะไรคือสิ่งที่ดีและสิ่งที่ชั่ว และจะช่วยชี้แนะให้มนุษย์ได้ทราบว่า ควรให้ความรักเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และเพื่อนมนุษย์ได้อย่างไรบ้าง บัญญัติสิบประการ มีดังนี้^{๗๙}

๑. พระบัญญัติประการแรก อย่ามีพระเจ้าอื่นใดนอกเหนือจากเรา กล่าวคือ จงรักพระเจ้าเหนือสิ่งอื่นใด เพราะพระเจ้าทรงสร้างมนุษย์มาด้วยความรัก เพื่อตอบสนองมนุษย์จึงต้องมอบความเชื่อ ความวางใจ ไว้กับพระองค์แต่เพียงผู้เดียว และมีความสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียวกับพระองค์ โดยอาศัยความรักนิรันดรเป็นเครื่องผูกมัด จุดหมาย ปลายทาง และความคิดคำนึงรวมทั้งหมดไว้กับพระองค์

๒. พระบัญญัติประการที่สอง จงรักพระนามศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ กล่าวคือ อย่าออกพระนามพระเจ้าโดยไม่สมเหตุ การเคารพนับถือบูชา เป็นการแสดงออกถึงความรัก ดังนั้นมนุษย์จึงต้องแสดงความเคารพต่อพระนามของพระองค์ และทุกสิ่งที่ทำให้เราระลึกถึงพระองค์ เพราะพระองค์เป็นต้นกำเนิดของทุกสิ่งที่เราเป็นและเราเป็น เพราะความรักของพระองค์ที่ให้ชีวิตแก่เรา และทำให้เราเจริญเติบโตขึ้น

๓. พระบัญญัติประการที่สาม จงยกย่องกราบนมัสการพระเป็นเจ้าทั้งส่วนตัวและส่วนร่วม กล่าวคือ การนมัสการพระเจ้าเป็นการแสดงความรักต่อพระองค์ในอีกรูปแบบหนึ่ง มนุษย์ไม่เพียงแต่นมัสการพระองค์เป็นการส่วนตัวเท่านั้น แต่เราได้นมัสการพระเจ้าพร้อมกับเพื่อนมนุษย์ในครอบครัวของพระเจ้า เช่น การรับศีลมหาสนิท นับว่าเป็นการแสดงความรักอย่างสูงสุดต่อพระเจ้าร่วมกับครอบครัวของพระองค์

๔. พระบัญญัติประการที่สี่ จงเคารพพันธะแห่งความรักซึ่งพระเป็นเจ้าได้ทรงสร้างระหว่างมวลมนุษย์ เช่น การเคารพนับถือบิดามารดา กล่าวคือ ความรักของพระเจ้าที่มีต่อมนุษย์นั้น เป็นสัญลักษณ์ถึงพันธะแห่งความรัก ซึ่งผูกมัดสามีและภรรยาเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยผ่านทางศีลสมรส ความรักของพระเจ้ายังเป็นแหล่งของการประสานความปรองดองกันในสังคมมนุษย์ ดังนั้น ความนอบน้อมต่อบัญญัติในข้อนี้จึงเป็นการแสดงออกของการรู้คุณค่าของพันธะแห่งความเป็นหนึ่งเดียวกันนั่นเอง

๕. พระบัญญัติประการที่ห้า จงสนใจต่อชีวิตของตนเองและชีวิตของผู้อื่น เช่น การไม่ฆ่าคน กล่าวคือ ชีวิตของประทานจากรักของพระเจ้าจึงเป็นสิ่งที่ต้องดูแลรักษา ปกป้อง หวงแหน นับว่าเป็นการแสดงออกถึงความรักอีกรูปแบบหนึ่ง

๖. พระบัญญัติประการที่หกและประการที่เก้า จงเคารพตนเองและบุคคลอื่น ในฐานะมนุษย์โดยรวมทุกด้าน เช่น อย่าทำผิดต่อความบริสุทธิ์ทางใจ หรืออย่าทำอันลามก กล่าวคือ ในความรักอันไม่มีขอบเขตจำกัดของเจ้านั้น พระองค์ทรงสร้างมนุษย์แต่ละคนที่ไม่เหมือนใคร และไม่มีใครเหมือน การยอมรับในความเป็นผู้ที่หาใครเสมอเหมือนไม่ได้นี้ เป็นเครื่องหมายแห่งความรักต่อพระเจ้า ดังนั้นการกระทำและความปรารถนาที่มีสำหรับตนเองและผู้อื่น จึงควรเป็นทางที่จะ

^{๗๙} อพย ๒๐ : ๑-๑๗, ฉธบ ๕ : ๑-๒๑.

ช่วยให้มีชีวิตและเติบโตเป็นบุคคล ดังที่พระองค์ทรงต้องการให้เราเป็น เพื่อแสดงให้เห็นชัดอีกประการหนึ่งของความรักแท้ต่อพระเจ้า

๗. พระบัญญัติประการที่เจ็ด จงเคารพสิทธิและสมบัติของผู้อื่น เช่น อย่าลักขโมยทรัพย์สินของผู้อื่น กล่าวคือ พระเจ้าได้ทรงจัดสิ่งของทุกอย่างในโลกนี้ให้เพียงพอสำหรับมนุษย์ทุกคนด้วยความรักและพระทัยดีของพระองค์ การยอมรับและเคารพสิทธิแห่งการเป็นเจ้าของสิ่งเหล่านี้ของมนุษย์แต่ละคน จึงเป็นการตอบสนองความรักของพระเจ้าต่อมนุษย์ในอีกแง่มุมหนึ่ง การเคารพในความเป็นเจ้าของของตนและสมบัติของผู้อื่น จัดเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เป็นเพียงผู้ดูแลสิ่งสร้างของพระเจ้าเท่านั้นเอง

๘. พระบัญญัติประการที่แปด จงยกย่องและรักษาชื่อเสียงของคนอื่น เช่น การไม่ใส่ความนินทา กล่าวคือ การรักความจริง มีความเที่ยงตรงในการตัดสินที่เกี่ยวกับชื่อเสียงของคนอื่น ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะแสดงความรักต่อพระเจ้า เพราะพระองค์ทรงเป็นความจริง และรักมนุษย์ทุกคนเยี่ยงบุตรของพระองค์เอง พระองค์เท่านั้นทรงมีสิทธิ์ที่จะพิพากษาตัดสินประชากรของพระองค์ได้

๙. พระบัญญัติประการที่สิบ อายำยินดีในทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น เช่น อย่ามักได้ทรัพย์สินของเขา กล่าวคือ พระเจ้าทรงพอพระทัยเมื่อเรามีความสุข ความยินดี เกี่ยวกับความคิดที่เกิดขึ้นกับคนอื่น พระเจ้าทรงปรารถนาแต่ความพอดีสำหรับทุกคน พระองค์ทรงพอพระทัยเมื่อทุกสิ่งเป็นไปด้วยดีสำหรับมนุษย์ทุกคน การมีส่วนร่วมในความสุขของพระเจ้าสำหรับความดีที่เกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์ก็คือการมีส่วนร่วมในความรักของพระเจ้าต่อมนุษย์ทุกคน

นอกจากนี้ พระเยซูคริสต์ยังได้ทรงสอนถึงมหาบุญลาภ ๘ ประการ ที่มนุษย์ควรปฏิบัติ ดังนี้

มหาบุญลาภประการที่ ๑ ผู้ใดมีใจยากจนผู้นั้นก็เป็นสุข เพราะเมืองสวรรค์เป็นของเขา^{๘๐} มีความหมายว่า ผู้ที่รู้ตัวเองเสมอว่าตนต้องพึ่งพระเจ้าและรอคอยทุกสิ่งจากพระองค์ เขาเหล่านี้จึงเป็นประชากรที่มีจิตใจตรงตามความต้องการของพระเจ้า เพื่อรับอาณาจักรของพระเจ้า เป็นใจที่เปิดกว้างสำหรับอาณาจักรนี้ ซึ่งไม่ต้องการความผูกพันกับทรัพย์สินสมบัติของโลกนี้ เนื่องจากมนุษย์ไม่สามารถรับใช้พระเจ้าและเงินได้ในขณะเดียวกัน

มหาบุญลาภประการที่ ๒ ผู้ใดทุกข์ระทมใจก็เป็นสุข เพราะเขาจะได้รับการปลอบโยน^{๘๑} ผู้ที่เศร้าโศกในที่นี้ หมายถึง ผู้ยากจน และได้รับความอภัยธรรม การกดขี่ข่มเหงมากมายในโลก ซึ่งทำให้มนุษย์อยู่ในภาวะสิ้นหวัง หากแต่ความเศร้าโศกที่เกิดขึ้นนี้ มีความเชื่อและความหวังว่าจะได้รับการปลอบโยนใจจากพระเจ้ารวมอยู่ด้วย จึงถือว่าเป็นบุญ

มหาบุญลาภประการที่ ๓ ผู้ใดอ่อนโยนก็เป็นสุข เพราะเขาจะได้รับแผ่นดินเป็นมรดก^{๘๒} หมายถึง ผู้ที่ยินดีรับพระอาณาจักรของพระเจ้า และมอบตนเองเพื่อพระเจ้าและอาณาจักรของพระองค์ มุ่งที่จะทำงานเพื่อพระอาณาจักรของพระเจ้าให้ประสบความสำเร็จ

^{๘๐} มธ ๕ : ๓.

^{๘๑} มธ ๕ : ๔.

^{๘๒} มธ ๕ : ๕.

มหาบุญลาภประการที่ ๔ ผู้ใดหิวกระหายความยุติธรรมก็เป็นสุข เพราะเขาจะอัมหน้า^{๘๓} หมายถึง การถูกปฏิเสธและได้รับความยุติธรรม เป็นแผนการของพระเจ้าที่มีไว้ทดลองสำหรับผู้ที่มีความเชื่อในพระองค์ ผู้ที่ต้องการความยุติธรรม และแสวงหาพระเจ้า จึงเป็นผู้ที่แสดงออกถึงความต้องการที่จะให้อาณาจักรของพระเจ้าได้รับการสถาปนาขึ้นในโลกนี้ ดังนั้นพระเจ้าจะทรงช่วยเขาให้พ้นจากความยุติธรรมทั้งหลาย

มหาบุญลาภประการที่ ๕ ผู้ใดสำแดงความเมตตาแก่ผู้อื่นก็เป็นสุข เพราะเขาจะได้รับพระเมตตา^{๘๔} หมายถึง ผู้ที่มีใจเมตตากรุณา เห็นอกเห็นใจผู้อื่น เขาจะได้รับความเมตตาจากพระเจ้าด้วย เพราะตลอดเวลาที่ผ่านมา พระเจ้าทรงแสดงพระองค์ว่าเป็นพระเจ้าผู้ทรงมีพระทัยเมตตา พระองค์จึงปรารถนาให้มนุษย์มีเมตตาต่อกันด้วย ความเมตตาของมนุษย์ต่อเพื่อนมนุษย์นั้น เป็นเงาสท้อนพระเมตตาของพระเจ้าที่มีต่อตัวเขาเอง

มหาบุญลาภประการที่ ๖ ผู้ใดมีใจบริสุทธิ์ก็เป็นสุข เพราะเขาจะได้เห็นพระเจ้า^{๘๕} ความบริสุทธิ์ทางจิตเป็นลักษณะสำคัญของผู้ที่มีความตั้งใจและเจตนาที่จะทำทุกอย่างตามพระประสงค์ของพระเจ้า และไม่ละเลยที่จะแสวงหาพระอาณาจักรของพระองค์ ซึ่งเขาจะได้รับความชื่นชมจากพระเจ้า และมีความสัมพันธ์กับพระองค์มากยิ่งขึ้นด้วย

มหาบุญลาภประการที่ ๗ ผู้ใดพยายามสร้างสันติก็เป็นสุข เพราะเขาได้ชื่อว่าเป็นบุตรของพระเจ้า^{๘๖} ความสันติ เป็นเครื่องแสดงถึงความสนิทสนมกลมกลืนกันของมนุษย์กับพระเจ้า และความสนิทสนมเป็นหนึ่งเดียวกันกับเพื่อนมนุษย์ทุกคนในโลก ซึ่งเป็นการแสดงถึงความสุขุมทุกคนเป็นบุตรของพระเจ้า มีความเสมอภาคละเท่าเทียมกัน

มหาบุญลาภประการที่ ๘ ผู้ใดถูกเบียดเบียนข่มเหงก็เป็นสุข เพราะเมืองสวรรค์เป็นของเขา^{๘๗} การถูกเบียดเบียน ข่มเหง ได้รับความทุกข์ทรมาน ทำให้มีส่วนร่วมในพระมหาทรมานของพระเยซูคริสต์

ในทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก มนุษย์ทุกคนต่างต้องการมีชีวิตนิรันดร์ ดังนั้น การดำเนินชีวิตในโลกนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่มนุษย์ทุกคนต้องเตรียมตนเองให้พร้อม ก่อนที่ความตายจะมาถึงตน การประพฤติปฏิบัติตามธรรมบัญญัติ หรือการดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระเยซูคริสต์อย่างสม่ำเสมอ เมื่อตายแล้วจะทำให้ได้กลับไปสู่การมีชีวิตร่วมกับพระเจ้าในอาณาจักรของพระองค์หรือที่เรียกว่า การมีชีวิตนิรันดร์

ง. แนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย

๑. ความหมายของชีวิตหลังความตาย

ทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เชื่อว่า ชีวิตหลังความตาย หรือ ชีวิตในโลกหน้า หมายถึง ชีวิตอมตะของมนุษย์โดยรวมทุกด้าน อมตภาพของชีวิตมนุษย์มิใช่มาจากการที่ความตายไม่

^{๘๓} มธ ๕ : ๖.

^{๘๔} มธ ๕ : ๗.

^{๘๕} มธ ๕ : ๘.

^{๘๖} มธ ๕ : ๙.

^{๘๗} มธ ๕ : ๑๐.

สามารถแยกมนุษย์เป็น ๒ ส่วน ภายเน่าสลาย วิญญาณไปพบพระเจ้า เพราะมนุษย์เป็นหนึ่งทั้งเวลา เป็นและเวลาตาย มนุษย์มาจากพระเจ้า ผู้ทรงรักมนุษย์ และประทานชีวิตอมตะให้กับมนุษย์ เพราะฉะนั้น คำสอนเกี่ยวกับการกลับคืนชีพของผู้ตาย จึงกล่าวว่า พระเจ้าสร้างมนุษย์ พระองค์มีได้ ดำริให้มนุษย์มีแต่วิญญาณ หากมนุษย์ยังมีทั้งวิญญาณและกายรวมกันอย่างแยกไม่ออก และให้มีชีวิตอมตะ ดังนั้น เมื่อชีวิตที่จบลงที่การตาย ชีวิตนิรันดรจึงจะต้องรับช่วงต่อทันที การต่อชีวิตในส่วนของความตายนี้ เรียกว่า การกลับคืนชีพของมนุษย์โดยรวมทุกด้าน

ความเชื่อเรื่องการกลับคืนชีพของผู้ตายนี้ นับว่าเป็นความเชื่อสำคัญมาตั้งแต่แรกในทำนองเดียวกับที่พระเยซูคริสต์ทรงกับความต้อคืนชีพอย่างแท้จริงจากบรรดาผู้ตาย และยังคงดำรงชีพอยู่ในนิกาลฉับใด ฉะนั้น หลังจากที่ได้ตายแล้ว ผู้ชอบธรรมก็จะต้องมีชีวิตตลอดการร่วมกับพระเยซูคริสต์ฟื้นคืนชีพ และพระเยซูคริสต์ก็จะทรงโปรดให้พวกเขากลับเป็นขึ้นในวันสุดท้าย^{๘๘}

...เหตุใดบางคนในพวกท่าน ยังกล่าวว่าการฟื้นคืนชีพของบรรดาผู้ตายนั้นไม่มี หากไม่มีการคืนชีพของผู้ตาย พระคริสต์ก็จะไม่ทรงกลับคืนชีพเช่นกัน แต่ถ้าพระเยซูคริสต์มิได้ทรงกลับคืนชีพ การเทศนาของเราก็เปล่าประโยชน์ ความเชื่อของพวกท่านก็เปล่าประโยชน์ด้วยเช่นกัน แต่ไม่ใช่เช่นนั้น พระเยซูคริสต์ได้ทรงคืนชีพจากบรรดาผู้ตายแล้ว ทรงเป็นผลแรกของผู้ที่ได้ล่วงลับไปแล้วนั้น...^{๘๙}

ด้วยเหตุนี้ การคืนชีพของผู้ตายนั้น จึงเป็นสิ่งที่ได้รับการไยแสดงจากพระเจ้า ความหวังในการคืนชีพของร่างกายผู้ตาย กำหนดขึ้นให้เป็นผลสืบเนื่องในเนื้อหาอย่างแท้จริงของความเชื่อ ถึงพระเจ้าผู้ทรงสร้างมนุษย์ในทั้งตัวตน ทั้งวิญญาณและกาย พระผู้สร้างฟ้าและดิน ยังเป็นองค์พระผู้ชำระพันธสัญญากับอับราฮัมและลูกหลานของเขาไว้อย่างสัตย์ซื่ออีกด้วย ในมุมมองนี้ ความเชื่อในการคืนชีพจะเริ่มแสดงออก เมื่อต้องเผชิญกับความทุกข์ยาก มรณสักขีมีคคาบี กล่าวว่า

...พระมหากษัตริย์ผู้ครองโลกนี้จะทรงโปรดให้เราคืนชีพ เพื่อให้ได้รับชีวิตนิรันดรเราผู้ยอมตาย เพื่อเห็นแก่บัญญัติของพระองค์^{๙๐} ยอมตายด้วยน้ำมือมนุษย์ โดยยึดมั่นในพระเจ้าด้วยความหวังว่าจะได้รับการคืนชีพจากพระองค์ยิ่งดีเสียกว่า...^{๙๑}

ความเชื่อในการคืนชีพนี้ จึงมีพื้นฐานอยู่ที่ความเชื่อในพระเจ้า ซึ่ง “...มิได้เป็นพระเจ้าของผู้ตาย แต่ทรงเป็นพระเจ้าของผู้เป็น...”^{๙๒} และยิ่งกว่านั้น พระเยซูคริสต์ทรงเชื่อมโยงความเชื่อในการกลับคืนชีพนี้เข้ากับพระองค์เอง “...เราคือ การกลับคืนชีพและชีวิต...”^{๙๓} คือ พระเยซูเจ้าพระองค์เองคือ ผู้ที่จะทรงโปรดให้ผู้ที่ได้เชื่อในพระองค์ และได้รับประทานพระกายและดื่มพระโลหิตของพระองค์ ได้ฟื้นคืนชีพในวันสุดท้าย ซึ่งพระองค์ได้ประทานเครื่องหมายและหลักประกันนับแต่บัดนี้แล้ว นั่นคือ

^{๘๘} ยน ๖ : ๓๙-๔๐.

^{๘๙} ๑คร ๑๕ : ๑๒-๑๔, ๒๐.

^{๙๐} ๒มคป ๗ : ๙.

^{๙๑} ๒มคป ๗ : ๑๔.

^{๙๒} มก ๑๒ : ๒๗.

^{๙๓} ยน ๑๑ : ๒๕.

การคืนชีพให้แก่ผู้ตายบางคน ซึ่งเท่ากับเป็นการประกาศล่วงหน้าถึงการฟื้นคืนพระชนม์ของพระองค์เอง ดังนั้น การเป็นประจักษ์พยานถึงพระเยซูคริสต์ คือ การเป็น “พยานว่าพระเยซูคริสต์ได้ทรงคืนพระชนม์แล้ว...”^{๙๔} “...ได้รับประทานและดื่มกับพระองค์ เมื่อพระองค์ทรงกลับคืนชีพจากบรรดาผู้ตาย...”^{๙๕} ด้วยเหตุนี้ ความหวังในการกลับคืนชีพของคริสตชนนั้น จึงชัดเจนจากการที่ได้พบกับพระเยซูคริสต์หลายครั้ง เมื่อทรงคืนพระชนม์แล้ว เราก็จะกลับคืนชีพเหมือนกับว่าพระองค์ร่วมกับพระองค์และโดยอาศัยพระองค์

๒. การเสด็จกลับมาครั้งที่สองของพระเยซูคริสต์

นับตั้งแต่พระเยซูคริสต์สิ้นพระชนม์ แล้วเสด็จขึ้นสู่สวรรค์ ในทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่า พระองค์จะเสด็จกลับมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็เป็นสิ่งที่ไม่มีความสามารถรู้ได้ว่า เวลานั้นจะมาถึง เมื่อใดในพระธรรมกิจการ กล่าวไว้ว่า “...ไม่ใช่ธุระของเราที่จะรู้จักเวลาและวาระ ซึ่งพระบิดาได้ทรงกำหนดไว้โดยสิทธิอำนาจของพระองค์แต่ผู้เดียว...”^{๙๖} แต่พระองค์สามารถเสด็จมาได้ทุกขณะ ด้วยเหตุนี้ คริสตชนจึงภาวนาโดยเฉพะอย่างยิ่งในศีลรักรมหาสนิท เพื่อเร่งการเสด็จกลับมาของพระเยซูคริสต์ โดยทูลพระองค์ว่า “...เสด็จมาเถิด องค์พระผู้เป็นเจ้า...”^{๙๗}

พระเยซูคริสต์ได้ทรงยืนยันก่อนการเสด็จสู่สวรรค์ของพระองค์ว่า ยังไม่ถึงเวลาที่จะก่อตั้งพระอาณาจักรอันรุ่งโรจน์ของพระเมสสิยาห์ ซึ่งอิสราเอลกำลังรอคอยอยู่^{๙๘} ซึ่งตามคำพยากรณ์ของประกาศก จักต้องนำมาซึ่งระเบียบอันเด็ดขาดแห่งความชอบธรรมความรักและสันติสุข^{๙๙} แก่มนุษย์ทั้งปวง ตามที่องค์พระเจ้าตรัสไว้ “...ปัจจุบันกาล เป็นเวลาแห่งพระจิตและการเป็นประจักษ์พยาน แต่ก็เป็นกาลเวลาที่ยังถูกตราไว้ด้วยความยากลำบาก...”^{๑๐๐} และความทุกข์ร้อนอันเกิดจากความชั่วซึ่งมิได้ละเว้นแม้แต่พระศาสนจักร^{๑๐๑} และการเปิดศักราชของการต่อสู้ในวาระสุดท้าย อันเป็นการรอคอยและการเฝ้าระวัง^{๑๐๒} ก่อนการเสด็จกลับมาของพระเยซูคริสต์ พระศาสนจักรจะต้องผ่านความยากลำบากขั้นสุดท้าย ซึ่งจะทำให้ความเชื่อของผู้ที่มีความเชื่อเป็นจำนวนมากต้องคลอนแคลน^{๑๐๓} การเบียดเบียนซึ่งเกิดขึ้นคู่เคียงกันไปกับการเดินทางของพระศาสนจักรบนแผ่นดิน^{๑๐๔} จะเปิดเผยให้เห็น “ธรรมล้ำลึกแห่งความบาป” ภายใต้รูปแบบการหลอกลวงตบตาทางศาสนา ซึ่งจะนำทางแก้ปัญหาอย่างผิวเผินมาให้มนุษย์ ถึงขนาดที่ยอมปฏิเสธศีลธรรม โดยมีการหลอกลวงว่า จะมีผู้

^{๙๔} กจ ๑ : ๒๒.

^{๙๕} กจ ๑๐ : ๔๑.

^{๙๖} กจ ๑ : ๗ .

^{๙๗} เทียบ ๑ คริ ๑๑ : ๒๖ ; ๒ปต ๓ : ๑๑-๑๒.

^{๙๘} ๑คริ ๑๖ : ๒๒ ; วว ๒๒ : ๑๗-๒๐.

^{๙๙} กจ ๑ : ๖-๗.

^{๑๐๐} อสย ๑๑ : ๑-๙.

^{๑๐๑} ๑คริ ๗ : ๒๖.

^{๑๐๒} กจ ๑ : ๘ ; ๑คริ ๗ : ๒๖ ; อฟ ๕ : ๑๖ ; ๑ปต ๔ : ๑๗.

^{๑๐๓} มธ ๒๕ : ๑,๑๓ ; มก ๑๓ : ๓๓-๓๗ ; ๑ยน ๒ : ๑๘ ; ๑ทธ ๔ : ๑.

^{๑๐๔} ลก ๑๘ : ๘ ; มธ ๒๔ : ๑๒.

^{๑๐๕} ลก ๒๑ : ๑๒ ; ยน ๑๕ : ๑๙-๒๐.

สมญาว่าแอนตี้ไครสต์ อันเป็นลัทธิที่บันทึกพระเมสสิยาห์จอมปลอม ซึ่งมนุษย์ยกย่องตนเองขึ้นแทนพระผู้เป็นเจ้าของ และแทนที่พระเมสสิยาห์ของพระองค์^{๑๐๖}

อย่างไรก็ดีความหวังในการเสด็จกลับมาของพระเยซูคริสต์ เป็นสิ่งที่ได้รับการยอมรับมาตลอดประวัติศาสตร์ของมนุษย์ นักบุญเปโตรกล่าวว่า “...ขอให้ท่านทั้งหลายจงสำนึกผิดและกลับใจเสียใหม่ เพื่อบาปของท่านจะได้รับการลบล้าง และดังนี้ พระเจ้าจะได้ทรงโปรดให้วาระแห่งการพักผ่อนมาถึง และแล้วพระองค์จะได้ทรงส่งพระเยซูคริสต์ ซึ่งได้กำหนดไว้แล้วนั้นเพื่อท่านทั้งหลาย พระเยซู ซึ่งสวรรค์จะต้องรักษาไว้จนกว่าจะถึงเวลาที่โลกจะได้รับการรื้อฟื้นขึ้นใหม่ตามที่พระเจ้าได้ตรัสไว้โดยปากของบรรดาประกาศผู้ศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์...”^{๑๐๗} เพราะพระเยซูคริสต์คือผู้เป็นเจ้าของแห่งชีวิตนิรันดร์ สิทธิอันสมบูรณ์ที่จะวินิจฉัยตัดสินอย่างเด็ดขาดทั้งกิจการและจิตใจของมนุษย์ทั้งหลายเป็นของพระองค์ ในฐานะที่ทรงเป็นพระผู้ไถ่โลก พระองค์ทรงได้รับสิทธินี้มาโดยอาศัยมหากางเขน ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระองค์เสด็จกลับมา พระบิดาทรงมอบหมายการพิพากษาตัดสินนี้ไว้แก่พระองค์ แต่อย่างไรก็ดีพระบุตรมิได้เสด็จกลับมาเพื่อตัดสิน แต่เพื่อช่วยให้อรอด และเพื่อประทานชีวิตซึ่งอยู่ในพระองค์^{๑๐๘} เพราะว่าการปฏิเสธพระพรชยทาน ที่แต่ละคนเป็นผู้พิพากษาตัดสินของตนเอง และได้รับผลตอบแทนซึ่งขึ้นกับการกระทำของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะผู้ที่ปฏิเสธความรักของพระเจ้า จะลงนรกไปชั่ววันรันดร์^{๑๐๙}

๓. การพิพากษา

ทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เชื่อว่า เมื่อจากโลกนี้ไปแล้วมนุษย์ทุกคนจะได้รับการพิพากษา ด้วยสาเหตุที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีบาปกำเนิดอันสืบเนื่องมาจากมนุษย์คู่แรกของโลก แต่ด้วยความรักอันยิ่งใหญ่ของพระเจ้า พระองค์พร้อมที่จะอภัยโทษบาปให้ พระองค์จึงโปรดให้พระบุตรองค์เดียวของพระองค์คือ พระเยซูคริสต์เสด็จลงมาไถ่บาปให้แก่มนุษย์ พระธรรมโครีนธ์กล่าวว่า “..มนุษย์ทั้งปวงต้องตายเพราะอาดัมฉันใด มนุษย์ทั้งปวงจะกลับได้ชีวิตเพราะพระเยซูคริสต์ฉันนั้น.”^{๑๑๐} เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าพระเจ้าทรงเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้ตอบสนองต่อความรักของพระเจ้าในขณะนี้ การปฏิบัติตามพระบัญญัติของพระเจ้าถือถือว่าเป็นการเตรียมพร้อมของมนุษย์ เพื่อรอวาระสุดท้ายของโลกและการเสด็จกลับมาของพระเยซูคริสต์ และเมื่อวาระสุดท้ายมาถึง มนุษย์ทุกคนจะได้รับการพิพากษา อย่างไรก็ดี ในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก การพิพากษามีอยู่ ๒ ครั้งด้วยกัน ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

๑) การพิพากษาเฉพาะแต่ละบุคคล ความตายทำให้ชีวิตของมนุษย์จบลง ในวันพิพากษา มนุษย์จะปรากฏตัวพร้อมกับกายของตนต่อหน้าศาลของพระเยซูคริสต์ เพื่อให้การเกี่ยวกับการกระทำของตน ซึ่งอ้างถึงชีวิตของผู้นั้นในส่วนของพระเยซูคริสต์ มนุษย์แต่ละคนจะได้รับคำตอบแทน

^{๑๐๖} ๒ทิ ๒ : ๔-๑๒ ; ๑ทิ ๕ : ๒-๓ ; ๑ย ๑๘,๒๒.

^{๑๐๗} กจ ๓ : ๑๘-๒๑.

^{๑๐๘} ย ๓ : ๑๗ ; ๕ : ๒๖.

^{๑๐๙} ย ๓ : ๑๘ ; ๑๒ : ๔๘ ; มธ ๑๒ : ๓๒ ; ๑คร ๓ : ๑๒ ; ๑คร ๓ : ๑๒-๑๕ ; ฮีบ ๖ : ๔-๖ ; ๑๐ : ๒๖-๓๑.

^{๑๑๐} ๑คร ๑๕ : ๒๒.

นิรันดรในวิญญานอมตะของตน ซึ่งอาจจะให้ไปผ่านการชำระให้บริสุทธิ์เสียก่อน^{๑๑๑} หรือให้เข้าสู่ความบรมทุกข์แห่งสวรรค์ในทันที หรือมีฉะนั้นก็ให้ลงนรกไปในทันทีตลอดกาล

๒) การพิพากษาครั้งสุดท้าย เมื่อการพิพากษาครั้งสุดท้ายมาถึงในวันสิ้นโลก พระเยซูคริสต์เสด็จกลับมา ซึ่งพระบิดาเท่านั้นทรงทราบวันเวลา พระบิดาเท่านั้นจะเป็นผู้ตัดสินว่าจะมาถึงเมื่อไหร่ โดยอาศัยองค์พระบุตร คือ พระเยซูคริสต์เจ้า ซึ่งพระบิดาจะทรงกล่าวพระวาจาขึ้นเด็ดขาดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โดยตลอด เราจะได้รู้ถึงความหมายอันดีของกิจการสร้างโลกทั้งหมด และระบบแห่งความรอดทั้งกระบวนการ และเราจะเข้าใจถึงหนทางอันน่าชม ซึ่งพระอารักขญาณทรงใช้เพื่อนำทุกสิ่งไปสู่จุดหมายปลายทางอันสูงสุด การพิพากษาครั้งสุดท้ายจะเผยให้เห็นว่าความเที่ยงธรรมของพระเจ้า นั้น จะมีชัยเหนือความอยุติธรรมทั้งปวง ที่สิ่งสร้างของพระองค์ได้กระทำไว้ และความรักของพระองค์นั้นทรงพลังยิ่งกว่าความตาย^{๑๑๒}

ในเวลานั้น บรรดาผู้ตายทั้งหลายจะได้กลับคืนชีพทั้ง “...ผู้ชอบธรรมและคนบาป...”^{๑๑๓} จะเกิดขึ้นก่อนพิพากษาครั้งสุดท้าย จะเป็น “...เวลาที่ผู้ซึ่งนอนอยู่ในหลุมฝังศพจะลุกออกมา เมื่อได้ยินเสียงเรียกของบุตรแห่งมนุษย์ เขาทั้งหลายที่ได้กระทำความดีจะฟื้นขึ้นสู่ชีวิต ส่วนผู้ที่ได้กระทำชั่วจะฟื้นขึ้นสู่นรก...”^{๑๑๔} เมื่อนั้นพระเยซูคริสต์ “...จะเสด็จมาในพระสิริรุ่งโรจน์ ห้อมล้อมด้วยหมู่ทูตสวรรค์ บรรดาประชาชาติต่างๆ จะชุมนุมกันอยู่ต่อหน้าพระพักตร์พระองค์ และพระองค์จะทรงแยกมนุษย์ทั้งหลายออกเป็นสองพวก เหมือนอย่างผู้เลี้ยงแกะจะแยกแกะออกจากแพะ พระองค์จะทรงจัดให้ฝูงแกะอยู่เบื้องขวาของพระองค์และฝูงแพะอยู่เบื้องซ้ายและพวกเขาจะต้องออกไป พวกคนอธรรมสู่การรับโทษนิรันดร ส่วนผู้ชอบธรรมจะเข้าสู่ชีวิตนิรันดร...”^{๑๑๕} และต่อหน้าพระพักตร์พระเยซูคริสต์ ผู้ทรงเป็นองค์แห่งศีลธรรมนั่นเอง ซึ่งความจริงเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์แต่ละคนกับพระเจ้า จะถูกเปิดเผยออกมาอย่างหมดเปลือกในที่สุด^{๑๑๖} การพิพากษาครั้งสุดท้ายนี้ จะเผยให้เห็นถึงผลสืบเนื่องของการกระทำของมนุษย์แต่ละคนในระหว่างที่มีชีวิตบนแผ่นดินโลก ซึ่งอาจจะเป็นความชั่วหรือความดีก็ได้

“...ความชั่วทั้งหมดที่คนชั่วได้กระทำจะถูกบันทึกไว้ และตัวเขาก็ไม่รู้เรื่องนี้ ในวันซึ่งพระเจ้าไม่ทรงเสียบอยู่”^{๑๑๗} พระองค์จะหันพระพักตร์ไปทางคนชั่วและตรัสว่า เราได้จัดวางคนยากจนที่ต่ำต้อยของเราไว้บนแผ่นดิน เพื่อท่านทั้งหลายเราผู้เป็นหัวหน้าของพวกเขา เรานั่งอยู่บนบัลลังก์ในสวรรค์เบื้องขวาของพระบิดา แต่บนแผ่นดิน พวกเขาซึ่งเปรียบเสมือนอวัยวะของเรากำลังหิวโหย หากท่านได้ให้อวัยวะของเรา สิ่งที่ท่านได้ให้ก็คงจะมาถึงศีรษะ ตอนที่เราได้จัดวางคนที่ต่ำต้อยของเราไว้บนแผ่นดินนั้น เราได้แต่งตั้งให้พวกเขาเป็นตัวแทนของท่าน เพื่อนำเอากิจการกุศลของท่านมาไว้ใน

^{๑๑๑} DS ๕๘๗-๘๕๘.

^{๑๑๒} พซม ๘ : ๖.

^{๑๑๓} กจ ๒๔ : ๑๕.

^{๑๑๔} ยน ๕ : ๒๘-๒๙.

^{๑๑๕} มธ ๒๕ : ๓๑,๓๒,๔๖.

^{๑๑๖} ยน ๑๒ : ๔๙

^{๑๑๗} สดด ๕๐ : ๓.

คลังเรา แต่ท่านมิได้นำสิ่งใดมาวางไว้ในมือของเขาเลย ด้วยเหตุนี้ พวกท่านจึงไม่มีสมบัติอะไรเลยที่นำมาฝากไว้กับเรา...”^{๑๑๘}

๔. ไฟชำระ-นรก-สวรรค์

๑) **ไฟชำระ** ในพันธสัญญาเดิม ชาวฮีบรูโบราณเชื่อกันว่า ผู้ตายรวมกันอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง เรียกว่าซีโอล (sheol) ซึ่งมีความทุกข์ทรมานมากน้อยไม่เท่ากัน สุดแล้วแต่บาปบุญที่ผู้ตายสร้างสมไว้ พวกเขาต้องผ่านการทดสอบด้วยไฟ และต้องได้รับส่วนกุศลของของคำภานาและเครื่องบูชาจากผู้เป็นอุทิสให้ จึงจะพ้นแดนผู้ตายนั้นได้^{๑๑๙} ส่วนในพันธสัญญาใหม่ คริสตชนสมัยอัครสาวกมองอนาคตด้วยความหวัง ปักใจเชื่อว่าการเสด็จมาครั้งที่ ๒ ของพระคริสต์ ซึ่งจะเป็ระยะเวลาสุดท้ายใกล้ตายของมนุษย์และสรรพสิ่ง การพิพากษาสุดท้ายของพระเจ้าจะเป็นไฟ ชำระทุกคนและสรรพสิ่งให้บริสุทธิ์^{๑๒๐} ดังนั้นวิญญาณในแดนผู้ตาย จึงรอวันพิพากษาสุดท้ายดังกล่าว เพื่อรับการชำระให้บริสุทธิ์

ผู้ที่ตายในพระหรรษทาน และในความเป็นมิตรกับพระเจ้า แต่ยังไม่ชำระตนให้บริสุทธิ์ไม่เพียงพอ แม้มั่นใจว่าจะได้รับความรอดนิรันดร แต่เมื่อตายแล้วก็ยังต้องรับทรมานเพื่อชำระตนให้บริสุทธิ์ เพื่อจะได้มาซึ่งศักดิ์สิทธิ์ภาพอันจำเป็นแก่การเข้าสู่ความชื่นชมยินดีในสวรรค์

พระศาสนจักรเรียกการชำระตนให้บริสุทธิ์ครั้งสุดท้ายของผู้ได้รับเลือกสรร ซึ่งแตกต่างกับการลงโทษผู้ตายนรกว่า ไฟชำระ ซึ่งพระศาสนจักรได้กำหนดหลักความเชื่อเกี่ยวกับไฟชำระไว้ โดยเฉพาะ ในการประชุมสภาสังคายนาสากลที่ฟลอเรนซ์ และที่เทรนต์ธรรมประเพณีของพระศาสนจักร เมื่ออ้างอิงข้อความบางตอนในพระคัมภีร์ ได้กล่าวถึง ไฟชำระให้บริสุทธิ์ ไว้ว่า

...ส่วนที่เป็นความผิดบางประการ ก็เชื่อว่าก่อนพิพากษามีไฟหนึ่งที่ชำระให้บริสุทธิ์ตามคำยืนยันขององค์พระผู้ทรงเป็นความจริง โดยกล่าวว่า หากผู้ใดกล่าวผิดสวาจาแข่งด่าพระเจ้าจิตเข้า ก็จะไม่ได้รับการอภัยทั้งยุคนี้และยุคหน้า...”^{๑๒๑}

และในคำสอนสิ่งนี้ ยังมีพื้นฐานของแนวปฏิบัติในการภาวนาเพื่อผู้ที่ล่วงลับไปแล้วอีกด้วย คือ การระลึกถึงผู้ตายและได้ถวายผลบุญเป็นคะแนนเสียงเพื่อช่วยพวกเขาด้วย โดยเฉพาะในการถวายมิสซาเพื่ออุทิศแก่ผู้ตาย เพื่อว่า เมื่อผู้ตายได้รับการชำระด้วยไฟให้บริสุทธิ์แล้ว ผู้ตายจะสามารถบรรลุถึงการมองเห็นพระเจ้า อันเป็นความบรมสุขอย่างยิ่ง นอกจากนี้ พระศาสนจักรยังเสนอแนะให้ท่านถวายพระคุณการุญและทำกิจใช้โทษบาปเพื่ออุทิศแด่ผู้ตายอีกด้วย ตามที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ว่า “...ด้วยเหตุนี้ เขา (ยูดาสมัคคป) จึงจัดให้มีการถวายเครื่องบูชาเพื่อใช้โทษบาปสำหรับผู้ตาย เพื่อว่าผู้ตายจะได้หลุดพ้นจากบาปของตน...”^{๑๒๒} และ “...ให้เราช่วยสงเคราะห์พวกเขา และภาวนาอุทิสให้แก่เขา มาตราว่าบรรดาบุตรชายของโยบยังได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ เพราะการเสียสละของบิดาของพวกเขาได้ ไฉนเล่าเราจะมาตั้งข้อสงสัยว่าสิ่งที่เราอุทิสถวายเพื่อผู้ตายนั้น จะนำความ

^{๑๑๘} น.ออกัสติน Sermo ๑๘,๔๔ : PL ๓๘,๑๓๐-๑๓๑ : สดต ๕๐ : ๓.

^{๑๑๙} ๒มคป ๑๒ : ๔๒-๔๕.

^{๑๒๐} ๑คร ๓ : ๑๒-๑๕.

^{๑๒๑} มธ ๑๒ : ๓๑.

^{๑๒๒} ๒มคป ๑๒ : ๔๖.

บรรเทาเข้าสู่พวกเขาบ้างหรือไม่ เราจงอย่าลังเลเลยที่จะช่วยสงเคราะห์ผู้ที่ได้จากเราไปแล้ว และถวายคำภาวนาของเราอุทิศให้แก่พวกเขา...”^{๑๒๓}

๒) **นรก** ในพันธสัญญาเดิม ชาวฮีบรูมีความเชื่อว่า มนุษย์ที่ตายแล้วทุกคน ไม่ว่าจะดีหรือชั่ว ต้องไปอยู่ในซีโอล (sheol) ซึ่งเป็นที่มีมืดเงียบ เปลาเปลียว น่าเวทนา ความเชื่อดังกล่าวค่อยเปลี่ยนไปจนกระทั่งถึงสมัยปลายพันธสัญญาเดิม ชาวฮีบรูเชื่อกันว่า ที่มีใต้บาดาลนั้นต้องมีสองส่วนแยกกัน กล่าวคือ สำหรับคนดีส่วนหนึ่ง และสำหรับคนชั่วอีกส่วนหนึ่ง มีเหวใหญ่ขวางกัน ที่คนชั่วอยู่นั้น เรียกว่า เกเฮนนา (Gehenna) ณ ที่นั้นจะมีการทรมานด้วยไฟ

แต่สำหรับในพันธสัญญาใหม่นั้น นรก ใช้คำว่า เกเฮนนา (Gehenna) หมายถึง สถานที่ที่มีไฟไม่รู้ดับ^{๑๒๔} เป็นที่มีมืดมิด รมงมด้วยเสียงโอดครวญ ขบเขี้ยว เคี้ยวฟัน^{๑๒๕} จึงเป็นคุกนิรันดรสำหรับซาตานและสมุนของมัน^{๑๒๖} และสำหรับผู้ที่ปฏิเสธแผนความรอดของพระเจ้า ไม่เชื่อ ไม่ยอมกลับใจ^{๑๒๗} ดังนั้น จึงเป็นสถานที่ซึ่งทั้งวิญญาณและกายอาจพินาศไปได้^{๑๒๘} พระเยซูคริสต์ ทรงตรัสว่า “...จะทรงส่งเทวดาของพระองค์มากกว่าดลั้งผู้ที่ก่อให้เกิดความผิด ความชั่ว และจะโยนพวกเขาลงไปในเตาไฟอันลุกโชน...”^{๑๒๙} และพระองค์จะทรงกล่าวคำพิพากษาลงโทษ “...พวกเจ้าที่ถูกสาปแช่ง จงไปให้พ้นจากเรา ไปอยู่ในไฟนิรันดร...”^{๑๓๐}

นอกจากนี้ การที่มนุษย์ทำบาปผิดหนักต่อพระเจ้า ต่อเพื่อนมนุษย์ หรือต่อตัวมนุษย์เอง “...ผู้ใดที่ไม่รัก ผู้นั้นอยู่ในความตาย ผู้ใดเกลียดชังพี่น้องของตน ก็คือฆาตกรผู้ฆ่าคน ท่านทั้งหลายก็รู้อยู่แล้วว่า ไม่มีฆาตกรใดที่มีชีวิตนิรันดรดำรงอยู่ในตัวเขา...”^{๑๓๑} และถ้าละเว้นไม่สนองความต้องการอย่างหนักของคนยากจน และคนต่ำต้อยซึ่งเป็นพี่น้องของพระองค์ การตายในบาปหนักโดยไม่มี การสำนึกในความผิด และไม่ต้อนรับความรักอันเปี่ยมด้วยความกรุณาของพระเจ้า เราก็จะถูกพรากไปจากพระองค์ นั่นหมายถึงว่า จะต้องตกอยู่ในสภาพตัดขาดจากพระเจ้าชั่วนิรันดร อย่างไรก็ตาม พระเจ้ามิได้ทรงกำหนดชะตากรรมไว้ล่วงหน้าให้ผู้ใดต้องไปนรก ในการที่จะตกนรกนั้น จำต้องมีความเกลียดชังพระเจ้าโดยสมครใจ (บาปหนัก) และเป็นอยู่อย่างนั้นจนถึงที่สุด

ส่วนคำสั่งสอนของพระศาสนจักรยืนยันการมีอยู่ของนรกและนิรันดรภาพของนรก ซึ่งได้กล่าวว่า วิญญาณของคนทั้งหลายที่ตายในสภาพมีบาปหนัก จะลงนรกไปในทันทีหลังจากถึงแก่ความตายซึ่ง ณ ที่นั้น วิญญาณจะต้องรับโทษนรก คือ ไฟนิรันดร และโทษที่สำคัญของนรกอยู่ที่ การต้องตัดขาดจากพระเจ้าชั่วนิรันดร อย่างไรก็ตาม คำยืนยันในพระคัมภีร์และคำสั่งสอนของ

^{๑๒๓} ๑คร ๔๑ : ๕ , PG ๖๑, ๓๖๑, ยบ ๑ : ๕.

^{๑๒๔} มธ ๕ : ๒๒, ๑๓ : ๔๒, ๑๘ : ๘.

^{๑๒๕} มธ ๙ : ๑๒, ๒๒ : ๑๓, ๒๕ : ๓๐.

^{๑๒๖} มธ ๑๕ : ๔๑.

^{๑๒๗} มธ ๕ : ๒๐, ๑๓ : ๔๒, ๒๒ : ๑๓.

^{๑๒๘} มธ ๕ : ๒๒, ๒๙, ๑๐ : ๒๘, ๑๓ : ๔๒, ๕๐, มก ๙ : ๔๓-๔๘.

^{๑๒๙} มธ ๑๓ : ๔๑-๔๒.

^{๑๓๐} มธ ๒๕ : ๔๑.

^{๑๓๑} ๑ยอ ๓ : ๑๕

พระศาสนจักรเกี่ยวกับเรื่องนรกนี้ เป็นการเรียกร้องให้เกิดความรับผิดชอบ นั่นคือ มนุษย์พึงใช้เสรีภาพของตนด้วยความรับผิดชอบ ในการมุ่งไปสู่ชะตากรรมอันนิรันดรแห่งตน ในเวลาเดียวกันยังเป็นการเรียกร้องอย่างรีบด่วนให้กลับใจ “...จงเข้าไปทางประตูแคบ เพราะว่าที่ดูใหญ่โตและกว้างขวางนั้น คือทางซึ่งไปสู่ความพินาศ และคนที่เดินไปตามทางนั้นก็มิเป็นจำนวนมาก แต่ประตูซึ่งนำไปสู่ชีวิตนั้นก็คับและทางก็แคบ และน้อยคนนักจะหาพบ...”^{๑๓๒}

๓) **สวรรค์** ทรรศนะของคริสตศาสนาโรมันคาทอลิก ได้ให้ความหมายของสวรรค์ว่า คือสภาพชีวิตใหม่ มิใช่สถานที่ การเข้าสวรรค์ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงสถานที่ แต่เป็นการเปลี่ยนสภาพชีวิตใหม่ การเริ่มชีวิตใหม่ สวรรค์เริ่มต้นเมื่อพระเยซูคริสต์ทรงกลับคืนชีพ เพราะเป็นการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์กับพระเจ้าอย่างแท้จริง ดังนั้น สวรรค์จึงไม่ใช่รางวัลหรือผลตอบแทนของชีวิต แต่สวรรค์เป็นเป้าหมายของชีวิต เพราะชีวิตของมนุษย์ต่างมุ่งสู่ความสมบูรณ์ และสวรรค์ก็เป็นสถานะที่ต่อเนื่องจากชีวิตในโลกนี้ สวรรค์ จึงเป็นจุดจบสุดท้าย และความสำเร็จที่เป็นความจริงแห่งความไฝ่ฝันอันลึกซึ้งที่สุดของมนุษย์ เป็นสภาพที่แสดงถึงความสุขสุดยอที่ได้ขีดขาดและแน่นอน คริสตชนยอมรับว่าสวรรค์มีอยู่จริง โดยอาศัยเหตุผลดังต่อไปนี้

๓.๑) **การกลับคืนชีพของพระเยซูคริสต์** กล่าวคือ พระเยซูคริสต์ทรงกลับคืนพระชนม์ได้แสดงถึงความจริงในข้อนี้ คือ เมื่อพระองค์ทรงคืนพระชนม์ ความเป็นมนุษย์ไม่ได้สูญสลายไป แต่กลับบริบูรณ์ ร่างกาย และพระวาจาของพระองค์ยังคงมีอยู่ต่อไป หากไม่จำกัดเวลาและสถานที่ และด้วยการกลับคืนชีพของพระองค์นี้เอง พระเยซูคริสต์ทรงเป็นผู้เปิดประตูสวรรค์ให้แก่มนุษย์ จากการไถ่กู้ของพระเยซูคริสต์ ทำให้ชีวิตของคริสตชนได้รับผลอย่างสมบูรณ์ สวรรค์จึงเป็นชุมชนอันบรมสุขของมนุษย์ที่รวมอยู่กับพระคริสต์อย่างแท้จริง

๓.๒) **ชีวิตในสวรรค์** เป็นสถานะต่อเนื่องของชีวิตในโลกนี้ พระพรที่พระเจ้าได้รับในโลกนี้ แม้ว่าจะยังไม่ครบ หากในสวรรค์มนุษย์จะได้รับอย่างครบครัน ผู้ที่ตายในพระพรและในความเป็นมิตรกับพระเจ้า และได้รับการชำระจนบริสุทธิ์อย่างสมบูรณ์แล้ว จะได้มีชีวิตอยู่กับพระคริสต์ตลอดกาล พวกเขาจะมองเห็นพระองค์ “...อย่างที่ทรงเป็น...”^{๑๓๓} ต่อหน้าต่อตา

อย่างไรก็ตาม สวรรค์ เป็นธรรมล้ำลึกสูงเกินกว่าความเข้าใจและจินตภาพใด ๆ ของมนุษย์ ในพระคัมภีร์ มักจะกล่าวถึงสวรรค์ โดยอาศัยภาพพจน์ต่าง ๆ เช่น ชีวิต ความสว่าง สันติสุข งานเลี้ยงวันสมรส เหล้าองุ่นแห่งพระอาณาจักร เคหาของพระบิดา เยรูซาเล็มแห่งสวรรค์ สวรรค์ เป็นต้น แต่ก็ไม่สามารถอธิบายถึงลักษณะของสวรรค์ที่เป็นจริงได้

๔) **ชีวิตนิรันดร** ทรรศนะของคริสตศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่าชีวิตนิรันดร เป็นชีวิตที่มีอยู่หลังจากความตาย เป็นชีวิตที่มีอยู่กับพระเจ้า เป็นชีวิตที่สมบูรณ์ทุกด้าน ไม่มีความทุกข์เศร้าโศก เพราะพระเจ้าเป็นเจ้าของชีวิตที่แท้จริง ความตายจะไม่มีอีกต่อไป การคร่ำครวญ การร้องไห้ และความเจ็บปวดจะไม่มีอีกต่อไป อยากรู้ดี ไม่มีใครสามารถอธิบายได้ว่าชีวิตนิรันดรนี้ มีรายละเอียดอื่นใดอีกบ้าง แม้ว่าพระเยซูคริสต์ผู้เป็นบุตรของพระเจ้า และพระองค์ทรงเป็นชีวิต

^{๑๓๒} มธ ๗ : ๑๓-๑๔

^{๑๓๓} ๑ย ๓ : ๒.

นิรันดรก็ได้ให้รายละเอียดไว้ พระองค์ทรงตรัสว่าอย่าให้ใจเป็นห่วงเลย ทำตามที่พระองค์สอนไว้ แล้วจะได้ชีวิตนิรันดรเป็นผลตอบแทน ในพระธรรมโรมกล่าวไว้ว่า “บาปหนึ่งคือความตาย แต่พระกรุณาซึ่งพระเจ้าเป็นเจ้าประทานคือชีวิตนิรันดรโดยพระเยซูคริสต์...”^{๑๓๔} ผู้ที่ได้รับบาปหนึ่งแห่งชีวิต จะได้รับชีวิตนิรันดรในเวลาที่จะพระเยซูคริสต์เสด็จกลับมาครั้งที่สอง แล้วก็จะได้รับประทานชีวิตนิรันดรแก่ไพร่พลของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าทั้งที่มีชีวิตในโลกนี้ในขณะที่พระองค์เสด็จกลับมา และทั้งที่ผู้ล่วงลับอยู่ในความตาย

ดังนั้น ชีวิตนิรันดร จึงเป็นความปรารถนาของคริสตชน เพราะเป็นชีวิตที่มีความสมบูรณ์เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งเป็นชีวิตที่เป็นความสุข ทำให้ผู้ที่ปรารถนาที่จะได้รับชีวิตนิรันดรนี้ มองชีวิตตนเองอย่างมีคุณค่าและมีความหมาย รู้ว่าตนเองมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร ต้องประสบความสำเร็จทุกอย่างเพื่ออะไร และต้องปฏิบัติอย่างไร ในพระธรรมยอห์น กล่าวว่า “...ชีวิตนิรันดรจะได้รับก็ต่อเมื่อต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระเยซูคริสต์ พระบุตรของพระเจ้า ผู้ที่พระเจ้าแสดงให้มนุษย์เห็นเป็นแบบอย่างซึ่งชีวิตนิรันดรก็คือพระองค์นั่นเอง”^{๑๓๕} และพระองค์ทรงตรัสอีกว่า “...ถ้าผู้ใดวางใจในพระบุตรจะไม่พินาศ แต่จะมีชีวิตนิรันดร...”^{๑๓๖} ซึ่งมีความหมายว่า ผู้ใดที่เชื่อวางใจและติดตามพระองค์ นั่นคือการดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระเยซูคริสต์ แล้วผู้นั้นจะได้รับชีวิตนิรันดร

จ. แนวความคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วย

๑. ความหมายของความเจ็บป่วย เมื่อเกิดความเจ็บป่วยขึ้นมา นั่นทำให้มีความรู้สึกวิตกกังวล ทุกข์ร้อน บางครั้งทำให้รู้สึกสิ้นหวัง รวมทั้งเกิดความคิดไม่ดีต่อพระเจ้า ความเจ็บป่วย จึงเป็นปัญหาชีวิตและยังเป็นการแสดงให้เห็นความทุกข์ทรมานของมนุษย์ที่เกิดขึ้นและปรากฏอยู่ทั่วไป

ทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่า พระเยซูคริสต์ทรงเรียกมนุษย์แต่ละคน แม้กระทั่งผู้เจ็บป่วยให้ดำเนินชีวิตตามพระแสงเรียกในฐานะมนุษย์และฐานะคริสตชน เพื่อให้มีส่วนร่วมในการทำให้อาณาจักรของพระเจ้าเจริญยิ่งขึ้นและมีคุณค่ามากกว่าเดิม

ในพระสมณสาส์นของสมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์นปอล ที่ ๒ เรื่อง “พระกระแสเรียกและภารกิจของคริสตชนฆราวาสในพระศาสนจักรและในโลก”^{๑๓๗} กล่าวว่า การทำให้ผู้ป่วยยอมรับสภาพความเจ็บป่วยในบริบทของความเชื่อได้นั้น นับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญประการหนึ่ง นักบุญเปาโลกล่าวว่า ผู้ดูแลควรจะอธิบายให้ผู้ป่วยเหล่านั้นมองเห็นความหมายของพระพรหรรษาในสภาพความเจ็บป่วยของเขา นั่นคือ “...ข้าพเจ้าได้เต็มส่วนที่ยังขาดอยู่ในความทุกข์ทรมานของพระคริสต์เจ้าเพื่อศาสนจักรของพระองค์ ด้วยการทนทุกข์ทรมานในร่างกายของข้าพเจ้าเอง...”^{๑๓๘} ฉะนั้น เมื่อเข้าใจได้ดังนี้แล้ว แม้ว่าจะต้องทนทุกข์ทรมานมากมายก็ตาม ให้ถวายความทุกข์ทรมานนี้ร่วมกับพระมหา

^{๑๓๔} โรม ๑ : ๒๓.

^{๑๓๕} ๑ยอห์น ๕ : ๑๑-๑๒.

^{๑๓๖} ยอห์น ๓ : ๑๖.

^{๑๓๗} CHRISTIFIDELES LAICI ๒๕๓๕ : ๒๑๐-๒๑๓.

^{๑๓๘} คส ๑ : ๒๔.

ทรมานของพระเยซูคริสต์ ซึ่งจะทำให้ผู้ป่วยได้รับความชื่นชมยินดีจากพระจิตเจ้า รวมถึงการเป็นพยานยืนยันถึงการกลับคืนชีพของพระเยซูคริสต์ได้ นอกจากนี้ ผู้ป่วยยังเป็นผู้ถ่ายทอดอำนาจในการฟื้นฟูจิตใจ และนำความชื่นชมยินดีของพระเยซูคริสต์ผู้ทรงกลับคืนพระชนม์ชีพไปสู่ผู้อื่นได้อีกด้วย^{๑๓๙}

จะเห็นได้ว่าในระยะเวลาที่ผ่านมา กลุ่มคริสตชนแสดงตนเป็นชาวสะมาเรียต้นผู้ใจดีตามเรื่องที่ปรากฏในพระวรสารตลอดมา ด้วยการเอาใจใส่รักษาพยาบาลผู้ป่วยและคนที่ทนทุกข์ทรมานจำนวนมาก เพื่อเปิดเผยให้เห็นและบอกให้ทราบถึงความรักของพระเยซูคริสต์ที่ช่วยรักษาเยียวยาและความบรรเทาใจของพระองค์ โดยอาศัยบรรดาผู้ที่อุทิศตนเพื่อการเอาใจใส่รักษาพยาบาลผู้ป่วย และความรู้ทางการแพทย์และการบริการที่ใช้ความชำนาญ รวมถึงน้ำใจอันกว้างขวางของผู้ดูแลผู้เจ็บป่วย ซึ่งเป็นตัวแทนของพระเยซูคริสต์และพระศาสนจักรในการแสดงความรักต่อผู้อื่นทั้งหลาย

๒. ประเภทของความเจ็บป่วย ความเจ็บป่วย สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑) **ความเจ็บป่วยทางร่างกาย** โรคต่างๆ ที่ปรากฏในพระคัมภีร์ ได้แก่ โรคเรื้อน^{๑๔๐} โรคตกโลหิต โรคลมบ้าหมู^{๑๔๑} โรคลึ้กกะปิดลึ้กเปิด^{๑๔๒}

นอกจากนี้ ยังมีความพิการที่ร้ายแยะส่วนต่างๆ ในร่างกาย เช่น ตาบอด^{๑๔๓} เป็นใบ้^{๑๔๔} หูหนวก^{๑๔๕} เป็นง่อย^{๑๔๖} เป็นต้น

๒) **ความเจ็บป่วยทางจิตใจ** ความเจ็บป่วย ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นกับร่างกายเท่านั้น แต่เกิดขึ้นให้กับมนุษย์โดยรวมครบทุกด้าน ในการเป็นเอกภาพระหว่างร่างกายและจิตใจของมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อร่างกายอยู่ในสภาวะเจ็บป่วย ย่อมที่จะส่งผลกระทบต่อจิตใจให้เกิดความเจ็บป่วยไปด้วย

ความเจ็บป่วยบางอย่าง ที่มีสาเหตุมาจากสภาพทางจิตใจหรือทางอารมณ์ก็ได้ ความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับจิตใจ เช่น ความรู้สึกผิด ความไม่พอใจในตนเอง ความเสียใจ ความเครียด เป็นต้น ความรู้สึกเหล่านี้ก็เป็นผลให้เกิดความเจ็บป่วยขึ้นกับร่างกายได้ ยกตัวอย่างเช่น คนหนึ่งอาจถูกทำให้เป็นอัมพาตด้วยความกลัว ความรู้สึกผิดต้องแบกรับความรู้สึกว่าตนเองชั่วช้า จึงเป็นต้นเหตุให้เขาเกิดความเจ็บป่วยทางร่างกาย การรักษาที่ถูกต้องตามชนิดของความเจ็บป่วยก็คือ การกำจัดสาเหตุของความผิด นั่นคือ การให้อภัยซึ่งสามารถรักษาคนที่เป็นอัมพาตเพราะความผิดพลาดได้ เป็นต้น

^{๑๓๙} ๒คริ ๔ : ๑๐-๑๑ ; ปต ๔ : ๑๕ ; รีม ๘ : ๑๘.

^{๑๔๐} ลนต ๑๓ : ๒.

^{๑๔๑} มธ ๔ : ๒๔.

^{๑๔๒} ฉฉบ ๒๘ : ๒๗.

^{๑๔๓} มธ ๙ : ๒๗.

^{๑๔๔} มธ ๙ : ๓๒.

^{๑๔๕} มก ๗ : ๓๒.

^{๑๔๖} มธ ๘ : ๖.

๓. สาเหตุของความเจ็บป่วย

ความเจ็บป่วย เป็นปัญหาของมนุษย์เสมอมา นับตั้งแต่มนุษย์เริ่มเจ็บป่วยเป็นครั้งแรก ซึ่งทำให้มนุษย์ต้องพยายามหาสาเหตุเพื่อที่จะอธิบายเรื่องความเจ็บป่วยให้เกิดการพัฒนา และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งในปัจจุบันนี้ สามารถวินิจฉัยโรคจำนวนมากได้เที่ยงตรงถูกต้อง สามารถบอกต้นเหตุของโรคและให้การรักษาได้ แต่คงไม่มีใครกล่าวได้ว่าสามารถรู้ต้นเหตุของโรคทุกชนิดได้แล้ว ดังนั้น การค้นคว้าวิจัยจึงยังคงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ

โรคหลายชนิดที่กล่าวถึงในพระวรสาร ในสมัยปัจจุบันอาจถือว่าเป็นความบกพร่องของอวัยวะบางอย่างของร่างกาย หากในสมัยของพระเยซูคริสต์จะพบว่า คนยากจนและคนถูกกดขี่ข่มเหงมักจะเป็นคนไข้โรค จากสภาพแวดล้อมที่เขาอาศัยอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพจิตใจทำให้เขามีแนวโน้มที่จะเป็นโรคสูง สภาพจิตใจนี้หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มีผลกระทบ เป็นต้นเหตุให้ได้รับความสะเทือนใจ เช่น การถูกกดขี่ การถูกปฏิเสธ ความรู้สึกว่ามีชีวิตติดตัว ความรู้สึกต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนมีผลกระทบต่อคนอย่างลึกซึ้ง หลายคนต้องป่วยเป็นโรคทางใจ การเจ็บป่วยทางจิตใจนี้อาจเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยทางร่างกาย หรือความไร้สมรรถนะทางร่างกายได้ เช่น โรคอัมพาต และการพูดติดอ่าง เป็นต้น และในขณะเดียวกันความเจ็บป่วยทางร่างกายด้วยโรคต่าง ๆ ก็ทำให้เกิดความเจ็บป่วยทางจิตใจได้ เช่น เกิดความรู้สึกท้อแท้ สิ้นหวัง หดหู่ ซึมเศร้า เป็นต้น

นอกจากนี้ ในสมัยของพระเยซูคริสต์นั้น เรื่องความเจ็บป่วยเป็นเรื่องที่รู้จักกันน้อย แต่คนในสมัยนั้นก็ต้องการคำอธิบาย ซึ่งความเข้าใจของชาวยิวเกี่ยวกับสาเหตุของความเจ็บป่วยมองว่าความเจ็บป่วยเป็นผลสืบเนื่องกับบาปและความชั่ว ซึ่งมีต้นเหตุจากปีศาจ รวมทั้งการลงโทษจากพระเจ้าด้วย โรคต่างๆ และคำอธิบายที่ปรากฏในพระวรสาร มีดังนี้

๑. **เด็กถูกผีสิง**^{๑๔๗} เด็กถูกกล่าวหาว่าถูกผีเข้าสิง “...เด็กจะอยู่ที่ไหนๆ พอผีสำแดงมันก็ทำให้ลมชักดิ้นไป มีอาการน้ำลายฟูมปากและขบเขี้ยวเคี้ยวฟันแล้วตัวแข็ง...”^{๑๔๘} แต่ในปัจจุบันนี้เรากล่าวได้ว่า เด็กคนนี้ได้ได้รับความทรมาณจากโรคลมชักหรือโรคลมบ้าหมู นั่นเอง

๒. **คนผีสิง**^{๑๔๙} ผู้ชายคนนี้ได้ถูกกล่าวหาว่ามีผีชั่วสิงอยู่ “ชายคนหนึ่งที่พังกิ่งตามหลุมศพ ไม่มีใครสามารถยับยั้งเขาได้ แม้แต่จะใช้โซ่ล่าม เขาเคยถูกล่ามโซ่ตรวนแล้วก็หลุดไป ไม่มีใครแข็งแรงพอที่จะหยุดยั้งเขาไว้ได้ เขาแผดเสียงร้องไปพลางเอาก้อนหินเขีอดเขื่อนตามเนื้อตามตัว โดยไม่มีใครกล้าขัดขวาง”^{๑๕๐} ในปัจจุบันนี้ เราอาจกล่าวได้ว่า ผู้ชายคนนี้อาละวาดเพราะความบ้าคลั่งและเสียสติ

๓. **หญิงง่อย**^{๑๕๑} ผู้หญิงคนนี้ได้ถูกกล่าวหาว่า มีปีศาจที่ดูดกำลังของนางเข้าสิง (ผีปอบ) “พระเยซูเจ้าทรงกล่าวว่า นางถูกซาตานเข้าสิง นางหลังโกงมากและเหยียดตรงไม่ได้เลย

^{๑๔๗} มก ๙ : ๑๔-๒๗.

^{๑๔๘} มก ๙ : ๑๘.

^{๑๔๙} มก ๕ : ๑-๑๖.

^{๑๕๐} เทียบ มก ๕ : ๑-๑๖.

^{๑๕๑} ลก ๑๓ : ๑๐-๑๗.

...”^{๑๕๒} ในปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่า นางต้องทรمانเพราะความพิการน่าจะมีสาเหตุมาจากสภาพทางจิตใจหรือทางอารมณ์

นอกจากนี้ พระวรสารยังได้กล่าวถึงโรคที่ปรากฏบนผิวหนัง ผู้ที่มีโรคซึ่งทำให้ภายนอกไม่สะอาดจะถูกเรียกว่า โรคเรื้อน ในสมัยนั้นผู้ที่เป็นโรคเรื้อน ก็เป็นโรคที่ผิวหนังเต็มไปด้วยแผลและผื่นพุพองต่างๆ นั่นเอง ดังนั้น ผู้ที่เป็นโรคเรื้อนจึงไม่ใช่ถูกผีสิง แต่เป็นเพราะความไม่สะอาดของร่างกาย ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากบาป

ส่วนความเจ็บป่วยในพันธสัญญาใหม่นั้น พระเยซูคริสต์ทรงปฏิเสธว่า ความเจ็บป่วยไม่ใช่ผลของบาปที่พระเจ้าทรงลงโทษเพราะการที่มนุษย์ละเมิดกฎบัญญัติ พระเยซูคริสต์ทรงกล่าวว่า การที่ผู้หนึ่งผู้ใดเกิดความเจ็บป่วย ก็เพื่อให้ฤทธิ์อำนาจของพระเจ้าได้สำแดงออกในการรักษาเขาให้หาย ในพระธรรมยอห์น กล่าวไว้ว่า “...และพวกสาวกของพระองค์ทูลถามพระองค์ว่า “พระอาจารย์เจ้าข้า ใครได้ทำผิดบาป ชายคนนี้หรือบิดามารดาของเขา เขาจึงเกิดมาตาบอด” พระเยซูตรัสตอบว่า “มิใช่ว่าชายคนนี้หรือบิดามารดาของเขาได้ทำบาป แต่เขาเกิดมาตาบอดเพื่อให้พระราชกิจของพระเจ้าปรากฏในตัวเขา...”^{๑๕๓} และในขณะเดียวกัน ความเจ็บป่วยนี้ก็ยังเป็นหนทางแห่งการกลับใจไปหาพระเจ้า และการที่พระองค์ทรงให้อภัยนั้น นับว่าเป็นการรักษา^{๑๕๔} และความสัตย์ซื่อต่อพระเจ้าตามธรรมเนียมปฏิบัติของพระองค์ จะช่วยรักษาชีวิตไว้ได้ ในพระธรรมอิสยาห์ กล่าวว่า “...พระเจ้าให้เวลาหนึ่งแก่ศิโยน พระองค์ทรงอภัยบาปทุกข้อ และจะทรงรักษาเยรูซาเล็มไว้ใช้เจ็บทุกชนิด...”^{๑๕๕}

ฉ. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักธรรมทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เป็นผู้ที่ได้รับความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะไม่อาจยอมรับสภาพความเจ็บป่วยที่ตนเองต้องเผชิญอยู่ เกิดความรู้สึกท้อแท้และหมดหวังหมดความอดทนที่จะดำเนินชีวิตอยู่ต่อไป ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายส่วนใหญ่จึงต้องการความห่วงใย เอาใจใส่ และกำลังใจ ด้วยเหตุนี้การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกจึงมีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้ คือ

๑. เพื่อเป็นพยานถึงความรักของพระเยซูคริสต์

การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเป็นการรับใช้พระเจ้าด้วยความรัก และเพื่อการเป็นพยานถึงพระองค์ภายใต้การดูแลรักษาผู้ที่เจ็บป่วย เพราะภายในตัวของผู้ป่วยมีองค์พระเยซูคริสต์ทรงสถิตอยู่^{๑๕๖} ดังนั้น ผู้ที่ดูแลผู้ป่วยย่อมได้สัมผัสกับพระเจ้า และทำให้รู้ว่าการกระทำใด ๆ ก็ตามที่เกิดขึ้น ย่อมมีจุดมุ่งหมายเพื่อพระเจ้านั่นเอง

^{๑๕๒} ลิกิ ๑๓ : ๑๑.

^{๑๕๓} ยน ๙ : ๒-๓.

^{๑๕๔} สดค ๓๒ : ๕ ; ๓๘ : ๕ ; ๓๙ : ๙ มก ๒ ; ๕-๑๒.

^{๑๕๕} อสย ๓๓ : ๒๔.

^{๑๕๖} มารีโอ วันตี, ๒๕๕๔ : ๓๘๑.

ด้วยเหตุนี้ ผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายจึงจำเป็นต้องฝึกอบรมตนเองให้มีความรัก เหมือนกับพระเยซูคริสต์ รวมทั้งมีความชำนาญในหน้าที่การงานของตนเอง และมีความพร้อมในการดูแล ให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเพราะเหตุว่าในการดูแลนี้ เป็นโอกาสที่จะไปถึง ประชากรของพระเจ้าซึ่งกำลังรอคอยอยู่ และในขณะเดียวกันก็เปิดการเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยได้สัมผัส พระองค์โดยผ่านทางผู้ดูแล

๒. เพื่อมองเห็นคุณค่าแห่งศักดิ์ศรีของมนุษย์

มนุษย์เป็นพระฉายาของพระเจ้า มนุษย์จึงมีเกียรติของศักดิ์ศรี แต่ในปัจจุบันพบว่า ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เป็นผู้ที่สังคมนับถือ ถูกทอดทิ้ง และไม่ได้รับการดูแลรักษาที่ดีพอ ดังนั้น ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายนี้ จึงเป็นเหมือนผู้ที่รอคอยความเมตตา ความเอาใจใส่ จากผู้ที่ทำการดูแลรักษา เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ดูแลจึงต้องตระหนักถึงศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ของเขา และให้ความช่วยเหลือ ดูแลด้วยความรัก เพื่อเป็นการบรรเทาทุกข์ของอาการโรค และสนับสนุนให้มีกำลังใจในการมีชีวิตอยู่ต่อไป

๓. เพื่อนำผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเข้ามามีส่วนร่วมแผนการการไถ่กู้ของพระเจ้า

นักบุญเปาโล กล่าวว่า “...เราร่วมรับทุกข์ทรมานในส่วนร่วมที่พระเยซูคริสต์ทรงขาดอยู่...” เพื่อทำให้กายทิพย์ของพระเยซูคริสต์สมบูรณ์ขึ้น ความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมาน จึงเป็นเครื่องมือที่จะไถ่กู้มนุษย์ให้ได้รับความรอด เพราะช่วงเวลาแห่งความเจ็บป่วยนี้ เป็นช่วงเวลาแห่งการรับพระพร เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณค่าที่อยู่ภายใน ฝึกความอดทน ความซื่อสัตย์ต่อพระเจ้า ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้ ทั้งผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายและผู้ดูแลก้าวเดินไปด้วยกัน โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความรอดแห่งการไถ่กู้ของพระเจ้า

๔. เพื่อบันทาลความศักดิ์สิทธิ์

พระศาสนจักร คือ พระกายของพระเยซูคริสต์ ถ้ามีอวัยวะส่วนหนึ่งส่วนใดได้รับความเจ็บป่วย อวัยวะทุกส่วนก็พลอยเจ็บป่วยไปด้วย^{๑๕๗} ดังนั้น ความเมตตาต่อผู้ป่วยกับงานที่เรียกว่า เมตตากิจ และงานสังคมสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อบรรเทาความทุกข์ของมนุษย์นั้น จึงเป็นสิ่งที่น่ายกย่องอย่างสูง

ดังนั้น ผู้ดูแล โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักบวช จึงต้องมีหน้าที่เอาใจใส่ไปเยี่ยมเยียนผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายด้วยตนเอง ช่วยเหลือเขาด้วยความรักและใจกว้าง รวมทั้งการประกอบพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ เพื่อเป็นการให้ความหวังและให้เกิดความเชื่อในพระเยซูคริสต์

แนวทางปฏิบัติในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย มีดังนี้

๑. ช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเกิดความเข้าใจในความหมายของความทุกข์ทรมาน ในทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ในขณะที่มนุษย์ประสบกับความเจ็บป่วยและความทุกข์ทรมานนี้ อาจทำให้เกิดการเข้าใจผิดว่าเป็นการลงโทษจากพระเจ้า หากในความเป็นจริงแล้ว ความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมาน เป็นเครื่องมือที่จะนำมนุษย์ไปสู่ความรอดที่มาจากพระองค์ ซึ่งพระ

^{๑๕๗} ๑คร ๑๒ : ๒๖.

เยซูคริสต์ทรงตรัสว่า “...ผู้ใดไม่แบกกางเขนแล้วตามเรามาผู้นั้นก็ไม่สมควรเป็นสิทธิ์ของเรา...” กางเขนหรือความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมานนี้ จึงเป็นทางที่นำไปสู่พระสิริรุ่งโรจน์ของข้าพระเจ้า

๒. **ช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายสวดภาวนาในยามทนทุกข์** เป็นที่ทราบกันดีว่าร่างกายต้องการอาหารเพื่อการเจริญเติบโต ต้องการรับการดูแลรักษาเพื่อให้หายจากโรค ส่วนหัวใจต้องการความรักความอบอุ่น ในขณะที่จิตวิญญาณต้องการคำภาวนา เพื่อหล่อเลี้ยงตัวเองและเข้าใกล้ชิดกับพระเจ้า ดังนั้น เมื่อมนุษย์ประสบกับความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมาน ย่อมต้องการสิ่งที่สามารถบรรเทาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ การหาที่สงบเพื่อทบทวนชีวิต ทบทวนความรักของพระเจ้า มนุษย์ไม่ได้ถูกทอดทิ้งให้อยู่เพียงลำพัง หากแต่พระเจ้านั้นทรงอยู่ในชีวิต และดำเนินไปพร้อมกับชีวิตมนุษย์ทุกคน ดังนั้น การภาวนาในยามเจ็บป่วย มีความทุกข์ จึงเป็นการช่วยให้ผู้ป่วยได้คิดใคร่ครวญ และยอมมอบตนเองต่อพระเจ้าด้วยความสุภาพและซื่อสัตย์ เป็นการสร้างความใกล้ชิดระหว่างสิ่งสร้าง (มนุษย์) และผู้สร้าง การภาวนาจึงเป็นการสารภาพความจำกัดของตน “ข้าพเจ้าไม่ใช่พระเจ้า” และการยืนยันถึงความหวัง “แต่มีพระเจ้า” นับว่าเป็นขจัดความถือสิทธิ์ในร่างกายที่มีอยู่ตลอดมา ด้วยเหตุนี้ ภาวะความเจ็บป่วย หรือความทุกข์ทรมาน จึงเป็นช่วงเวลาพิเศษสำหรับการกลับมาสู่ความรักของพระเจ้า

๓. **ช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ** ในพระคัมภีร์ของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก พิธีกรรมนั้นเป็นการเฉลิมฉลองของชีวิต เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นหนึ่งเดียวกับพระศาสนจักร ผู้ป่วยจึงเป็นดังพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ เพราะพระเจ้าทรงสถิตอยู่ในเขา ดังนั้น การช่วยเหลือให้ผู้ป่วยได้มีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่าง ๆ นั้น จะทำให้ผู้ป่วยไม่รู้สึกละโดดเดี่ยว แต่รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และที่สำคัญเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายได้มีโอกาสคืนดีกับพระเจ้า และได้รับความรักจากพระเจ้าผ่านทางนักบวช

ด้วยเหตุนี้ การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายนี้ จึงเป็นการช่วยนำช่วยให้ผู้ป่วยมีการพัฒนาด้านจิตใจ มีความเข้าใจความหมายของความเจ็บป่วยที่เขาต้องเผชิญอยู่ สามารถยอมรับความเป็นจริง และเกิดความหวังใหม่ในชีวิตและรู้จักพระองค์เยซูคริสต์

ข. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม

ในฐานะคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก การรักษาผู้ป่วยนั้น คริสตชนต้องไม่ถือว่าเป็นการทำ เพราะเป็นหน้าที่และมีค่าตอบแทนเท่านั้น แต่ต้องทำด้วยความรัก โดยใส่จิตใจ ความรู้สึกเข้าไปในกิจการนั้นๆ ด้วย คริสตชนจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าในตัวผู้ป่วยนั้นมีองค์พระเยซูสถิตอยู่ เราไม่ได้กำลังรับใช้ผู้ป่วย แต่เรากำลังรับใช้พระองค์พระคริสตเจ้าในตัวผู้ป่วย ดังนั้น การรับใช้ผู้เจ็บป่วยจึงควรออกมาจากส่วนลึกของจิตใจ โดยคริสตชนต้องคำนึงถึงประโยชน์ของผู้ป่วยเป็นอันดับแรก

อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) นักจิตวิทยาและนักพฤติกรรมศาสตร์ ได้สรุปความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ว่ามี ๕ ชั้น ดังต่อไปนี้^{๑๕๘}

๑. ความต้องการทางร่างกาย เป็นความต้องการขั้นเริ่มต้น เช่น ความต้องการอาหาร ต้องการหลับสนอน การออกกำลังกาย ฯลฯ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงประสาทสัมผัสต่างๆ ด้วยเช่น รูป รส กลิ่น เสียง ซึ่งความต้องการทางร่างกายนี้จะยุติเมื่อได้รับการตอบสนองซึ่งทำให้เกิดความพอใจ เป็นกระบวนการอย่างนี้เรื่อยไป

๒. ความต้องการความปลอดภัยมั่นคง เมื่อเราได้รับความพอใจทางด้านร่างกายแล้ว ความต้องการระดับนี้ก็จะมีตามมา นั่นคือ ต้องการความมั่นคง การปกป้องคุ้มครองความปลอดภัยทั้งทางร่างกายและจิตใจด้วย ซึ่งความต้องการในระดับนี้จะปรากฏชัดเจนกับบุคคลที่อยู่ในภาวะการณ์เสี่ยง เช่น เป็นโรคร้ายแรง ประสบอุบัติเหตุ ประสบความเจ็บป่วย เป็นต้น

๓. ความต้องการการยอมรับและความรัก ความต้องการระดับนี้จะเกี่ยวข้องกับคนรอบข้างหรือกลุ่มมากยิ่งขึ้น เพราะเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้สึกซึ่งกันและกันระหว่างเพื่อน ครอบครัว ดังนั้นจึงมีความต้องการการยอมรับจากบุคคลอื่นๆ โดยเฉพาะการประสบความสำเร็จ ต่อรองความต้องการด้านความรักจากบุคคลอื่น

๔. ความต้องการนับถือ เป็นความต้องการที่จะให้คนอื่นหรือกลุ่มที่ตนนับถือตน แยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

- เพื่อที่ตนจะได้เข้มแข็ง เป็นผู้มีความสามารถ มีความเชื่อมั่นในการเผชิญโลก
- เพื่อชื่อเสียง ศักดิ์ศรี ฐานะบารมี อำนาจ การสรรเสริญ

๕. ความต้องการการผลสัมฤทธิ์ เป็นความต้องการที่พัฒนาศักยภาพที่แท้จริงของตน เพื่อความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง ต้องการเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง ซึ่งมาสโลว์ถือว่าเป็นคนที่สมบูรณ์ที่สุด ความต้องการนี้มีรูปแบบที่แตกต่างกันไปในแต่ละคน แต่ความต้องการนี้เกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมนุษย์ได้รับความพึงพอใจด้านร่างกาย ความปลอดภัย ความรัก ความพึงพอใจ การยอมรับ และการนับถือตนเองครบถ้วน

เมื่อสรุปความต้องการของผู้ป่วยตามกฎของมาสโลว์จึงเป็นไปได้ว่า^{๑๕๙}

๑. เพื่อความอยู่รอด (ด้านร่างกาย)
๒. ความมั่นคงปลอดภัย
๓. การยอมรับและความรัก
๔. การให้ความนับถือตน
๕. ความต้องการสัมฤทธิ์ผลหรือความเป็นไปได้ที่จะเป็นตัวของตัวเอง

^{๑๕๘} อัมรินทร์ ชูติคุณากร, “วิเคราะห์คุณค่าและความหมายของชีวิตมนุษย์ของผู้ป่วยโรคเอดส์ ตามหลักทางการทางปรัชญาและจิตวิทยา”, สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต, (คณะมนุษยศาสตร์ : วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๑๕๙} ลูเชียโน ซานดริน, “ความเข้าใจและการช่วยเหลือคนเจ็บป่วย”, คณะนักบวชคามิลเลียน แพล, ๒๕๓๙, หน้า ๘-๑๖.

จากความต้องการขั้นพื้นฐานทั้ง ๕ นี้ จะเห็นได้ว่าความต้องการในแต่ละระดับนั้นล้วนมีความสำคัญและมีผลทางจิตวิทยาต่อผู้ป่วยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผลทางด้านจิตใจของผู้ป่วย ซึ่งก่อให้เกิดผลทางร่างกายตามมาดังนั้น ผู้ป่วยที่ไม่สมหวังในความต้องการขั้นพื้นฐานเหล่านี้จึงกลายเป็นผู้ป่วยที่มีอาการหนักเป็นสองเท่าเลยทีเดียว

ดังนั้น คริสตชนทุกคนพึงระลึกเสมอว่าผู้ป่วยนั้นก็มิศักดิ์ศรีเหมือนกันเราทุกๆ คนที่เป็นคนธรรมดาทั่วไป ดังนั้นอย่าพยายามแยกมนุษย์ออกจากมนุษย์ เพราะมนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน เมื่อเราให้ความช่วยเหลือผู้ป่วย เราจะต้องให้ความช่วยเหลือเขาให้ครบ คือ ทั้งร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคมความเป็นอยู่ของเขาด้วย คริสตชนพึงระลึกเสมอว่า การเจ็บป่วยนั้นไม่ใช่การทำให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หมดไปจากตัวบุคคลนั้น การเจ็บป่วยไม่ใช่การลงโทษของพระเจ้า แต่เป็นการทดลองของพระเจ้าเท่านั้น โดยพระองค์ทรงทดลองว่ามนุษย์มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันหรือไม่ นอกจากนั้นยังเป็นการทดลองความเชื่อ ความไว้วางใจที่มีต่อพระเจ้าเช่นกัน

ความเจ็บป่วยในตัวเองแล้วไม่มีความหมาย แต่สำหรับคริสตชนควรเข้าใจความเจ็บป่วยในความสัมพันธ์กับความเชื่อของตนเองในองค์พระผู้เป็นเจ้า เพราะพระคัมภีร์ได้ให้ความหมายของความเจ็บป่วย และความทุกข์ทรมานในความสัมพันธ์กับการสร้างโลกจักรวาลของพระเจ้า พระวรสารไม่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับต้นเหตุของความเจ็บป่วยและความทุกข์ทรมานมากมายนัก พระเยซูเองมุ่งที่จะประกาศพระอาณาจักรของพระเจ้าโดยการรักษาคนเจ็บป่วยให้หาย ขับไลปีศาจ ฯลฯ ซึ่งเป็นเป็นสัญลักษณ์แห่งการเสด็จมาของอาณาจักรของพระเจ้า สำหรับคนจน คนที่ถูกเบียดเบียน คนที่ตกขอบในสังคม เป็นพวกแรก มากกว่าที่จะอธิบายความหมายหรือต้นเหตุของความทุกข์ทรมาน ส่วนศาสนจักรเองก็ได้พยายามรวบรวมทั้งสองสิ่งที่ได้กล่าวมาแล้วเข้าด้วยกันคือ แสดงความเมตตาสงสารผู้ที่เจ็บป่วยและอธิบายความหมายของความเจ็บป่วยสำหรับบรรดาคริสตชน ดังนั้น ความเจ็บป่วยสำหรับคริสตชนจะมีความหมายก็ต่อเมื่อความเจ็บป่วยนั้นนำเราเข้าไปมีส่วนร่วมในพระมหาทรมานของพระเยซูเจ้า การดูแลรักษาผู้เจ็บป่วยนั้นเป็นพระพรที่พระเจ้ามอบให้เราทำโดยตรง และถือว่าเป็นสนามงานที่ทำท้ายสำหรับคริสตชน เพราะองค์ได้ถูกส่งให้มารักษาคนเจ็บป่วยและประกาศข่าวดีแห่งพระอาณาจักรสวรรค์ และคริสตชนก็ได้รับมอบหมายในหน้าที่นี้จากองค์พระคริสต์เจ้าด้วย ดังปรากฏในพระคัมภีร์ว่าใหม่กว่า “...จงรักษาคนเจ็บป่วยและประกาศกับคนเหล่านั้นว่า พระอาณาจักรของพระเจ้าใกล้เข้ามาแล้ว...”^{๑๖๐} พระศาสนจักรเชื่อว่าความเจ็บป่วย เป็นโอกาสที่ทำให้เราสามารถบรรลุความครบครันภายใน และพระเจ้าไม่ได้ประทานแอกที่หนักเกินความสามารถของเรา ความทุกข์ทรมานเป็นการทดลองความเชื่อของเราที่มีต่อพระเจ้า เราต้องภาวนาเพื่อให้มีพลังกำลังเพียงพอ พระศาสนจักรยังสอนอีกว่า “...เราทุกคนได้รับการเรียกให้มีความรักในพระเจ้า ดังนั้น ความเจ็บป่วย ความทุกข์ทรมานจึงไม่ใช่การลงโทษจากพระเจ้า เพราะพระเจ้าไม่ได้ใช้ความเจ็บป่วยเป็นเครื่องมือสำหรับการลงโทษมนุษย์...”^{๑๖๑}

^{๑๖๐} มธ. ๑๐ : ๗-๘.

^{๑๖๑} เชิดชัย เลิศจิตรเลขา, บาทหลวง, “จริยศาสตร์เพื่อชีวิต”, (กรุงเทพมหานคร : โรงพยาบาลเซนต์หลุยส์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔.

การดูแลผู้ป่วยแบบองค์รวม (Hospice Care)

ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเป็นผู้ที่กำลังประสบกับวิกฤติของชีวิตอย่างหนัก เพราะเป็นระยะที่ผู้ป่วยกำลังเผชิญกับการทำลายที่เกี่ยวกับความหมายของชีวิตอย่างจริงจัง การให้การรักษาผู้ป่วยที่อยู่ในระยะสุดท้ายใกล้ตายนี้จึงเป็นการตอบสนองความต้องการของผู้ป่วยในมิติองค์รวม คำว่า “องค์รวม” (Holism) มาจากภาษากรีก คำว่า Holos หมายถึง หน่วยรวมหรือองค์รวม ภาษาอังกฤษ คือ The Whole ประกอบด้วยร่างกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นส่วนประกอบของมนุษย์ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น มนุษย์จึงต้องมีชีวิตอยู่อย่างผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเหมาะสม การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวมนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแนวคิดที่ว่ามนุษย์มีส่วนประกอบ ๓ ส่วน คือ

๑. ร่างกาย ได้แก่ ส่วนประกอบที่เป็นระบบอวัยวะทุกส่วน เช่น หัวใจ ตับ ปอด และระบบการหายใจ ระบบการไหลเวียนโลหิต เป็นต้น

๒. จิตใจ ได้แก่ ส่วนประกอบที่เป็นความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ เป็นต้น

๓. จิตวิญญาณ เป็นส่วนประกอบที่อยู่ส่วนลึกที่สุดของจิตใจ เป็นนามธรรม เป็นส่วนสำคัญทางด้านการมีความหมาย มีคุณค่า และความมีชีวิตจิตใจ ได้แก่ หลักการของชีวิต ความเป็นชีวิต มนุษย์ ความเป็นผู้มีอุดมการณ์ ผู้แสวงหาความหมายในชีวิตของตน ค่านิยม และคุณค่าของชีวิต ส่วนนี้เป็นส่วนที่สำคัญเปรียบเสมือนตัวชีวิตที่ผสมผสานร่างกายและจิตใจของมนุษย์ให้สามารถดำรงความเป็นบุคคลที่มีเอกลักษณ์ของตนเองไว้ได้

ดังนั้น การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวมจึงหมายถึงการดูแลการรักษาโดยมีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นองค์รวมหน่วยเดียวอย่างผสมผสานของร่างกาย จิตใจ และวิญญาณ ในสิ่งแวดล้อมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ การดูแลแบบองค์รวมจึงเป็นการดูแลมนุษย์ทั้งคนที่ประกอบด้วยร่างกาย จิตใจ และวิญญาณ โดยให้ความสำคัญกับวิธีการดูแลรักษาทางด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ เทียบเท่ากับการดูแลรักษาทางด้านร่างกายและจิตใจ เพราะการดูแลทางด้านจิตวิญญาณเป็นกระบวนการช่วยเหลือให้ผู้ที่มีความทุกข์หรือที่อยู่ในภาวะเจ็บป่วยได้ปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตของตน เพื่อให้เกิดความสมดุล โดยมีความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนาเป็นพื้นฐานที่มีอยู่ในบุคคลนั้นมา ทบทวนสภาวะของชีวิตในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการยอมรับในสภาวะที่เกิดขึ้น มีพลังใจเพิ่มขึ้น รู้จักรักตนเอง มีความหวังในการดำรงชีวิตและมีเป้าหมายชีวิตที่แท้จริง มีความแกร่ง รวมทั้งสามารถเผชิญกับความตายด้วยความเข้มแข็งและมีสติ

การดูแลแบบองค์รวมเป็นการดูแลรักษาพยาบาลแก่ผู้ป่วยในระยะสุดท้ายของชีวิต (Hospice care) ให้ได้รับการบรรเทาทุกข์ทรมานทางกาย มีความสะดวกสบายทางสิ่งแวดล้อม และได้รับการตอบสนองทางจิตวิญญาณตามที่ต้องการ คำว่า Hospice ได้เกิดขึ้นในสมัยกลางยุโรป^{๑๖๒} มาจากภาษากรีกว่า Hospes หมายถึง ผู้เป็นเจ้าของบ้าน (Hose) และในขณะเดียวกันก็หมายถึง แขกผู้มาเยือน (Guest) อีกความหมายหนึ่ง คือ สถานที่ๆ ใช้ต้อนรับเพื่อให้การดูแลช่วยเหลือเดินทางไกลที่จะพักผ่อนให้สุขภาพกายสุขภาพใจสดชื่นในการที่จะออกเดินทางต่อไปสู่จุดมุ่งหมาย โดยใช้ชื่อว่า

^{๑๖๒} สิวลี คิริโล, รวมบทความวิชาการจริยศาสตร์ : การตายอย่างสมศักดิ์ศรีของมนุษย์ตามวัฒนธรรมไทย, หน้า ๙๗.

Hospice ต่อมาเรียกว่า Hostels ซึ่งสถานที่ดังกล่าวนี้ให้บริการที่พักชั่วคราวสำหรับนักเดินทางไม่ว่าจะเจ็บป่วยหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งเด็กกำพร้า คนยากจน การจัดการบริการเหล่านี้จะดำเนินการโดยคณะสงฆ์ทางศาสนา ต่อมาคำว่า Hospice นี้ได้ถูกนำมาใช้ทางการแพทย์การพยาบาล ซึ่งหมายถึง การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายให้มีการเตรียมตัว เตรียมใจ และจิตวิญญาณให้พร้อม

ก. องค์ประกอบของการให้การดูแลแบบองค์รวม มีดังต่อไปนี้ คือ^{๑๖๓}

๑. การมุ่งกระทำเพื่อตัวผู้ป่วย ในช่วงของภาวะวิกฤติที่ผู้ป่วยกำลังจะจากไป สิ่งใดที่เป็นสิ่งที่ดีมีคุณค่าแก่ผู้ป่วย เป็นสิ่งที่ผู้ดูแลพึงเมตตากระทำ เป้าหมายของการกระทำจึงมุ่งประโยชน์สุขที่เกิดแก่ผู้ป่วยเหนือกว่าเรื่องอื่นใดทั้งสิ้น

๒. การช่วยให้เกิดภาวะสุขใจ เป็นการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจและจิตวิญญาณของผู้ป่วยซึ่งเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อนลึกซึ้ง การอธิบายข้อมูลเพื่อให้ผู้ป่วยเข้าใจในความหมายของเรื่องนี้ คือ การพูดคุยอธิบายเกี่ยวกับอาการของผู้ป่วย หรือหยุดคุยในเรื่องที่ผู้ป่วยวิตกกังวล สอบถามถึงปัญหาที่เกิดขึ้นและควรคำนึงถึงการพูดคุยมากน้อยอย่างไรที่จะไม่เป็นการเพิ่มความทุกข์ทรมานแก่ผู้ป่วย

๓. การดำรงสภาพชีวิตที่มีคุณภาพ เป็นการยากที่จะให้คำอธิบายที่ชัดเจนและเป็นมาตรฐานว่าสภาวะอย่างไรจึงเรียกว่าเป็นสภาวะที่มีคุณภาพของชีวิต โดยทั่วไปแล้วถือว่าการได้รับการดูแลทางร่างกาย การบรรเทาความเจ็บปวดทุกข์ทรมานที่เกิดขึ้น การสามารถสื่อสารกับบุคคลรอบข้าง การสามารถรับรู้ถึงการดูแลเอื้ออาทรที่ญาติมิตรให้แก่ตน สิ่งเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นคุณภาพของชีวิตที่ดีในวาระสุดท้ายก่อนจากไป

๔. การให้ครอบครัวได้มีส่วนร่วมในการดูแล ความรู้สึกผูกพันกับครอบครัวเป็นจิตวิญญาณประการหนึ่งของบุคคล การมีบุคคลที่ตนรักผูกพันมาอยู่ใกล้ชิดดูแลในยามที่ชีวิตอยู่ในช่วงวิกฤติใกล้จะจากไปเป็นการตอบสนองทางจิตวิญญาณและทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นทางจิตใจ

๕. การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่สะดวกสบาย สงบเงียบ โดยทั่วไปในโรงพยาบาล ผู้ป่วยระยะสุดท้ายจะได้รับการจัดให้อยู่ในที่ๆ แยกจากผู้ป่วยคนอื่น ได้รับการดูแลให้ความสะดวกสบายทางกายตามกระบวนการของการดูแลผู้ป่วย ขณะเดียวกันก็ช่วยไม่ให้เกิดการรบกวนผู้ป่วย โดยทั่วไป ผู้ที่จะเข้าไปเยี่ยมผู้ป่วยระยะสุดท้ายควรเป็นผู้ที่มีความสนิทผูกพันกับผู้ป่วยจริงๆ และไม่ควรถ้าการใดๆ ที่เป็น การกระทบต่อความรู้สึกของผู้ป่วย

๖. ให้มีโอกาสสั่งเสียล่าลาผู้ที่เป็นที่รัก การได้ทำสิ่งสุดท้ายที่มีความหมายสำหรับผู้ป่วย และญาติ รวมถึงการได้มีโอกาสดูใจเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทั้งตัวผู้ป่วยและครอบครัว

๗. การช่วยทำให้บรรยากาศเป็นไปด้วยดี ช่วยบรรเทาทุกข์โศกของญาติมิตรครอบครัว และช่วยทำให้บรรยากาศไม่เศร้าหมองหดหู่ เพื่อให้ผู้ป่วยได้อยู่ท่ามกลางบรรยากาศที่ดี เอื้ออาทร และอบอุ่น

^{๑๖๓} สิวลี ศิริโล, เอกสารประกอบการเรียนการสอน วิทยาลัยเซนต์หลุยส์ : การดูแลแบบองค์รวม สำหรับผู้ป่วยในมรณะวิถี, หน้า ๔๘-๕๐.

๘. ให้ผู้ป่วยมีโอกาสร่วมตัดสินใจการดูแลรักษาในช่วงสุดท้าย ควรให้ผู้ป่วยมีโอกาสร่วมตัดสินใจในวิธีการรักษา โดยการบอกอธิบายข้อมูลให้รู้ เพื่อให้ผู้ป่วยได้มีโอกาสตัดสินใจยินยอมด้วยตนเอง

๙. การบรรเทาอาการทุกข์ทรมานอย่างมีประสิทธิภาพ ความเจ็บป่วยทุกข์ทรมานทางกายด้วยอาการของโรคเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการบรรเทาให้เบาบางอย่างมีประสิทธิภาพควบคู่ไปกับการปลอบโยนบรรเทาทุกข์ทางใจ

๑๐. เคารพความประสงค์ของผู้ป่วย การรับฟังความปรารถนาของผู้ป่วยที่แสดงออก และตอบสนองตามที่ต้องการ เป็นการตอบสนองทางจิตวิญญาณที่สำคัญ

ข. **หลักการที่สำคัญของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย (Hospice care)** คือ การทำให้ผู้ป่วยได้พบกับวาระสุดท้ายอย่างสงบสมศักดิ์ศรีโดยมุ่งสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้^{๑๖๔}

๑. การบรรเทาความทุกข์ทรมานทางกายของผู้ป่วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเจ็บป่วยทางกายที่เกิดจากอาการของโรค

๒. การให้การดูแลสภาพทั่วไปทางร่างกายให้เกิดความสะดวกสบาย

๓. การจัดให้ผู้ป่วยได้อยู่ในสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ทำให้เกิดความอบอุ่นและสงบตามที่คุณป่วยประสงค์

๔. ให้การรักษาพยาบาลอย่างต่อเนื่องในรูปแบบของการรักษาตามอาการของโรค หรือที่เรียกว่า symptomatic treatment เช่น การให้ยาแก้ปวด การให้น้ำเกลือ แต่ยุติการพยายามรักษาด้วยเทคโนโลยี หรือวิธีการรักษาอย่างเข้มงวด (aggressive therapy) เช่น การปั๊มหัวใจ การกระตุ้นด้วยไฟฟ้า การเคาะ การใส่ท่อช่วยหายใจ ฯลฯ ซึ่งเป็นการเพิ่มทุกขเวทนาแก่ผู้ป่วยเมื่อรู้ว่าเป็นการพยายามที่ไร้ผล

๕. กฎระเบียบต่างๆ ของสถานพยาบาลที่พึงยึดหยุ่นและผ่อนปรนในกรณีของผู้ป่วยใกล้ตาย

๖. การตอบสนองทางด้านจิตวิญญาณแก่ผู้ป่วยตามความต้องการของแต่ละคน

๗. การให้ผู้ป่วยได้รับการดูแลรักษาด้วยความรัก ความเมตตา และความอ่อนโยน เป็นเป้าหมายสำคัญที่บุคคลฝ่ายที่เกี่ยวข้องพึงยึดถือปฏิบัติ โดยมุ่งความต้องการของตัวผู้ป่วยเป็นสำคัญ

๘. การปลอบโยน บรรเทาความทุกข์ใจของครอบครัว

หลักการสำคัญโดยสรุปทั้ง ๘ ประการดังกล่าวของผู้ดูแลผู้ป่วยใกล้ตายตามแนว Hospice care ได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างแพร่หลายทั่วไปในปัจจุบัน โดยปรับให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมความเชื่อของแต่ละสังคมที่มีต่อเรื่องชีวิต ความเจ็บป่วยทุกข์ทรมาน และความตาย

ค. หลักจริยธรรมพื้นฐานของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

หลักจริยธรรมพื้นฐานในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย นอกจากการตระหนักในความทุกข์ของผู้ป่วยและครอบครัว มีความเมตตาที่จะช่วยบรรเทาความทุกข์ด้วยความรู้สึกเอื้ออาทรแล้ว หลักจริยธรรมพื้นฐานที่เป็นสากลการดูแลผู้ป่วยโดยทั่วไปที่ควรคำนึงถึง ได้แก่^{๑๖๕}

^{๑๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๗-๙๙.

^{๑๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

๑. การเคารพในความเป็นบุคคลของผู้ป่วย บุคคลแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะของตนเอง มีความคิด ความต้องการ อารมณ์ความรู้สึก รวมถึงสิทธิส่วนบุคคลที่จะตัดสินใจเรื่องของตนเอง สิ่งสำคัญ คือ สิทธิที่จะได้รับความเมตตาความเห็นใจจากบุคคลรอบข้าง

๒. การพูดคุยอธิบายข้อมูลโดยการพูดความจริง หลักจริยธรรมข้อนี้หมายถึงการที่ผู้ป่วยและครอบครัวควรได้รับการอธิบายบอกข้อมูลเกี่ยวกับอาการของโรค วิธีการรักษา ผลข้างเคียงที่อาจเกิดขึ้นเพื่อให้ผู้ป่วยและครอบครัวได้รับรู้และเข้าใจในสิ่งที่เกิดขึ้นแก่ตัวผู้ป่วย การอธิบายบอกข้อมูลดังกล่าวนี้ควรพูดความจริงแต่พูดด้วยความระมัดระวัง มีความละเอียดอ่อน เพราะข้อมูลที่บอกอาจกระทบต่อความรู้สึกของผู้ป่วยและครอบครัว จากผลการวิจัยในต่างประเทศ แพทย์และพยาบาลส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การบอกหรืออธิบายข้อมูลขึ้นอยู่กับสภาพของผู้ป่วยเป็นสำคัญว่าพร้อมและต้องการที่จะรับฟังหรือไม่ รวมถึงความรับผิดชอบของครอบครัวด้วย และผู้ที่ควรจะเป็นคนอธิบายหรือบอกความจริงแก่ผู้ป่วยควรเป็นแพทย์และพยาบาลผู้ให้การดูแลรักษา

๓. การยินยอมโดยได้รับการบอกกล่าว หลักจริยธรรมข้อนี้สอดคล้องกับการให้ความเคารพในความเป็นบุคคลของผู้ป่วย คือ การให้คำอธิบายบอกกล่าวแล้วแจ้งให้ผู้ป่วยรู้ว่าจะทำอะไรทำไมจึงต้องทำเพื่อให้ผู้ป่วยยินยอมอย่างเต็มใจและสมัครใจ อย่างไรก็ตาม หลักจริยธรรมข้อนี้อาจนำไปสู่ปัญหาการปฏิเสธการรักษาพยาบาล ครอบครัวผู้ป่วยจึงมีส่วนสำคัญในการรับฟังและร่วมตัดสินใจ ในต่างประเทศมีกฎหมายรับรอง ที่จะปฏิบัติตามในเรื่องนี้ แต่สำหรับสังคมไทยยังคงขึ้นอยู่กับความเมตตาธรรมและวิจารณญาณของฝ่ายรักษาพยาบาลที่จะตัดสินใจเลือกวิธีการปฏิบัติ

๔. การกระทำในสิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์แก่ผู้ป่วย ความหมายของหลักจริยธรรมข้อนี้คือการคำนึงถึงสิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์แก่ผู้ป่วยมากที่สุด ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาขึ้นได้เช่นกันว่า สิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์แก่ผู้ป่วยอาจไม่สอดคล้องตามความต้องการของผู้ป่วยและครอบครัว หรืออาจมีผลข้างเคียงบางอย่างเกิดขึ้น สำหรับการตัดสินใจในเรื่องนี้ แพทย์สมาคมโลกได้ให้แนวทางไว้ในคำประกาศ ณ กรุงเจนีวา ว่า “ผลประโยชน์และสุขภาพที่ดีของผู้ป่วยมีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด”

๕. ความซื่อสัตย์และความเที่ยงธรรม หลักจริยธรรมข้อนี้หมายถึง การที่ผู้ให้การรักษาดูแลเพียงยึดหลักการปฏิบัติตามหลักการและขั้นตอนของการรักษาอย่างซื่อสัตย์และบริสุทธิ์ใจ ทั้งนี้เพราะฝ่ายผู้ป่วยย่อมไม่อาจรู้ได้เลยว่าวิธีการรักษาพยาบาลที่ตนได้รับจะก่อให้เกิดผลอย่างไรตามมาบ้าง ขณะเดียวกัน การให้การปฏิบัติแก่ผู้ป่วยอย่างเที่ยงธรรมและเหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของผู้ป่วยแต่ละคนก็ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักการของความเที่ยงธรรม

๖. การรักษาความลับและการปกป้องคุ้มครองผู้ป่วย การพิทักษ์สิทธิของผู้ป่วยถือว่าเป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานที่สำคัญในการดูแลผู้ป่วยทั้งโดยทั่วไปและผู้ป่วยระยะสุดท้าย การเปิดเผยข้อมูลของผู้ป่วยควรกระทำในลักษณะเชิงวิชาการ การนำผู้ป่วยมาสาธิตหรือใช้ภาพถ่าย ควรบอกกล่าวให้รู้เพื่อเป็นการขออนุญาต ขอความยินยอม เพื่อลดความรู้สึกอึดอัดใจของทั้งตัวผู้ป่วยและครอบครัว และยังเป็นการแสดงออกถึงความเคารพในความเป็นบุคคลของผู้ป่วย การคุ้มครองป้องกันไม่ให้ผู้ป่วยได้รับผลกระทบที่ไม่เกิดประโยชน์แก่ผู้ป่วยอันเป็นไปตามหลักการของการพิทักษ์สิทธิทั้งชั้นพื้นฐานและในชั้นของสิทธิตามกฎหมาย

สิ่งที่ฝ่ายรักษาพยาบาลและครอบครัวผู้ป่วย รวมตลอดถึงผู้ที่เกี่ยวข้องพึงคำนึงถึง คือ เราควรปฏิบัติอย่างไรต่อผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย พิจารณาจากแนวความคิดของจริยธรรมทางการแพทย์พยาบาล ประเด็นที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ คือ^{๑๖๖}

๑. การพูดคุยและบอกความจริง สามารถบอกทางอ้อมได้ เช่น การถามความต้องการอะไรหรือไม่ จะทำอะไรให้หรือเปล่า ไม่ต้องเป็นห่วงอะไรนะ ข้อความเหล่านี้เป็นการสื่อความหมายทางอ้อมอยู่ในตัว การอธิบายข้อมูลให้แก่ญาติของผู้ป่วยควรควบคู่ไปกับการประคับประคองจิตใจ พึงบอกข่าวร้ายด้วยความรู้สึกและท่าทีที่เข้าใจในความทุกข์ของผู้ฟังด้วย

๒. การสังเกตและให้ความสำคัญแก่การแสดงออกในเวลาใกล้ตายของผู้ป่วย ซึ่งผู้ป่วยสามารถรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์เฉพาะตัว เช่น กรณีผู้ป่วยมะเร็งอายุ ๕๘ ปี รายหนึ่ง ในช่วงที่วาระสุดท้ายของชีวิตที่มาถึง เธออยู่ในสภาพของอาการที่ไม่รู้สึกตัว มีอาการกระสับกระส่ายจากอาการปวดมะเร็ง เธอจะพิมพ์ว่า “..มาแล้ว ไปนะ ไปด้วยกัน...” ไม่มีใครรู้ความหมายที่แท้จริงที่เธอพูด แต่พยาบาลผู้ดูแลก็กระซิบบอกเธอว่า “...สวดมนต์ไปก่อนนะ พระอยู่ในมือแล้ว ป้าสวดมนต์นะ...” ผู้ป่วยสิ้นใจอย่างสงบในเวลาต่อมา การสังเกตและให้ความสำคัญแก่การแสดงออกในเวลาใกล้ตายของผู้ป่วยนั้น แม้ว่าจะไม่มีวิธีพิสูจน์ว่าสิ่งนั้นจริงหรือไม่ก็ตามแต่ก็ถือว่าเป็นเมตตาประการหนึ่งที่ผู้ที่กำลังจะจากไปควรได้รับตามที่ตนต้องการมากกว่าฝ่ายดูแลเป็นคนกำหนด

๓. ควรพยายามช่วยด้วยการลองเสี่ยงหรืออยู่ดีวิธีการรักษาที่เป็นการเหนี่ยวรั้งหรือชะลอความตาย โดยแพทย์จะมีหลักการว่า แพทย์จะทำในสิ่งที่เป็นผลดีต่อตัวผู้ป่วยเป็นสำคัญ ดังนั้นยังคงสามารถให้การรักษาอย่างต่อเนื่องได้ ได้แก่ วิธีการรักษาปศุกรรมดก หรือรักษาตามอาการ เช่น บรรเทาอาการปวด ใส่เครื่องช่วยหายใจ ฯลฯ วิธีการรักษาตามอาการเช่นนี้ แพทย์ยังคงให้อยู่เป็นปกติจนกว่าสภาพร่างกายของผู้ป่วยจะไม่ตอบสนองและหยุดการทำงานอย่างสิ้นเชิง

๔. การตอบสนองทางจิตวิญญาณและการดูแลเป็นครั้งสุดท้ายจิตวิญญาณเป็นภาวะที่ลึกซึ้งและละเอียดอ่อนของบุคคลแต่ละคน มีความสำคัญและมีความหมายต่อตัวบุคคลเป็นอย่างยิ่ง การแสดงออกถึงความต้องการทางจิตวิญญาณของผู้ป่วยตลาระบายเป็นสิ่งที่ผู้ใกล้ชิดพึงให้ความสำคัญและตอบสนองต่อความต้องการของผู้ที่จะจากไปมากกว่าฝ่ายผู้ดูแลเป็นผู้กำหนด

ในกรณีของผู้ป่วยใกล้ตายที่เกิดทุกขเวทนาอย่างมากจากอาการเจ็บปวดทางร่างกาย เช่น ผู้ป่วยมะเร็ง การสัมผัสตัวผู้ตาย เช่น การจับมือ การลูบแขน เป็นการตอบสนองทางจิตวิญญาณและเป็นการบำบัดรักษาที่อ่อนโยนและมีผลต่อผู้ป่วยเป็นอย่างยิ่ง ในวงการแพทย์ปัจจุบัน พยาบาล ผู้ดูแลผู้ป่วยใกล้ตายจะสัมผัสผู้ป่วยถ้าผู้ป่วยต้องการ ขอร้อง หรือกรณีที่ผู้ป่วยไม่รู้สึกตัว ทรมานทรมานอาการปวดทรมาน การสัมผัสมือผู้ป่วย การพูดปลอบโยนด้วยข้อความที่เหมาะสมเป็นสิ่งที่ผู้ป่วยจะสามารถรับรู้ได้จนวาระสุดท้ายมาถึง แม้ว่าจะไม่อาจตอบสนองออกมาปรากฏให้เห็นก็ตาม

สรุปว่า เมื่อความตายใกล้เข้ามาแล้ว น่าที่จะให้ผู้ป่วยได้มองดูกางเขน ผู้อยู่ใกล้ชิดควรจับมือเขา ในเวลาเดียวกันควรจะสวดบทภาวนาสั้นๆ ด้วยความสงบ ไม่ต้องรีบเร่ง การภาวนาสั้นๆ ย่อมเสริมกำลังฝ่ายจิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นบทภาวนาเหล่านี้ที่คัดมาจากพระคัมภีร์ ดังตัวอย่าง^{๑๖๗}

^{๑๖๖} สิวลี ศิริไล, รวมบทความวิชาการจริยศาสตร์ : การตายอย่างสงบสมศักดิ์ศรีของมนุษย์ตามวัฒนธรรมไทย, หน้า ๑๐๓-๑๐๖.

^{๑๖๗} ศักดิ์ศรีคริสตชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซาลาเซียน ราชนา, ๒๕๓๔), หน้า ๔๔๙-๔๕๐.

“ใครจะพรากเราจากความรักของพระคริสต์เจ้าต่อเรา”^{๑๖๘}

“เราจะเป็นหรือตาย เราจะเป็นคนของพระเจ้า”^{๑๖๙}

“เราจะอยู่กับพระเป็นเจ้าเป็นนิรันดร์”^{๑๗๐}

“ใครๆ ที่เชื่อในพระบุตร ก็มีชีวิตนิรันดร์”^{๑๗๑}

“เยซู มาริอา โยเซฟ โปรดช่วยข้าพเจ้าเมื่อใกล้ตาย”

๓.๔ กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายของพระเยซูคริสต์แบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ ๑) พระเยซูคริสต์ ทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง ๒) การรักษาความเจ็บป่วยของอัครสาวกและพระศาสนจักร

๑) พระเยซูคริสต์ ทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง

เมื่อพระเยซูคริสต์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ พระองค์ทรงเสด็จไปทั่วแคว้นกาลิลี ทรงสอนในธรรมศาลา และทรงเทศนาเรื่องพระอาณาจักรสวรรค์ รวมทั้งทรงรักษาคนเจ็บป่วยให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บนานาชนิด พระองค์เสด็จมาเยี่ยมเยียนรักษามนุษย์ครบทุกด้าน คือ ร่างกาย และวิญญาณ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงเป็นหมอที่ผู้ป่วยต้องการ^{๑๗๒} เพราะทรงมีความเมตตาสงสารต่อบรรดาผู้เจ็บป่วยที่ทนทุกข์ทรมานนั้นมากมาย จนพระองค์ตรัสว่าตนเองเป็นหนึ่งเดียวกับพวกเขา “...เราป่วยและท่านก็ได้มาเยี่ยมเรา...”^{๑๗๓}

ดังที่กล่าวมาแล้ว ความเจ็บป่วย เป็นผลสืบเนื่องของบาป ดังนั้น การรักษาจึงเป็นผลของการอภัยบาป พระเยซูคริสต์ทรงเมตตาต่อผู้เจ็บ และรักษาเย็บเย็บผู้เจ็บป่วยด้วยโรคทุกชนิด เพื่อเป็นเครื่องหมายชัดเจนว่า “...พระเจ้าได้เสด็จมาเยี่ยมเยียนประชากรของพระองค์แล้ว...”^{๑๗๔} และพระราชัยของพระเจ้าใกล้เข้ามาแล้ว พระเยซูคริสต์ไม่ทรงเพียงแต่มีอำนาจรักษาเท่านั้น แต่ยังทรงอภัยบาปด้วย^{๑๗๕} ดังนั้น ถ้าคนหนึ่งได้รับการรักษาให้หายจากความเจ็บป่วยแล้ว ย่อมแสดงว่าหนี้ของบาปได้รับการอภัยหมดแล้ว ด้วยเหตุนี้ การรักษาของพระเยซูคริสต์จึงเป็นเครื่องหมายของความรอด การอภัยบาป และการมาของพระอาณาจักรของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าด้วย ตัวอย่างโรคและการรักษาโรคด้วยการอภัยบาปของพระเยซูคริสต์ ดังนี้ คือ

^{๑๖๘} รม ๘ : ๓๕.

^{๑๖๙} รม ๑๔ : ๘.

^{๑๗๐} ๑อธ ๔ : ๑๗.

^{๑๗๑} ยน ๖ : ๔๐.

^{๑๗๒} มก ๒ : ๑๗.

^{๑๗๓} มธ ๒๕ : ๓๖.

^{๑๗๔} ลก ๗ : ๑๖.

^{๑๗๕} มก ๒ : ๕-๑๒.

ก. เรื่องคนเป็นน่อยแห่งคาฟาร์นาอุม^{๑๗๖} พระเยซูคริสต์ทรงเทศน์สั่งสอนในบ้านหลังหนึ่งที่เมืองคาฟาร์นาอุม มีผู้คนมาฟังมากมายจนเต็มบ้าน มีคนหามคนง่อยนอนในแคร่มาหาพระองค์ พวกเขาต้องหย่อนคนง่อยนั้นลงมาจากหลังคาบ้าน สิ่งแรกที่พระเยซูคริสต์ทรงตรัสคือ “...บาปของเจ้าได้รับการอภัยแล้ว...” แล้วหลังจากนั้นจึงตรัสว่า “...ลุกขึ้น เก็บที่นอน และกลับไปบ้านเกิด...” คนง่อยก็ลุกขึ้นแล้วเดินกลับบ้าน

จากเรื่องข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า คนง่อยต้องยอมรับความทรมาณอันเนื่องมาจากผลของความบกพร่องทางร่างกายที่เรียก อัมพาต และจากความรู้สึกรู้สึกมีความผิด แต่พร้อมกับบาปที่ได้รับ การอภัย ความรู้สึกมีความผิดก็หายไป เช่นเดียวกับความพิการของเขา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ชายผู้นี้ได้รับการรักษาให้หายทั้งโรคทางร่างกายและโรคทางจิตใจโดยครบถ้วน

นอกจากนี้ วิธีการรักษาที่สำคัญอีกประการคือ ความเชื่อ พระเยซูคริสต์ทรงเรียกร้องให้ผู้ป่วยมีความเชื่อ^{๑๗๗} เพราะความเชื่อนี้เป็นเครื่องหมายสำคัญในการรักษาเยียวยา และยังมิวิธีการรักษาอื่น ๆ อันได้แก่ น้ำลาย การปรบมือ^{๑๗๘} โคลน การล้าง^{๑๗๙} และการที่ผู้ป่วยพยายาม และต้องสัมผัสพระองค์ รวมทั้งในศีลศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ซึ่งมีวิธีการรักษาดังกล่าวนี้ จำต้องอาศัยความเชื่อเป็นส่วนสำคัญ พระเยซูคริสต์ยังคงกระทำอย่างต่อเนื่อง พระองค์ทรงสัมผัสมนุษย์เพื่อการเยียวยา รักษาความเจ็บป่วย “...เพราะมีฤทธิ์ออกจากพระองค์ บำบัดรักษาพวกเขาทุกคนให้หายจากโรค...”^{๑๘๐} การรักษาโรคโดยอาศัยความเชื่อที่ปรากฏในพระคัมภีร์ ได้แก่

ข. เรื่องคนที่ใช้ของนายร้อย^{๑๘๑} เมื่อพระองค์เสด็จเข้าเมืองคาเปอร์นาอุม นายร้อยคนหนึ่งเข้ามาเฝ้าพระองค์ทูลอ้อนวอนว่า “...พระองค์เจ้าข้า ผู้รับใช้ของข้าพเจ้าเป็นอัมพาตนอนอยู่ที่บ้าน ต้องทรมาณอย่างสาหัส...” พระเยซูจึงตรัสบอกเขาว่า “...เราจะไปรักษาเขาให้หาย...” แต่นายร้อยทูลตอบว่า “...พระองค์เจ้าข้า ข้าพเจ้าไม่สมควรให้พระองค์เสด็จพระองค์เข้ามาในบ้านของข้าพเจ้า แต่ขอพระองค์ตรัสเพียงคำเดียวเท่านั้น ผู้รับใช้ของข้าพเจ้าก็จะหายจากโรค ข้าพเจ้าเป็นคนอยู่ใต้บังคับบัญชา แต่ยังมีทหารอยู่ใต้บังคับบัญชาด้วย ข้าพเจ้าสั่งทหารคนนั้นว่า ‘ไป’ เขาก็ไป สั่งอีกคนหนึ่งว่า ‘มา’ เขาก็มา ข้าพเจ้าสั่งผู้รับใช้ว่า ‘ทำนี่’ เขาก็ทำ

เมื่อพระเยซูเจ้าทรงได้ยินเช่นนี้ ทรงประหลาดพระทัย จึงตรัสแก่บรรดาผู้ติดตามว่า “...เราบอกความจริงแก่ท่านทั้งหลายว่า เรายังไม่เคยพบใครมีความเชื่อ มากเช่นนี้ในอิสราเอลเลย เราบอกท่านทั้งหลายว่า คนจำนวนมากจะมาจากทิศตะวันออกและตะวันตก และจะนั่งร่วมโต๊ะกับอับราฮัม อิสอัคและยาโคบในอาณาจักรสวรรค์ แต่บุตรแห่งอาณาจักร จะถูกขับไล่ออกไปในที่มืดข้างนอก ที่นั่นจะมีแต่การร่ำไห้คร่ำครวญ และขบฟันด้วยความขุ่นเคือง แล้วพระเยซูเจ้าจึงตรัสกับนายร้อยว่า “...จงไปเถิด จงเป็นไปตามที่ท่านเชื่อนั้นเถิด...”

^{๑๗๖} มก ๒ : ๑-๑๒.

^{๑๗๗} มก ๕ : ๓๔, ๓๖ ; ๙ : ๒๓.

^{๑๗๘} มก ๗ : ๓๒-๓๖.

^{๑๗๙} ยน ๙ : ๖-๗.

^{๑๘๐} ลก ๖ : ๑๙.

^{๑๘๑} มธ ๘ : ๕-๑๓.

ค. **เรื่องชายตาบอดสองคน**^{๑๘๒} ชายตาบอดสองคนนี้ได้แสดงความเชื่อ พระเยซูคริสต์ทรงสามารถรักษาพวกเขาได้ พระเยซูคริสต์ตรัสว่า “...จงเป็นไปตามความเชื่อของเจ้า...” ชายตาบอดทั้งสองนี้ ก็สามารถมองเห็นได้ เพราะว่าเชื่อของเขา

ง. **เรื่องหญิงแห่งเมืองคานาอัน**^{๑๘๓} หญิงคนนี้ได้ร้องขอให้พระเยซูคริสต์รักษาบุตรสาวของนาง พระเยซูคริสต์กลับชี้ให้เห็นว่านางไม่ใช่ชาวยิว แต่นางได้ให้คำตอบที่เผยให้เห็นความเชื่อลึกซึ้งของนางที่มีต่อพระองค์ พระเยซูคริสต์ทรงตรัสว่า “...หญิงเอ๋ย เธอมีความเชื่อที่ยิ่งใหญ่นัก...” บุตรสาวของนางดีขึ้นเพราะความเชื่อของนางนั่นเอง

จ. **เรื่องหญิงที่เป็นโรคตกโลหิต**^{๑๘๔} ในพระคัมภีร์กล่าวว่า “...ดูเถิด มีผู้หญิงคนหนึ่งเป็นโรคตกโลหิตมาสิบสองปีแล้ว แอบมาข้างหลัง ถูกต้องชายฉลองพระองค์ เพราะนางคิดในใจว่า “ถ้าเราได้แตะต้องฉลองพระองค์เท่านั้น เราก็จะหายจากโรค...” พระเยซูคริสต์ทรงตรัสว่า “...ลูกเอ๋ย ความเชื่อของลูกได้รักษาลูกให้หายแล้ว...” ผู้หญิงนี้หายจากโรคโลหิตที่เป็นมานานหลายปี ด้วยความเชื่อของนาง

ฉ. **เรื่องคนตาบอดมารทีเมอัส**^{๑๘๕} ขอทานตาบอดได้ร้องตะโกนเรียกพระเยซูคริสต์ด้วยเสียงดัง และขอร้องให้คนอื่นช่วยให้พระองค์ทรงเห็นเขา คนเหล่านั้นไม่สามารถหยุดการตะโกนของชายตาบอดผู้นี้ได้ พระเยซูคริสต์ทรงตรัสว่า “...ความเชื่อของเจ้า ทำให้เจ้าหายเป็นปกติแล้ว...” ชายตาบอดผู้นี้ สามารถมองเห็นได้อีกครั้งด้วยความเชื่อของเขาเอง

ช. **เรื่องคนโรคเรื้อน ๑๐ คน**^{๑๘๖} พระเยซูคริสต์ทรงรักษาคนโรคเรื้อนให้หาย ในพระธรรมมาระโก กล่าวว่า “...คนโรคเรื้อนคนหนึ่งมาหาพระองค์ คุณเข้าลงทูลวิงวอนพระองค์ว่า “เพียงแต่พระองค์จะโปรดก็จะทรงบันดาลให้ข้าพระองค์หายโรคได้” พระเยซูทรงสงสารเขา จึงทรงยื่นพระหัตถ์ถูกต้องคนนั้น ตรัสแก่เขาว่า “เราพอใจแล้ว จงหายเถิด” ในทันใดนั้นโรคเรื้อนก็หายและคนนั้นก็สะอาด

อย่างไรก็ดี พระเยซูคริสต์มิได้ทรงรักษามนุษย์ทุกคน เพราะการรักษาของพระองค์นั้น เป็นเครื่องหมายแห่งการมาถึงของพระราชัยของพระเจ้า ซึ่งเครื่องหมายเหล่านี้ เป็นการประกาศถึงการรักษาที่ยิ่งรากลึกยิ่งกว่า นั่นคือ ชัยชนะเหนือความบาปและความตายโดยทางปัสกาของพระองค์บนไม้กางเขน พระเยซูคริสต์ได้ทรงรับความถ่วงหนักของความชั่วไว้กับพระองค์ และได้ทรงยกบาปของโลก^{๑๘๗} ซึ่งการเจ็บป่วย เป็นผลที่ตามมาจากการบาป แต่พระเยซูคริสต์ทรงให้ความหมายใหม่กับความทุกข์ทรมานที่เกิดจากความเจ็บป่วยนี้ ด้วยพระมหาทรมานและการสิ้นพระชนม์บนไม้กางเขน เพราะฉะนั้น ในทฤษฎีของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ผู้ที่ได้ความเจ็บป่วยจึงเป็นผู้ที่มีส่วนกับพระมหาทรมานของการไถ่กู้ของพระองค์

^{๑๘๒} มธ ๙ : ๒๔-๓๑.

^{๑๘๓} มธ ๑๕ : ๒๑-๒๘.

^{๑๘๔} มธ ๙ : ๒๐.

^{๑๘๕} มก ๑๐ : ๔๖-๕๒.

^{๑๘๖} มก ๑ : ๔๐-๔๒.

^{๑๘๗} ยน ๑ : ๒๙.

๒) การรักษาความเจ็บป่วยของอัครสาวกและพระศาสนจักร

ในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกมองว่า พระเยซูคริสต์ทรงมอบภารกิจพิเศษนี้ให้แก่อัครสาวก พระเยซูคริสต์ทรงตรัสว่า “...จงออกไปทั่วโลก ประกาศข่าวดี และจงรักษาผู้ที่เจ็บป่วย...”^{๑๘๘} ทั้งนี้ เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้ได้รับความรอด และมีความเชื่อในพระองค์ ด้วยเหตุนี้ “...บรรดาอัครสาวกจึงได้ไปเทศน์สอนคนทั้งหลายให้กลับใจ ได้ขับไล่ปีศาจจำนวนมาก ได้เติมน้ำมันผู้เจ็บป่วยหลายคนและรักษาเขาให้หายจากโรคร้าย...”^{๑๘๙} และ “...ในนามของพระเยซูคริสต์ เขาจะปกมือเหนือคนเจ็บ คนเจ็บเหล่านั้นก็จะหายจากโรคร้าย...”^{๑๙๐} ซึ่งพระองค์ทรงยืนยันโดยอาศัยเครื่องหมายที่ได้กระทำโดยออก พระนามของพระองค์^{๑๙๑} ซึ่งเครื่องหมายนี้ เป็นการแสดงถึงลักษณะพิเศษว่า พระเยซูคริสต์เป็นพระเจ้าผู้ช่วยให้รอดอย่างแท้จริง^{๑๙๒}

นอกจากนี้ การรักษาคนเจ็บป่วยให้หาย^{๑๙๓} ก็นับว่าเป็นหน้าที่ของพระศาสนจักร ซึ่งได้รับจากพระองค์พระผู้เป็นเจ้า พระศาสนจักรที่สืบต่อจากอัครสาวกมีสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้เจ็บป่วย และพยายามที่จะทำให้เป็นจริงโดยทางการรักษาคนป่วย เช่น การอธิษฐานภาวนา ขอความช่วยเหลือ พระศาสนจักรมีความเชื่อในการประทับอยู่ของพระเยซูคริสต์ ซึ่งเป็นผู้ให้ชีวิต เป็นแพทย์ฝ่ายร่างกาย และจิตวิญญาณ ซึ่งการประทับอยู่นี้สามารถแสดงออกโดยผ่านทางศีลศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศีลเจิมผู้ป่วยและในวิธีพิเศษโดยเฉพาะในพิธีบูชามิสซา เป็นต้น

ส่วนพิธีสำหรับปฏิบัติต่อผู้เจ็บป่วยของพระศาสนจักร คือ ศีลเจิมผู้ป่วย พิธีนี้เป็นหนึ่งในศีลศักดิ์สิทธิ์ของพระศาสนจักร โดยมีลักษณะพิเศษที่เชื่อและยอมรับว่า เป็นการเพิ่มกำลังแก่ผู้ที่เหนื่อยล้า จากการเจ็บป่วย ดังที่นักบุญยากอบได้กล่าวไว้ว่า “...ท่านใดเจ็บป่วย จงเชิญบรรดาผู้อาวุโสของกลุ่มคริสตชนมาที่ท่านเหล่านั้นอธิษฐานเพื่อผู้ป่วย เอน้ำมันเจิมผู้นั้นในนามขององค์พระผู้เป็นเจ้า คำอธิษฐานภาวนาด้วยความเชื่อจะช่วยผู้ป่วยให้รอดชีวิต องค์พระผู้เป็นเจ้าจะทรงโปรดให้ผู้ป่วยลุกขึ้นได้ และถ้าเขาได้กระทำบาป เขาก็จะได้รับการอภัย...”^{๑๙๔}

โดยสรุป พระเยซูคริสต์ทรงแสดงพระเมตตาให้ความช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยเป็นพิเศษตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ ตามที่ปรากฏในพระวรสาร พระองค์ทรงให้ความช่วยเหลือทุกคน โดยไม่เลือกว่าเป็นใคร มาจากไหน พระองค์ทรงรักษาให้หายจากโรค มิใช่ทางฝ่ายร่างกายเท่านั้น แต่รักษาทุกมิติของความเป็นมนุษย์ ซึ่งหมายรวมถึง จิตใจที่เป็นสุข ดำรงชีวิตในสังคมอย่างปกติสุขเช่นคนปกติทั่วไป

พระศาสนจักรได้ยึดแบบอย่างของพระเยซูคริสต์ในการรักษาผู้เจ็บป่วยนี้ เพราะเป็นวิธีหนึ่งที่จะแสดงความรักตามแบบฉบับของพระเยซูคริสต์ และเป็นหนทางที่จะเชื่อเชิญให้เขากลับใจ ยอมให้

^{๑๘๘} มก ๑๖ : ๑๕-๑๘.

^{๑๘๙} มก ๖ : ๑๒-๑๓.

^{๑๙๐} มก ๑๖ : ๑๗-๑๘.

^{๑๙๑} กจ ๙ : ๓๔ ; ๑๔ : ๓.

^{๑๙๒} มธ ๑ : ๒๑ ; กจ ๔ : ๑๒.

^{๑๙๓} มธ ๑๐ : ๘.

^{๑๙๔} ยก ๕ : ๑๔-๑๕.

อภัยผู้อื่น และมีความเชื่อใจในพระเจ้า ซึ่งนับว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้ผู้นั้นหายจากความเจ็บป่วยได้ ซึ่งสิ่งที่พระเยซูคริสต์ได้ให้ไว้เป็นข้อฝากเตือนใจและเหล่าสาวกยังจำได้ตามบันทึกที่จดไว้ในพระธรรมกิจการอัครสาวก ก็คือ พระเจ้าได้ทรงเจิมพระองค์ด้วยพระจิตและด้วยพระฤทธานุภาพ ทรงเสด็จไปกระทำคุณประโยชน์และรักษาบรรดาผู้เจ็บป่วยเพราะว่าพระเจ้าทรงสถิตกับพระองค์^{๑๙๕}

๓. วิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทางกาย จิตใจ และจิตวิญญาณ

๑. การดูแลด้านร่างกาย การให้พยาบาลตามลักษณะอาการต่างๆ ของผู้ป่วยควบคุมผู้ป่วยได้รับประทานยาอย่างต่อเนื่อง ดูแลร่างกายให้สะอาดตามสุขอนามัย การให้อาหาร การให้ธรรมชาติบำบัด

๒. การดูแลทางด้านจิตใจ เน้นให้ครอบครัวของผู้ป่วยเป็นผู้ดูแลผู้ป่วยเอง โดยอยู่บนพื้นฐานว่า ผู้ป่วย ญาติ ครอบครัว ต้องให้ความร่วมมือซึ่งกันและกันในการดูแลซึ่งจะทำให้การรักษาดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งร่วมกันเป็นกำลังใจให้ผู้ป่วยด้วย ความตายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เป็นช่วงเวลาสุดท้ายจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญเสมือนหนึ่งเป็นช่วงระยะหนึ่งในชีวิต เพราะว่าช่วงเวลาแห่งความใกล้จะตายนั้น มนุษย์ต้องทำใจให้ยอมรับ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยเวลา ไม่มีช่วงไหนในชีวิตที่จะให้เกียรติและยกย่องชีวิตได้ดีกว่าช่วงเวลาแห่งความใกล้จะตายนี้ ดังนั้น ผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางด้านจิตใจ คริสต์ศาสนาให้ความสำคัญต่อผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ตกอยู่ภายใต้ความทุกข์ทรมานและช่วงเวลาแห่งความตาย ด้วยการประกาศพระวรสารแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย หรือผู้ที่ใกล้ตาย เพื่อให้ผู้ป่วยเกิดความเชื่อว่าการความตายไม่ได้เป็นสิ่งที่น่าหวาดกลัว หากความตายเป็นเหตุการณ์หนึ่งซึ่งจะนำไปสู่พระเจ้า พระวรสาร เป็นพระวาจาสุดท้ายของพระเจ้าซึ่งเป็นพระวาจาแห่งชีวิตซึ่งมีชัยชนะเหนือความตายและนำชีวิตมนุษย์ให้เกิดความหวัง

การประกาศพระวรสารแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายนั้น สามารถแสดงออกโดย

๑. ความรัก กล่าวคือ การแสดงออกโดยการให้และการยอมรับ ซึ่งจะสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกันกับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายได้ด้วยการให้ความสนใจ ความเข้าใจ ความเอาใจใส่ ความอดทน การแบ่งปัน โดยไม่หวังผลตอบแทน การรักด้วยความรักของคริสตชน จะเป็นการช่วยเหลือให้ผู้ป่วยยอมรับ และมีความรู้สึกว่าพระเจ้าประทับอยู่ข้างตัวเขา

๒. การสวดภาวนา การได้สวดร่วมกับผู้ป่วยที่ใกล้ตาย เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยได้เข้ามามีส่วนร่วมใน สหพันธนักบุญ ซึ่งมีผลทำให้ผู้ป่วยเกิดกำลังใจ และยอมรับในสภาวะความเจ็บป่วยของตนเอง ตัวอย่างในการสวดภาวนาของผู้มีดังนี้

^{๑๙๕} กจ ๑๐ : ๓๘.

๒.๑ บทภาวนาของผู้ป่วย

“ข้าแต่พระเป็นเจ้า ข้าพเจ้านมัสการพระองค์ ด้วยความเชื่อมั่นว่า พระองค์ทรงสถิตอยู่ใน
ศีลแห่งความรักนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณพระองค์ด้วยสิ้นสุดจิตใจ เพราะพระองค์ได้เสด็จประทับอยู่ใกล้
ข้าพเจ้าในความทุกข์ทรมาน และประทานพระพรเพื่อบรรเทาใจข้าพเจ้าในการแบกกังแขนติดตาม
พระองค์ ข้าแต่พระเป็นเจ้า พระองค์เสด็จมาในโลกนี้ เพื่อช่วยเหลือและรักษาทุกคน โปรดประทาน
พละกำลังแก่ข้าพเจ้า เพื่อข้าพเจ้าจะได้สามารถมีความอดทนในความทุกข์ยากที่กำลังจะประสบอยู่นี้
จนกว่าจะมีสุขภาพดีบริบูรณ์ อาเมน”

๒.๑ บทวิงวอนเวลาเจ็บป่วย

“ข้าแต่พระเยซูเจ้า ข้าพเจ้าเงยหน้ามองดูพระองค์ ที่ทรงประทับอยู่บนไม้กางเขน แม้ว่า
ในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังนอนอยู่บนเตียงมีความทุกข์ทรมานทั้งร่างกายและจิตใจ แต่ในส่วนลึกแห่ง
ดวงใจของข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าเชื่อว่า ทุกสิ่งมีค่าเมื่ออยู่ต่อพระพักตร์ของพระองค์

ข้าพเจ้าเชื่อว่า ในความสวยงามของชีวิตนี้ ซึ่งเป็นของขวัญของพระองค์ถึงแม้ว่ามันกำลัง
จะผ่านไป

ข้าพเจ้าเชื่อว่า ในความสามารถและในการรักษาของแพทย์

ข้าพเจ้าเชื่อว่า ในความช่วยเหลือของพระองค์ แม้ข้าพเจ้าจะมีได้ขอจากพระองค์

ข้าพเจ้าเชื่อว่า ชีวิตนี้กำลังจะนำข้าพเจ้าไปสู่พระองค์

สิ่งที่ข้าพเจ้าวอนขอจากพระองค์ คือ

โปรดให้ข้าพเจ้ายอมรับความเหงา โดยไม่จำเป็นต้องให้คนอื่นแบกความทุกข์ เพราะ
ข้าพเจ้า

โปรดให้ข้าพเจ้า มีความเพียรและความอดทน

โปรดให้ข้าพเจ้า ไม่มีความกลัวต่อการผ่าตัดและการรักษา

โปรดให้ข้าพเจ้า ให้พ้นความเหนื่อยหน่าย

และถ้าพระองค์มีความปรารถนา โปรดรักษาความเจ็บป่วยของข้าพเจ้าและโปรดให้
วิญญูณของข้าพเจ้าได้รับความรอดด้วยเทอญ อาเมน”

๒.๓ การสวดภาวนาเวลาเจ็บป่วย

ข้าแต่พระเป็นเจ้า ความเจ็บป่วยได้เคาะประตูแห่งชีวิตของข้าพเจ้า ได้แยกจากข้าพเจ้าจาก
การทำงาน และนำข้าพเจ้าไปสู่โลกคนป่วย ข้าแต่พระเป็นเจ้า ความเจ็บป่วยนี้เป็นสิ่งที่ข้าพเจ้ารับ
ได้ยากและทำให้ข้าพเจ้าประสบความอ่อนแอ ความไม่แน่นอนแห่งชีวิตของข้าพเจ้า แต่มันก็ทำ
ให้ข้าพเจ้าพ้นจากสิ่งล่อลวงต่างๆ บัดนี้ ข้าพเจ้ามองดูและมีความเข้าใจ ในสิ่งที่ข้าพเจ้ามีและ

เป็นอยู่ที่ไม่เป็นของข้าพเจ้า แต่เป็นของประธานจากพระองค์ ข้าพเจ้าได้เข้าใจความหมายของคำที่ว่า ต้องอาศัยคนอื่น ต้องการทุกสิ่งทุกคน โดยข้าพเจ้าไม่มีความสามารถที่จะทำอะไรได้โดยลำพัง ข้าพเจ้ารู้สึกเหงา เจ็บปวด และหมดหวัง แต่ในขณะเดียวกันก็ได้พบความรัก เอาใจใส่ และความเป็นมิตรจากหลายๆ คนด้วย ข้าแต่พระเจ้า โปรดช่วยข้าพเจ้าให้ทำตามน้ำพระทัยของพระองค์ ถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งที่ลำบาก ข้าพเจ้าขอถวายความเจ็บปวดนี้ร่วมกับความทุกข์ทรมานของพระองค์ ขอพระองค์ทรงโปรดอวยพรแก่ผู้ที่ช่วยเหลือข้าพเจ้า และคนป่วยทุกคน และขอพระองค์ทรงโปรดรักษาความเจ็บป่วยของข้าพเจ้าและผู้อื่นให้หายด้วย ทั้งนี้ขอให้เป็นไปตามน้ำพระทัยของพระองค์เทอญ อาเมน

๓. การดูแลทางด้านจิตวิญญาณ การประกอบพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ผู้ป่วย ซึ่งจะเป็นเครื่องหมายพระพรชานอันสมบูรณ์ของพระเจ้าที่มีต่อผู้ป่วย ซึ่งการประกอบพิธีศีลศักดิ์สิทธิ์นี้ มีผู้ทำพิธีคือ บาทหลวง ศีลศักดิ์สิทธิ์ที่ประกอบให้แก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายนั้นได้แก่ ศีลเจิมผู้ป่วย (Anointing of the sick) ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ศีลเจิมผู้ป่วย (Anointing of the sick) การประกอบศีลเจิมผู้ป่วย จะช่วยให้ผู้ป่วยสามารถจากโลกนี้ไปได้ด้วยความสมหวังว่าได้กลับคืนชีพขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง ศีลเจิมผู้ป่วย มีขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

เริ่มต้นพิธี

บาทหลวงเดินเข้าไปหาผู้ป่วย กล่าวคำทักทายว่า “ขอให้ท่านคงอยู่ในสันติสุขของพระคริสตเจ้า”

บาทหลวงนำน้ำเสกพรผู้ป่วย กล่าวว่า “ขอให้น้ำนี้เตือนเราให้ระลึกถึงศีลล้างบาปที่ได้รับ ให้การวះพระคริสตเจ้าผู้ทรงด้วยการสิ้นพระชนม์ และกลับคืนชีพ พี่น้องที่รัก เรามาชุมนุมกันที่นี่ในนามของพระเยซูคริสตเจ้า พระองค์เคยรักษาผู้ป่วยให้หาย ทรงทำทรมานอย่างแสนสาหัสเพราะเห็นแก่เรา ขณะนี้พระองค์ทรงประทับอยู่ท่ามกลางเรา ทรงสั่งตามให้อัครธรรมทูตยกเขียนไว้ว่า “มีใครในพวกท่านเจ็บป่วยหรือ จงเชิญท่านอาวุโสของกลุ่มคริสตชน ให้มาภาวนาเหนือเขา เจิมเขาด้วยน้ำมันศักดิ์สิทธิ์ ในนามของพระเป็นเจ้า คำภาวนาด้วยความเชื่อจะช่วยผู้ป่วยให้หาย และพระเป็นเจ้าจะทรงบรรเทาเขา ถ้าเขาอยู่ในบาปก็จะได้รับการให้อภัย” ฉะนั้น ให้เราฝากฝังพี่น้องผู้ป่วยของเราไว้กับพระพรชานและพระอานุภาพของพระคริสตเจ้า เพื่อเขาจะได้พบความบรรเทาและความรอด พี่น้องที่รัก ให้เราสำนึกว่าเราเป็นคนมีบาป เราจะได้ประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์นี้สมควร” ผู้ป่วยกล่าวคำสารภาพบาป กล่าวว่า “ข้าพเจ้าขอสารภาพบาปต่อพระเป็นเจ้า ผู้ทรงอานุภาพและต่อพี่น้องว่า ข้าพเจ้าได้ทำบาปมากมาย ด้วยกาย วาจา ใจ และด้วยการละเลย ข้าพเจ้าเป็นคนบาป ข้าพเจ้า

ยอมรับว่าเป็นคนบาป ดังนั้น ขอพระนางมารีย์ผู้เป็นพรหมจารีเสมอ ขอเทวดานักบุญทั้งหลายและพี่น้องด้วย ช่วยวิงวอนพระเป็นเจ้า เพื่อข้าพเจ้าด้วยเทอญ”

บาทหลวง กล่าวต่อว่า “ขอพระเจ้าทรงสรรพานุภาพ ทรงประทานพระกรุณา การยกบาป และยกโทษแก่เราด้วยเทอญ อาเมน”

ในลำดับต่อไป เป็นการอ่านพระคัมภีร์ เลือกบทอ่านที่เหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะนั้น เมื่ออ่านจบแล้ว

บาทหลวง กล่าวว่า “นี่คือพระวาจาของพระเจ้า”

บาทหลวง : “พระองค์ทรงรับเอาความเจ็บป่วย และความเจ็บป่วยของข้าพเจ้าทั้งหลาย ข้าแต่พระเจ้า ขอทรงพระกรุณาเทอญ”

ผู้ป่วย : “ข้าแต่พระเจ้าขอทรงพระกรุณาเทอญ”

บาทหลวง : “พระองค์ทรงเมตตาต่อฝูงชน เสด็จไปเป็นทางใดก็มีแต่ทรงประกอบความดี และบำบัดรักษาผู้ป่วย ข้าแต่พระคริสต์เจ้า ขอทรงพระกรุณาเทอญ”

“พระองค์ทรงสั่งให้อัครธรรมทูตปกมือเหนือผู้ป่วย ข้าแต่พระเจ้าขอทรงพระกรุณาเทอญ”

ผู้ป่วย : “ข้าแต่พระเจ้าขอทรงพระกรุณาเทอญ”

พิธีเจิมน้ำมัน โดยบาทหลวงเจิมน้ำมันที่หน้าผากและฝ่ามือของผู้ป่วย

บาทหลวง : “อาศัยการเจิมอันศักดิ์สิทธิ์ อาศัยพระเมตตาอันล้นพ้นของพระเจ้า ขอพระองค์ทรงช่วยท่านด้วยพระหรรษทานของพระจิต”

ผู้ป่วย : “อาเมน”

บาทหลวง : “ช่วยท่านให้พ้นบาป อีกทั้งบรรเทาและช่วยให้รอด”

ผู้ป่วย : “อาเมน”

บาทหลวง : “ให้เราภาวนา ข้าแต่พระเจ้า โปรดรักษาความทุกข์เชิงของผู้นี้ ด้วยพระหรรษทานของพระจิต โปรดบำบัดรักษาและอภัยบาปขจัดความเจ็บป่วยทั้งกายและใจคืนสู่สภาพสมบูรณ์ทั้งภายในและภายนอก เมื่อฟื้นไข้ ด้วยพระเมตตาของพระองค์แล้วจะได้ปฏิบัติหน้าที่ดั้งเดิม ทั้งนี้ขอพึ่งพระบารมี พระคริสต์เจ้าข้าพเจ้าทั้งหลาย อาเมน” เสร็จพิธี

บาทหลวง ปกมืออวยพรแก่ผู้ป่วย พร้อมกล่าวว่า “ขอพระคริสต์เจ้า สถิตอยู่กับท่าน เพื่อป้องกัน อยู่ในตัวท่าน เพื่อคุ้มครอง อยู่ข้างหน้า เพื่อนำทาง อยู่ข้างหลังเพื่อเฝ้าพิทักษ์ อยู่เหนือท่าน เพื่อประทานพระพร เดชะพระนาม พระบิดา พระบุตร และพระจิต อาเมน”

การประกอบพิธีศีลเจิมผู้ป่วย มีความเชื่อว่า ศีลศักดิ์สิทธิ์จะประทานพระพรพรทานของพระจิตแก่ผู้ป่วย และนำไปสู่ความรอด อีกทั้งเป็นการเตือนให้ไว้วางใจพระเจ้า และให้มีกำลังใจต่อสู้กับความกระวนกระวายใกล้จะตาย อย่างไรก็ตาม การประกอบพิธีศีลเจิมผู้ป่วยนี้ ผู้รับศีลต้องเป็นชาวคริสต์คาทอลิกเท่านั้น

เมื่อผู้ป่วยกำลังจะสิ้นใจ ผู้ดูแลจะอ่านบทอ่านจากพระคัมภีร์ต่างๆ และภาวนาโดยใช้คำภาวนาสั้นๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อผู้ที่กำลังจะตายที่รู้สึกตัว สามารถเอาชนะความกระสับกระส่าย ความกระวนกระวาย ให้เขายอมรับความตายที่กำลังจะมาถึงนี้ โดยมีความหวังจะได้รับชีวิตนิรันดร และกลับเป็นขึ้นมาด้วยฤทธิ์อำนาจของพระเจ้า บทภาวนาที่ใช้ในช่วงเวลาแห่งความตายนี้ ได้แก่

“ใครจะพรากจากความรักของพระคริสต์เจ้าต่อเรา^{๑๔๖} เราจะเป็นหรือจะตายเราก็เป็นคนของพระเจ้า^{๑๔๗} เรามีเคหาสน์ที่ยั่งยืนอยู่ตลอดในสวรรค์^{๑๔๘} เราจะอยู่กับพระเจ้าเป็นนิรันดร์ ข้าแต่พระเจ้าข้าพเจ้ายกจิตใจขึ้นหาพระองค์ ข้าพเจ้าเชื่อว่า จะได้เห็นพระคุณของพระเจ้าในแผ่นดินของผู้เป็นพระเจ้าเป็นแสงสว่างและความรอดของข้าพเจ้า จิตของข้าพเจ้ากระหายหาพระเจ้าผู้ทรงชีวิต แม้ข้าพเจ้าจะเดินไปตามหุบเขาเงามัจจุราช ก็ไม่กลัวอันตรายใดๆ เพราะพระองค์ทรงสถิตอยู่ด้วย พระเยซูเจ้าตรัสว่า เชิญมา ท่านที่ได้รับพระพรจากพระบิดา เชิญมาครอบครองเมืองสวรรค์ที่ได้จัดเตรียมไว้ให้พวกท่าน พระเยซูเจ้าตรัสว่า เราขอยืนยันกับเจ้าว่า วันนี้เจ้าจะอยู่กับเราในสวรรค์ พระเยซูเจ้าตรัสว่า ในบ้านพระบิดาของเรามีที่อยู่มากมาย พระเยซูเจ้าตรัสว่า เราเตรียมที่ไว้ให้ท่านและจะรับท่านไปอยู่ด้วย พระเยซูเจ้าตรัสว่า ข้าพเจ้าอยู่แห่งใด ก็อยากให้เราอยู่ด้วย ใครๆ ที่เชื่อในพระบุตร ก็มีชีวิตนิรันดร์ ข้าแต่พระเจ้า ข้าพเจ้าขอมอบจิตใจในพระหัตถ์ของพระองค์ ข้าแต่พระเจ้า โปรดรับจิตใจข้าพเจ้าไว้ด้วยเถิด พระแม่มาเรีย โปรดช่วยวิงวอนเทอญ ข้าแต่นักบุญโยเซฟ โปรดช่วยวิงวอนเทอญ เยซู มาริอา โยเซฟ โปรดช่วยข้าพเจ้าเมื่อใกล้จะตาย”

ถ้าใกล้จะตายสามารถฟังบทภาวนานานกว่านี้ได้ ก็ให้ผู้ที่อยู่ในบริเวณนั้นภาวนาอุทิศแก่เขา โดยใช้บทสวดเร้าวิงวอนนักบุญทั้งหลาย และเมื่อผู้ป่วยใกล้สิ้นใจ ให้บทสวดภาวนาดังต่อไปนี้

วิญญานคริสตชนเอ๋ย เชิญออกจากโลกนี้ไปในนามพระบิดาผู้ทรงสร้างสรรพภาพานภาพที่ได้สร้างท่านมา ในพระนามพระเยซูคริสตเจ้า พระบุตรพระเจ้าผู้ทรงชีวิต ผู้ได้ทรงรับทรมานเพื่อ

^{๑๔๖} รม. ๘ : ๓๕

^{๑๔๗} รม. ๑๔ : ๘

^{๑๔๘} ๒คร ๕ : ๑

ท่าน ในนามพระจิตผู้สถิตอยู่ในตัวท่าน ในวินาทีขอให้คุณได้อยู่ในสันติสุข ได้พักอยู่กับพระเจ้าในนครสิโยอันศักดิ์สิทธิ์ พร้อมกับพระนางพรหมจารีมารีย์พระชนนีแห่งพระเจ้ากับนักบุญโยเซฟ อีกทั้งบรรดาเทวดาและนักบุญทั้งหลายของพระเจ้า

สรุปว่า การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทางคริสต์ศาสนาให้ความสำคัญ ทางกายทางจิตใจ ทางจิตวิญญาณ การดูแลทางกายพยาบาลร่างกายให้สะอาด การให้ธรรมชาติบำบัดสิ่งแวดล้อมที่ดี มีครอบครัวอบอุ่น ทางด้านจิตใจมีคำสอนทางศาสนา มีคำสวดภาวนาเพื่อมาเยี่ยมเยียนทางจิตใจและจิตวิญญาณ เป็นต้น

๓.๕ จุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

จากการยึดถือตามแบบฉบับพระเยซู พระศาสนจักรได้พยายามตลอดหลายศตวรรษที่ผ่านมาที่จะอยู่ในที่ ผู้ป่วยมีความต้องการมากที่สุด โดยเข้าไปแทรกแซงตามความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละยุคแต่ละสมัย จนกระทั่งในศตวรรษที่ ๑๙ การให้ความช่วยเหลือด้วยเมตตาจิตต่างมุ่งไปยังคนจนผู้ป่วยที่รักษาไม่หาย คนโรคเรื้อน และเด็กกำพร้าเป็นหลัก^{๑๙๙}

แต่เมื่อพิจารณาจากศตวรรษแรกๆ แล้วพบว่า พระศาสนจักรแสดงออกในงานเมตตาจิตอย่างเข้มข้นที่สุดในสถาบันสังฆานุกรและการสร้างสถานที่พักสำหรับผู้แสวงบุญ ต่อมาในยุคที่มีปฏิรูปคาทอลิกในยุโรปมีคณะนักบวชเกิดขึ้นหลายคณะซึ่งทำงานรับใช้ผู้ป่วยโดยการทำงานของนักบุญผู้ยิ่งใหญ่หลายคน เช่น นักบุญยอห์นแห่งพระเจ้า นักบุญคามิลโล เด แลลลิส หรือนักบุญวินเซนต์ เดอปอล เป็นต้น^{๒๐๐}

ในปัจจุบัน ถึงแม้รัฐจะเข้ามารับผิดชอบให้บริการต่างๆ ที่ครั้งหนึ่งพระศาสนจักรเคยเป็นผู้กระทำ แต่ศาสนจักรก็ยังคงทำงานอยู่ในโลกแห่งสุขภาพอนามัยและการรักษาพยาบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางสถาบันคาทอลิกซึ่งทำงานด้านการรักษาพยาบาลและกิจกรรมด้านอภิบาล แต่เหนือสิ่งอื่นใด การทำความรักของพระเป็นเจ้าของเจ้าเป็นจริงขึ้นมาในพระศาสนจักร

องค์สมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์นปอล ที่ ๒ ได้ทรงประทานพระดำรัสต่อผู้ป่วยที่ได้ไปประชุมในพิธีเคารพศีลมหาสนิทที่เมืองลูร์ดว่า “เมื่อข้าพเจ้าพบผู้ป่วยที่กรุงโรมหรือในระหว่างการเดินทางก็ตาม ข้าพเจ้าชอบที่จะหยุดต่อหน้าพวกเขาแต่ละคน ฟังเขาพูด อวยพรให้เขา เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงให้เขาเห็นว่าพวกเขาแต่ละคนนั้นเป็นบุคคลที่พระเป็นเจ้าของเจ้าทรงรัก องค์พระเยซูก็ทรงปฏิบัติดังนี้แหละ”^{๒๐๑}

จากพระดำรัสขององค์พระสันตะปาปานี้เองจึงเป็นการเชิญชวนให้คริสตชนทุกคนได้ตระหนักถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมในความทุกข์ยากลำบากของพระเยซูผ่านทางความเจ็บป่วยที่

^{๑๙๙} ชัยศักดิ์ ไทยสนธิ, “ธรรมล้ำลึกความเจ็บป่วยในคริสตชน”, หน้า ๕๕.

^{๒๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๒๐๑} ยอห์นปอล ที่ ๒ เขียน, ประคิดน ชุมสาย ณ อยุธยา แปล, พระสมณสาสน์ : ความหมายของความทุกข์ทรมานแห่งมนุษย์จากแง่คริสตชน, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทยการพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๙-๑๐.

มนุษย์แต่ละคนได้รับพระศาสนจักรเองก็ได้ให้ความสำคัญการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเช่นกัน ดังนั้น การดูแลผู้ป่วยจึงเป็นสิ่งที่คริสตชนทุกคนควรมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาศาสนบริกร เพราะถือเป็นพันธกิจสำคัญประการหนึ่งของผู้ดูแลผู้ป่วยในฐานะเป็นศาสนบริกรที่มีต่อมวลประชากร ทั้งที่อยู่ในความดูแลและไม่ได้อยู่ ทั้งที่เป็นคริสตชนและไม่ใช่คริสตชน ซึ่งพันธกิจนี้กระทำในนามของ พระเยซูและพระศาสนจักร โดยใช้เครื่องมือต่างๆ ของการดูแล เพื่อเน้นเป้าหมายสำคัญ คือ เพื่อ ประกาศข่าวดีและเพื่อความเจริญเติบโตด้านชีวิตจิตทั้งผู้ดูแลและผู้รับการดูแล

ในหนังสือคู่มือการอภิบาลสัตบุรุษ สำหรับพระสงฆ์สังฆมณฑลในพระศาสนจักรที่ขึ้นสังกัดต่อกระทรวงเผยแผ่พระวรสารสู่ปวงชน เป็นหนังสือที่ให้แนวทางในการอภิบาลผู้ป่วยและคนชราสำหรับบรรดาพระสงฆ์ ได้กล่าวว่า “ผู้ป่วยและคนชราต้องการความเอาใจใส่เป็นพิเศษจากกลุ่มคริสตชน เป็นต้นจากพระสงฆ์ผู้อภิบาล^{๒๐๒} เป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะในฐานะที่เป็นสมาชิกที่มีสุขภาพเปราะบางทั้งกายและจิต และในฐานะที่รับมิติของการเป็นผู้ทนทุกข์ทั้งภายในและภายนอก พระสงฆ์พึงมีหัวใจที่ห่วงใยผู้ป่วย โดยถือว่าเขาเป็นดังฝูงแกะส่วนหนึ่งที่มีคุณค่าประเสริฐยิ่ง ขอให้พระสงฆ์ติดตามใกล้ชิดผู้ป่วยให้สม่ำเสมอพยายามช่วยให้เขาเข้าใจความรักสุดพรรณนาแห่งดวงพระทัยพระคริสตเจ้า^{๒๐๓} ให้เขาเข้าใจเรื่องสหพันธ์พระศาสนจักรที่คริสตชนทุกคนเป็นหนึ่งเดียวกัน ทั้งให้ได้รับรู้ความหมายของไม้กางเขนที่มีความลึกซึ้งเหนือธรรมชาติ ขอให้พระสงฆ์ตักเตือนเขาให้รู้จักปลงกำลังและความหวังด้วยการสวดภาวนา ให้เขารู้จักถวายเป็นความทุกข์ยากลำบากต่างๆ ของตน เป็นเครื่องมือไถ่กู้โลก โดยร่วมกับมหาพรหมานของพระเยซูเจ้า โดยถ้าฟังส่วนตัวข้าพเจ้าจะทำความสุดสามารถ สิ่งที่ยังขาดเหลือจากที่พระเยซูเจ้าได้ทรงกระทำ เพื่อเห็นแก่พระกายของพระองค์ คือ พระศาสนจักร^{๒๐๔} เพราะอย่างนี้ คนเจ็บก็สามารถอดทนต่อความทุกข์ยากต่างๆ ได้ด้วยความยินดีในองค์พระจิต เขาสามารถเป็นพยานที่เชื่อถือได้ถึงความหวังแบบคริสตชนต่อหน้าพี่น้องชายหญิงของเขาและต่อทุกๆ คนที่ยังไม่เชื่อในพระเป็นเจ้า การดูแลอภิบาลผู้ป่วยและคนที่ตกทุกข์ลำบาก ขออย่าให้ทำกันจริงๆ”

มนุษย์ได้รับความทุกข์ทรมานในสองลักษณะ คือ ทางร่างกาย และจิตใจ ทางร่างกายนี้เป็นความทุกข์ที่ได้รับเพียงชั่วคราว ถ้าสามารถรักษาให้หายได้ก็ไม่ต้องทุกข์ทรมานต่อไป หรือบางครั้งอาจต้องใช้เวลาที่ยาวนานในการฟื้นฟูสภาพขึ้นมาใหม่ สำหรับความเจ็บป่วยที่เรื้อรัง ผู้ป่วยต้องใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ในการอยู่ร่วมกับมัน แต่ความเจ็บป่วยทางจิต จิตวิญญาณ เป็นสิ่งเร่งด่วนที่จะต้องทำการรักษา เป็นความทุกข์ที่กัดกร่อนจิตใจและร่างกายอยู่ตลอดเวลา มีผู้ป่วยหลายคนที่มีความทุกข์ทรมานทางด้านจิตใจ การไม่สามารถยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นและสร้างกำแพงขึ้นมาป้องกันตนเอง ผู้อภิบาลในฐานะผู้รับใช้พระคริสตเจ้าจะสามารถช่วยเหลือผู้ป่วยได้ ดังนี้^{๒๐๕} ช่วยผู้ป่วยให้เข้าใจความหมายของความทุกข์ทรมานในคริสตชน ความทุกข์ทรมานในคริสตชนเราสามารถพิจารณาได้จากแง่ของโยบ

^{๒๐๒} มธ ๒๕ : ๓๖, มก ๑๖ : ๑๘, ลก ๙ : ๑๑.

^{๒๐๓} มธ ๑๑ : ๒๘.

^{๒๐๔} คส ๑ : ๒๔.

^{๒๐๕} ซิโนรส กิจสมัคร, “หลักการและแนวทางการอภิบาลผู้ป่วย”, สารนิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตร์,

(สาขาเทววิทยา : วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖-๓๒.

ในขณะที่โยบประสบกับความทุกข์ทรมานอย่างสาหัส มีบรรดาเพื่อนๆ ที่ให้ทรศนะการมองความทุกข์ทรมานไปต่างๆ นานาว่าเป็นการลงโทษโยบบ้าง โยบต้องทำความผิดสักอย่าง แต่คำตอบต่างๆ ไม่ได้ทำให้ความเชื่อมั่นในพระเป็นเจ้าของโยบลดน้อยลง กลับทำให้โยบเติบโตในความเข้าใจถึงความทุกข์ทรมานนั้น โยบเกิดมาตัวเปล่า มีโลก มีกฎธรรมชาติที่โยบต้องดำเนินไปตามวงจรของมัน แต่เหนือสิ่งอื่นใดมีผู้ที่สร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นมาเป็นเจ้าชีวิตของโยบและทุกคน ดังนั้น ความทุกข์ทรมานจึงเป็นการบ่งบอกถึงตัวของเรา ร่างกายของเราอันไม่เที่ยงแท้ เมื่อมีการทำงาน ต้องมีการพักผ่อน นี่เป็นกฎธรรมชาติ

พระเยซูได้นำคริสตชนให้เข้าร่วมมีส่วนในพระมหาทรมานของพระองค์เพื่อให้มนุษย์ได้รับความรอดโดยอาศัยพระองค์ ความทุกข์ทรมานจึงเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความรอดนิรันดรในพระองค์ ดังที่พระองค์ได้ตรัสว่า “ผู้ใดไม่แบกกางเขนของตนแล้วตามเรามา ผู้นั้นไม่สมควรเป็นศิษย์ของเรา”^{๒๐๖} กางเขนจึงเป็นหนทางที่นำไปสู่พระสิริรุ่งโรจน์ของพระเป็นเจ้า

จุดมุ่งหมายการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายให้ปลอดภัยตาย เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยเข้าใจความหมายของความทุกข์ทรมานนี้ ผู้อภิบาลต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เป็นกันเองกับผู้ป่วย ใช้เวลาอยู่กับผู้ป่วย ให้โอกาสผู้ป่วยได้พูดถึงความทุกข์ทรมานของตนเอง โดยผู้อภิบาลต้องไม่กล่าวถึงความทุกข์ทรมานในแง่ที่เป็นการลงโทษจากพระเจ้า

๑. ช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายให้สวดภาวนาในยามทุกข์

เมื่อร่างกายต้องการอาหารเพื่อเจริญเติบโต ต้องการการรักษาเพื่อให้หายจากโรค เช่นเดียวกัน หัวใจก็ต้องการความรักความอบอุ่น จิตก็ต้องการคำภาวนาเพื่อหล่อเลี้ยงตัวเองและใกล้ชิดพระเจ้า เมื่อมนุษย์ประสบกับความทุกข์ ในใจของเขาต่างมุ่งแสวงหาสิ่งที่สามารถช่วยบรรเทาใจ บางครั้งอาจจะนำสิ่งเสพติดมาบรรเทา แต่หลังจากหมดฤทธิ์ ความทุกข์ทรมานมิได้หมดไป ในสภาพจิตใจที่กำลังทรมานทุกข์ การหาที่สงบเพื่อทบทวนชีวิตพร้อมกับทบทวนความรักของพระเจ้า คริสตชนมิได้ถูกทอดทิ้งให้อยู่โดยลำพัง พระเจ้าทรงอยู่ในชีวิต ดำเนินไปพร้อมกับเรา การภาวนาในยามทุกข์ยากจึงช่วยให้ผู้ป่วยได้ใคร่ครวญอีกครั้ง และยอมมอบตัวเองให้อยู่ในพระหัตถ์ของพระองค์ ปล่อยวางตนเอง วางตัวของเราอย่างที่เราเป็นต่อหน้าพระเจ้า ด้วยความซื่อสัตย์และสุขภาพ ความทุกข์ทรมานสามารถกลับเป็นช่วงเวลาพิเศษสำหรับการสร้างความใกล้ชิดสนิทสนมสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งสร้างกับพระเจ้า การภาวนาเป็นการสารภาพความจำกัดของตนเองและการยืนยันถึงความหวังว่า “มีแต่พระเจ้า” กำจัดความจองหอง การถือกรรมสิทธิ์ในร่างกายที่มีตลอดมา จึงเป็นช่วงเวลาที่มิคุณค่า กลับมาสู่ความรักของพระเจ้าที่เฝ้ารออยู่ด้วยพระเมตตาอันหาที่สุดมิได้

ผู้อภิบาลควรช่วยให้ผู้ป่วยได้ภาวนา โดยเมื่อสังเกตเห็นผู้ป่วยมีความปรารถนาที่จะหาความสงบด้านจิตใจ เวลานั้นเองผู้ที่อภิบาลควรแนะนำในด้านชีวิตจิตใจให้กับเขา สอนวิธีสวดแบบง่ายๆ และสิ่งที่เป็นไปได้ คือ บทสวดที่ออกมาจากหัวใจของผู้ป่วยเอง และผู้อภิบาลควรอยู่ร่วมสวดภาวนาพร้อมกับผู้ป่วยด้วย

^{๒๐๖} ลก ๙ : ๖๒.

๒. ช่วยผู้ป่วยให้ดำเนินชีวิตและยอมรับตามความเชื่อของตนในยามทุกข์

แม้ว่าจะมีหลายศาสนา หลายนิกาย หลายลัทธิ เมื่อกล่าวในเรื่องของความทุกข์ทรมาน มีความทุกข์ก็ต้องปล่อยวาง ทำให้เกิดความสงบในจิตใจ บางลัทธิก็บอกว่าการมีชีวิตอยู่เป็นความทุกข์ บางคนบอกว่าเป็นเรื่องของโชคชะตา ต้องมีการสะเดาะเคราะห์ ปัดรังควาน ความเชื่อต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจิตใจเป็นเพราะผู้ป่วยเชื่อว่าต้องมีสิ่งที่ส่งสูงกว่าที่ทำให้เกิดขึ้น ทุกคนต่างปรารถนาที่จะมีความสุข แต่เมื่ออยู่ในโลก อยู่ในธรรมชาติ ก็ต้องพบกับความทุกข์ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้อภิบาลต้องนำผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายให้ย้อนคิดไปในชีวิต มีเวลาที่จะอยู่กับตนเองในสถานที่ๆ คู่อึดคับแคบ เขาจะพัฒนาคุณธรรมของความอดทน ความเพียรในการรอ เช่น รอวันที่จะกลับบ้านหรือรอเวลาแห่งความตาย ผู้ป่วยจะผ่านกระบวนการต่างๆ เช่น การปฏิเสธ โทษผู้อื่น การต่อรอง การยอมรับ แต่กระบวนการเหล่านี้ไม่เป็นที่จะต้องดำเนินไปตามขั้นตอน อาจจะข้ามจากขั้นหนึ่งไปยังอีกขั้นหนึ่งได้ ซึ่งผู้ป่วยจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากผู้อภิบาลหรือจากครอบครัวก็ได้

ผู้อภิบาลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายควรใช้วิธีการสนทนาแบบธรรมดา ในลักษณะของการเยี่ยมเยียน มีโอกาสได้อธิบายพระคัมภีร์บางตอน ให้กำลังใจผู้ป่วยที่จะรักษาตัวเองว่ายอมพัก ๑ สัปดาห์ดีกว่าต้องหยุดพักเป็นเดือน และผู้อภิบาลควรใช้เวลาที่จะอยู่เป็นเพื่อนกับผู้ป่วยอย่างดี โดยต้องส่งเสริมความเชื่อของเขาให้เขาสามารถยอมรับความทุกข์ทรมานนั้น โดยไม่ยัดเยียดศาสนาให้หรือโจมตีผู้ป่วย ชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของความทุกข์ทรมาน แนะนำให้ปฏิบัติตนเป็นบุคคลที่มีคุณค่าในสังคม มองชีวิตผู้อื่นอย่างมีคุณค่า

๓. ช่วยผู้ป่วยให้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่างๆ

สำหรับคาทอลิก พิธีกรรมเป็นการเฉลิมฉลองชีวิต สร้างความสัมพันธ์ที่เป็นหนึ่งเดียวกับพระศาสนจักรและดำเนินต่อไปในชีวิต ผู้ป่วยจึงเป็นดังพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ เพราะพระเจ้าทรงประทับอยู่ในตัวผู้ป่วย การช่วยเหลือให้ผู้ป่วยมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่างๆ นั้นเป็นภาระหน้าที่ๆ ผู้อภิบาลจะต้องเปิดโอกาสให้กับพวกเขาแนะนำให้เขามีส่วนร่วม โดยผู้อภิบาลควรกระตุ้นให้ผู้ป่วยเห็นความสำคัญของพิธีกรรม เปิดโอกาสให้ผู้ป่วยได้รับศีลอภัยบาป ศีลเจิมคนไข้ และศีลมหาสนิท รวมทั้งพาผู้ป่วยเข้ามีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่างๆ

สรุปได้ว่า นอกจากพระศาสนจักรโรมันคาทอลิกส่งเสริมให้พวกเราเตรียมตัวเผชิญกับความตายเมื่อเวลานั้นมาถึงแล้ว พระศาสนจักรยังได้ให้ความสนใจและเอาใจใส่ต่อผู้ที่ใกล้จะตาย โดยช่วยเหลือให้เขาสามารถดำเนินชีวิตในช่วงสุดท้ายอย่างมีศักดิ์ศรีและสันติ สิ่งนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ทำงานด้านการอภิบาลหรือแม้แต่ผู้ใกล้จะตายให้ความสนใจเป็นพิเศษ ในช่วงเวลาที่ผู้หนึ่งกำลังจะจากโลกนี้ไป อย่างน้อยที่สุด ให้เขาได้จากไปท่ามกลางผู้ที่ตนเองรู้จัก โดยเฉพาะญาติพี่น้อง และหากไม่มีญาติพี่น้องก็ไม่ควรปล่อยให้ผู้ป่วยสิ้นใจไปโดยไม่มีใครอยู่เคียงข้างเลย ไม่ว่าจะญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง หรือไม่มีก็ตาม ผู้ทำงานอภิบาลควรอยู่ที่นั่นเสมอ เป็นหน้าที่สำคัญที่ควรมีต่อเพื่อนพี่น้องคนหนึ่งของเขาที่กำลังจะจากไป

บทที่ ๔

เปรียบเทียบแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก” ในบทที่ ๔ นี้จะเป็นการเปรียบเทียบประเด็นหลักในบทที่ ๒ และ บทที่ ๓ ที่เกี่ยวกับนิยามความหมาย ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย แนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวมกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย จุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ซึ่งในที่นี้จะเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างกันของทัศนะทั้งสองในหัวข้อดังต่อไปนี้

๔.๑ เปรียบเทียบนิยามและความหมายของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ตารางการเปรียบเทียบนิยามและความหมายของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย
พระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบนิยามและความหมาย

นิยามและความหมาย	
พระพุทธศาสนาเถรวาท	คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก
“มรณภยตชชิต” ในความหมายที่ตรงกับ “ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย” หรือเป็น “อาการระยะสุดท้ายใกล้ตาย” คือบุคคลผู้ที่กำลังถูกความตายครอบงำ ย่ำยี ท่วมทับอย่างหนักด้วยโรค หรือความเจ็บป่วยทางกาย มีผลทำให้บุคคลนั้นเกิดความทุกข์อย่างหนักทั้งร่างกายและจิตใจ ด้วยโรค หรือความเจ็บป่วย ดังกล่าวนี้อาจต้องอยู่ในสภาวะที่อาการหนัก หรือรุนแรง ซึ่งในทางการแพทย์เรียกว่า ระยะวิกฤติ หรือ เรื้อรัง	ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเป็นผู้ที่ได้รับความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะไม่อาจยอมรับสภาพความเจ็บป่วยที่ตนเองต้องเผชิญอยู่ เกิดความรู้สึกท้อแท้และหมดหวังหมดความอดทนที่จะดำเนินชีวิตอยู่ต่อไป ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายส่วนใหญ่จึงต้องการความหวังใจ เอาใจใส่ และให้กำลังใจ

สรุปว่า เปรียบเทียบนิยามและความหมายของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก มีความเหมือนกันทั้งสองลักษณะ คือเกิดขึ้นได้ทั้งร่างกายและจิตใจคือ

๑. ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ความเจ็บป่วยทางร่างกายเกิดจากความแปรปรวนของธาตุ ๔ อันเป็นองค์ประกอบของร่างกาย และเป็นผลของกรรม ส่วนความเจ็บป่วยทางจิตใจ เกิดจากกิเลส ตัณหา และอุปาทาน ซึ่งทำให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น ร่างกายและจิตใจของมนุษย์นั้น ทำงานประสานสอดคล้องซึ่งกันและกัน

๒. ส่วนในทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ความเจ็บป่วย เกิดขึ้นได้ทั้งร่างกายและจิตใจ เพราะทั้งสองส่วนทำงานร่วมกัน

๔.๒ เปรียบเทียบลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบลักษณะอาการ

ลักษณะอาการ	
พระพุทธศาสนาเถรวาท	คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก
<p>ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายคือ</p> <p>๑. อาสัณนกาล ในระยะเวลาใกล้ตาย คือ</p> <p>๑.๑ อาการทางกาย มีความเจ็บปวดเรื้อรังร้อน เกิดทุกขเวทนาอย่างสาหัส เป็นพยาธิทุกข์</p> <p>๑.๒ อาการทางจิต มีความไม่สบายใจท้อแท้ หดหู่ เชื่องซึมเหงาหงอย เบื่อหน่าย คับแค้น สิ้นหวังแบ่งเป็น ๒ ลักษณะคือ</p> <p>(๑) เกิดความโทมนัส</p> <p>(๒) เกิดภวตัณหา</p> <p>๒. ปัจจาสัณนกาล ในระยะกำลังจะตาย วิถีจิตที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้ตายนี้เรียกว่ามรณสันนวิถี จิตจะนึกคิดเรื่องต่างๆ ตามอำนาจของกรรมที่ได้กระทำไว้เป็นมโนภาพปรากฏแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เรียกว่าธรรมารมณ (อารมณทางจิต) แบ่งเป็น ๓ คือ</p> <p>๒.๑ กรรมมารมณ</p> <p>๒.๒ กรรมนิมิตารมณ</p> <p>๒.๓ คตินิมิตารมณ</p>	<p>ลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย</p> <p>การกระบวนกรการปรับตัวของคนที่อยู่ในอาการเจ็บป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ได้มีผู้ศึกษาคนกำลังใกล้จะตาย คือ ดร.เอซาเบทคูเบลอร์-รอส เป็นจิตแพทย์ที่ทำงานที่โรงพยาบาลแห่งมหาวิทยาลัยชิคาโก ได้กล่าวถึงลักษณะอาการที่เกิดขึ้นเมื่อคนกำลังจะตายว่ามีขึ้นต่างๆ ดังต่อไปนี้^๑</p> <p>๑. การปฏิเสธการแยกตัว</p> <p>๒. อาการโกรธ</p> <p>๓. อาการต่อรอง</p> <p>๔. อาการของความเศร้า</p> <p>๕. การยอมรับ</p>

^๑ โฟยง มนिरาช,บาทหลวง,ดร. “วิถีชาวคริสต์ : เกิด แก่ เจ็บ ตาย”, หน้า ๙๖-๙๘.

สรุปเปรียบเทียบลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกมีลักษณะที่เหมือนกันดังนี้

๑. ลักษณะอาการพระพุทธศาสนาเถรวาทกล่าวถึงผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ดังนี้

ระยะที่ ๑ ระยะใกล้ตาย

- (๑) อาการทางกาย มีความเจ็บปวดเรื้อรังร้อนเกิดทุกขเวทนาอย่างสาหัส
- (๒) อาการทางจิต มีความไม่สบายใจ ท้อแท้หดหู่เซื่องซึมเหงาหงอยเบื่อหน่าย เกิดโทมนัสซึ่งเป็นทุกขเวทนาทางจิต มีชื่อเรียกว่าโทมนัสสินทรีย์ เศร้าเสียใจ ตรอมใจ หมดกำลังใจ ไม่อยากมีชีวิตอยู่ เกิดภวตัณหา คืออยากมีชีวิตอยู่ต่อไป ไม่อยากตาย

ระยะที่ ๒ ระยะกำลังจะตาย

จิตจะนึกคิดเรื่องต่างๆตามอำนาจของกรรมที่ได้กระทำไว้ เป็นมโนภาพปรากฏแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เรียกว่า ธรรมารมณฺ์ แบ่ง ๓ คือ (๑) กรรมารมณฺ์ นึกถึงกรรมที่ตนทำไว้ส่วนมากเป็นกรรมหนัก (๒) กรรมนิมิตารมณฺ์ นึกถึงอุปกรรมในการทำความดีหรือไม่ดี (๓) คตินิมิตารมณฺ์ นึกถึงภพภูมิที่จะไปเกิดหลังตาย

๒. ในส่วนลักษณะอาการคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายที่เป็นโรคหรือสภาพร่างกายที่จะมีชีวิตอยู่ได้อีกไม่นานจัดเป็นผู้ที่อยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิตสภาพจิตใจ อารมณ์อาจอยู่ในภาวะซึมเศร้า ซึ่งเป็นการตอบสนองทางจิตอารมณ์ของผู้ป่วย โดยทั่วไป ผู้ป่วยที่อยู่ในระยะสุดท้ายของชีวิตจะมีการตอบสนองที่พบได้บ่อยที่สุด คือ การปฏิเสธ (ไม่ยอมรับว่าตนเป็นโรคร้ายแรงที่รักษาไม่ได้) และซึมเศร้า ทั้งนี้คนไข้ส่วนใหญ่จะเริ่มด้วยการปฏิเสธ แล้วด้วยความโกรธ แล้วจึงอาจจะเข้าสู่ภาวะซึมเศร้า แต่คนไข้จำนวนไม่น้อยที่มีอาการซึมเศร้าตั้งแต่ระยะแรกๆ ซึ่งการตัดสินใจว่าจะรักษาด้วยยาหรือไม่ขึ้นอยู่กับความรุนแรงของอาการซึมเศร้า และผลกระทบต่อสุขภาพและการดูแลผู้ป่วย

๔.๓ เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม

๑. เปรียบเทียบความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเถรวาทและคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

ก. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์

ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่า ส่วนต่างๆ มาประชุมรวมกัน ได้แก่ ชั้น ๕ ตัวตนที่แท้ของตนนั้นไม่มี เมื่อแยกส่วนต่างๆ ออกให้หมด จะพบว่าไม่มีตัวตนอยู่เลย เมื่อกล่าวถึง รถ ก็คือการนำเอาส่วนประกอบต่างๆ มาประกอบรวมกันเข้าตามแบบที่กำหนด จึงเรียกว่า รถ เมื่อใดแยกส่วนประกอบออกจากกัน ความเป็นรถ ก็หายไปไม่ แต่การที่เรียกว่าคน ปรากฏดูประหนึ่งมีตัวตนนั้นความจริงและมีอยู่ในรูปของการเกิดดับซึ่งสืบเนื่องต่อกันไม่ขาดสายตราบเท่าที่มีเหตุ และปัจจัยสนับสนุนอยู่กล่าวคือ คนที่ยังมีกิเลสจะเป็นห่วงโซ่ ให้เกิดกรรม วิบาก แล้ววนเวียนมาเป็นเหตุให้เกิดกิเลสอีก ซึ่งมีลักษณะเป็นวงกลม ที่เรียกว่า สังสารวัฏ การวนเวียนดังกล่าวนี้ จะมีอยู่ตลอดไป ไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงมีความเชื่อว่า คนจะมีการเกิดใหม่ในชาติต่อไป และ

เมื่อตายลงก็จะมีการเกิดใหม่อีกสืบเนื่องต่อกันไปอย่างไม่สิ้นสุด และการเกิดใหม่นี้ก็วนเวียนอยู่ภพ ๓ มนุษย์แต่ละคนจึงได้ผ่านการตายและการเกิดมาแล้วนับไม่ถ้วน จนกว่าจะเป็นผู้สามารถมองเห็นความจริงของชีวิต และพยายามดับการเวียนว่ายตายเกิดนี้เสีย การปฏิบัติตนตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท อันประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา จะเป็นหนทางที่จะหยุดการเกิด ดับนี้ได้ จึงจะเข้าถึงสภาพที่เรียกว่า นิพพาน

ส่วนในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่า มนุษย์เป็นสิ่งที่พระเจ้าทรงสร้าง และพระองค์เป็นผู้กำหนดความเป็นไปของมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์โลกเช่นเดียวกับสัตว์อื่น แต่มีคุณลักษณะพิเศษที่ต่างไปจากสัตว์อื่นคือ พระเจ้าทรงสร้างมนุษย์ตามฉายาของพระองค์ เพราะฉะนั้นมนุษย์จึงอยู่ในฐานะที่สูงกว่าสัตว์อื่น คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก มองชีวิตตั้งแต่เกิดจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตในรูปของกระบวนการเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับความอยู่รอด และความอยู่รอดนั้นมาจากพระเจ้า ดังนั้นเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิต มนุษย์จึงมีลักษณะเป็นเส้นตรง กล่าวคือ มีจุดเริ่มต้นท่ามกลางและวาระสุดท้าย ความตายจึงมีครั้งเดียว ไม่มีการกลับมาเกิดอีก การตายเป็นเพียงการล่องลับไปเท่านั้น เพื่อรอคอยการเสด็จกลับมาครั้งที่สองของพระเยซูคริสต์ แล้วจึงตื่นขึ้นมาเพื่อรับฟังคำพิพากษาเกี่ยวกับการกระทำของตน เมื่อการพิพากษาครั้งสุดท้ายผ่านพ้นไปแล้ว มนุษย์จะได้รับผลจากการกระทำของตน ผู้ที่ชอบธรรมจะได้อยู่ร่วมกับพระเจ้าในอาณาจักรของพระองค์

ข. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับความทุกข์

ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทเชื่อว่า ความทุกข์ของมนุษย์เกิดจากการตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ นั่นคือ การเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ซึ่งมีลักษณะไม่คงที่ ต้องเปลี่ยนแปลงเสื่อมไปอยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถที่จะรักษาสภาพเดิมของตนเองไว้ได้ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย ดังนั้นชีวิตมนุษย์ จึงเต็มไปด้วยความทุกข์ ซึ่งมีทั้งทุกข์ทางกาย และทุกข์ทางใจ แม้ว่าชีวิตนี้จะเต็มไปด้วยความทุกข์ แต่พระพุทธศาสนาเถรวาทก็มีหลักคำสอนที่สร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับชีวิต แต่เป็นความสุขที่มีลักษณะไม่เที่ยงแท้ เป็นความสุขในระยะสั้น ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปก็เกิดความทุกข์ขึ้นมาแทนที่เช่นเดิม หากต้องการความสุขที่เที่ยงแท้ถาวร พระพุทธศาสนาเถรวาทก็มีหลักคำสอนให้ปฏิบัติเพื่อดับมูลเหตุแห่งความทุกข์เสีย นั่นคือ การเข้าใจถึงกฎไตรลักษณ์ และหลักปฏิจจสมุปบาท เพื่อให้รู้ถึงสภาพความเป็นจริงของชีวิตแล้วดับ กิเลส ตัณหา และอวิชชาให้หมดไป

ส่วนในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกนั้นเชื่อว่า ความทุกข์ เป็นการไต่แสดงของพระเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงอนุญาตให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นการทดสอบจิตใจของผู้ชอบธรรม และในขณะเดียวกันก็เป็นการทดลองสำหรับผู้ที่มีความเชื่อในพระเยซูคริสต์ เพราะพระทรมาน และความทุกข์ของพระเยซูคริสต์นั้นเป็นการไถ่โลกให้พ้นจากความบาป ดังนั้นการที่มนุษย์มีความทุกข์จึงเป็นการเสริมพระทรมานนี้ให้เต็มบริบูรณ์มากยิ่งขึ้นกว่า นอกจากนี้มนุษย์ยังต้องให้ความสงสารในความทุกข์ของผู้อื่นด้วย ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสิ่งสร้างที่มาจากพระเจ้า ดังนั้นคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกจึงสอนให้มนุษย์เผชิญหน้าต่อความทุกข์ที่เกิดขึ้น และร่วมแบ่งปันความทุกข์ของผู้อื่นด้วย ฉะนั้นความทุกข์ จึงนับได้ว่าเป็นการสร้างชีวิตขึ้นมาใหม่ในตัวบุคคลผู้นั้น

ค. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับความตาย

ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมีมุมมองว่า ความตายเป็นเรื่องที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ หากแต่ความตายก็ไม่ใช่อุจตุลที่สุดของชีวิต การตายเป็นผลไปสู่การเกิดใหม่ หากยังมีกิเลสอยู่ และการเกิดนั้นก็ยังมีหลายสภาพ ทั้งนี้อยู่กับกรรม ที่จะเป็เหตุให้เป็ไปเช่นนั้น และการเกิดนั้นก็จะมีวนเวียนอยู่เช่นนี้ จนกว่าจะมีปัญญาเห็นทุกข์จากความเกิด และปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ อริยมรรค เพื่อเป็นหนทางทำให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดนี้

ส่วนในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกมีมุมมองว่า ความตายเป็สิ่งที่ตรงข้ามกับพระประสงค์ของพระเจ้า พระองค์ไม่ได้สร้างความตายขึ้นมาในโลกนี้ หากความตายเกิดขึ้นเพราะบาปกำเนิด แต่อย่างไรก็ดี ความหมายของความตายได้ถูกเปลี่ยนไปด้วนการสิ้นพระชนม์และการฟื้นคืนชีพพระชนม์ของพระเยซูคริสต์ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระองค์เป็นผู้อยู่เหนือความตาย อย่างไรก็ตามความตายเป็ทางนำไปสู่ชีวิตที่สมบูรณ์ในวันพิพากษา เมื่อฟื้นขึ้นมาแล้วได้รับการพิพากษาต่อจากนั้น ผู้ที่มีความเชื่อ วางใจในพระเจ้า และปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ก็จะมีชีวิตนิรันดรอยู่ร่วมกับพระเจ้าในอาณาจักรของพระองค์

ง. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย

ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย หรือการเกิดใหม่นี้ มีความสัมพันธ์กับผลของกรรม และสภาพที่เป็อยู่ระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต กล่าวคือสภาพของมนุษย์ในปัจจุบัน เป็ผลมาจากการกระทำในอดีตชาติ และการกระทำในปัจจุบัน ก็เป็เป็นผลเชื่อมโยงถึงสภาพของบุคคลนั้นในอนาคตชาติด้วย นรก เป็ดินแดนของผู้ที่ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ ในขณะที่สวรรค์เป็ดินแดนสำหรับผู้ที่ทำแต่กรรมดี อย่างไรก็ตาม การที่ไม่ต้องกลับมาเกิดอีก แม้ว่าการเกิดใหม่ในภพภูมิต่างๆ เป็สิ่งที่มียู่จริง แต่การเกิดเป็จุดเริ่มต้นแห่งความทุกข์ทั้งปวงนั่นเอง

ส่วนในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก เกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย ชีวิตนิรันดรจึงเป็ความปรารถนาของคริสตชน เพราะเป็ชีวิตที่มีความสมบูรณ์เป็อย่างยิ่ง ซึ่งเป็ชีวิตที่เป็ความสุข ทำให้ผู้ที่ปรารถนาที่จะได้รับชีวิตนิรันดรนี้ มองชีวิตตนเองอย่างมีคุณค่าและมีความหมาย รู้ว่าตนเองมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร ต้องประสบความทุกข์ทรมานเพื่ออะไร และต้องปฏิบัติตนอย่างไร ในพระธรรมยอห์น กล่าวว่า “...ชีวิตนิรันดรจะได้รับก็ต่อเมื่อต้องปฏิบัติตามคำสอนของพระเยซูคริสต์ พระบุตรของพระเจ้า ผู้ที่พระเจ้าแสดงให้มนุษย์เห็นเป็แบบอย่าง ซึ่งชีวิตนิรันดรก็คือพระองค์นั่นเอง”^๒ และพระองค์ทรงตรัสอีกว่า “...ถ้าผู้ใดวางใจในพระบุตรจะไม่พินาศ แต่จะมีชีวิตนิรันดร...”^๓ ซึ่งมีความหมายว่า ผู้ใดที่เชื่อวางใจและติดตามพระองค์ นั่นคือ การดำเนินชีวิตตามแบบอย่างของพระเยซูคริสต์ แล้วผู้นั้นจะได้รับชีวิตนิรันดร

^๒ ยอห์น ๕ : ๑๑-๑๒.

^๓ ยอห์น ๓ : ๑๖.

จ. เปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับความเจ็บป่วย

ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมีมุมมองว่า ความเจ็บป่วยเป็นสิ่งทำให้เกิดความทุกข์เวทนา ความเจ็บป่วยเกิดขึ้นได้ทั้งร่างกายและจิตใจ ความเจ็บป่วยทางร่างกายเกิดจากความแปรปรวนของธาตุ ๔ อันเป็นองค์ประกอบของร่างกาย และเป็นผลของกรรม ส่วนความเจ็บป่วยทางจิตใจ เกิดจากกิเลส ตัณหา และอุปาทาน ซึ่งทำให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นต้น ร่างกายและจิตใจของมนุษย์นั้น ทำงานประสานสอดคล้องซึ่งกันและกัน ดังนั้น เมื่อเกิดความเจ็บป่วยทางร่างกาย ก็จะทำให้เกิดความเจ็บป่วยทางจิตใจตามไปด้วย หรือทางตรงกันข้าม เมื่อมีความรู้สึกไม่สบายใจ ก็จะมีผลต่อการทำงานของระบบอวัยวะภายในของร่างกายด้วย การรักษาความเจ็บป่วยทางร่างกายนั้น คือการรักษาความสมดุลของธาตุ ๔ โดยใช้ยาสมุนไพรเพื่อรักษาคุณภาพของธาตุ ๔ นี้ ส่วนการรักษาความเจ็บป่วยทางจิตใจนั้น โดยการใช้หลักคำทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยพิจารณาให้เห็นว่าความทุกข์ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร และจะหาทางแก้ไขโดยการดับที่ต้นเหตุแห่งทุกข์นั้นเสีย

ส่วนในทรรศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกมีมุมมองว่า ความเจ็บป่วย เกิดขึ้นได้ทั้งร่างกายและจิตใจ เพราะทั้งสองส่วนทำงานร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตาม ความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นก็เพื่อให้ฤทธิ์อำนาจของพระเจ้าแสดงออกในการรักษา เพราะคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกเชื่อว่าพระเยซูคริสต์เป็นผู้ที่สามารถรักษาความเจ็บป่วยได้

ฉ. เปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักธรรม

ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทได้มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ หลักธรรมสำหรับผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย และหลักธรรมสำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ในที่นี้จะกล่าวถึงหลักธรรมสำหรับผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย มีดังต่อไปนี้

๑. พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมที่ทำให้คนอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีกำกับความประพฤติ จึงจะได้ชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยชอบ พรหมวิหารธรรมประกอบด้วย^๕

- ๑.๑ เมตตา หมายถึง ความรักใคร่ ปราบปรามต้อยยากให้ผู้ป่วยมี
- ๑.๒ กรุณา หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ผู้ป่วยพ้นทุกข์
- ๑.๓ มุทิตา หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้ป่วยอยู่ดีมีสุขมีจิตผ่องใส
- ๑.๔ อุเบกขา หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่

พิจารณาเห็นด้วยปัญญา

หลักพรหมวิหารธรรม เป็นพื้นฐานภายในจิตใจที่สำคัญซึ่งมีอยู่ภายในตัวของมนุษย์ และอิทธิพลต่อการแสดงออกโดยเฉพาะความเมตตา กรุณา การนำหลักธรรมดังกล่าวมาใช้ดูแลรักษาผู้ป่วย

^๕ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๘.

ระยะสุดท้ายใกล้ตาย จะช่วยทำให้ผู้ป่วยรู้สึกลดความวิตกกังวล ลดความเคร่งเครียด และได้รับความปรารถนาดี ย่อมส่งผลต่อสภาพจิต และร่างกาย

๒. สังคหวัตถุธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนให้เกิดความสามัคคี ประกอบด้วยสาระสำคัญ ๔ ประการ คือ^๕

๒.๑ ทาน หมายถึง การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

๒.๒ ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ หมายถึง วาจาเป็นที่รัก

๒.๓ อัตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒.๔ สมานัตตา หมายถึง ความตีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลายปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย

หลักสังคหวัตถุธรรม เป็นธรรมเพื่อส่งเสริมการใช้ชีวิตที่ดีร่วมกัน อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ผู้ให้การดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายพึงยึดถือและนำไปปฏิบัติ เพราะเป็นการช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อผู้ป่วย การเอาใจใส่เสมอต้นเสมอปลาย ธรรมข้อนี้เกิดต่อเนื่องผู้ที่มีพรหมวิหารเป็นพื้นฐานในจิตใจ ผู้ดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายที่มีสังคหวัตถุ ธรรมมะปฏิบัติต่อผู้ป่วย ซึ่งเป็นเพื่อนมนุษย์ร่วมกันให้มีความสุขกายสบายใจได้

๓. อภินหปัจจเวกขณ์ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การพิจารณา ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ชราธัมมตา ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ (๒) พยาธิธัมมตา ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ (๓) มรณธัมมตา ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ (๔) ปิยนาภาวตา ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น (๕) กัมมัตสกตา ควรพิจารณาทุกวันๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของ เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว^๖

อภินหปัจจเวกขณ์ แปลว่า ข้อที่ควรพิจารณาเนื่องๆ หรือ ทุกขณะเพื่อไม่ให้เกิดความไม่ประมาทมัวเมา ตามหลักที่เรียกว่า อภินหปัจจเวกขณ์ (สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าจะหญิง ไม่ว่าจะชาย ไม่ว่าจะชาวบ้าน ไม่ว่าจะชาวดัตถ ควรหัดพิจารณาเนื่องๆ) ซึ่ง มีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. ชราธัมมตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่ เป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. พยาธิธัมมตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความเจ็บ เป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นความเจ็บไปได้

๓. มรณธัมมตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความตาย เป็นธรรมดา ไม่มีใครล่วงพ้นตายไปได้

๔. ปิยนาภาวตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เราต้องประสบความพลัดพรากทั้งจากคนและของที่รักที่ชชอบใจไปทั้งสิ้น

๕. กัมมัตสกตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๗.

^๖ อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๑/๑๒๘.

สรุป อภินิหารปัจเจกเวกขณ (๑) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ (๒) เรามีความเจ็บเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้ (๓) เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ (๔) เราต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น (๕) เรามีกรรมเป็นของ เราทำดีจักได้ดี ทำชั่วจักได้ชั่ว^๗ เป็นหลักธรรมที่พิจารณาส่งเสริมการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข โดยการใช้หลักการ สงเคราะห์ ซึ่งผู้ให้การดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายพึงยึดถือปฏิบัติ

๔. อิทธิบาทธรรม หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย^๘

- ๔.๑ ฉันทะ ความพอใจ
- ๔.๒ วิริยะ ความเพียร
- ๔.๓ จิตตะ ความคิด
- ๔.๔ วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทลวง

อิทธิบาทธรรม เป็นธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ตามเป้าหมาย จึงควรนำหลักอิทธิบาทธรรมนี้ ไปใช้เพื่อการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ และดูแลรักษาผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ให้มีความสุขกายสบายใจ

ส่วนในทหระศนะการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก จึงวัตุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อเป็นพยานถึงความรักของพระเยซูคริสต์ ผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายจึงจำเป็นต้องฝึกอบรมตนเองให้มีความรักเหมือนกับพระเยซูคริสต์ รวมทั้งมีความชำนาญในหน้าที่การงานของตนเอง และมีความพร้อมในการดูแล ให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเพราะเหตุว่าในการดูแลนี้ เป็นโอกาสที่จะไปถึงประชากรของพระเจ้าซึ่งกำลังรอคอยอยู่ และในขณะที่เดียวกันก็เปิดการเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยได้สัมผัสพระองค์โดยผ่านทางผู้ดูแล

๒. เพื่อมองเห็นคุณค่าแห่งศักดิ์ศรีของมนุษย์ มนุษย์เป็นพระฉายาของพระเจ้า มนุษย์จึงมีเกียรติของศักดิ์ศรี จึงเป็นเหมือนผู้ที่รอคอยความเมตตา ความเอาใจใส่ จากผู้ที่ทำการดูแลรักษา เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ดูแลจึงต้องตระหนักถึงศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ของเขา

๓. เพื่อนำผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเข้ามามีส่วนร่วมแผนการการไถ่กู้ของพระเจ้า เป็นช่วงเวลาแห่งการรับพระพร เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณค่าที่อยู่ภายใน ฝึกความอดทน ความซื่อสัตย์ต่อพระเจ้า ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะทำให้ทั้งผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายและผู้ดูแลก้าวเดินไปด้วยกัน

๔. เพื่อบันดาลความศักดิ์สิทธิ์ ความเมตตาต่อผู้ป่วยกับงานที่เรียกว่าเมตตากิจ และงานสังคมสงเคราะห์ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อบรรเทาความทุกข์ของมนุษย์นั้น จึงเป็นสิ่งที่น่ายกย่องอย่างสูง

แนวทางปฏิบัติในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย มีดังนี้

^๗ อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๑/๑๒๘.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

๑. ช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเกิดความเข้าใจในความหมายของความทุกข์ทรมานในพระศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก

๒. ช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายสวดภาวนาในยามทนทุกข์

๓. ช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายมีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่างๆ พิธีกรรมนับว่าเป็นการเฉลิมฉลองของชีวิต เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นหนึ่งเดียวกับพระศาสนจักร ผู้ป่วยจึงเป็นดังพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ เพราะพระเจ้าทรงสถิตอยู่ในเขา

ด้วยเหตุนี้ การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายนี้ จึงเป็นการช่วยนำช่วยให้ผู้ป่วยมีการพัฒนาด้านจิตใจ มีความเข้าใจความหมายของความเจ็บป่วยที่เขาต้องเผชิญอยู่ สามารถยอมรับความเป็นจริง และเกิดความหวังใหม่ในชีวิตและรู้จักพระองค์เยซูคริสต์

ข. เปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม

ในพระศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาท แนวคิดการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายแบบองค์รวม โดยเฉพาะไม่ปรากฏมีในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่อาจมีหลักธรรมหรือแนวคิดบางอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่ผู้ป่วยหนักหรือผู้ป่วยที่อยู่ในอาการใกล้ตาย เช่น พระเจ้าสุทโธทนะ พระปุตติศตตติสสเถระ เป็นต้น ซึ่งในที่นี้จะประมวลหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนมาเป็นแนวทางการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่นำมาใช้ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ได้แก่ พรหมวิหาร โดยเฉพาะในเรื่องของความเมตตา-กรุณา เพราะผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย มักเป็นผู้ที่ถูกครอบครัวทอดทิ้ง ดังนั้นผู้ดูแลจึงต้องปฏิบัติต่อผู้ป่วยด้วยความเมตตา เห็นใจ เข้าใจในความทุกข์ผู้ป่วย หลักสังคหวัตถุธรรม ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ส่วนใหญ่ ใช้ชีวิตอยู่ในองค์การศาสนา ฉะนั้น เพื่อการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข จึงต้องมีการกระทำที่ปรารถนาต่อกันทั้งกาย วาจา ใจ และหลักอิทธิบาท ผู้ดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความอดทน เอาใจใส่ต่อหน้าที่ของตน เพื่อให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ได้รับความสุขทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ส่วนในพระศนะทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกการรักษาผู้ป่วยแบบองค์รวมนั้น คริสตชนต้องไม่ถือว่าเป็นการทำเพราะเป็นหน้าที่และมีค่าตอบแทนเท่านั้น แต่ต้องทำด้วยความรัก โดยใส่ใจจิตใจ ความรู้สึกเข้าไปในกิจการนั้นๆ ด้วย คริสตชนจะต้องตระหนักอยู่เสมอว่าในตัวผู้ป่วยนั้นมีองค์พระเยซูสถิตอยู่ เราไม่ได้กำลังรับใช้ผู้ป่วย แต่เรากำลังรับใช้พระองค์พระคริสตเจ้าในตัวผู้ป่วย ดังนั้น การรับใช้ผู้เจ็บป่วยจึงควรออกมาจากส่วนลึกของจิตใจ โดยคริสตชนต้องคำนึงถึงประโยชน์ของผู้ป่วยเป็นอันดับแรก

อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) ได้สรุปความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ว่ามี ๕ ชั้น ดังต่อไปนี้^๙

๑. ความต้องการทางร่างกาย

^๙ อัมรินทร์ ชุตติคุณากร, “วิเคราะห์คุณค่าและความหมายของชีวิตมนุษย์ของผู้ป่วยโรคเอดส์ ตามหลักทางการทางปรัชญาและจิตวิทยา”, สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต, (คณะมนุษยศาสตร์ : วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

๒. ความต้องการการความปลอดภัยมั่นคง
๓. ความต้องการการยอมรับและความรัก
๔. ความต้องการนับถือ
 - เพื่อที่ตนจะได้เข้มแข็ง เป็นผู้มีความสามารถ มีความเชื่อมั่นในการเผชิญโลก
 - เพื่อชื่อเสียง ศักดิ์ศรี ฐานะบารมี อำนาจ การสรรเสริญ
๕. ความต้องการการผลสัมฤทธิ์

สรุปความต้องการของผู้ป่วยจึงเป็นไปตามกฎของมาสโลว์ที่ว่า^{๑๐}

๑. เพื่อความอยู่รอด (ด้านร่างกาย)
๒. ความมั่นคงปลอดภัย
๓. การยอมรับและความรัก
๔. การให้ความนับถือตน
๕. ความต้องการสัมฤทธิ์ผลหรือความเป็นไปได้ที่จะเป็นตัวของตัวเอง

จากความต้องการขั้นพื้นฐานทั้ง ๕ นี้ จะเห็นได้ว่าความต้องการในแต่ละระดับนั้นล้วนมีความสำคัญและมีผลทางจิตวิทยาต่อผู้ป่วยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผลทางด้านจิตใจของผู้ป่วย ซึ่งก่อให้เกิดผลทางร่างกายตามมา ดังนั้น ผู้ป่วยที่ไม่สมหวังในความต้องการขั้นพื้นฐานเหล่านี้จึงกลายเป็นผู้ป่วยที่มีอาการหนักเป็นสองเท่าเลยทีเดียว

ดังนั้น คริสตชนทุกคนที่ระลึกเสมอว่าผู้ป่วยนั้นก็มีความเหมือนกันเราทุกๆ คนที่เป็นคนธรรมดาทั่วไป ดังนั้นอย่าพยายามแยกมนุษย์ออกจากมนุษย์ เพราะมนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน เมื่อเราให้ความช่วยเหลือผู้ป่วย เราจะต้องให้ความช่วยเหลือเขาให้ครบ คือ ทั้งร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ และสังคมความเป็นอยู่ของเขาด้วย คริสตชนที่ระลึกเสมอว่า การเจ็บป่วยนั้นไม่ใช่การทำให้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์หมดไปจากตัวบุคคลนั้น การเจ็บป่วยไม่ใช่การลงโทษของพระเจ้า แต่เป็นการทดลองของพระเจ้าเท่านั้น โดยพระองค์ทรงทดลองดูว่ามนุษย์มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันหรือไม่ นอกจากนั้นยังเป็นการทดลองความเชื่อ ความไว้วางใจที่มีต่อพระเจ้าเช่นกัน

๔.๔ เปรียบเทียบกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ในพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทพุทธวิธีในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายของพระพุทธองค์ออกเป็น ๒ กรณีหลัก คือ ๑) กรณีทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง ๒) กรณีทรงส่งเสริมสาวกให้ดูแลผู้ป่วย

๑) กรณีทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง : ทรงดูแลโดยตรง

พระพุทธองค์ทรงมีวิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายด้วยพระองค์เองอยู่ ๒ วิธีหลักๆ คือ ๑. ทรงดูแลสภาพร่างกายของผู้ป่วย ๒. ทรงดูแลสภาพจิตใจของผู้ป่วย

ก. ทรงดูแลทั้งร่างกายและจิตใจของผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง

^{๑๐} ลูเซียโน ซานดริน, “ความเข้าใจและการช่วยเหลือคนเจ็บป่วย” คณะนักบวชคามิลเลียน แพล, ๒๕๓๙, หน้า ๘-๑๖.

กรณีผู้เจ็บป่วยหรืออาพาธหนัก ไร้ญาติขาดมิตรไร้คนรักษาดูแลอาการ ปล่อยให้ทนต์ทุกข์ทรมาน หรือป่วยหนักจนกระทั่งน่ารังเกียจเป็นที่สะอิดสะเอียนของผู้ใกล้ชิด แต่พระพุทธองค์กลับทรงให้ความรักเอ็นดูไม่ทรงรังเกียจสะอิดสะเอียนแต่อย่างใด ซึ่งกรณีแรกนั้นมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑) พระปุตติคัตตติสสเถระ^{๑๑} มีเรื่องเล่าว่า พระศาสดาประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพระเถระชื่อปุตติคัตตติสสเถระ (พระติสสเถระกายเน่า) ได้ยินว่ากุลบุตรชาวกรุงสาวัตถีผู้หนึ่ง พังธรรมะในสำนัก ของพระศาสดาแล้วเลื่อมใสบวชถวายชีวิตในพระพุทธศาสนาแล้วได้ชื่อว่า พระติสสเถระ ต่อมาไม่นานนักท่านป่วยเป็นโรคแผลพุพองเกิดขึ้นตามร่างกาย (สรีระ) ของท่าน ต่อมาค่อย ๆ โตขึ้นไปตามลำดับทั้งหลาย จากประมาณเท่าเมล็ดผักกาดผุดขึ้นโตเท่าเมล็ดถั่วเขียว เมล็ดถั่วดำ เมล็ดดกระเบา ผลมะขามป้อม จนโตขนาดผลมะตูม จากนั้นต่อมาก็แตก ทัวทั้งร่างกายได้เป็นรูเล็กรูน้อย จึงเรียกชื่อท่านว่า “พระปุตติคัตตติสสเถระ” ต่อมา กระดูกของท่านแตก มีกลิ่นเน่าเหม็นไปทั่วบริเวณ ผ่านงูและผ้าห่มเปื้อนหนองและเลือด ท่านไร้คนปรนนิบัติดูแลรักษาหรือถูกเพื่อนสหธรรมิก ตลอดจนถึงสาธุศิษย์ทอดทิ้ง ท่านเป็นผู้ไร้ที่พึ่งนอน หายใจรวรินอย่างทรมานเดียวดาย พระศาสดาประทับยืนอยู่ด้านเหนือศีรษะของเธอ ตรัสพระคาถานี้ว่า

อจิริ วตยํ กาโย ปฐวี อธิเสสสติ
 ลุฑฺโฑ อเปตวิญญาโณ นีรตถํว กสิญฺคร^{๑๒}
 อิกํ ไมํ นานนํ กร่างกายนํ ก็จักปราศจากวิญญาณ
 ลุกฺทออดทิงท์บถมณเณดิน เหมือนท่อนไม้ที่ไร้ประโยชน์นั้น^{๑๓}

พระติสสเถระตั้งใจฟังพุทธดำรัสดังกล่าว พร้อมกับพิจารณาตามอย่างถึถ้วน ในเวลาเทศนาจบ พระปุตติคัตตติสสเถระ บรรลุพระอรหัตพร้อมปฏิสัมภิทาแล้วก็ปรินิพพาน (มรณภาพ) พระศาสดาโปรดให้เผาศพของท่าน ทรงเก็บ (อัฐิ) ธาตุ แล้วโปรดให้ทำเจดีย์ไว้

พระปุตติคัตตติสสเถระนี้ที่อาพาธหนัก ไร้ญาติขาดมิตรไร้คนรักษาดูแลอาการ ปล่อยให้ทนต์ทุกข์ทรมาน หรือป่วยหนักจนกระทั่งน่ารังเกียจเป็นที่สะอิดสะเอียนของผู้ใกล้ชิด แต่พระพุทธองค์กลับทรงให้ความรักเอ็นดูไม่ทรงรังเกียจสะอิดสะเอียนแต่อย่างใด ช่วยเยียวยารักษาพระสาวกทั้งด้านร่างกาย และด้านจิตใจด้วยการเทศน์โปรดจนกระทั่งบรรลุอรหัตในที่สุด แม้ท่านปุตติคัตตติสสเถระจะมรณภาพหรือนิพพานในที่สุดก็ตาม แต่ก็ถึงประโยชน์สูงสุดของชีวิตคือพระนิพพาน (ปรมัตถประโยชน์)^{๑๔}

บทบาทในการดูแลรักษาพระสาวกของพระพุทธองค์ดังกล่าวข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความเมตตาที่พระองค์ทรงมีต่อสรรพสัตว์เสมือนบิดารักบุตร หรือแสดงให้เห็นคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้ดูแลผู้ป่วยได้เป็นอย่างดีซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะของผู้ควรดูแลรักษาผู้ป่วยหรือควรเป็นผู้พยาบาลคนไข้ ดังกล่าวไว้ข้างต้น

^{๑๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๑๘ / ๒๓.

^{๑๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕ / ๔๑ / ๓๑.

^{๑๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕ / ๔๑ / ๓๘.

^{๑๔} พุ.จ. (ไทย) ๓๐ / ๖๗๓ / ๓๓๓.

๒) พระเจ้าสุทโธทนะ พุทธบิดาเมื่อทรงอยู่ในภาวะใกล้จะตาย ทรงเกิดอาการทุกขเวทนาอย่างแรงกล้าจากความเจ็บปวด พระพุทธองค์ซึ่งขณะนั้นประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้พระนครเวลาสี่ ทรงทราบข่าวว่าพระพุทธบิดาประชวรหนักมาก ได้เสด็จพร้อมด้วยพระสาวกเป็นอันมากไปทรงบำเพ็ญปิตุอุปภัฏฐากกรรม ถวายการพยาบาลตามพุทธวิสัย กล่าวคือในขณะนั้น พระเจ้าสุทโธทนะได้รับการบีบคั้นจากอาหารกล้าเกิดทุกขเวทนายิ่งนัก มีพระอาการทุรนทุรายหมดสติ พระพุทธองค์ทรงยกพระหัตถ์ตั้งพระทัยอธิษฐานจิตบำบัดโรคาพาธ แล้วทรงลูบลงที่พระเศียรของพระเจ้าสุทโธทนะทรงเช็ดพระพักตร์ของพระบิดาด้วยน้ำที่พระสารีบุตรนำมาถวาย อาพาธที่หนักก็ทุเลาลงด้วยพระบารมี พระอานนทยกมือลูบที่พระหัตถ์เบื้องซ้าย อาพาธกล้าข้างซ้ายก็เพลาลง พระราหุลยกมือลูบที่พระปฤษฎางค์อาพาธกล้าที่ พระกายก็ทุเลาลง พระเจ้าสุทโธทนะทรงสำราญพระกายคลายความทุกข์เวทนาอันสาหัส ทรงลุกขึ้นอวสานสุดสิ้นเพียงนั้นแล้ว ก็ทูลลาพระบรมศาสดาและลาพระบรมวงศานุวงศ์แล้ว พระองค์ก็เสด็จนิพพานด้วยอนุภาทิเสสนิพพาน^{๑๕}

ข. ทรงดูแลสภาพจิตใจของผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง

๑) กรณีพระวัฏกเถระ พระศาสดาทรงทราบความเป็นไปนั้นของเธอแล้ว ทรงดำริว่า ภิกษุนี้ถ้าไม่ได้รับการปลอบโยนจากเราก็คงจะทำให้อุปนิสัยแห่งมรรคและผลที่มีอยู่เต็มแล้วนี้พินาศไป ดังนั้นแล้วทรงจึงทรงเปล่งรัศมีไปแสดงพระองค์ให้ปรากฏอยู่เบื้องล่างหน้าแห่งผาสูงนั้นแล้วตรัสพระคาถาว่า “ภิกษุผู้มากไปด้วยความปราโมทย์ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาจะพึงบรรลุปุบอันสงบอันเข้าไประงับสังขารเป็นสุขได้ ดังนี้”^{๑๖} พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียดพระหัตถ์ออกไปแล้วตรัสว่า “มาเถิด วัฏกเถระ เธออย่ากลัว จงแลดูพระตถาคต เราจักยกเธอขึ้นเหมือนบุคคลพวยพุ่งข้างตัวจมในเปือกตมขึ้น ฉะนั้น มาเถิด วัฏกเถระ เธออย่ากลัวจงแลดูพระตถาคตเราจักยกเธอขึ้นเหมือนบุคคลที่ช่วยพระจันทร์ที่ถูกราहुจับฉะนั้น”^{๑๗}

พระเถระได้เห็นพระบรมศาสดาปรากฏพระองค์อยู่เบื้องล่างหน้าผานั้น ความ ปิติโสมนัสใจอย่างท่วมท้นก็บังเกิดขึ้นด้วยความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะได้เฝ้าพระพุทธองค์ ในทันทีไม่เห็นวิธีที่จะไปได้โดยรวดเร็ว จึงวิ่งลงมาทางหน้าผาที่สูงหลายร้อยช่วงก็ลงมาอยู่ต่อเบื้องพระพักตร์พระบรมศาสดาโดยสะดวก ด้วยพระพุทธานุภาพ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาคือความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย ครั้นเมื่อจบพระธรรมเทศนาท่านจึงได้บรรลอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ๔

๒) กรณีที่ฆาฏูบาสก สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวันกรุงราชคฤห์ สมัยนั้นที่ฆาฏูบาสกป่วยหนักได้เรียกโชติยะคหบดีผู้เป็นบิดามาขอรับว่าคุณพ่อจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วกราบทูลพระองค์ตามคำของผมน่าที่ฆาฏูบาสกป่วยหนัก เขาขอให้นำมากราบพระองค์เพื่อประทานวโรกาสโปรดอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมที่ฆาฏูบาสกถึงที่พักด้วยเถิดโชติยะคหบดีรับคำแล้วไป

^{๑๕} พุ.ชา.อ. (บาลี) ๑ / ๒๓๓ และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา** (ฉบับแปล) (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๒๐๖-๒๐๗.

^{๑๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๕/๗๗.

^{๑๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๕/๗๘.

เฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับถวายอภิเษกแล้วนั้น ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญที่ข้าพเจ้าป่วยหนักขอเฝ้ากราบทูลขอประทานวโรกาสขอพระองค์ให้โปรดอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมที่ข้าพเจ้าถึงที่พักด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยคุณนิภาพ

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคทรงครองจีวรและอันตราสกถือบาตรเสด็จไปยังที่พักของที่ข้าพเจ้าป่วยประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่ปูลาดไว้แล้วตรัสถามที่ข้าพเจ้าป่วยไข้เป็นอย่างไรบ้าง ดีขึ้นหรือทรงตัว ที่ข้าพเจ้ากราบทูลตอบว่าข้าพเจ้าไม่สบายคงจะอยู่ไม่ได้แล้วทุกขเวทนามีแต่กำเริบขึ้นไม่ทุเลาลงเลย พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ที่ข้าพเจ้า เพราะเหตุนี้ ท่านพึงสำเหนียกว่าเรา

๑. จักประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่าแม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นพระพุทธเจ้าเป็นพระผู้มีพระภาค

๒. จักประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมฯลฯ

๓. จักประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ฯลฯ

๔. จักประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชอบใจไม่ขาดฯลฯ เป็นไปเพื่อสมาธิที่ข้าพเจ้าท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้แล

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญองค์เครื่องบรรลู่โสดาบัน ๔ ประการใดที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้ธรรม (คือ องค์เครื่องบรรลู่โสดาบัน) เหล่านี้มีอยู่ในข้าพเจ้าและข้าพเจ้าก็เห็นธรรมเหล่านั้นก็ข้าพเจ้า

๑. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค

๒. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมฯลฯ

๓. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ฯลฯ

๔. ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชอบใจไม่ขาดฯลฯ เป็นไปเพื่อสมาธิ^{๑๘}

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ที่ข้าพเจ้า เพราะเหตุนี้ท่านพึงตั้งอยู่ในองค์เครื่องบรรลู่โสดา ๔ ประการนี้แล้วเจริญธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชา ๖ ประการให้ยิ่งขึ้นไปว่าที่ข้าพเจ้าในเรื่องนี้ท่านจงพิจารณาเห็นในสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยงมีความหมายรู้ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเป็นทุกขมีความหมายรู้ในสิ่งที่เป็นทุกขว่าเป็นอนัตตามีความหมายรู้ในการละมีความหมายรู้ในการคลายออกได้มีความหมายรู้ในความดับที่ข้าพเจ้าท่านพึงสำเหนียกอย่างนี้ ที่ข้าพเจ้ากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชา ๖ ประการใดที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงไว้ธรรมเหล่านั้นมีอยู่ในข้าพเจ้าและข้าพเจ้าก็เห็นธรรมเหล่านั้นข้าพเจ้าเห็นสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยงเป็นทุกขเป็นอนัตตา.รู้ในการละในการคลายออก ในความดับ อีกอย่างหนึ่งข้าพเจ้าคิดว่าเมื่อข้าพเจ้าล่องลับไปโชติคคหบดีผู้เป็นพ่ออย่าได้ถึงความคับแค้นโศกเศร้าเลย โชติคคหบดีกล่าวว่าลูกที่ข้าพเจ้าเธออย่าได้คิดใส่ใจอย่างนั้นเลยเธอจงใส่ใจถึงพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ให้นี้ให้เถิด

^{๑๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๙๑-๔๙๓.

ครั้งพระผู้มีพระภาคตรัสสอนที่ฆาฏอุบาสกด้วยพระโอวาทนี้แล้วก็เสด็จลุกจากอาสนะไป หลังพระองค์เสด็จจากไปไม่นานที่ฆาฏอุบาสกก็ได้เสียชีวิต ต่อมาเหล่าภิกษุพากันไปเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วกราบบังคมทูลถามพระองค์ว่าที่ฆาฏอุบาสกที่พระองค์ตรัสสอนด้วยพระโอวาทโดยย่อได้เสียชีวิตแล้วไปเกิดในภพภูมิไหน พระผู้มีพระภาคตรัสตอบภิกษุทั้งหลายว่าที่ฆาฏอุบาสกเป็นบัณฑิตพูดความจริงถูกต้องตามธรรมทั้งไม่เบียดเบียนเราเพราะเหตุแห่งธรรมภิกษุทั้งหลายโอรัมภาคียสังโยชน์ (สังโยชน์เบื้องต้น) ๕ ประการสิ้นไปที่ฆาฏอุบาสกจึงเกิดเป็นโอบปาติกะปรินิพพานในภพนั้นไม่หวนกลับมาจากโลกนั้นอีก^{๑๙}

๒) กรณีทรงส่งเสริมสาวกให้ดูแลผู้ป่วย

๑. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐีเล่ากันว่า ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นอุบาสกคนสำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นผู้สร้างวัดเชตวันถวายไว้เป็นสมบัติของพระศาสนา ในตอนปลายแห่งชีวิตในขณะที่ ท่านเศรษฐีกำลังป่วยหนักอยู่ที่บ้านนั้น ท่านได้ให้คนไปกราบอภิวาทพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้า และให้กราบไหว้เท้าของท่านพระสารีบุตร พร้อมกับนั้นก็ให้มนต์ท่านพระสารีบุตรมาเยี่ยมตนที่บ้านด้วยพระสารีบุตรได้ชวนพระอานนท์ไปเยี่ยมท่านเศรษฐีที่บ้าน ได้ถามถึงอาการไข้ ท่านเศรษฐีเล่าถวายว่า อาการป่วยของท่านหนักมาก แทบจะทนไม่ได้ มีอาการปวดที่ศีรษะและท้องเป็นอย่างมาก ร่างกายเร่าร้อนเหมือนถูกย่างบนหลุมถ่านเพลิง พระสารีบุตรเมื่อรู้ว่าท่านเศรษฐีจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่นานนักจึงแสดงธรรมโปรดท่านเศรษฐีไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นในอายตนะทั้งภายในและภายนอก เพราะเป็นตัวก่อให้เกิดการรับรู้และความรู้สึกสุข ทุกข์ และไม่ทุกข์ไม่ไม่สุข ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นชั้น ๕ หรือนามรูป โดยเฉพาะรูปก็สักว่าเป็นเพียงองค์ประกอบของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ส่วนนามก็คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งนั้นว่าเป็นตัวตนของเรา ก็จะไม่เป็นทุกข์ เมื่อเศรษฐีได้ฟังธรรมแล้วมีความซาบซึ้งถึงกับน้ำตาไหล ได้ขอให้พระภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมเช่นนี้แก่คุณหัสถ์เหล่าอื่นฟังบ้าง เพื่อจะได้สำเร็จประโยชน์แก่บุคคลเหล่านั้นต่อไป ครั้นพระเถระทั้งสองกลับไปไม่นาน เศรษฐีก็ถึงแก่กรรมและได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต^{๒๐}

๒. เรื่องมัญญุทกษัตริ^{๒๑} แม้นอนป่วยใกล้ตายไม่เคยได้ทำบุญกุศลเลยแต่ ขณะที่ใกล้จะตายได้ทำจิตให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าอนประนมมือ เมื่อตายแล้ว ก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

๓. เรื่องบุรุษผู้ไปเกิดเป็นรุกขเทวดา^{๒๒} ก็ควรคั่นดู ซึ่งแม้เขาจะทำบุญ แต่ก่อนตายนั้นกลับหวนระลึกถึงสาวกุนอนจึงทำให้จิตเศร้าหมอง เมื่อตายแล้ว แทนที่จะได้ไปเกิดในเทวโลกกลับได้ไปเกิดแค่รุกขเทวดาที่ต้นไทรเท่านั้น ดังนั้น การคิดดีทำจิตให้ผ่องใสจึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งนัก

๔. กรณีหญิงยากจน เล่ากันมาว่า หญิงยากจนตั้งครุฑขาวกรุงราชคฤห์กำลังจะตาย และมีทุกติภูมิรออยู่ตรงหน้า พระพุทธเจ้าจึงไปบิณฑบาตเสด็จถึงประตูเรือนของหญิงมีครุฑ หญิงนั้นเห็นพระผู้มีพระภาค เกิดปีติโสมนัสรีบลุกขึ้นประนมมือ ไม่เห็นสิ่งอื่นที่ควรถวาย จึงถวายงาที่ตากไว้แต่

^{๑๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๙๙/๔๙๑-๔๙๓.

^{๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๘๓-๓๘๗/๔๓๓-๔๓๙.

^{๒๑} ชู.วิ.อ. (ไทย) ๑/๑๒๐๗/๓๗๙-๓๘๐.

^{๒๒} ชู.เปต.อ. (ไทย) ๑/๑/๔-๗.

พระผู้มีพระภาคแล้ว ถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า จงเป็นสุขเถิด แล้วเสด็จกลับไป เวลาใกล้รุ่งของคืนนั้น นางก็ตายไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๒๓}

๕. กรณีมหาธนาณิก เล่ากันว่ามหาธนาณิกซึ่งพระพุทธรูปเจ้าทรงทราบว่าพ่อค้าผู้นี้จะตายอีก ๗ วันข้างหน้าจึงเสด็จไปโปรด ทำให้เขาได้บำเพ็ญมหาทานตลอด ๗ วัน พอถึงวันที่ ๗ เขาตามส่งพระพุทธรูปเจ้าแล้ว กลับมานอนบนที่นอน แล้วก็ตายไป ณ ที่นอนนั่นเอง แล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต^{๒๔}

๖. กรณีพระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าอโศกมหาราช คือพระองค์ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุดของพระพุทธศาสนา เมื่อยังทรงมีพลานามัยสมบูรณ์ ทรงบำเพ็ญกุศลมากมายสุดจะนับได้ ในบั้นปลายของพระชนม์ชีพ ทรงประชวรมีพลานามัยอ่อนแอลงเป็นลำดับ แต่น้ำพระทัยของพระองค์นั้นทรงส่องไสมาตลอด เพราะทรงยึดถือในนิमितที่ดี ๆ เพราะทรงระลึกถึงกุศลกรรมต่างๆ ที่พระองค์ทรงบำเพ็ญมา แต่ครั้งถึงเวลาใกล้ตายจริงๆ พระองค์ทรงน้อยเนื้อต่ำใจด้วยคิดถึงอิสริยยศอันยิ่งใหญ่ ในขณะที่มีพลานามัยสมบูรณ์ ทรงปกครองเมืองใหญ่น้อยมากมาย ทรงเป็นมหาราชผู้ยิ่งใหญ่ แต่บัดนี้ทรงเหลือมะขามป้อมเพียงผลเดียวเท่านั้นอยู่ในความครอบครอง วิถีจิตของพระองค์เศร้าหมองลงในฉับพลันแล้วสวรรคตไปเกิดเป็นเปรตงูเหลือมขนาดใหญ่ เพราะจิตเศร้าหมองทุกตินิมิตปรากฏ สัมปรายภพของพระองค์จึงเป็นเปรตวิสัย

ฉะนั้น บุคคลจึงควรศึกษาเรื่องมรณาสันนิวัติ (วิถีจิตใกล้ตาย) ให้เข้าใจเพื่อจะได้ช่วยเหลือคนเจ็บป่วยในระยะสุดท้าย ที่กำลังจะจากไปสู่ทุกตินิมิตให้กลายเป็นผู้จากไปสู่ทุกตินิมิตเข้าถึงสุคติภูมิสวัสดีสุขสมบัติตามสมควรแก่กุศลกรรมที่เคยทำไว้ ในการช่วยแก้ไขอารมณ์ในเวลาหลังสิ้นชีวิตไปแล้ว นับว่าเป็นสิ่งที่แก้ไขได้ยากมาก เพราะคนที่แก้ไขได้ ต้องเป็นบุคคลที่ได้บรรลुरुธรรมและได้อภิญญาด้วย จึงจะสามารถช่วยแก้ไข ซึ่งในกรณีนี้ แม้ในครั้งพุทธรูปกาลกิณีไม่มีกล่าวไว้ชัดเจนนัก มีกล่าวไว้แต่ในคัมภีร์ชั้นอรรถกถารุ่นหลัง และมีกล่าวไว้น้อยมาก

ส่วนในวรรณคดีทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายของพระเยซูคริสต์ กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายของพระเยซูคริสต์ แบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ ๑) พระเยซูคริสต์ ทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง ๒) การรักษาความเจ็บป่วยของอัครสาวกและพระศาสนจักร

๑) **พระเยซูคริสต์ ทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง** เมื่อพระเยซูคริสต์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ พระองค์ทรงเสด็จไปทั่วแคว้นกาลิลี ทรงสอนในธรรมศาลา และทรงเทศนาเรื่องพระอาณาจักรสวรรค์ รวมทั้งทรงรักษาคนเจ็บป่วยให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บนานาชนิด พระองค์เสด็จมาเยียวยารักษามนุษย์ครบทุกด้าน คือ ร่างกาย และวิญญาณ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงเป็นหมอที่ผู้ป่วย

^{๒๓} พ.ว.อ.(ไทย) ๑/๘๕-๘๖/๕๗.

^{๒๔} พ.ว.อ. (ไทย) ๒/๒๘๖/๓๑๖-๓๑๗.

ต้องการ^{๒๕} เพราะทรงมีความเมตตาสงสารต่อบรรดาผู้เจ็บป่วยที่ทนทุกข์ทรมานนั้นมากมาย จนพระองค์ตรัสว่าตนเองเป็นหนึ่งในเดียวกับพวกเขา “...เราป่วยและท่านก็ได้มาเยี่ยมเรา...”^{๒๖}

การรักษาของพระเยซูคริสต์จึงเป็นเครื่องหมายของความรอด การอภัยบาป และการมาของพระอาณาจักรของพระเจ้าด้วย ตัวอย่างโรคและการรักษาโรคด้วยการอภัยบาปของพระเยซูคริสต์ ดังนี้ คือ

ก. เรื่องคนเป็นง่อยแห่งคาฟาร์นาอุม^{๒๗} พระเยซูคริสต์ทรงเทศน์สั่งสอนในบ้านหลังหนึ่งที่เมืองคาฟาร์นาอุม มีผู้คนมาฟังมากมายจนเต็มบ้าน มีคนหามคนง่อยนอนในแคร่มาหาพระองค์ พวกเขาต้องหย่อนคนง่อยนั้นลงมาจากหลังคาบ้าน สิ่งแรกที่พระเยซูคริสต์ทรงตรัสคือ “...บาปของเจ้าได้รับการอภัยแล้ว...” แล้วหลังจากนั้นจึงตรัสว่า “...ลุกขึ้น เก็บที่นอน และกลับไปบ้านเกิด...” คนง่อยก็ลุกขึ้นแล้วเดินกลับบ้าน

จากเรื่องข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า คนง่อยต้องยอมรับความทรมานอันเนื่องมาจากผลของความบกพร่องทางร่างกายที่เรียก อัมพาต และจากความรู้สึกมีความผิด แต่พร้อมกับบาปที่ได้รับการอภัย ความรู้สึกมีความผิดก็หายไป เช่นเดียวกับความพิการของเขา ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ชายผู้นี้ได้รับการรักษาให้หายทั้งโรคทางร่างกายและโรคทางจิตใจโดยครบถ้วน

นอกจากนี้ วิธีการรักษาที่สำคัญอีกประการคือ ความเชื่อ พระเยซูคริสต์ทรงเรียกร้องให้ผู้ป่วยมีความเชื่อ^{๒๘} เพราะความเชื่อนี้ เป็นเครื่องหมายสำคัญในการรักษาเยียวยา และยังมีวิธีการรักษาอื่นๆ อันได้แก่ น้ำลาย การปรบมือ^{๒๙} โคลน การล้าง^{๓๐} และการที่ผู้ป่วยพยายามและต้องสัมผัสพระองค์ รวมทั้งในศีลศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น ซึ่งมีวิธีการรักษาดังกล่าวนี้ จำต้องอาศัยความเชื่อเป็นส่วนสำคัญ พระเยซูคริสต์ยังคงกระทำอย่างต่อเนื่อง พระองค์ทรงสัมผัสมนุษย์เพื่อการเยียวยารักษาความเจ็บป่วย “...เพราะมีฤทธิ์ออกจากพระองค์ บำบัดรักษาพวกเขาทุกคนให้หายจากโรค...”^{๓๑} การรักษาโรคโดยอาศัยความเชื่อที่ปรากฏในพระคัมภีร์ ได้แก่

ข. เรื่องคนที่ใช้ของนายร้อย^{๓๒} เมื่อพระองค์เสด็จเข้าเมืองคาเปอร์นาอุม นายร้อยคนหนึ่งเข้ามาเฝ้าพระองค์ทูลอ้อนวอนว่า “...พระองค์เจ้าข้า ผู้รับใช้ของข้าพเจ้าเป็นอัมพาตนอนอยู่ที่บ้าน ต้องทรมานอย่างสาหัส...” พระเยซูจึงตรัสบอกเขาว่า “...เราจะไปรักษาเขาให้หาย...” แต่นายร้อยทูลตอบว่า “...พระองค์เจ้าข้า ข้าพเจ้าไม่สมควรให้พระองค์เสด็จพระองค์เข้ามาในบ้านของข้าพเจ้า แต่ขอพระองค์ตรัสเพียงคำเดียวเท่านั้น ผู้รับใช้ของข้าพเจ้าก็จะหายจากโรค ข้าพเจ้าเป็นคนอยู่ใต้บังคับบัญชา

^{๒๕} มก ๒ : ๑๗.

^{๒๖} มธ ๒๕ : ๓๖.

^{๒๗} มก ๒ : ๑-๑๒.

^{๒๘} มก ๕ : ๓๔,๓๖ ; ๙ : ๒๓.

^{๒๙} มก ๗ : ๓๒-๓๖.

^{๓๐} ยน ๙ : ๖-๗.

^{๓๑} ลก ๖ : ๑๙.

^{๓๒} มธ ๘ : ๕-๑๓.

แต่ยังมีทหารอยู่ที่บังคับบัญชาด้วย ข้าพเจ้าสั่งทหารคนนี้ว่า ‘ไป’ เขาก็ไป สั่งอีกคนหนึ่งว่า ‘มา’ เขาก็มา ข้าพเจ้าสั่งผู้รับใช้ว่า ‘ทำนี่’ เขาก็ทำ เมื่อพระเยซูเจ้าทรงได้ยินเช่นนี้ ทรงประหลาดพระทัย จึงตรัสแก่บรรดาผู้ติดตามว่า “...เราบอกความจริง แก่ท่านทั้งหลายว่า เรายังไม่เคยพบใครมีความเชื่อ มาก เช่นนี้ในอิสราเอลเลย เราบอกท่านทั้งหลายว่า คนจำนวนมากจะมาจากทิศตะวันออกและตะวันตก และจะนั่งร่วมโต๊ะกับอับราฮัมอิสอัคและยาโคบในอาณาจักรสวรรค์ แต่บุตรแห่งอาณาจักร จะถูกขับไล่ออกไปในที่มืดข้างนอก ที่นั่นจะมีแต่การร่ำไห้คร่ำครวญ และขบฟันด้วยความขุ่นเคือง แล้วพระเยซูเจ้า จึงตรัสกับนายร้อยว่า “...จงไปเถิด จงเป็นไปตามที่ท่านเชื่อนั้นเถิด...”

ค. เรื่องชายตาบอดสองคน^{๓๓} ชายตาบอดสองคนนี้ได้แสดงความเชื่อ พระเยซูคริสต์ ทรงสามารถรักษาพวกเขาได้ พระเยซูคริสต์ตรัสว่า “...จงเป็นไปตามความเชื่อของเจ้า...” ชายตาบอดทั้งสองนี้ ก็สามารถมองเห็นได้ เพราะว่าเชื่อของเขา

๒. การรักษาความเจ็บป่วยของอัครสาวกและพระศาสนจักร

ในพระคัมภีร์ของคริสตศาสนาโรมันคาทอลิกมองว่า พระเยซูคริสต์ทรงมอบภาระกิจพิเศษนี้ให้แก่อัครสาวก พระเยซูคริสต์ตรัสว่า “...จงออกไปทั่วโลก ประกาศข่าวดี และจงรักษาผู้ที่เจ็บป่วย...”^{๓๔} ทั้งนี้ เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้ได้รับความรอด และมีความเชื่อในพระองค์ ด้วยเหตุนี้ “...บรรดาอัครสาวกจึงได้ไปเทศน์สอนคนทั้งหลายให้กลับใจ ได้ขับไล่ปีศาจจำนวนมาก ได้เติมน้ำมันผู้เจ็บป่วยหลายคนและรักษาเขาให้หายจากโรคภัย...”^{๓๕} และ “...ในนามของพระเยซูคริสต์ เขาจะปกมือเหนือคนเจ็บ คนเจ็บเหล่านั้นก็จะหายจากโรคภัย...”^{๓๖} ซึ่งพระองค์ทรงยืนยันโดยอาศัยเครื่องหมายที่ได้กระทำโดยออก พระนามของพระองค์^{๓๗} ซึ่งเครื่องหมายนี้ เป็นการแสดงถึงลักษณะพิเศษว่า พระเยซูคริสต์เป็นพระเจ้าผู้ช่วยให้รอดอย่างแท้จริง^{๓๘}

นอกจากนี้ การรักษาคนเจ็บป่วยให้หาย^{๓๙} ก็นับว่าเป็นหน้าที่ของพระศาสนจักร ซึ่งได้รับจากพระองค์พระผู้เป็นเจ้า พระศาสนจักรที่สืบต่อจากอัครสาวกมีสิ่งที่เกี่ยวข้องกับผู้เจ็บป่วย และพยายามที่จะทำให้เป็นจริงโดยทางการรักษาคนป่วย เช่น การอธิษฐานภาวนา ขอความช่วยเหลือ พระศาสนจักรมีความเชื่อในการประทับอยู่ของพระเยซูคริสต์ ซึ่งเป็นผู้ให้ชีวิต เป็นแพทย์ฝ่ายร่างกายและจิตวิญญาณ ซึ่งการประทับอยู่นี้สามารถแสดงออกโดยผ่านทางศีลศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศีลเจิมผู้ป่วยและในวิธีพิเศษ โดยเฉพาะในพิธีบูชามิสซา เป็นต้น

โดยสรุป พระเยซูคริสต์ทรงแสดงพระเมตตาให้ความช่วยเหลือผู้เจ็บป่วยเป็นพิเศษตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ ตามที่ปรากฏในพระวรสาร พระองค์ทรงให้ความช่วยเหลือทุกคน โดยไม่เลือก

^{๓๓} มธ ๙ : ๒๔-๓๑.

^{๓๔} มก ๑๖ : ๑๕-๑๘.

^{๓๕} มก ๖ : ๑๒-๑๓.

^{๓๖} มก ๑๖ : ๑๗-๑๘.

^{๓๗} กจ ๙ : ๓๔ ; ๑๔ : ๓.

^{๓๘} มธ ๑ : ๒๑ ; กจ ๔ : ๑๒.

^{๓๙} มธ ๑๐ : ๘.

ว่าเป็นใคร มาจากไหน พระองค์ทรงรักษาให้หายจากโรค มิใช่ทางฝ่ายร่างกายเท่านั้น แต่รักษาทุกมิติของความเป็นมนุษย์ ซึ่งหมายรวมถึง จิตใจที่เป็นสุข ดำรงชีวิตในสังคมอย่างปกติสุขเฉกเช่นคนปกติทั่วไป

๓) วิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ทางกาย จิตใจ

ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบวิธีการดูแล : ทางกาย จิตใจ

วิธีการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย	
พระพุทธศาสนาเถรวาท	คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก
๑. การดูแลในมิติทางศีล : มิติทางกายภาพ	๑. การดูแลด้านร่างกาย
๒. การดูแลในมิติทางศีล:มิติทางสังคม	๒. การดูแลทางด้านจิตใจ
๓. การดูแลในมิติทางจิตใจ	๑. ความรัก
๓.๑.การดูแลจิตใจให้มีสมรรถภาพ	๒. การสวดภาวนา
๓.๒ การดูแลจิตใจให้มีคุณภาพ	๒.๑ บทภาวนาของผู้ป่วย
๓.๓ การดูแลจิตใจให้มีสุขภาพ	๒.๑ บทวิงวอนเวลาเจ็บป่วย
๔. การดูแลในมิติทางปัญญา	๒.๓ การสวดภาวนาเวลาเจ็บป่วย
	๓. การดูแลทางด้านจิตวิญญาณ

สรุปว่าทางพระพุทธศาสนาเถรวาท การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ด้วยความเมตตา กรุณาในมิติแห่งชีวิตทั้ง ๔ คือ กาย ศีลหรือสังคม จิตใจ และปัญญา สำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายนั้น ทุกมิติจะต้องได้รับการดูแลเป็นแบบองค์รวมของชีวิต แต่สำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย ซึ่งอาการเจ็บป่วยเป็นระยะสุดท้ายและไม่สามารถรักษาให้หายได้นั้น พระพุทธศาสนาจะมุ่งดูแลมิติทางจิตใจและปัญญาเป็นสิ่งสำคัญที่สุด นั่นก็คือ กรณีที่มิติทางกายและมิติทางสังคมไม่สามารถดูแลได้ในขณะนั้น พระพุทธศาสนาจะมุ่งดูแลให้ความสำคัญกับมิติทางจิตใจและมิติทางปัญญา

สรุปว่าทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย คริสต์ศาสนาให้ความสำคัญ ทางกาย ทางจิตใจ ทางจิตวิญญาณ การดูแลทางกายพยาบาลร่างกายให้สะอาด การให้ธรรมชาติบำบัด สิ่งแวดล้อมที่ดี มีครอบครัวอบอุ่น ทางด้านจิตใจมีคำสอนทางศาสนา มีคำสวดภาวนาเพื่อมาเยียวยา ทางจิตใจและจิตวิญญาณ เป็นต้น

๔.๕ เปรียบเทียบจุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ในทรรศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจุดมุ่งหมายการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในชีวิตของมนุษย์ คือ ความสุขหรือการมีชีวิตที่มีความสุข แม้ชีวิตจะมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ต้องเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง และต้องเวียนว่ายตายเกิด ถึงกระนั้นก็ต้องตายมนุษย์ทุกคนต่างก็ปรารถนาความตายที่มีความสุข ตลอดจนแม้ต้องไปเวียนว่ายตายเกิดในภพต่อๆ จุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทก็ว่าได้ “ความสุข” จึงมีความสำคัญมาก นับตั้งแต่การปฏิบัติขั้นต้นใน

การทำความคิด หรือกรรมดีต่างๆไปที่เรียกว่า “บุญ” มีพุทธพจน์ตรัสว่า “การสั่งสมบุญนำสุขมาให้”^{๔๐} แม้ในการบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือเจริญภาวนา ความสุขก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดสมาธิ ดังพุทธพจน์ว่า “เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น (เป็นสมาธิ)”^{๔๑} และเมื่อจิตเป็นสมาธิ บรรลุฌาน ความสุขก็เป็นองค์ประกอบของฌาน ที่เรียกว่า “ฌานสุข” สุขที่เนื่องด้วยฌาน^{๔๒} จนถึงจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ นิพพาน ก็เป็นความสุข ดังพุทธพจน์ที่ว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง (บรมสุข)”^{๔๓} คือ เป็นสุขขั้นสูงสุด อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเถรวาทอีกด้วย

ในกรณีของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายด้วยความเมตตาตามกรณานั้น ในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักคิด ๓ ประการคือ

ประการที่ ๑ การตายอย่างมีสติ เนื่องจากความตายเป็นสิ่งที่นับเนื่องในธรรม ๕ ประการ^{๔๔} ที่ไม่มีเครื่องหมายบ่งบอกและไม่มีใครรู้ได้ แพทย์ พยาบาลและญาติ รวมทั้งผู้ป่วยเองต่างก็รู้ดีว่า ความตายใกล้เข้ามาถึง โอวาทสุดท้าย (ปัจฉิมวาจา) ของพระพุทธเจ้าที่ว่า “สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๔๕} และให้ผู้ป่วยมีโอกาสเจริญมรณสติด้วยวิธีการง่ายๆ อย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้เตรียมกายและใจให้พร้อม รู้เท่าทันความจริงของชีวิต มีสติระลึกความดีงามที่ได้ทำไว้ ไม่หลงตาย จะได้สามารถเชื่อมต่อกับความดีของตัวเองในภพนี้กับภพหน้า เมื่อตายลงจะได้ไปเกิดสุคติหรือภพภูมิที่ดี

ประการที่ ๒ การที่จะได้เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นเรื่องยากแสนยาก (กิจโง มนุสสปฏิลาโภ) ดังนั้น การทำให้ชีวิตยืนยาวต่อไปได้นานที่สุด เป็นสิ่งที่พึงประสงค์และผู้ดูแลผู้ป่วยพึงกระทำ พุทธศาสนิกชนผู้เจ็บป่วยใกล้ตายจะโดยญาติหรือตัวผู้ป่วยเองก็ตามนิยมทำกิจกรรมที่เป็นบุญกุศล ด้านกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เช่น การทำบุญใส่บาตร การให้พระภิกษุสวดสะเคราะห์ต่อชะตา การถือศีลกินเจ การบวชเป็นพระภิกษุหรือบวชชีพรานมณี การปฏิบัติกรรมฐาน ด้วยความเชื่อมั่นว่า กุศลกรรมที่ได้ทำในช่วงท้ายแห่งชีวิตนี้จะส่งผลเป็นพลังชีวิตช่วยให้โรคร้ายไข้เจ็บหายหรือบรรเทาเบาบางลงได้^{๔๖}

ประการที่ ๓ การทำให้ชีวิตมีคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพก่อนที่จะตาย ในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย หลักพระพุทธศาสนาเถรวาทจึงมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ๒ ประการใหญ่ๆ คือ กายิกสุข ความสุขทางกายและเจตสิกสุข ความสุขทางใจ^{๔๗} ประมวลสาระสำคัญได้ดังนี้

๑. จุดมุ่งหมายสำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย มี ๕ ระดับคือ

^{๔๐} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๘/๖๘.

^{๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๙/๔๑๙.

^{๔๒} ชุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๑๒ /๑๙๒.

^{๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๑๖/๒๕๔.

^{๔๔} ข้อความใน วิสุทธิ (ไทย) ภาค ๒ ตอน ๑, หน้า ๑๘ ว่า ธรรม ๕ ประการนี้ คือ ชีวิต พยาธิ กาล สถานที่ สถานที่ทอดร่าง และคติของสัตว์ทั้งหลายในชีวิโลก ไม่มีนิมิต รู้ไม่ได้.

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๘/๑๖๖.

^{๔๖} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๔/๘๘/๑๗๖.

^{๔๗} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๐๓.

- ๑) กายิกสุข สุขทางกาย
- ๒) เจตสิกสุข สุขทางใจ
- ๓) วิปัสสนจิต มีจิตผ่องแผ้วในวาระสุดท้ายก่อนสิ้นชีวิต
- ๔) สுகติปรายณะ ให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์หลังตาย
- ๕) นิพพานสุข ให้มีสุขอันเกิดจากนิพพานในกรณีที่อุปนิสัยองค์ประกอบพร้อม เช่นกรณีพระพุทธร่องค์ทรงรักษาพระพุทฺธิคตตติสเสระ กรณีทรงรักษาพระเจ้าสุทโธทนะพุทฺธิบิดา

๒. จุดมุ่งหมายสำหรับผู้ดูแลผู้ป่วย มี ๔ ระดับ คือ

- ๑) ให้มีโอกาสแสดงกตัญญูตเวทิตาธรรม
- ๒) ให้มีความเข้าใจโลกและชีวิตอันเนื่องมาจากการได้คลุกคลีอยู่กับความเจ็บป่วย มีจิตงอกงามพัฒนา
- ๓) ให้ได้โอกาสทำบุญมีจิตอาสาที่ได้ดูแลผู้ป่วย
- ๔) ให้มีการสร้างแบบอย่างดีงามแก่สังคมในเรื่องความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน

สรุปว่า ความสุขดังกล่าวมานี้ เป็นความสุขที่เริ่มจากชั้นหยาบไปหาชั้นที่ละเอียดและประณีต ซึ่งการสัมผัสกับความสุขเป็นมโนสัมผัสโดยตรง โดยมีร่างกายเป็นอุปกรณ์สำคัญในการปฏิบัติหรือพิจารณาบำเพ็ญให้เกิดขึ้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงถือว่า การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายมีความสำคัญมากใน ๒ ระยะ คือ ระยะก่อนตาย (อาสนนกาล) และระยะขณะตาย (ปัจจาสนนกาล) โดยถือว่า ถ้าจิตใจของผู้ป่วยเศร้าหมอง หลงลืมสติ จะทำให้ไม่สามารถเผชิญหน้ากับความทุกข์ทรมานทางร่างกายได้ นอกจากนี้จิตใจจะหวาดหวั่นพรันพรัง วิตกกังวล ขาดสติ และกลัวตาย ทำให้ต้องตายอย่างทุกข์ทรมาน ขาดที่พึ่ง ไม่สงบ ผู้ที่ตายอย่างไม่สงบนั้นนอกจากจะต้องทุกข์ทรมานในขณะที่ใกล้ตายแล้วพระพุทธศาสนาเถรวาทยังถือว่า จะต้องไปทนทุกข์ทรมานหลังความตายในภพต่อไปอีกด้วย คือ ต้องไปทุกข์ทรมานในทุคติภูมิ มีนรก เดรัจฉาน เปเรต และอสุรกายอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างแน่นอน ดังพุทธภาษิตว่า “เมื่อจิตเศร้าหมอง ทุคติก็เป็นอันหวังได้”^{๔๘} หลักการดูแลในระยะใกล้ตายและระยจะจนตายจึงมีความสำคัญอย่างมากสำคัญทั้งก่อนตายและหลังจากตายแล้ว หากระยะใกล้ตายและจนตายของผู้ป่วยได้รับการดูแลอย่างดีทั้งในด้านจิตใจและมีสติปัญญาในขณะที่ตาย นอกจากผู้ป่วยจักตายอย่างสงบแล้ว ในปรภพชื่อย่อมไปสู่ภพภูมิที่ดีอีกด้วย ดังพุทธภาษิตที่ว่า “เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุกติก็เป็นอันหวังได้”^{๔๙} นั่นก็คือ ขณะตายมีจิตผ่องใส ย่อมตายอย่างสงบ ไม่หลงลืมสติ เมื่อนั้นเขาย่อมไปเกิดในภพภูมิที่ดีและมีความสุขด้วยถึงแม้จะเป็นเพียงกามสุข ที่จะนำไปสู่สวรรค์ชั้นกามภูมิก็ตาม

ส่วนมานสุขเป็นความสุขที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุใดๆ เป็นผลมาจากการปฏิบัติสมาธิจนสำเร็จมานสมาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายที่สำเร็จมานสมาบัติขั้นใดขั้นหนึ่ง หากต้องเผชิญกับทุกขเวทนาอย่างหนักสามารถใช้ความสุขจากการเข้ามานสมาบัติข่มความเจ็บปวดต่างๆ ได้ และเมื่อต้องตายไปย่อมมีสุคติภูมิเป็นเบื้องหน้าเสมอ ได้แก่ ภพภูมิแห่งพรหมชั้นต่างๆ เป็นต้น

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒.

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๓.

ส่วนนิพพานสุขเป็นความสุขจากการเป็นอิสระจากกิเลสทั้งปวง ไม่สามารถมีสิ่งใดมาทำให้ท่านเป็นทุกข์ได้อีกต่อไป แม้ในระยะใกล้ตายของท่านจะเป็นทุกข์เพียงใดก็ตาม ความทุกข์เหล่านี้ก็จะไม่สามารถกล้ำกรายจิตใจท่านได้ เป็นความสุขที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาหรือวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุโลกุตตรธรรม คือ มรรค ผล และนิพพาน เฉพาะพระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามียังคงมีภพต่อไป ส่วนพระอรหันต์นั้นภพต่อไปไม่มีอีก

ดังนั้น จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายด้วยความเมตตากรุณาในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ครอบคลุมจุดหมายทั้งในระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ ตั้งแต่ระดับที่หยาบไปจนถึงระดับที่ละเอียดสูงขึ้น จนถึงสูงสุด คือ พระนิพพานสิ้นภพชาติต่อไป

ส่วนในทรรศนะทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกจุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายจากการยึดถือตามแบบฉบับพระเยซู พระศาสนจักรได้พยายามตลอดหลายศตวรรษที่ผ่านมาที่จะอยู่ในที่ ผู้ป่วยมีความต้องการมากที่สุด โดยเข้าไปแทรกแซงตามความเป็นจริงทางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละยุคแต่ละสมัย จนกระทั่งในศตวรรษที่ ๑๙ การให้ความช่วยเหลือด้วยเมตตาจิตต่างมุ่งไปยังคนจนผู้ป่วยที่รักษาไม่หาย คนโรคเรื้อน และเด็กกำพร้าเป็นหลัก^{๕๐}

แต่เมื่อพิจารณาจากศตวรรษแรกๆ แล้วพบว่า พระศาสนจักรแสดงออกในงานเมตตาจิตอย่างเข้มข้นที่สุดในสถาบันสงฆ์และศาสนิกชนและการสร้างสถานที่พักสำหรับผู้แสวงบุญ ต่อมาในยุคที่มีปฏิรูปคาทอลิกในยุโรปมีคณะนักบวชเกิดขึ้นหลายคณะซึ่งทำงานรับใช้ผู้ป่วยโดยการทำงานของนักบุญผู้ยิ่งใหญ่หลายคน เช่น นักบุญยอห์นแห่งพระเจ้า นักบุญคามิลโล เด แกลลิส หรือนักบุญวินเซนต์เดอปอล เป็นต้น^{๕๑}

ในปัจจุบัน ถึงแม้รัฐจะเข้ามารับผิดชอบให้การบริการต่างๆ ที่ครั้งหนึ่งพระศาสนจักรเคยเป็นผู้กระทำ แต่ศาสนจักรก็ยังคงทำงานอยู่ในโลกแห่งสุขภาพอนามัยและการรักษาพยาบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางสถาบันคาทอลิกซึ่งทำงานด้านการรักษาพยาบาลและกิจกรรมด้านอภิบาล แต่เหนือสิ่งอื่นใด การทำความรักของพระเป็นเจ้าเป็นจริงขึ้นมาในพระศาสนจักร

องค์สมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์นปอล ที่ ๒ ได้ทรงประทานพระดำรัสต่อผู้ป่วยที่ได้ไปประชุมในพิธีเคารพศีลมหาสนิทที่เมืองลูร์ดรา “เมื่อข้าพเจ้าพบผู้ป่วยที่กรุงโรมหรือในระหว่างการเดินทางก็ตาม ข้าพเจ้าชอบที่จะหยุดต่อหน้าพวกเขาแต่ละคน ฟังเขาพูด อวยพรให้เขา เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงให้เขาเห็นว่าพวกเขาแต่ละคนนั้นเป็นบุคคลที่พระเป็นเจ้าทรงรัก องค์พระเยซูก็ทรงปฏิบัติดังนี้แหละ”^{๕๒}

^{๕๐} ชัยศักดิ์ ไทยสนธิ, “ธรรมล้ำลึกความเจ็บป่วยในคริสตชน”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์บัณฑิต, (คณะศาสนศาสตร์ : วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๕๕.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^{๕๒} ยอห์นปอล ที่ ๒ เขียน, ประคิด ชุมสาย ณ อยุธยา แปล, พระสมณศาสน์ : ความหมายของความทุกข์ทรมานแห่งมนุษย์จากแง่คริสต์ชน, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๙-๑๐.

จากพระดำรัสขององค์พระสันตะปาปานิโองจึงเป็นการเชิญชวนให้คริสตชนทุกคนได้ตระหนักถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมในความทุกข์ยากลำบากของพระเยซูผ่านทางความเจ็บป่วยที่มนุษย์แต่ละคนได้รับพระศาสนจักรเองก็ได้ให้ความสำคัญการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเช่นกัน ดังนั้น การดูแลผู้ป่วยจึงเป็นสิ่งที่คริสตชนทุกคนควรมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดาศาสนบริกร เพราะถือเป็นพันธกิจสำคัญประการหนึ่งของผู้ดูแลผู้ป่วยในฐานะเป็นศาสนบริกรที่มีต่อมวลประชากร ทั้งที่อยู่ในความดูแลและไม่ได้อยู่ ทั้งที่เป็นคริสตชนและไม่ใช่คริสตชน ซึ่งพันธกิจนี้กระทำในนามของพระเยซูและพระศาสนจักร โดยใช้เครื่องมือต่างๆ ของการดูแล เพื่อเน้นเป้าหมายสำคัญ คือ เพื่อประกาศข่าวดีและเพื่อความเจริญเติบโตด้านชีวิตจิตทั้งผู้ดูแลและผู้รับการดูแล

มนุษย์ได้รับความทุกข์ทรมานในสองลักษณะ คือ ทางร่างกาย และจิตใจ ทางร่างกายนี้เป็นความทุกข์ที่ได้รับเพียงชั่วคราว ถ้าสามารถรักษาให้หายได้ก็ไม่ต้องทุกข์ทรมานต่อไป หรือบางครั้งอาจต้องใช้เวลานานในการฟื้นฟูสภาพขึ้นมาใหม่ สำหรับความเจ็บป่วยที่เรื้อรัง ผู้ป่วยต้องใช้ชีวิตที่เหลืออยู่ในการอยู่ร่วมกับมัน แต่ความเจ็บป่วยทางจิต จิตวิญญาณ เป็นสิ่งเร่งด่วนที่จะต้องทำการรักษา เป็นความทุกข์ที่กัดกร่อนจิตใจและร่างกายอยู่ตลอดเวลา มีผู้ป่วยหลายคนที่มีความทุกข์ทรมานทางด้านจิตใจ การไม่สามารถยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นและสร้างกำแพงขึ้นมาป้องกันตนเอง ผู้อภิบาลในฐานะผู้รับใช้พระคริสตเจ้าจะสามารถช่วยเหลือผู้ป่วยได้ ดังนี้^{๕๓}

ช่วยผู้ป่วยให้เข้าใจความหมายของความทุกข์ทรมานในคริสตชน ความทุกข์ทรมานในคริสตชนเราสามารถพิจารณาได้จากแง่ของโยบ ในขณะที่โยบประสบกับความทุกข์ทรมานอย่างสาหัส มีบรรดาเพื่อนๆ ที่ให้ทรศนะการมองความทุกข์ทรมานไปต่างๆ นานาว่าเป็นการลงโทษโยบ บ้าง โยบต้องทำความผิดสักอย่าง แต่คำตอบต่างๆ ไม่ได้ทำให้ความเชื่อมั่นในพระเป็นเจ้าของโยบลดน้อยลง กลับทำให้โยบเติบโตในความเข้าใจถึงความทุกข์ทรมานนั้น โยบเกิดมาตัวเปล่า มีโลก มีกฎธรรมชาติที่โยบต้องดำเนินไปตามวงจรของมัน แต่เหนือสิ่งอื่นใดมีผู้ที่สร้างสิ่งต่างๆ ขึ้นมาเป็นเจ้าชีวิตของโยบและทุกคน ดังนั้น ความทุกข์ทรมานจึงเป็นการบ่งบอกถึงตัวของเรา ร่างกายของเราอันไม่เที่ยงแท้ เมื่อมีการทำงาน ต้องมีการพักผ่อน นี่เป็นกฎธรรมชาติ

พระเยซูได้นำคริสตชนให้เข้าร่วมมีส่วนร่วมในพระมหาทรมานของพระองค์เพื่อให้มนุษย์ได้รับความรอดโดยอาศัยพระองค์ ความทุกข์ทรมานจึงเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความรอดนิรันดรในพระองค์ ดังที่พระองค์ได้ตรัสว่า “ผู้ใดไม่แบกกางเขนของตนแล้วตามเรามา ผู้นั้นไม่สมควรเป็นศิษย์ของเรา”^{๕๔} กางเขนจึงเป็นหนทางที่นำไปสู่พระสิริรุ่งโรจน์ของพระเป็นเจ้า

จุดมุ่งหมายการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยเข้าใจความหมายของความทุกข์ทรมานนี้ ผู้อภิบาลต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เป็นกันเองกับผู้ป่วย ใช้เวลาอยู่กับผู้ป่วย ให้โอกาสผู้ป่วยได้พูดถึงความทุกข์ทรมานของตนเอง โดยผู้อภิบาลต้องไม่กล่าวถึงความทุกข์ทรมานในแง่ที่เป็นการลงโทษจากพระเจ้า

^{๕๓} ซิโนรส กิจสมัคร, “หลักการและแนวทางการอภิบาลผู้ป่วย”, สารนิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตร์, (เทววิทยา : วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๒๖-๓๒.

^{๕๔} ลก ๙ : ๖๒.

๑. ช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายให้สวดภาวนาในยามทุกข์

เมื่อร่างกายต้องการอาหารเพื่อเจริญเติบโต ต้องการรักษาเพื่อให้หายจากโรค เช่นเดียวกัน หัวใจก็ต้องการความรักความอบอุ่น จิตก็ต้องการคำภาวนาเพื่อหล่อเลี้ยงตัวเองและ ใกล้ชิดพระเจ้า เมื่อมนุษย์ประสบกับความทุกข์ การภาวนาเป็นการสารภาพความจำกัดของตนเอง และการยืนยันถึงความหวังว่า “มีแต่พระเจ้า” กำจัดความจองหอง การถือกรรมสิทธิ์ในร่างกายที่มี ตลอดมา จึงเป็นช่วงเวลาที่มิคุณค่า กลับมาสู่ความรักของพระเจ้าที่เฝ้ารออยู่ด้วยพระเมตตาอันหา ที่สุดมิได้

ผู้อภิบาลควรช่วยให้ผู้ป่วยได้ภาวนา โดยเมื่อสังเกตเห็นผู้ป่วยมีความปรารถนาที่จะ หาความสงบด้านจิตใจ เวลานั้นเองผู้อภิบาลควรแนะนำในด้านชีวิตจิตให้กับเขา สอนวิธีสวดแบบ ง่ายๆ และสิ่งที่เป็นไปได้ คือ บทสวดที่ออกมาจากหัวใจของผู้ป่วยเอง และผู้อภิบาลควรอยู่ร่วมสวด ภาวนาพร้อมกับผู้ป่วยด้วย

๒. ช่วยผู้ป่วยให้ดำเนินชีวิตและยอมรับตามความเชื่อของตนในยามทุกข์

แม้ว่าจะมีหลายศาสนา หลายนิกาย หลายลัทธิ เมื่อก้าวในเรื่องของความทุกข์ ทรมาน มีความทุกข์ก็ต้องปล่อยวาง ทำให้เกิดความสงบในจิตใจ ทุกคนต่างปรารถนาที่จะมีความสุข แต่เมื่ออยู่ในโลก อยู่ในธรรมชาติ ก็ต้องพบกับความทุกข์ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ผู้อภิบาล ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายควรใช้วิธีการสนทนาแบบธรรมดา ในลักษณะของการเยี่ยมเยียน มีโอกาส ได้อธิบายพระคัมภีร์บางตอน ให้กำลังใจผู้ป่วยที่จะรักษาตัวเองให้ปฏิบัติตนเป็นบุคคลที่มีคุณค่าใน สังคม มองชีวิตผู้อื่นอย่างมีคุณค่า

๓. ช่วยผู้ป่วยให้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่างๆ สำหรับคาทอลิก พิธีกรรมเป็นการ เถลิมฉลองชีวิต สร้างความสัมพันธ์ที่เป็นหนึ่งเดียวกับพระศาสนจักรและดำเนินต่อไปในชีวิต ผู้ป่วยจึง เป็นดังพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ และในพิธีกรรมต่างๆ

จะเห็นได้ว่า นอกจากพระศาสนจักรโรมันคาทอลิกส่งเสริมให้พวกเราเตรียมตัวเผชิญ กับความตายเมื่อเวลานั้นมาถึงแล้ว พระศาสนจักรยังได้ให้ความสนใจและเอาใจใส่ต่อผู้ที่ใกล้จะตาย โดยช่วยเหลือให้เขาสามารถดำเนินชีวิตในช่วงสุดท้ายอย่างมีศักดิ์ศรีและสันติ สิ่งนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ สำหรับผู้ที่ทำงานด้านการอภิบาลหรือแม้แต่ผู้ใกล้ชิดควรให้ความสนใจเป็นพิเศษ ในช่วงเวลาที่ผู้หนึ่ง กำลังจะจากโลกนี้ไป อย่างน้อยที่สุด ให้เขาได้จากไปท่ามกลางผู้ที่ตนเองรู้จัก โดยเฉพาะญาติพี่น้อง และหากไม่มีญาติพี่น้องก็ไม่ควรปล่อยให้ผู้ป่วยสิ้นใจไปโดยไม่มีใครอยู่เคียงข้างเลย ไม่ว่าจะมิญาติที่ นื่อง เพื่อนฝูง หรือไม่มีก็ตาม ผู้ทำงานอภิบาลควรอยู่ที่นั่นเสมอ เป็นหน้าที่สำคัญที่ควรมีต่อเพื่อนที่ นื่องคนหนึ่งของเขาที่กำลังจะจากไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก” ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามคำสอนทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก (๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดและกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก แนวคิดและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในสังคมปัจจุบัน ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อศึกษาเปรียบเทียบในการดำเนินเรื่องเป็น ๕ หัวข้อ ประกอบด้วย

- ๑) เปรียบเทียบนิยามและความหมายของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย
- ๒) เปรียบเทียบลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย
- ๓) เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบ

องค์รวม

- ๔) เปรียบเทียบกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย
- ๕) เปรียบเทียบจุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

จากการศึกษาข้อมูลการทำวิจัยในครั้งนี้ พอสรุปได้ดังนี้

๑) เปรียบเทียบนิยามและความหมายของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ในทรรศนะทั้งสองศาสนามีความเหมือนกัน คือ พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวว่าผู้ที่ถูกพยาธิครอบงำอย่างหนักเกิดความทุกข์ทางกาย หรือทุกข์ทางใจหรือทั้งกายและใจ ได้โง่งงหรือยาเป็นทีสัปปายะหรือไม่เป็นที่สัปปายะก็ตาม ได้หมดรักชาติดีหรือไม่ดีก็ตาม ก็ไม่สามารถรักษาให้หายจากโรคได้ อยู่ในภาวะถูกภัยคือมรณะคุกคาม อยู่ในมรณาสันนกาล (ใกล้ถึงแก่ความตาย) โดยปรมาตม์ หมายถึงช่วงเวลาใกล้ตายหรือในช่วงแห่งวิถีจิตใกล้ตายไม่เกิน ๑ ถึง ๒ ชั่วโมงก่อนก่อน (อาสันนกาล) และช่วงเวลาจะตายหรือในช่วงแห่งวิถีจิตใกล้จะสิ้นไป

และคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ได้กล่าวว่าผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เป็นผู้ได้รับความทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะไม่อาจยอมรับสภาพความเจ็บป่วยที่ตนเองต้องเผชิญอยู่ เกิดความรู้สึกท้อแท้และหมดหวัง หมดความอดทนที่จะดำเนินชีวิตอยู่ต่อไป

๒) เปรียบเทียบลักษณะอาการของผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวลักษณะอาการผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายไว้ว่า ระยะที่ ๑ ระยะใกล้ตาย๑. อาการทางกาย มีความเจ็บปวดร้าวร้อนเกิดทุกขเวทนาอย่างสาหัส ๒. อาการทางจิต มีความไม่สบายใจ ท้อแท้หดหู่เซื่องซึมเหงาหงอยเบื่อหน่าย เกิดโทมนัสซึ่งเป็นทุกขเวทนาทางจิต มีชื่อเรียกว่าโทมนัสสินทรีย์ เศร้าเสียใจ ตรอมใจ หมดกำลังใจ ไม่อยากมีชีวิตอยู่ เกิดภวตณหา คืออยากมีชีวิตอยู่ต่อไป ไม่อยากตาย ระยะที่ ๒ ระยะกำลังจะตาย จิตจะนึกคิดเรื่องต่างๆตามอำนาจของกรรมที่ได้กระทำไว้ เป็นมโนภาพปรากฏแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เรียกว่า ธรรมารมณ แบ่ง ๓ คือ (๑) กรรมารมณ นึกถึงกรรมที่ตนทำไว้ส่วนมากเป็นกรรมหนัก (๒) กรรมนิมิตารมณ นึกถึงอุปกรรมในการทำกรรมดีหรือไม่ดี (๓) คตินิมิต

และคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ได้กล่าวว่าลักษณะอาการผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายที่เป็นโรคหรือสภาพร่างกายที่จะมีชีวิตอยู่ได้อีกไม่นานจัดเป็นผู้ที่อยู่ในวาระสุดท้ายของชีวิตสภาพจิตใจ อารมณ์ อาจอยู่ในภาวะซึมเศร้า ซึ่งเป็นการตอบสนองทางจิตอารมณ์ของผู้ป่วย โดยทั่วไป ผู้ป่วยที่อยู่ในระยะสุดท้ายของชีวิตจะมีการตอบสนองที่พบได้บ่อยที่สุด คือ การปฏิเสธ (ไม่ยอมรับว่าตนเป็นโรคร้ายแรงที่รักษาไม่ได้) และซึมเศร้า ทั้งนี้คนไข้ส่วนใหญ่จะเริ่มด้วยการปฏิเสธ แล้วด้วยความโกรธ แล้วจึงอาจจะเข้าสู่ภาวะซึมเศร้า

๓) เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องความตายและการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม

๓.๑) แนวคิดเรื่องความตาย

พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้กล่าวว่า ชีวิตมนุษย์นั้น มีแต่ความทุกข์ ซึ่งมีทั้งความทุกข์ทางกายได้แก่ ความเจ็บป่วยจากโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ และความทุกข์ทางใจ ได้แก่ ความไม่สบายใจ ความวิตกทุกข์ร้อน ความกระวนกระวาย ความเศร้าโศก เป็นต้น ซึ่งความทุกข์ทางกายและความทุกข์ทางใจนี้ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ เมื่อเกิดความทุกข์ทางกาย ก็จะมีผลต่อจิตใจ และขณะเดียวกันความทุกข์ทางใจ ก็ทำให้มีผลต่อระบบการทำงานของอวัยวะต่างๆ ภายในร่างกาย ความทุกข์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความทุกข์ทางใจ นั้นเป็นโรคของชีวิต ซึ่งควรได้รับการจัดการให้หมด ดังนั้นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท จึงสอนให้มนุษย์ดับทุกข์ดังกล่าวนี้เสีย โดยการปฏิบัติตามอริยมรรค ซึ่งทำให้เกิดปัญญามองเห็นสภาพชีวิตตามความเป็นจริง เมื่อตายไปจากโลกนี้ไปแล้ว จะได้ไม่ตกอยู่ภายใต้สังสารวัฏ นั่นคือ การไม่เวียนว่ายตายเกิดอยู่อีกต่อไป อันเรียกว่า พระนิพพาน

ส่วนคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก มองว่า ชีวิตมนุษย์ที่มีความทุกข์นี้ จัดว่าเป็นการทดสอบความเชื่อ วางใจ ที่มีต่อพระเจ้าของตน ซึ่งคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกได้นำความทุกข์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของพระเยซูคริสต์ และวิธีการเผชิญความทุกข์ของพระองค์ เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของตน ประกอบกับมีความเชื่อทางด้านเทววิทยาว่า การเผชิญกับความทุกข์ที่เกิดขึ้น ถือว่าได้มีส่วนร่วมกับพระมหาทรมานของพระเยซูคริสต์ เพราะพระมหาทรมานของพระองค์นี้ เป็นเหตุการณ์สำคัญที่มนุษย์เข้าสู่ความรอดที่มาจากพระเจ้า ดังนั้นการที่มนุษย์ได้รับความทุกข์ จึงมีความเชื่อว่า

เป็นการได้มีส่วนร่วมในการไถ่กู้โลกให้พ้นจากบาปของพระเยซูคริสต์ ด้วยสาเหตุนี้ คริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก จึงสอนให้มนุษย์เผชิญหน้ากับความทุกข์ของตนเอง และในขณะเดียวกันก็ได้มีส่วนร่วมกับความทุกข์ของผู้อื่นด้วย โดยการให้ความช่วยเหลือด้วยความรัก ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ความทุกข์ในคริสต์ศาสนา เป็นการเรียกร้องให้มนุษย์ร่วมรับและแบ่งเบาความทุกข์ซึ่งกันและกัน โดยมีความเชื่อว่าเป็นการได้มีส่วนร่วมในพระมหาทรมานของพระเยซูคริสต์ซึ่งจะนำไปสู่ชีวิตนิรันดร

๓.๒) การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวม

พระพุทธศาสนาเถรวาทมองว่าแนวคิดการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายโดยเฉพาะไม่ปรากฏมีในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมหรือแนวคิดที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนแก่ผู้ป่วยหนักหรือผู้ป่วยที่อยู่ในอาการใกล้ตาย หลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนมาเป็นแนวคิดการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) ผู้ดูแลต้องมีพรหมวิหารธรรมโดยเฉพาะข้อเมตตาการุณา ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายจำเป็นต้องมีการดูแลที่มีความเมตตาและกรุณาเป็นพื้นฐานสำคัญ

๒) กัลยาณมิตรธรรม อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร (เป็นเพื่อน หรือเป็นสหายที่ดี) ต่อผู้ป่วย ซึ่งจะต้องประกอบด้วยหลักกัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ คือ (๑) ปิยะ คือ เป็นที่รักเป็นที่พอใจของผู้ป่วย (๒) ครุ คือ เป็นที่เคารพ ผู้ป่วยเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ (๓) ภาวนีเย คือ เป็นที่ยกย่องน่าเจริญใจ (๔) วัตตา คือ เป็นนักพูด รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ ให้กำลังใจ (๕) วณิกขมะ คือ เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมที่จะรับฟังความคิด ความเห็น (๖) คัมภีรัง กถังกัตตา คือ เป็นผู้พูดถ้อยคำลึกซึ้งที่สามารถอธิบายเรื่องลึกซึ้งเข้าใจยาก (๗) โน อัญญาเน นโยชนะ คือ ไม่ชักนำไปในอฐานะ ไม่แนะนำหรือชักจูงในสิ่งที่ไม่ควร

๓) เป็นการดูแลที่ให้ความสำคัญกับมิติแห่งความเป็นมนุษย์ หรือมิติแห่งการพัฒนาศักยภาพมนุษย์จนถึงวินาทีสุดท้ายแห่งชีวิต ทางด้านกาย ศีลหรือสังคม จิตใจ และปัญญา มุ่งให้ผู้ป่วยเกิดความสงบตามหลักไตรสิกขา

๔) เป็นการดูแลที่มุ่งพัฒนาปัญญาให้รู้เท่าทันโลกและชีวิต ซึ่งมีหลักพิจารณาเนื่องๆ ว่า “เรามีความเกิดเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเกิดไปได้ เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๕) เมื่อผู้ป่วยเจ็บหนักและไม่สามารถรักษาให้หายได้ จะมุ่งดูแลจิตใจและปัญญาให้สามารถเผชิญกับความตายอย่างมีสติ ซึ่งการดูแลทางด้านจิตใจ

๖) พระพุทธศาสนาถือว่าการดูแลจิตใจและส่งเสริมสติปัญญาให้รู้เท่าทันความเป็นจริงของชีวิต นอกจากเป็นการดูแลในระยะสุดท้ายของชีวิตให้ตายอย่างสงบแล้ว ยังถือว่าการดูแลให้ไปเกิดในภพภูมิที่ดีที่เรียกว่า “สุคติโลกสวรรค์” อีกด้วย นั่นคือ เป็นการดูแลผู้ป่วยทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

ส่วนคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกมองว่า ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเป็นผู้ที่กำลังประสบกับวิกฤติของชีวิตอย่างหนัก เพราะเป็นระยะที่ผู้ป่วยกำลังเผชิญกับการทำทนายที่เกี่ยวกับ

ความหมายของชีวิตอย่างจริงจัง การให้การรักษาผู้ป่วยที่อยู่ในระยะสุดท้ายใกล้ตายนี้จึงเป็นการตอบสนองความต้องการของผู้ป่วยในมิติองค์รวม มีส่วนประกอบ ๓ ส่วน คือ

๑. ร่างกาย ได้แก่ ส่วนประกอบที่เป็นระบบอวัยวะทุกส่วน
๒. จิตใจ ได้แก่ ส่วนประกอบที่เป็นความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ เป็นต้น
๓. จิตวิญญาณ เป็นส่วนประกอบที่อยู่ส่วนลึกที่สุดของจิตใจ เป็นนามธรรม เป็นส่วนสำคัญทางการมีความหมาย มีคุณค่า และความมีชีวิตจิตใจ

ดังนั้น การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายแบบองค์รวมจึงหมายถึงการดูแลการรักษาโดยมีความเชื่อว่ามนุษย์เป็นองค์รวมหน่วยเดียวอย่างผสมผสานของร่างกาย จิตใจ และวิญญาณ ในสิ่งแวดล้อมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่ การดูแลแบบองค์รวมจึงเป็นการดูแลมนุษย์ทั้งคนที่ประกอบด้วยร่างกาย จิตใจ และวิญญาณ โดยให้ความสำคัญกับวิธีการดูแลรักษาทางด้านจิตวิญญาณของมนุษย์ เทียบเท่ากับการดูแลรักษาทางด้านร่างกายและจิตใจ เพราะการดูแลทางด้านจิตวิญญาณเป็นกระบวนการช่วยเหลือให้ผู้ที่มีความทุกข์หรือที่อยู่ในภาวะเจ็บป่วยได้ปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตของตนเอง เพื่อให้เกิดความสมดุล โดยมีความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนาเป็นพื้นฐานที่มีอยู่ในบุคคลนั้นมา ทบทวนสภาวะของชีวิตในปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกเป็นสุข ทุกข์ ด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดการยอมรับในสภาวะที่เกิดขึ้น มีพลังใจเพิ่มขึ้น รู้จักรักตนเอง มีความหวังในการดำรงชีวิตและมีเป้าหมายชีวิตที่แท้จริง มีความแกร่ง รวมทั้งสามารถเผชิญกับความตายด้วยความเข้มแข็งและมีสติ

๔) เปรียบเทียบกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ในทรรศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาทพุทธวิธีในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายกระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายของพระพุทธองค์ออกเป็น ๒ กรณีหลัก คือ ๑) กรณีทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง ๒) กรณีทรงส่งเสริมสาวกให้ดูแลผู้ป่วย

พระพุทธองค์ทรงเน้นการดูแลทั้งร่างกายและจิตใจ เห็นได้จากกรณีทรงรักษาพระพุทฺธคัตตตีสถระที่ป่วยเป็นโรคกายเน่าเปื่อย กรณีทรงรักษาพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาและกรณีรับสั่งให้พระอานนท์ไปดูแลรักษาพระศรีเมานนท์ก็เช่นเดียวกัน และในการดูแลผู้ป่วยก็เน้นการใช้เมตตากรุณาเป็นฐานเพื่อดูแลแบบองค์รวมครอบคลุม ๔ มิติ คือ ๑) มิติทางกาย ๒) มิติทางสังคม ๓) มิติทางจิตใจ โดยผู้ดูแลผู้ป่วยควรมีคุณสมบัติประกอบด้วย ๑) สามารถจัดยาได้ ๒) ทราบสิ่งที่เป็นสัปปายะและสิ่งที่ไม่เป็นสัปปายะต่อผู้ป่วย ๓) มีจิตเมตตาพยาบาล ไม่เห็นแก่อำภิสพยาบาล ๔) ไม่รังเกียจที่จะนำอุจจาระ เป็นต้น ๕) สามารถชี้แจงให้ภิกษุใช้เห็นชัด

ส่วนในทรรศนะทางคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก กระบวนการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายของพระเยซูคริสต์แบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ

- (๑) พระเยซูคริสต์ ทรงดูแลผู้ป่วยด้วยพระองค์เอง เมื่อพระเยซูคริสต์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ พระองค์ทรงเสด็จไปทั่วแคว้นกาลิลี ทรงสอนในธรรมศาลา และทรงเทศนาเรื่องพระอาณาจักรสวรรค์ รวมทั้งทรงรักษาคนเจ็บป่วยให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บนานาชนิด พระองค์เสด็จมาเยี่ยมยารักษามนุษยครบทุกด้าน คือ ร่างกาย และวิญญาณ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงทรงเป็นหมอที่ผู้ป่วยต้องการ เพราะทรงมี

ความเมตตาสงสารต่อบรรดาผู้เจ็บป่วยที่ทนทุกข์ทรมานนั้นมากมาย จนพระองค์ตรัสว่าตนเองเป็นหนึ่งในเดียวกับพวกเขา “...เราป่วยและท่านก็ได้มาเยี่ยมเรา...” ดังที่กล่าวมาแล้ว ความเจ็บป่วย เป็นผลสืบเนื่องของบาป ดังนั้น การรักษาจึงเป็นผลของการอภัยบาป พระเยซูคริสต์ทรงเมตตาต่อผู้เจ็บ และรักษาเยเรมยาผู้เจ็บป่วยด้วยโรคทุกชนิด เพื่อเป็นเครื่องหมายชัดเจนว่า “...พระเจ้าได้เสด็จมาเยี่ยมเยียนประชากรของพระองค์แล้ว...” และพระราชนิพนธ์ของพระเจ้าใกล้เข้ามาแล้ว พระเยซูคริสต์ไม่ทรงเพียงแต่มีอำนาจรักษาเท่านั้น แต่ยังทรงอภัยบาปด้วย ดังนั้น ถ้าคนหนึ่งได้รับการรักษาให้หายจากความเจ็บป่วยแล้ว ย่อมแสดงว่าหนี้ของบาปได้รับการอภัยหมดแล้ว ด้วยเหตุนี้ การรักษาของพระเยซูคริสต์จึงเป็นเครื่องหมายของความรอด การอภัยบาป

(๒) การรักษาความเจ็บป่วยของอัครสาวกและพระศาสนจักร พระเยซูคริสต์ทรงมอบภาระกิจพิเศษนี้ให้แก่อัครสาวก พระเยซูคริสต์ทรงตรัสว่า “...จงออกไปทั่วโลก ประกาศข่าวดี และจงรักษาผู้ที่เจ็บป่วย...” ทั้งนี้ เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้ได้รับความรอด และมีความเชื่อในพระองค์ ด้วยเหตุนี้ “...บรรดาอัครสาวกจึงได้ไปเทศน์สอนคนทั้งหลายให้กลับใจ ได้ขับไล่ปีศาจจำนวนมาก ได้เติมน้ำมันผู้เจ็บป่วยหลายคนและรักษาเขาให้หายจากโรคภัย...” และ “...ในนามของพระเยซูคริสต์ เขาจะปกมือเหนือคนเจ็บ คนเจ็บเหล่านั้นก็จะหายจากโรคภัย...” ซึ่งพระองค์ทรงยืนยันโดยอาศัยเครื่องหมายที่ได้กระทำโดยออก พระนามของพระองค์ ซึ่งเครื่องหมายนี้ เป็นการแสดงถึงลักษณะพิเศษว่า พระเยซูคริสต์เป็นพระเจ้าผู้ช่วยให้รอดอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การรักษาคนเจ็บป่วยให้หาย ก็นับว่าเป็นหน้าที่ของพระศาสนจักร ซึ่งได้รับจากพระองค์พระผู้เป็นเจ้า พระศาสนจักรที่สืบต่อจากอัครสาวกมีสิ่งที่มีชีวิตต่อผู้เจ็บป่วย และพยายามที่จะทำให้เป็นจริงโดยการรักษาคนป่วย เช่น การอธิษฐานภาวนา ขอความช่วยเหลือ พระศาสนจักรมีความเชื่อในการประทับอยู่ของพระเยซูคริสต์ ซึ่งเป็นผู้ให้ชีวิต เป็นแพทย์ฝ่ายร่างกายและจิตวิญญาณ ซึ่งการประทับอยู่นี้สามารถแสดงออกได้ผ่านทางศีลศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศีลเจิมผู้ป่วยและในวิธีพิเศษโดยเฉพาะในพิธีบูชามิสซา เป็นต้น

๕) เปรียบเทียบจุดมุ่งหมายของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

ในทรรศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจุดมุ่งหมายในชีวิตของมนุษย์ คือ ความสุขหรือการมีชีวิตที่มีความสุข แม้ชีวิตจะมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ต้องเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่ง และต้องเวียนว่ายตายเกิด ถึงกระนั้นก็ต้องตายมนุษย์ทุกคนต่างก็ปรารถนาความตายที่มีความสุข ดังพุทธพจน์ที่ว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง (บรมสุข) คือ เป็นสุขขั้นสูงสุด อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาเถรวาทอีกด้วย พระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักคิด ๓ ข้อ คือ

ข้อที่ ๑ การตายอย่างมีสติ

ข้อที่ ๒ การที่จะได้เกิดมาเป็นมนุษย์เป็นเรื่องยากแสนยาก (กิจโณ มนุสสปฏิลาโ)

ข้อที่ ๓ การทำให้ชีวิตมีคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพก่อนที่จะตาย

ประมวลสาระสำคัญจุดมุ่งหมายสำหรับผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายมี ๕ ระดับคือ

(๑) กายิกสุข สุขทางกาย ให้ร่างกายสามารถทำงานได้ตามปกติ รับรู้อารมณ์ทางประสาทสัมผัสได้ไม่บกพร่อง

(๒) เจตสิกสุข สุขทางใจ มีความสำราญเข้มข้น ไม่ขุ่นมัวด้วยอำนาจโลภะ โทสะ โมหะ ไม่อ่อนไหวต่ออารมณ์ภายนอกที่มา

(๓) วิปัสสนจิต มีจิตผ่องแผ้วในวาระสุดท้ายก่อนสิ้นชีวิต พระพุทธศาสนาเถรวาท ถือว่าขณะจิตสุดท้ายก่อนตายมีความสำคัญที่สุด

(๔) สุกติปรายณะ ให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์หลังตาย

(๕) นิพพานสุข ให้มีสุขอันเกิดจากนิพพาน

จุดมุ่งหมายสำหรับผู้ดูแลผู้ป่วย มี ๔ ระดับ คือ

(๑) ให้มีโอกาสแสดงกตัญญูกตเวทิตาธรรม

(๒) ให้มีความเข้าใจโลกและชีวิตอันเนื่องมาจากการได้คลุกคลีอยู่กับความเจ็บป่วย มีจิตงอกงามพัฒนา

(๓) ให้ได้โอกาสทำบุญมีจิตอาสาที่ได้ดูแลผู้ป่วย

(๔) ให้มีการสร้างแบบอย่างดีงามแก่สังคมในเรื่องความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกัน

ส่วนคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก มองว่าจุดมุ่งหมายการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เพื่อช่วยให้ผู้ป่วยเข้าใจความหมายของความทุกข์ทรมานนี้ ผู้ดูแลต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดี เป็นกันเองกับผู้ป่วย ใช้เวลาอยู่กับผู้ป่วย ให้โอกาสผู้ป่วยได้พูดถึงความทุกข์ทรมานของตนเอง โดยผู้ดูแล ต้องไม่กล่าวถึงความทุกข์ทรมานในแง่ที่เป็นการลงโทษจากพระเจ้า

(๑) ช่วยให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายให้สวดภาวนาในยามทุกข์ เมื่อร่างกาย ต้องการอาหารเพื่อเจริญเติบโต ต้องการรักษาเพื่อให้หายจากโรค เช่นเดียวกัน หัวใจก็ต้องการความรักความอบอุ่น จิตก็ต้องการคำภาวนาเพื่อหล่อเลี้ยงตัวเองและใกล้ชิดพระ

(๒) ช่วยผู้ป่วยให้ดำเนินชีวิตและยอมรับตามความเชื่อของตนในยามทุกข์ เมื่อกล่าวในเรื่องของความทุกข์ทรมาน มีความทุกข์ก็ต้องปล่อยวาง ทำให้เกิดความสงบในจิตใจ

(๓) ช่วยผู้ป่วยให้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมต่างๆ สำหรับคาทอลิก พิธีกรรมเป็นการเฉลิมฉลองชีวิต สร้างความสัมพันธ์ที่เป็นหนึ่งเดียวกับพระศาสนจักรและดำเนินต่อไปในชีวิต ผู้ป่วยจึงเป็นดังพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ เพราะพระเจ้าทรงประทับอยู่ในตัวผู้ป่วย การช่วยเหลือให้ผู้ป่วยมีส่วนร่วมในพิธีกรรม

พระเยซูได้นำคริสตชนให้เข้าร่วมมีส่วนในพระมหาทรมานของพระองค์เพื่อให้มนุษย์ได้รับความรอดโดยอาศัยพระองค์ ความทุกข์ทรมานจึงเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความรอดนิรันดรในพระองค์ ดังที่พระองค์ได้ตรัสว่า “ผู้ใดไม่แบกกางเขนของตนแล้วตามเรามา ผู้นั้นไม่สมควรเป็นศิษย์ของเรา” กางเขนจึงเป็นหนทางที่นำไปสู่พระสิริรุ่งโรจน์ของพระเป็นเจ้า

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก” มีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้

๑. ควรนำหลักธรรมเกี่ยวกับการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ไปประยุกต์ใช้ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

๒. วิธีช่วยให้พุทธศาสนิกชนกับคริสตชน เกิดความตระหนักในสุขภาพ ส่งเสริมสุขภาพมากกว่าการซ่อมแซมสุขภาพ พึ่งตนเองดูแลสุขภาพมากกว่าพึ่งแพทย์ ส่งผลให้พุทธศาสนิกชนและคริสตชนมีสุขภาพแข็งแรง

๓. ช่วยให้พุทธศาสนิกชนกับคริสตชนเกิดความตระหนักในคุณธรรม จริยธรรม เมตตา กรุณาต่อการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป

๑. ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบกายบริหารทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก” เพื่อเกิดการสมดุลด้วยการบริโภค การออกกำลังกาย การบริหารจัดการการอยู่กับธรรมชาติและสุขอนามัย

๒. ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางศาสนาอิสลามกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก”

๓. ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบกายบริหารทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอิสลาม”

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
มหาหมากุฎราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
สมาคมพระคริสตธรรมไทย. พระคริสตธรรมคัมภีร์ (Thai Holy Bible) ฉบับค.ศ. ๑๙๗๑ (ขนาดย่อ ปี ค.ศ. ๑๙๙๘). พิมพ์ครั้งที่ ๒๘. กรุงเทพมหานคร : สมาคมพระคริสตธรรมไทย, ๒๐๑๐.

ข. เอกสารและหนังสือชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ(Book)

ชมรมชีวทันตารักษ์ เมตตานนโท ภิกขุ. ธรรมะ 5 ศาสนาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.เอ็น. พี พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๙.
ชูลีพรรณ ศรีสุนทร. ความตายตามความเชื่อของคริสตชน. ใน :เมตตานนโท ภิกขุ (พระ), บรรณาธิการ. ธรรมะ ๔ ศาสนาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที.เอ็น. พี. พรินติ้ง; ๒๕๔๘ หน้า
เชิดชัย เลิศจิตร์เลขา,บาทหลวง. จริยศาสตร์เพื่อชีวิต. กรุงเทพมหานคร : โรงพยาบาลเซนต์หลุยส์, ๒๕๔๕.
เต็มศักดิ์ พึ่งรัมย์. Palliative Care : การดูแลเพื่อบรรเทาอาการ วิธีแห่งการคลายทุกข์. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๒.
นาลินี วงศ์พานิช แพทย์หญิง (แปล). ความตาย กับ ภาวะใกล้ตาย (On Death and Dying By Elisabeth Kubler – Ross). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๒๕.
ป. หลงสมบุญ, พันตรี. พจนานุกรม มคอ-ไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักเรียนวัดปากน้ำภาษีเจริญ, ๒๕๔๐.
ประเสริฐ เลิศสงวนสินชัยรศ.นพ., และคณะ. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย (End of life care : Improving Care of the Dying). พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์ (1987) จำกัด, ๒๕๕๐.
ประยูร ดิษฐานพงศ์. ความตายของมนุษย์ตายแล้วไปไหน. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์ชัยการพิมพ์, ๒๕๔๖.

แผนกคำสอนอัครสังฆมณฑลกรุงเทพฯ. คำสอนพระศาสนจักรคาทอลิก ภาค ๑ การประกาศยืนยัน
ความเชื่อ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : อัสสัมชัญ, ๒๕๓๘.

_____ . ศักดิ์ศรีคริสตชน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ซาลาเซียน ราชเทวี, ๒๕๓๔.

พระคุณสุทธิ เมธงกูโร. มรณสติกา พุทธภาสิตเพื่อพิจารณาความตาย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา ;
ม.ป.ป.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ภาวะผู้นำ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๔๑.

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต). กรรมของคนไทย ทำกันไว้เอง (ถึงเวลามาแก้กรรมกันเสียที).

พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท จ. เจริญอินเตอร์พรีน (ประเทศไทย) จำกัด, ๒๕๕๓.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑/๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
เอส. อาร์. พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

_____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
เอส. อาร์. พรีนติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พระพุทโธษะ. วิสุทธิมรรค. สมเด็จพระพุฒาจารย์(อาจ อาสภมหาเถร) (แปลและเรียบเรียง). พิมพ์ครั้งที่
๖. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๔๘.

พระเมตตาตนาโทภิกขุ. ธรรมะในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทที. เอ็น. พี.
พรีนติ้ง, ๒๕๔๘.

พระสีลาจารย์. อภิธัมมัตถสังคหที่ปณี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๗.

พระสุมังคลสามิตเถระ. อภิธัมมัตถวิภาวินี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๒.

พระอนรรุทธาจารย์. อภิธัมมัตถสังคหะ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๔๗.

ลักษมี ชาญเวซซ์. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย. สงขลา : ชานเมืองการพิมพ์, ๒๕๔๘.

วศิน อินทสระ. หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา(พุทธปรัชญาเถรวาท) : อริยสัจ ๔. พิมพ์ครั้งที่
๕. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สมัคร บุราวาศ. พุทธปรัชญา ๒๕ ศตวรรษ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๕๔.

สมเด็จพระสันตะปาปา ยอห์นปอล ที่ ๒. พระสมณสาส์น เรื่อง “ความหมายของความทุกข์ทรมานแห่ง
มนุษย์จากแ่งคริสตชน”. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๗.

_____ . พระสมณสาส์น เรื่อง “พระจิตเจ้าในชีวิตของพระศาสนจักรและของโลก (Dominum
et Vivificantem)”. ประคิน ชุมสาย ณ อยุธยา (แปล). กรุงเทพมหานคร : คาทอลิก
ประเทศไทย, พ.ศ. ๒๕๓๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. ปฐมสมโพธิกา(ฉบับแปล). กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๗.

สุเชาว์ พลอยชุม (รวบรวม). สารานุกรมพระพุทธศาสนา : ประมวลจากพระนิพนธ์สมเด็จพระ

มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุเมธ เมธาวิทยกุล,ผศ.. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก.ทิพย์อักษร จำกัด,
๒๕๒๕.

สุภาพร ดาวดี และคณะ. การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย ตามมุมมองศาสนาคริสต์คาทอลิก.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม่พระยุคใหม่, ๒๕๕๓.

สุรีย์ กาญจนวงศ์. จิตวิทยาสุขภาพ (Health Psychology). นครปฐม : โรงพิมพ์มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

แสง จันทร์งาม. พุทธศาสนวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, ๒๕๓๕.

แสงว บัญเฉลิมวิภาส. กฎหมายและข้อควรระวังของผู้ประกอบวิชาชีพแพทยพยาบาล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๔.

(๒) วิทยานิพนธ์

ขวัญตา บาลทิพย์. “ประสบการณ์การรับรู้เกี่ยวกับความตายของผู้ป่วยเอดส์ ณ วัดแห่งหนึ่งในภาคใต้”. วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต. สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๒.

จรัสแสง ผิวอ่อน. “การจัดการเพื่อดูแลผู้ป่วยมะเร็งระยะสุดท้ายแบบองค์รวม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ชัยศักดิ์ ไทยสนธิ. “ธรรมล้ำลึกความเจ็บป่วยในคริสตชน”. สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์บัณฑิต. คณะศาสนศาสตร์ : วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๔๗.

ชีโนรส กิจสมัค. “หลักการและแนวทางการอภิบาลผู้ป่วย”. สารนิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตร์. คณะมนุษยศาสตร์ : วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๓๘.

พระสมุทร ถาวรธมโม (ทาทอง). “การศึกษาเปรียบเทียบปัญหาจริยธรรมเองการทำแท้ง : ทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาทกับกฎหมายการทำแท้ง”. ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ศิริพจน์ สุกุลทอง. “กระบวนการสืบทอดจากสื่อสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม ศิลศักดิ์สิทธิ์ ๗ ประการไปสู่ความเชื่อศรัทธาและการดำเนินชีวิตทางธุรกิจ แบบมีจริยธรรมของชุมชนชาวคริสต์ (โรมันคาทอลิก) ของโบสถ์พระมารดานิจจานุเคราะห์ กรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, ๒๕๔๖.

ศศิธร เขมาภรณ์. “การศึกษาเปรียบเทียบพุทธวิธีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมกับการแพทย์แผนไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สุวภรณ์ แนวจำปา. “การดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายเชิงพุทธบูรณาการ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

อัมรินทร์ ชุตติคุณากร. “วิเคราะห์คุณค่าและความหมายของชีวิตมนุษย์ของผู้ป่วยโรคเอดส์ ตามหลักการทางปรัชญาและจิตวิทยา”. สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต. คณะมนุษยศาสตร์ : วิทยาลัยแสงธรรม, ๒๕๔๖.

(๓) บทความ

พิเชษฐ์ กาฬเกษตร์. “แนวความคิดของอิสลามเกี่ยวกับความตายและการปฏิบัติต่อคนไข้ในมรณวิธี”. ใน **ธรรมะ ๔ ศาสนาในการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ที. เอ็น. พี. พรินติ้ง, ๒๕๔๘.

มธุรส ศิริสถิตย์กุล. “ความตายในคริสต์ศาสนา”. ใน **วัฒนธรรมความตายและวาระสุดท้ายของชีวิต คู่มือเรียนรู้มิติสังคมของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย**. นนทบุรี : สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ, ๒๕๕๐.

ราตรี ปิ่นแก้ว, มธุรส ศิริสถิตย์กุล. “ชีวิตและความตายในทัศนะของพุทธศาสนา”. ใน **วัฒนธรรมความตายและวาระสุดท้ายของชีวิต คู่มือเรียนรู้มิติสังคมของการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้าย**. นนทบุรี : สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ, ๒๕๕๐.

ลูเชียโน ซานดริน. “ความเข้าใจและการช่วยเหลือคนเจ็บป่วย”. คณะนักบวชคามิลเลียน แพล, ๒๕๓๙. (สำเนาเย็บเล่ม).

สิวลี ศิริโล. “การตายอย่างสมศักดิ์ศรีของมนุษย์ตามวัฒนธรรมไทย”. ใน **รวมบทความวิชาการจริยศาสตร์**. ๒๕๔๓. (สำเนาเย็บเล่ม).

_____. “การดูแลแบบองค์รวมสำหรับผู้ป่วยในมรณะวิธี”. **เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิทยาลัยเซนต์หลุยส์**, ๒๕๔๖. (สำเนาเย็บเล่ม).

ชีวิตและความตายในทัศนะของพระพุทธศาสนา (database on the Internet) ม.ป.ป. (cited 1 มีนาคม พ.ศ.2553). Available from : <http://www.ipsr.Mahidol.ac.th/IPSr/Annual Conference /Conference>

๒. ภาษาอังกฤษ

Scanlon, C. (1989). Creating a vision of hope : The challenge of palliative care. **Oncology Nursing Forum** 16 (4)

National Hospice and Palliative Care Organization, www.nhpco.org

Taylor EJ. Spirituality, culture, and cancer care. *SeminOncolNurs* 2001.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระชนกร กิตติปญโญ (สร้อยศรี)
- เกิด : ๒๘ กันยายน ๒๕๐๗
- สถานที่เกิด : โรงพยาบาลพระปกเกล้า อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี
- การศึกษา : พ.ศ.๒๕๔๓ นักระรรมเอก วัดใหม่ สำนักเรียนคณะจังหวัดจันทบุรี
: พ.ศ.๒๕๔๗ เปรียญธรรม ๑-๒ วัดใหม่ สำนักเรียนคณะจังหวัดจันทบุรี
: พ.ศ.๒๕๕๕ สำเร็จปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยม ๑)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดโสธรวราราม
วรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา
- ตำแหน่งหน้าที่ : พ.ศ.๒๕๔๔ เป็นวิทยากร (พิเศษ) กองบัญชาการกองทัพไทย
: พ.ศ.๒๕๔๙ เป็นครูสอนปริยัติธรรม ประจำศาสนศึกษา วัดใหม่
อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี
: พ.ศ.๒๕๕๒ เป็นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนประจำจังหวัดจันทบุรี
: พ.ศ.๒๕๕๒ แต่งตั้งเป็นกรรมการสนามหลวงแผนกธรรม
- สถานที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๕๖ วัดปิตุลาธิราชรังสฤษฎ์ (พระอารามหลวง) ถนนมรุพงษ์
ตำบลหน้าเมือง อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ๒๔๐๐๐
- เข้าศึกษา : มิถุนายน ๒๕๕๕
- สำเร็จการศึกษา : พฤษภาคม ๒๕๕๗